

PRAKSE IETEIKUMI KSE MI E

ISSN 1691-273X

19

**VALODAS PRAKSE:
VĒROJUMI UN IETEIKUMI**

Latviešu valodas aģentūra

Nr. 19/2024

VALODAS PRAKSE: VĒROJUMI UN IETEIKUMI

Populārzinātnisku rakstu krājums

19

**Rīga
Latviešu valodas aģentūra
2024**

UDK 811.174(082)

Va 390

Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 19.
Atb. red. V. Šaudiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2024. 240 lpp.

Atbildīgā redaktore – *Dr. philol.* Vilma Šaudiņa

Recenzenti

Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs, *Dr. philol.* Agris Timuška (īpašvārdu atveide),

Mg. hum. Ajumi Kurosava (*Ayumi Kurosawa*) (japāņu īpašvārdu atveide),

Mg. hum. Vija Požarnova (hindi īpašvārdu atveide)

Populārzinātniskā rakstu krājuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 19. laidieni ir veltīti aktuāliem mūsdienu latviešu valodas jautājumiem. Tas sniedz lasītājiem analītiskus pārskata rakstus par publicistikas attīstību Latvijā, par latviešu valodas kvalitāti periodiskajā presē, kā arī iepazīstina ar latviešu valodas lietojumu senāk un tagad, izvērtējot „Latviešu Avīžu” devumu terminoloģijas attīstībā un datorterminu lietojumu plašsaziņas līdzekļos mūsdienās. Krājumā aplūkotas pārmaiņas arī reklāmās, rakstu nosaukumu veidošanas tendencēs un sarunvalodas izpausmēs presē. Tāpat rakstu krājumā „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” gan sniegti lietderīgi ieteikumi citvalodu īpašvārdu (japāņu un hindi personvārdu) atveidē, gan iztīrāta īpašvārdu atveides maiņa Lietuvā. Rakstu krājumā, kā jau ierasts, ir iekļauta valodas konsultāciju sadaļa, informācija par Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas un Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas aktualitātēm, kā arī pārskats par jaunākajiem izdevumiem latviešu valodniecībā. Krājuma nobeigumā par godu latviešu rakstnieka, publicista un žurnālista Ērika Hānberga 90 gadu jubilejai piedāvāts ieskats viņa personībā.

Citvalodu īpašvārdu atveides rakstu literārā redaktore Baiba Saulīte

Korektore Baiba Saulīte

Maketa un vāka dizaina autors Kristaps Rozītis

Rakstu krājuma 19. numuru maketēja Vanda Voiciša, SIA „Idea lex”

Projekta vadītāja Marta Balode

© LVA, 2024

© Vanda Voiciša, vāka un maketa dizains

ISSN 1691-273X

SATURS

VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI	5
<i>Vita Zelče</i> Publicistikas attīstība Latvijā	5
<i>Arturs Krastiņš, Rūta Briede</i> Akcijai „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē” jau septiņi gadi: vēsture un secinājumi	17
TERMINOLOĢIJA	27
<i>Māris Baltiņš</i> Ieskats senākā latviešu laikraksta lappusēs: 1822. gadā dibinātās „Latviešu Avīzes” un valodas attīstība	27
<i>Dace Šostaka</i> Datorterminu lietojums plašsaziņas līdzekļos	39
VALODA UN VIDE, TEKSTVEIDE	51
<i>Gunta Ločmele</i> Reklāma pirmajos preses izdevumos un mūsdienās	51
<i>Dīte Liepa</i> Virsraksts? Ir vērts padomāt...	71
<i>Dīte Liepa</i> Pulkstenis ir deviņi vakarā – skan Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā	105
LEKSIKA/STILS	119
<i>Linda Lauze</i> Par sarunvalodu reģionālajos laikrakstos	119

CITVALODU ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE	131
<i>Daiva Sinkevičūte (Daiva Sinkevičiūtē)</i>	
Aizgūtu personvārdu rakstības īpatnības Lietuvā: iespiestie teksti un dokumenti	131
<i>Lauma Šime</i>	
Japāņu personvārdu atveide latviešu valodā	162
<i>Valters Negribs</i>	
Ieteikumi hindi personvārdu atveidei latviešu valodā	181
 VALODAS KONSULTĀCIJAS	 199
 KOMISIJAS UN LĒMUMI	 216
Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas darbība (2022–2023)	216
Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas lēmumi un ieteikumi	219
 HUMORA LAPPUSĪTE	 221
<i>Valdis Rūmnieks</i>	
Ēriks Hānbergs profilā un pretskatā	221
<i>Jogita Cinkus</i>	
Ja nebūtu korektora modrās acs...	228
 JAUNĀKĀS GRĀMATAS	 232
 ZIŅAS PAR AUTORIEM	 238

VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI

Vita Zelče

Publicistikas attīstība Latvijā

Publicistikas attīstība ir cieši savijusies ar drukāto mediju vēstures gaitu, lai gan – ne tikai. Termins *publicistika* latviešu valodā iesakņojies no vācu valodas – *Publizistik*, bet tā izcelsmes sākums ir latīņu valodas vārds *publicus* ‘sabiedrīks’. Latviešu valodā tas tiek lietots vairākās nozīmēs. Ar terminu *publicistika* tiek apzīmēta literatūras nozare, kas aptver darbus par aktuāliem sabiedriskiem, politiskiem, ekonomiskiem un kultūras jautājumiem. Liela daļa šo sacerējumu saistāma tieši ar žurnālistiku, bet tie var iekļauties arī daiļliteratūrā, literatūras un mākslas kritikā, kā arī populārzinātniskos darbos. Ar vārdu *publicistika* tiek apzīmēta aktuālajām tēmām veltītu darbu kopa kāda autora, strāvojuma, nācijas vai laikmeta literatūrā (Baldunčiks 2002, 644).

Latviešu tekstos jēdziens *publicistika*, kā to rāda meklējumi Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitālajā bibliotēkā *periodika.lv*, ir ienācis 20. gadsimta sākumā, savukārt vietējā vācvalodīgajā presē tas plaši lietots jau kopš 19. gadsimta vidus. Īss jēdziena *publicistika* skaidrojums iekļauts arī pirmajā „Latviešu konversācijas vārdnīcā”, kur piedāvātas divas nozīmes: „1) valsts tiesību zinātne; 2) literatūras nozare, kas nodarbojas ar valsts vai sabiedriskiem jautājumiem” (RLB 1911, 3320). Daudz plašāks publicistikas apraksts rodams 20. gadsimta 30. gadu nogalē izdotajā „Latviešu konversācijas vārdnīcā”: „[...] sabiedriski raksti, kuros dažādi sadzīves jautājumi aplūkoti no kāda laikmetīgu ideju viedokļa, ar nolūku vadīt atklātības domu zināmu uzskatu virzienā. Šaurākā nozīmē p.[ublicistika] ir žurnālistiskas apceres par akūtām parādībām politikā, sadzīvē un kultūrā.” (Švābe 1938, 34353)

Mūslaikos nosaukums *publicistika* komunikācijas un plašsaziņas līdzekļu zinātnē savas pozīcijas zaudē citu terminu priekšā, kas latviešu valodā ir ienākuši un turpina ienākt no angļu valodas un kas tiek lietoti aktuālajos medijos un žurnālistikas studijās. Viens no tiem ir *interpretējošā žurnālistika* (angļu val. *interpretive journalism*). Tās galvenā funkcija ir iezīmēt atšķirību no ziņu žurnālistikas, kuras uzdevums ir piedāvāt objektīvu un drošu informāciju par aktuālajām pasaules un lokālajām norisēm. Interpretējošā žurnālistika lielākoties tiek skaidrota, pretstatot to aprakstošajai, uz faktiem un ziņu avotiem balstītajai žurnālistikai. Atšķirībā no ziņu žurnālistiskas interpretējošajā žurnālistikā svarīga loma ir konkrētā žurnālista „balsij”, viņa piedāvātajam skaidrojumam, vērtējumam, kontekstualizācijai,

arī pieņēmumiem, kas nav pamatoti datos un pārbaudāmos faktos. Interpretējošās žurnālistikas raksturlielumi ir arī tēmas izvēle, autoru vērtību sistēma, terminu lietojums, valoda un izmantotie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi (Salgado, Strömbäck 2012, 154).

Vēl plaši lietots ir termins *viedokļu žurnālistika* (angļu val. *opinion journalism*), un tā specifikas pamatā ir nepretendēšana uz objektivitāti. Viedokļu žurnālistikā ietilpst ievadraksti, komentāri, slejas, ziņu analīze, karikatūras un komiksi. Šī apzīmējuma vēsture saistās ar ASV preses tradīciju, kur viedokļu žurnālistika uzplauka 18. gadsimta beigās. Tā tiek vērtēta kā nozīmīga un neatņemama demokrātijas procesa sastāvdaļa. Viedokļu žurnālisti sniedz politisko, sociālo, saimniecisko un kultūras norišu novērtējumu, skaidrojumu, analīzi un kontekstualizē, kas ikdienas ziņu žurnālistikā iesaistītajiem mediju darbiniekiem lielākoties pienākumu apjoma un laika ierobežojumu dēļ gluži vienkārši nav pa spēkam. Šis žurnālistikas veids dara saprotamākas arī pašas ziņas, ieliek to saturu un jēgu noteiktā laika, telpas un vērtību atskaites sistēmā, un tam ir liela loma sabiedriskās domas veidošanā. Viedokļu žurnālista galvenās funkcijas ir didaktiskā, analītiskā, attīstošā funkcija, kā arī diskusijas, kritikas, uzraudzības, aizstāvības, pastiprinājuma, izglītības un sadarbības veicināšana. Savukārt žurnālists galvenokārt nostājas oponenta, aizstāvja vai misionāra lomā. Žurnālistam savā profesijā svarīga ir apziņa, ka viņam nemitīgi jāpārtrauga sabiedrības dzīve, jābūt līdzdalīgam tajā un jāgādā par nemitīgu tās pilnveidošanu (Kelling, Thomas 2018, 401–415).

Līdztekus viedokļu žurnālistikai pastāv arī citi līdzīgi žurnālistikas žanri, piemēram, *aizstāvības žurnālistika* (angļu val. *advocacy journalism*), kuras definīcija ir ļoti līdzīga viedokļu žurnālistikai. Arī tā pauž, aizstāv vai pārstāv kādu viedokli, kas var būt neobjektīvs, tajā strādājošie žurnālisti praktiski uzņemas to cilvēku un grupu „aizstāvja” lomu, kurām nav spēcīgu pārstāvju valsts un sabiedriskajās institūcijās. Žurnālista loma aizstāvības žurnālistikā līdzinās jurista vai politiķa lomai (Fielding 2023, 1820). Vēl viens populārs subjektīvās žurnālistikas paveids ir gonzo žurnālistika (angļu val. *gonzo journalism*)¹. Tam raksturīga dziļi personiska attieksme, stāstījums pirmajā personā. Žurnālists ir nevis objektīvs norišu vērotājs, bet gan notikumu dalībnieks, kurš apraksta piedzīvoto, savas emocijas un attieksmi. Tādējādi

¹ Terminu *gonzo* (angļu valodas amerikāņu slengā *gonzo* ‘traks, ķerts, nojūdies’) pirmo reizi lietoja amerikāņu žurnāla „The Boston Globe” redaktors Bils Kardoso (*Bill Cardoso*) 1970. gadā, kad viņš bija izlasījis žurnālā „Scanlan’s Monthly” publicēto žurnālista Hantera Tompsona (*Hunter S. Thompson*) rakstu „The Kentucky Derby is Decadent and Depraved” un iesaucies: „Tas ir īsts gonzo!” Ir arī vēl citas šī termina sākotnes versijas.

tieši viņš pats ir stāstījuma galvenā persona. Vēstījumā bagātīgi var būt lietoti citāti, humors, sarkasms, pat nenormēta leksika. Visi šie izteiksmes līdzekļi paspīlgtina konkrētā žurnālista stāstījuma atšķirību no citu amata brāļu sacerējumiem (Caron 1985). Jāpiemin arī termins *jaunā žurnālistika*,² ar kuru ASV 20. gadsimta 60.–70. gados tika apzīmēta žurnālistika, kurā tolaik tika izmantoti netradicionāli paņēmieni – subjektīva perspektīva, garās formas dokumentālā literatūra jeb „patiesais stāsts”, attēli un individualizēta valoda (Pauly 2014). Protams, ir vēl citi žurnālistikas paveidi, kuru izpratne ir tuva tam, ko saprotam ar vārdu *publicistika*, un to definīciju versijas liecina par žurnālistikas daudzveidību, mediju atšķirīgo pieredzi un tradīcijām. Subjektīvās žurnālistikas varianti turpina vairoties, tādējādi apliecinot mediju, literārā procesa un valodas nerimstošo attīstību. Arī sociālo mediju darbības specifika pieprasa jaunu viedokļtipa žurnālistikas žanru tapšanu.

Šos subjektīvās žurnālistikas paveidus redzam arī Latvijas mediju vēsturē, taču turpmāk rakstā kā sinonīmi ir lietoti apzīmējumi *publicistika* un *viedokļu žurnālistika*. Raugoties uz Latvijas publicistikas attīstības gaitu, faktiski ir neiespējami nošķirt grāmatniecību un periodisko presi, jo publikācijas par sabiedrībai aktuālajiem jautājumiem tika iekļautas gan grāmatās, gan žurnālos un laikrakstos. Grāmatas mūsdienu Latvijas teritorijā parādījās jau drīz pēc iespiedtehnoloģijas izgudrošanas, gandrīz pirms 500 gadiem ir nodrukāta arī pirmā grāmata latviešu valodā. Neapšaubāms Latvijas publicistiskās drosmes un spilgtas izteiksmes pirmais paraugs ir Garlība Merķeļa (*Garlieb Merkel*) „Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts” („Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimtenā beigās”, 1796–1797). Grāmatas kā publicistikas forma – ir un turpina būt ļoti izplatīta.

Šajā rakstā akcents ir likts uz periodisko mediju un publicistikas saistību. Viedokļu žurnālistikas pastāvēšanu nosaka daudzi faktori. Nozīmīgākie no tiem ir informācijas kanālu tehnoloģijas, to pieejamība un kvalitāte, politiskā iekārta un viedokļu daudzveidības pieļaujamības robežas publiskajā telpā. Vēl vienu faktoru kopu veido konkrētā laikmeta aktualitātes, diskusijas par tām publiskajā telpā, kā arī publicistu, viedokļu paudēju prasme piesaistīt publiku un veidot atgriezenisko saiti. Raksta turpinājumā tiks aplūkoti daži šo faktoru aspekti.

² Termins *jaunā žurnālistika* izkristalizējās 1973. gadā, kad Toms Vulfss (*Tom Wolfe*) publicēja rakstu krājumu „The New Journalism”, kurā bija apkopotas jaunās žurnālistikas publikācijas. Autoru vidū bija T. Vulfss, Trūmens Kapote (*Truman Capote*), Hanteris Tompsons, Normans Mailers (*Norman Mailer*), Džoana Didiona (*Joan Didion*) u. c.

Iespējas

Publicistikas iespējas publiskajā telpā ietekmē politiskā iekārta un mediju darbības regulas. Protams, viedokļu žurnālistika ir pastāvējusi un var pastāvēt bez plašsaziņas līdzekļu kanāliem, piemēram, tā var eksistēt rokrakstu literatūras formā, bet tad tajā pausto viedokļu iespējas sasniegt plašāku auditoriju ir ierobežotas vai pat nereālas. Iztirzājot Latvijas publicistikas vēsturi, ir jāņem vērā, ka pēdējos gadsimtos Latvijas teritorijā ir valdījuši patvaldnieciski, autoritāri un totalitāri režīmi, kuros neeksistēja vārda brīvība, un par politiskās iekārtas kritizēšanu tika sodīti gan mediji, gan arī autori.

Krievijas impērijā kopš 19. gadsimta sākuma darbojās visaptveroša mediju uzraudzības un sodīšanas sistēma, kas balstījās uz preventīvo cenzūru. Preses darbību noteica spēkā esošie nolikumi, atbilstoši tiem varas institūcijas izsniedza izdošanas atļaujas (koncesijas), apstiprināja redaktorus un izdevumu programmas, pārbaudīja to saturu pirms drukāšanas, kā arī pieņēma lēmumus par laikrakstu vai žurnālu slēgšanu un mediju darbinieku vai autoru sodīšanu, ja tika konstatēta varai nelojālu viedokļu nonākšana medijos. Ierobežotas viedokļu paušanas iespējas radīja ķeizara Aleksandra II reformu laikmetā pieņemtais 1865. gada preses pagaidu nolikums, kura uzdevums bija piešķirt medijiem iespējas piedalīties diskusijā par valsts nākotni, tādējādi sekmējot Krievijas izraušanos no milzīgās atpalicības. Nākamajos gados nemitīgi tika pieņemti likuma papildinājumi un instrukcijas, kas pastiprināja mediju kontroli un liedza arī viedokļu apmaiņu presē. Pārmaiņas notika pēc Nikolaja II 1905. gada 17. manifesta izsludināšanas – tika likvidēta preventīvā cenzūra, bet tās vietā stājās naudas un cietuma sodi par preses noteikumu neievērošanu. Savukārt Pirmā pasaules kara un arī Latvijas Brīvības cīņu laikā drukātie mediji bija pakļauti kara cenzūrai (Green 1990, 264–266; Zelče 1992). Tātad, aplūkojot šā laikmeta publicistiku, ir jāņem vērā plašsaziņas līdzekļu darbības legālās iespējas, kā arī jānovērtē šī žanra sacerējumu autoru darbības risks. Literatūrā daudzkārt akcentēts, ka uzdrīkstēšanās runāt par aktuālām tēmām, pārvaldības nepilnību un varas politikas kritika nozīmēja reālus sodus un preses izdevumu slēgšanu. Atgādināšu dažus piemērus. 1846. gadā laikraksta „Tas Latviešu Draugs” redaktora mācītāja Hermaņa Treija (*Herman Trey*) emocionālā Ēzopa valodā (t. i., līdzībās) rakstītais nosodījums latviešu pāriešanai pareizticībā bija iemesls avīzes aizliegšanai, „bīstamo” numuru konfiskācijai un H. Treija izsūtīšanai no Rīgas (Zelče 2009, 153–157). Gandrīz divas desmitgades vēlāk latviešu nacionālās atmodas laikrakstam „Pēterburgas Avīzes” par laikmeta aktualitāšu risinājumu un Baltijas politiskās elites īstenotās kārtu politikas kritiku nācās pieredzēt aizliegumu uz četriem mēnešiem un pēc darbības

atjaunošanas – pastiprinātu preventīvo cenzūru, kura iznīcināja izdevuma slejās ievietotās publicistikas idejisko spozmi (Zelče 2009, 362–375). 1897. gadā sākās pret laikrakstu „Dienas Lapa” vērstās vajāšanas un ar to saistīto cilvēku aresti. Redaktoriem Pēterim Stučkam un Jānim Pliekšānam (Rainim) tika piespriests piecu gadu ilgs izsūtījums uz Vjatkas guberņu atklātā policijas uzraudzībā. 1905. gada un vēlākā „preses terora” laikmeta sodu birums skāra latviešu preses izdevumu redaktorus: Kārlim Skalbem tika piespriests viena gada un sešu mēnešu cietumsods, Vilim Olavam – viens gads, Jurim Kalniņam – seši mēneši, Jānim Kovaļevskim – trīs mēneši aresta vai 3000 rbļ. soda naudas, Jānim Kleinbergim – trīs mēneši vai 500 rbļ. un vēlreiz – divi mēneši aresta, Gustavam Zemgalam – trīs mēneši cietumsoda vai 3000 rbļ. soda naudas, Matisam Āronam – viens mēnesis cietumsoda vai 100 rbļ. soda naudas un vēlreiz – divi mēneši cietumsoda vai 300 rbļ., Jēkabam Stumbergam – 500 rbļ., Rūdolfam Blaumanim divas dienas aresta vai 10 rbļ. soda naudas (Egle *et al.* 1977, 54, 104, 119–120, 168, 202, 219, 239, 288–289) u. c. Šie fakti atgādina, ka mediju un to darbinieku uzraudzība un sodīšana bija patvaldnieciskas valsts dienaskārtības daļa un ka redaktoru un žurnālistu centieni ietekmēt sabiedrisko domu allaž saistījās ar personisko risku.

1924. gadā pēc vairāku gadu debatēm demokrātiskās Latvijas Republikas Saeima pieņēma liberālo Preses likumu, kas noteica, ka Latvijā pastāv preses brīvība, un fiksēja drukāto mediju izdošanas kārtību (Saeima 1924). Tas ļāva plašsaziņas līdzekļiem kļūt par vietu debatēm un kritikai. Juridiski šis likums bija spēkā tikai nedaudz vairāk par desmit gadiem, jo jau 1934. gadā Kārļa Ulmaņa īstenotais valsts apvērsums un karastāvoklis aizslaucīja demokrātisko valsts iekārtu un līdz ar to arī preses brīvību. Varai kritiska viedokļu žurnālistika iepriekšējos gados, pat tikai raizes par tās iespējamību bija viens no iemesliem, kas autoritārajam režīmam kalpoja kā kritērijs konkrētu mediju aizliegšanai un jau publicēta materiāla izņemšanai no apgrozības (Paeglis 1996, 31–76). Preses likums, ko Ministru kabinets pieņēma 1938. gadā, strikti definēja mediju darbības pamatuzdevumu: „Katra periodiska izdevuma uzdevums ir audzināt veselīgu, radošu sabiedrisko domu, sekmēt tautas tieksmes pēc vienības un vienprātības, veicināt 15. maija ideju iesakņošanos tautā, atbalstīt valdības darbu valsts un tautas politiskās, saimnieciskās un kulturālās dzīves izkopšanā. Lai šo uzdevumu izpildītu, katra periodiska izdevuma pienākums ir atvērt savas slejas visplašāk Latvijas dzīves jautājumu apskatīšanai.” (Ministru kabinets 1938, 3) Likums arī paredzēja aizliegumus, piemēram, prese nedrīkstēja publicēt „rakstus un notēlojumus”, kuros „nicinoši izsakās par valsti, tautu, valsts iekārtu, Valsts galvu, valdību, tās locekļiem, tiesu, vai par karaspēku vai karaspēka daļu, vai par aizsargu organizāciju vai tās

vienību vai policiju [...]” (Ministru kabinets 1938, 3). Šāds pants izslēdza kritiski analītisku publicistiku par valsts pārvaldi un tās institūcijām no plašsaziņas līdzekļu satura.

Nacistiskās un padomju okupācijas laikā mediji atradās absolūtā varas kontrolē. To vienīgais uzdevums bija translēt varas vēstījumu un propagandu, tādējādi publiskajā telpā parādījās tikai varai vajadzīgā publiskā doma (Zellis 2013, 47–99; Brikše 2016, 15–57). Arī viedokļu žurnālistikai bija jārēķinās ar šiem nosacījumiem, autoriem nācās izvēlēties varas akceptētas vai vismaz pieļautas tēmas, lietot Ēzopa valodu, papildu nozīmes izteikt ar valodas mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, rast vēstījuma kodus, kas saprotami auditorijai. Protams, publicistikā sekmīgi darbojās varas angažētie žurnālisti un tieši viņu teksti veidoja lielāko daļu no mediju satura. Padomju medijos nebija ne vismazāko izredžu nonākt disidentiska satura vēstījumiem, piemēram, par pretpadomju literatūras glabāšanu, pavairošanu un izplatīšanu tiesātā Gunāra Astras pēdējam vārdam Latvijas PSR Augstākajā tiesā 1983. gada 15. decembrī (Astra 2021, 16–29), kuru uzskatu par izcilu sava laika publicistiku. Padomju perioda mediji un tajos publicētā viedokļu žurnālistika joprojām ir maz izziņāta tēma, nopietni pētījumi ļautu saprast, kāda bija tās loma sabiedriskās domas veidošanā un kā tā spēja 20. gadsimta 80. gadu nogalē nosvērties par labu Latvijas valstiskuma atgūšanai.

Īpašais lielo iespēju laiks ir Atmodas gadi, kad padomju preses cenzūra kļuva bezspēcīga un mediji baudīja vārda brīvības reibinošo gaisotni. Tālaika žurnālistikas analīze grūti pakļaujas „vispārpieņemtiem zinātniskiem konceptiem un teorijām, jo cilvēki medijus nevis lietoja, bet mīlēja” (Brikše 2016, 65). Auditorija pieprasīja opozīciju padomju režīmam un pārliecību par Latvijas nākotni, tai nebija nepieciešama objektivitāte un tajā balstīti argumenti (Brikše 2016, 65–70).³ Savukārt mūsdienu publicistikai ir jāiekļaujas mediju daudzveidībā, jāprot izmantot gan tradicionālos, gan jaunos medijus, kā arī jāspēj darboties tirgus un sīvas konkurences apstākļos (par Latvijas mūsdienu mediju procesiem sk. Zelče 2018; Zelče *et al.* 2023).

Vēl kāds būtisks viedokļu žurnālistikas funkcionēšanas iespēju aspekts saistās ar tehnoloģijām un iespieddarbu cenām. Jāteic, ka Latvijā poligrāfijas industrija allaž ir bijusi labā līmenī un nodrošinājusi augstvērtīgu drukas produkciju. Tomēr ir krīzes situācijas, kad preses izdevumu tipogrāfiskās iespējas bija ierobežotas. Minēšu divus piemērus. Poligrāfijas uzņēmumi un papīra ražotnes Latvijā tika izpostītas Pirmā pasaules kara laikā, tādēļ jau tā

³ Īsu, bet iespaidīgu ieskatu pārbūves un Atmodas laika publicistikā sniedz 1992. gadā izdotsis krājums „Publicistika” (sk. Lāce 1992).

otrajā pusē un Brīvības cīņu laikā nereti preses darbību kavēja drukas iekārtu un papīra trūkums. Laikrakstu numuri dažkārt tika iespiesti uz zaļgana vai brūngana ietinamā papīra, un plašai auditorijai nereti nebija pieejama ne jaunākā informācija, ne aktuāli pārspriedumi. To, ka drukas tehnoloģijas ir cieši saistītas ar sabiedrisko domu, spilgti parāda arī 1991. gada janvāra notikumi – 2. janvārī Preses namu Rīgā ieņēma OMON (Īpašu uzdevumu milicijas vienība) un tika pārtraukts vairāku nozīmīgu laikrakstu un žurnālu redakciju un tipogrāfijas darbs. Līdz augustam ieilgusi Preses nama okupācija atstāja būtisku ietekmi uz tālaika mediju sistēmu un tālāko attīstību (Brikše 2016, 71). Mūsdienu viedokļu žurnālistikas galvenais kanāls ir interneta mediji, kuru lietojuma priekšnoteikums ir piekļuve pašam internetam un tā platformām.

Pieprasījums un strāvojumi

Publicistikas uzplaukumu iniciē konkrēta vēstures laikmeta aktuālie strāvojumi, pārmaiņu gaidas un to norise, konkrētās situācijas diktē arī pieprasījumu pēc viedokļu žurnālistikas. Latvijas pēdējo gadsimtu vēsturi jau kopš apgaismības veido šādu strāvojumu periodi (piemēram, jaunlatviešu laiks, jaunstrāvnieku periods), un viens no to raksturlielumiem ir aktuālā publicistika un tās autori. Šajā raksta apakšnodaļā gluži subjektīvi esmu izvēlējusies īsus divu, manuprāt, nozīmīgu piemēru apskatus.

Pirmais no tiem ir saistīts ar latviešu pirmo nacionālo atmodu jeb jaunlatviešu laiku. Tajā viedokļu žurnālistikā, kas 19. gadsimta 50. gadu otrajā pusē un 60. gadu pirmajā pusē parādījās laikrakstu „Mājas Viesis” un „Pēterburgas Avīzes”, vēlāk arī izdevumu „Draugs un Biedris” un „Baltijas Vēstnesis” lappusēs, formējās latviešu nācijas un nacionālās identitātes koncepcija. Jaunlatviešu publicistu spožākie pārstāvji Juris Alunāns, Atis Kronvalds, Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons, Jēkabs Zvaigznīte, Bernhards Dīriķis un Indriķis Alunāns bija pārliecināti, ka topošajā modernajā laikmetā indivīdu socializēšanās forma ir etniskā kopība. Latviešiem šis socializēšanās veids ir piederēšana latviešu tautai, kuras vienotības pamats ir viņu valoda. J. Alunāns „Mājas Viesī” valodu ir definējis kā sabiedrības saistvielu: „Caur valodu cilvēks nāk pie atzišanas, caur valodu cilvēks savu prātu vairo, caur valodu cilvēks ar cilvēku sabiedrojas, caur valodu ceļas valstis un pilsētas, caur valodu tiesas, skolas un likumi.” (Mājas Viesis 1858, 150) Jaunlatviešu skatījumā, kopienai bija vajadzīgi līderi, kuriem jānāk no izglītoto un pārtikušo latviešu vidus un kuriem jāveido latviešu solidaritāte. J. Alunāns uzsvēra, ka par tautas pastāvēšanu varēs runāt tad, kad „latvietis savu tautas brāli, kas pie gaismas nācis, vairs ar greizām acīm neuzlūkos, bet ar to leposies, ka no

viņu starpas arī mācīti, slavējami vīri ceļas, tad mācīti latvieši vairs savas tautas brāļus nesmādēs, bet tos lūkos arī pie gaismas vest, tad gaisma latviešu starpā ātri pieņemsies” (Mājas Viesis 1858, 150).

Jaunlatvieši savos viedokļu rakstos daudzkārt runāja par nacionālās un sociālās emancipācijas kopsakarību, kā arī par sabiedrības dzīves sekularizāciju. Viņi akcentēja, ka cilvēka vērtību veido viņš pats, nevis kārta, kurā tas piedzimis vai kurā Dievs viņu nolīcis. Tālab latvieši, kas absolūtā vairākumā tobrīd bija zemnieki, ir „cilvēki, ar tādām pašām jušanām un iegribēšanām, kā visi citi, lai tie voi nu braukdami voi jādami, voi istabā sēdēdami maizi pelna” (Pēterburgas Avīzes 1862b, 35). Tā laika presē šādu ideju publicēšana bija jaunums, tās atbilda sava laika sociālajām gaidām un palīdzēja lasītājiem orientēties sabiedriskajās norisēs. Jaunlatviešu publicistikā izskanēja pilnvērtīgas dzīvošanas pamudinājumi, uzsverot, ka arī latviešiem uz to ir tiesības. „Pēterburgas Avīzēs” lasāms: „Tev **būs** še virs zemes mantas sakrāt, tev **būs** par savu labklāšanu gādāt, tev **būs** savas miesas veselību un spirtutumu un vēl var klāt pielikt jaukumu, visu, visu, kas pie viņas pieder, ņemt vērā, jo tava miesa ir tava gara mājoklis.” (Pēterburgas Avīzes 1862a, 12) Laikraksts akcentēja, ka latviešiem nav lemts būt nabadzīgiem un neizglītotiem mūžu mūžos, viņiem, tāpat kā visiem cilvēkiem, ir tiesības veidot savu materiālo labklājību, iegūt izglītību un attīstīt savu nacionālo kultūru.

Pilnvērtīga cilvēka kā sava laika un vēstures subjekta nacionālās identitātes elementi jaunlatviešu viedokļu žurnālistikā ir arī latviešu senvēsture, kurā rodams lepnums par senčiem un viņu dievu pasauli. Savukārt uz nākotni vērstās vērtības ir izglītība, darbs, tautas un individuālā emancipācija (vairāk par šo tēmu sk. Zelče 2009, 281–290, 351–358). Vēl viens būtisks jaunlatviešu plašsaziņas līdzekļu devums redzams latviešu literārās valodas attīstībā. „Pēterburgas Avīzes” jau savas darbības pirmā gada noslēgumā lasītājiem piedāvāja pielikumu „Iztulkošana no kādiem svešiem vārdiem, kas, Pēterburgas Avīzēs” no 1862. gada atronami”.⁴ To var nodēvēt par preses lasītāja leksikonu. Šajā pielikumā ir skaidroti 153 svešvārdi, kas tiek lietoti politikā, ekonomikā, izglītībā un kultūrā, piemēram, *arhitektūra, bibliotēka, demokrātija, deputāts, eksāmens, fakultāte, finanses, ideja, kongress, konservatorija, konstitūcija, kredīts, kultūra, liberāls, literatūra, monuments, parlaments, partija, politika,*

⁴ Runājot par šo 1862. gada leksikonu, gribas pieminēt vēl vienu nozīmīgu 21. gadsimta sākuma preses leksikonu – Intas Rozenvaldes sastādīto „Preses lasītāja svešvārdu vārdnīcu, 2004” (Rozenvalde 2004), kurā apkopotī vārdi, kas mediju valodā ienāca pēc Latvijas valstiskuma atjaunošanas. Politiskās sistēmas maiņa, pilnīga „dzelzs priekškara” sabrukšana, straujās sociālās un ekonomiskās pārmaiņas, kultūrtelpas paplašināšana sekmēja latviešu valodas papildināšanu ar jauniem vārdiem.

republika, skulptūra. „Pēterburgas Avīzes” savā publicistikā piedāvāja arī latviešu apdzīvotās zemes vārdu – *Latvija* (Pēterburgas Avīzes 1862c), kas nākamajos gados palēnām iesakņojās gan kultūras, gan ikdienas leksikā. Laikraksts latviešu valodā ieviesa jaunas vārdu formas un darīja labskanīgākas vecās, lietoja jaunus latviešu cilmes vārdu atvasinājumus, konkretizēja terminus, veicināja internacionālismu ieviešanos, veidoja jaunus vārdus un vārdu savienojumus (Roze 1962). Šā latviešu izdevuma veikumu var vērtēt kā veiksmīgu leksikogrāfisko revolūciju, un tā veicināja profesiju, kas strādā ar vārdu, uzplaukumu. Spēja izraisīt šādas pārmaiņas ir raksturīga pirmajām nacionālajām kustībām. (Anderson 1991, 77–78).

Otrs piemērs, ko gribu minēt, ir dzejnieka un pasaku meistara Kārļa Skalbes slejas „Jaunākajās Ziņās” un dažkārt arī citos preses izdevumos, kas tika publicētas ar dažādiem nosaukumiem, piemēram, „Kara gleznas”, „Rīgas ziņas”, „Mazās piezīmes”. Nozīmīga sociālā un emocionālā atbalsta loma bija Skalbes kara tēlojumiem, kas tapa Pirmā pasaules kara korespondenta gaitās 1914. gadā Polijā, vēlāk – Kurzemē, Rīgā un Vidzemē. Viņa sleja ir izteikti subjektīvs vēstījums par novērojumiem kara laukā, aizmugurē, hospitālī, par satiktajiem cilvēkiem, par kara ielaušanos viņu dzīvē un viņu ikdienas pasaules sagraušanu. K. Skalbe stāstot lieto pirmās personas formu „es”, un ļoti bieži tieši viņš pats ir stāsta galvenais varonis. Tas ir K. Skalbe pats – autors –, kurš redz, jūt, pārdzīvo, noslauka asaras, smejas, noplūc ziedus, iet pār tiltu. Var sacīt, ka viņš jau toreiz rakstīja gonzo žurnālistikas stilā. Šie teksti, vēstot par cilvēku ikdienu, rūpēm, bēdām un arī prieku, lasītājam ļauj izlauzties no savu raīžu vientulības un justies piederīgam jau lielākai sociālajai kopienai – medija auditorijai.

Pēckara gados, kad jau pastāvēja neatkarīgā Latvijas valsts, K. Skalbes sleja „Mazās piezīmes” pārtapa par Latvijas dzīves komentāriem, kuros tika pelta un slavēta valsts politika, līdzpārdzīvots tās nelaimēm un sasniegumiem, runāts par kultūras un morāles vērtībām. „Jaunāko Ziņu” redakcijas darbinieks Jānis Kārkliņš raksta, ka K. Skalbes sleja lasītājiem „tā iepatikas, tur tik daudz patiesības un gaišredzības, ka „Mazās piezīmes” iesauc par latviešu Biblii” (Kārkliņš 1990, 13). Tas ir pelnīti, jo K. Skalbes slejā iemiesojās precīzs un vienlaikus sirsnīgs laikmeta strāvojums, kura reprezentācija žurnālistikā tās auditorijai ikdienas dzīves ritmā kā vērtību mērs bija tik nepieciešama. Manuprāt, K. Skalbes darbs publicistikā ir šīs jomas paraugstunda.⁵

⁵ Jāpiebilst, ka publicistikas vēstures pētniecībai izcils ieguvums ir Ilgoņa Bērsona sakārtoto K. Skalbes „Mūža rakstu” izdošana. Tajos hronoloģiskā secībā iekļauta arī viņa publicistika. Līdz 2023. gadam iznākuši jau deviņi sējumi, kas aptver laiku līdz 1928. gadam.

Rakstā aplūkoti piemēri ne tuvu neaptver Latvijas publicistikas bagātīgo un daudzveidīgo vēsturi. Tie tikai iezīmē atsevišķus pieturas punktus, bet tādu Latvijas mediju tekstos un žurnālistikas personību darbībā ir vēl daudz. Viedokļu žurnālistika lieliski kalpo arī kā vēstures pētījumu avots, dokumentālo filmu, raidījumu informatīvais pamats un kā izziņas materiāls kultūras izdevumu un norišu radītājiem. It īpaši tādēļ, ka publicistikas autori ir vēsturē un kultūrā nozīmīgas personības. Dažkārt tas, ko viņi rakstījuši preseī, ir daudz ilgtspējīgāks nekā pati avīze, kura ir aktuāla tikai vienu vai dažas dienas. Viedokļu žurnālistikas sacerējumi nereti tiek apkopoti grāmatās, kļūst par autoru kopoto rakstu sējumiem, tādējādi bagātinot priekšstatu par viņu literāro darbību un personību.

Nobeigumā vēlos atgādināt arī Imanta Ziedoņa kā autora skatījumu uz publicistiku. Viņš atzīst: „Publicistika ir netīrs darbs. Tas ir viens no netīrākajiem darbiem.” Un paskaidro: „Publicistika ir saistīta ar cilvēku uzkarsumiem. Bet neviens uzkarsums nav diez kāds labais. Tas ir stress. Publicistika saistīta ar ļoti daudzām negācijām, ar negatīvām emocijām. Un publicists ir spiests to visu filtrēt. Reizēm pēc publicistiska darba uzrakstīšanas tu jūties kā tāds, nu, putekļu sūcēja filtrs, jā. Kad istaba iztīrīta, tad tikai tu paskaties – ka tev te iekšā viss pilns.” (Ziedonis 1999, 258) Vai I. Ziedonim var piekrist? Pilnīgi noteikti – jā, jo publicists piedalās nepilnīgās pasaules pārveidošanā un par to maksā ar sevi. Un pilnīgi noteikti – arī nē, jo publicistikā darbs ar „netīrību” un negatīvo, kā liecina tās vēsture, nav vienīgais. Šī žanra tematiskā, racionālā un emocionālā amplitūda ir bezgala plaša, līdzīga daudzkrāsainajai varavīksnei. Viedokļu žurnālistika sekmīgi spēj definēt un izsēt plašā sabiedrībā attīstības virzienu piedāvājumu, tā pati kļūstot par vēstures veidotāju.

1. Anderson 1991 – Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2nd ed. London; New York : Verso, 1991.
2. Astra 2021 – Astra, Gunārs. *Pēdējais vārds*. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2021.
3. Baldunčiks 2002 – Svešvārdu vārdnīca: vairāk nekā 15 000 citvalodu cilmes vārdu un terminoloģisku vārdkopu. Red. J. Baldunčiks. 2. izd. Rīga : Jumava, 2002.
4. Brikše 2016 – Brikše, Inta. *Komunikācija. Mediji. Universitāte*. Rīga : Mansards, 2016.
5. Caron 1985 – Caron, James E. Hunter S. Thompson's „Gonzo” Journalism and the Tall Tale Tradition in America. *Studies in Popular Culture*, 8 (1), 1985, pp. 1–16.
6. Egle *et al.* 1977 – Egle, Kārlis, Lūkina, Velta, Bremple, Ārija, Jauģitis, Voldemārs. *Latviešu periodika. 1. sēj. 1768–1919*. Rīga : Zinātne, 1977.

7. Fielding 2023 – Fielding, Victoria. Conservative Advocacy Journalism: Explored With a Model of Journalists' Influence on Democracy. *Journalism*, 24 (8), 2023, pp. 1817–1835. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/1464884921107271>
8. Green 1990 – Green, Jonathon. *The Encyclopedia of Censorship*. New York : Facts On File, 1990.
9. Kārklīš 1990 – Kārklīš, Jānis. *Latvijas preses karalis. Atmiņas par „Jaunāko Ziņu” laikiem*. Rīga : Karogs, 1990.
10. Kelling, Thomas 2018 – Kelling, Kimberly, Thomas, Ryan J. The Roles and Functions of Opinion Journalists. *Newspaper Research Journal*, 39 (4), 2018, p. 398–419. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/0739532918806899>
11. Lāce 1992 – *Publicistika*. Sast. R. Lāce. Rīga : Zvaigzne, 1992.
12. Mājas Viesis 1958 – A-n [Alunāns J.] Latviešu valoda. *Mājas Viesis*, Nr. 19, 1958, 12. maijs, 150.–151. lpp.
13. Ministru kabinets 1938 – Ministru kabinets. Preses likums. Pieņemts 1938. gada 11. februārī. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 36, 1938, 14. februāris, 3.–4. lpp.
14. Paeglis 1996 – Paeglis, Jānis. *Kas bija liegts pirmās republikas lasītājiem. Preses likumi un izplatīšanai aizliegtā Latvijā izdotā literatūra 1918.–1940. gadā*. Rīga : Zinātne, 1996.
15. Pauly 2014 – Pauly, John J. The New Journalism and the Struggle for Interpretation. *Journalism*, 15 (5), 2014, pp. 589–604. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/1464884914529208>
16. Pēterburgas Avīzes 1862a – [B. a.]. Valstību un tautu ziņas. *Pēterburgas Avīzes*, Nr. 2, 1862, 10.–13. lpp.
17. Pēterburgas Avīzes 1862b – [B. a.]. Kas zemniekam jāzina. *Pēterburgas Avīzes*, Nr. 4, 1862, 34.–36. lpp.
18. Pēterburgas Avīzes 1862c – [Zvaigznīte, Jēkabs]. Par skolām. II. *Pēterburgas Avīzes*, Nr. 6, 1862, 52.–53. lpp.
19. RLB 1911 – Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 3. sēj. Rīga : E. Landsbergs, Jelgavā, 1911.
20. Roze 1962 – Roze, Liene. *Latviešu valoda pirms simt gadiem. „Pēterburgas Avīžu” sabiedriski politiskā leksika*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1962.
21. Rozenvalde 2004 – Rozenvalde, Inta. *Preses lasītāja svešvārdu vārdnīca, 2004*. Rīga : Nordik, 2004.
22. Saeima 1924 – Saeima. Preses likums. Pieņemts 1924. gada 12. februārī. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 35, 1924, 12. februāris, 1. lpp.
23. Salgado, Strömbäck 2012 – Salgado, Susana, Strömbäck, Jesper. Interpretive Journalism: A Review of Concepts, Operationalizations and Key Findings. *Journalism*, 13 (2), 2012, pp. 144–161. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/1464884911427797>

24. Simonov 1984 – Simonov, V. K istorii vozniknoveniya pervoi pechatnoi periodicheskoi gazety v Rige. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 9, 1984, 118.–130. lpp.
25. Švābe 1938 – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 17. sēj. Red. A. Švābe. Rīga : A. Gulbis, 1938.
26. Taube 1966 – Taube, Meta. Rīgas pirmie laikraksti kā kultūrvēstures avots (XVII un XVIII gs.). *Grāmatas un to krātuves*. Atb. red. E. Arājs. Rīga : Zinātne, 1966, 65.–129. lpp.
27. Zelče 1992 – Zelče, Vita. Ieskats latviešu avižniecības un cariskās Krievijas administrācijas attiecībās. 19. gs. 20.–60. gadi. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 2, 1992, 32.–45. lpp.
28. Zelče 2009 – Zelče, Vita. *Latviešu avižniecība. Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā, 1822–1865*. Rīga : Zinātne, 2009.
29. Zelče 2018 – *Latvijas mediju vides daudzveidība*. Red. V. Zelče. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018.
30. Zelče et al. 2023 – *Latvijas mediju ekoloģija pandēmijas krīzē*. Red.: V. Zelče, S. Lasmane, M. Zitmane. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023.
31. Zellis 2013 – Zellis, Kaspars. *Ilūziju un bailu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētājā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945)*. Rīga : Mansards, 2013.

Arturs Krastiņš, Rūta Briede

Akcijai „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē” jau septiņi gadi: vēsture un secinājumi

Latviešu valoda izsenis ir pastāvīgos valodu saskares viļņos. Jau no mūsu valodas pirmsākumiem tajā saglabājušās baltu un somugru cilšu kontaktu liecības. Vairākus gadsimtus latviešu valodai cieši blakus dzīvojuši un dominējuši vācu valoda, vēlāk zviedru valoda; vēl salīdzinoši nesenā pagātnē latviešu valoda ilgstoši tika pakļauta krievu valodas ietekmei, kuras sekas valodas vidē un sabiedrībā izjūtam joprojām. Visbeidzot, mūsdienās publiskajā telpā un kultūrā diemžēl nereti virsroku gūst angļu valoda. Šo kontaktvalodu ietekme latviešu valodā atstāj savas pēdas. No valodu saskares nav iespējams izvairīties, taču tā jāņem vērā visai sabiedrībai, it īpaši domājot par valodas kultūru, veidojot valodas vidi, plānojot valodas politiku un rūpējoties par to, lai valsts valoda būtu ilgtspējīga un patstāvīga.

Šajā rakstā vēlamies iepazīstināt lasītājus ar Valsts valodas centra rīkoto akciju „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē”, kurā pēdējo septiņu gadu laikā vērtēta latviešu valodas kvalitāte daudzos periodiskās preses izdevumos, lai labākajiem no tiem izteiktu atzinību par ieguldījumu latviešu valodas kopšanā.

Valsts valodas centra akcija „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē”

Valsts valodas centrs (turpmāk – VVC) ir valsts iestāde, kas rūpējas par valsts valodas lietotāju tiesību un interešu aizstāvību, kā arī latviešu kultūrvides sakārtošanu, pildot Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. un 2021.–2027. gadam izvirzītos uzdevumus (Pamatnostādnes 2014; Pamatnostādnes 2021). Kopš 2016. gada sadarbībā ar Tieslietu ministriju, Kultūras ministriju un Latvijas Preses izdevēju asociāciju VVC rīko akciju „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē”, kuras mērķis ir noteikt, izvērtēt un apbalvot periodiskos preses izdevumus (kopš 2021. gada arī interneta ziņu portālus), kuros lietota kvalitatīva latviešu valoda, kā arī sniegt pamatotus ieteikumus tās kvalitātes paaugstināšanai.

Akcija ir viens no sabiedrības līdzdalības veicināšanas paņēmieniem: rūpes par valodas kvalitātes celšanu un valodas vides kopšanu ir ne tikai valodnieku uzdevums, bet arī visas sabiedrības pienākums. Akcija sniedz iespēju jebkuram

interesentam ieteikt periodiskos preses izdevumus vai interneta ziņu portālus, kuros, viņaprāt, lietota kvalitatīva latviešu valoda. Arī paši preses izdevēji un interneta ziņu portālu īpašnieki tiek aicināti pieteikties akcijai.

„Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē” kopš tās sākuma pulcējusi daudz dažādu preses izdevumu, sākot ar nacionālajiem laikrakstiem un reģionālajiem preses izdevumiem, beidzot ar specializētajiem nozaru izdevumiem un interneta ziņu portāliem. Akcijas dalībnieki iedalīti šādās kategorijās:

- nacionālie laikraksti;
- reģionālie laikraksti;
- žurnāli, kas iznāk reizi nedēļā;
- žurnāli, kas iznāk retāk nekā reizi nedēļā;
- specializētie izdevumi;
- citi preses izdevumi;
- interneta ziņu portāli.

Akcijas dalībniekus vērtē ekspertu komisija, kurā ir VVC literārie redaktori un lingvisti, kā arī Tieslietu ministrijas, Kultūras ministrijas un Latvijas Preses izdevēju asociācijas pārstāvji. Katrā kategorijā komisija nosaka ne vairāk kā trīs laureātus un, kopš 2020. gada, ne vairāk kā divus veicināšanas balvu ieguvējus.

Akcijas laureāti tiek apbalvoti par augstas kvalitātes latviešu valodu visos aspektos: stils, pareizrakstība, interpunkcija, kā arī māksliniecisko izteiksmes līdzekļu lietojums un informācijas pasniegšanas stils un precizitāte. Savukārt veicināšanas balvas saņem tie akcijas dalībnieki, kuru darbi kādā no šiem aspektiem pilnībā nesasniedz visus kvalitātes kritērijus, taču kāds atsevišķs kritērijs sevišķi izceļas un ir atzinības cienīgs. Piemēram, akcijas komisija atzinīgi novērtē izdevumus, kuros ir precīza un skaidra nozaru valoda vai arī tā sauktajā jaunajā latviešu valodā lietotas neparastas metaforas vai citi izteiksmes līdzekļi, vienlaikus izvairoties no pārlietas svešvalodu ietekmes.

Kopš akcijas aizsākumiem tā ir piedzīvojuši gan popularitātes vilni, gan relatīvi zemu dalībnieku iesaisti. Īpaši negatīvi akciju ietekmēja Covid-19 pandēmija, kad dalībnieku skaits strauji kritās: 2019. gadā tajā piedalījās 20 izdevumu, bet 2020. gadā – tikai astoņi. Popularitātes kritumam ir divi skaidrojumi: pandēmija izdevumiem, sevišķi reģionālajai presei, bija īpaši smags laiks, kad tie vairāk koncentrējās uz izdzīvošanu mainīgajos apstākļos. Arī apbalvošanas ceremonija tiešsaistē ierobežoja dalībnieku iespējas patiesi izbaudīt akcijas lielāko pievienoto vērtību: iespēju satikties ar vērtētājiem, sarunās ar viņiem uzzināt vairāk par vērtēšanā gūtajiem secinājumiem, klausīties viņu prezentācijas, kā arī saņemt individuālas konsultācijas.

Akcijas nākotne

Jau kopš 2019. gada gan akcijas partneri, gan VVC piesaistītie vērtētāji arvien biežāk ieteica un mudināja akciju paplašināt un attiecināt arī uz citiem plašsaziņas līdzekļiem. 2021. gada akcijā tika iekļauti interneta ziņu portāli. Tas nedaudz palielināja akcijas tvērumu, taču līdz ar pandēmiju šīs ziņas nesasniedza pietiekami plašu auditoriju. Pēc 2022. gada akcijas tika secināts, ka jāmaina akcijas formāts un tai turpmāk jāiekļauj arī audiovizuālie plašsaziņas līdzekļi. Tikmēr paralēli arī Nacionālajā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomē (turpmāk – NEPLP) radās ideja veidot akciju, kuras mērķis būtu veicināt kvalitatīvas latviešu valodas lietojumu plašsaziņas līdzekļos. Laikā, kad VVC plānoja pārrunāt ar NEPLP plašākas akcijas veidošanu, NEPLP uzrunāja Valsts valodas centru, un viņu piedāvājumu VVC ar lielāko prieku pieņēma.

Raksta tapšanas laikā NEPLP un VVC ir ielicis jaunās akcijas pamatus. Tās nosaukums ir „Latvijas mediju valodas balva”, kas tiks izsludināta Valsts valodas dienā 15. oktobrī, tai pieteikties varēs līdz nākamā gada 15. janvārim.

„Latvijas mediju valodas balva” paredzēta ne tikai periodiskajai presei un interneta ziņu portāliem, bet arī elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem, kas raida televīzijas un radio programmas latviešu valodā, tai skaitā tiem, kas sniedz audiovizuālus pakalpojumus pēc pieprasījuma. Pateicoties plašajam akcijas tvērumam, kā arī vēl kuplākam akcijā iesaistīto iestāžu, apvienību un uzņēmumu skaitam, jaunā akcija veicinās latviešu valodas kvalitātes uzlabošanu un sabiedrības līdzdalību valodas kultūrvides kopšanā un attīstīšanā, kā arī sasniegs daudz plašāku mērķauditoriju.

Preses izdevumu vērtējumu analīze

Tā kā līdzšinējā akcija noritējusi jau septiņus gadus un tai priekšā gaidāmas ievērojamas pārmaiņas, šis ir piemērots brīdis atskatīties uz akcijas dalībnieku vērtēšanā secināto ne tikai konkrētā gadā, bet vairāku gadu griezumā un prezentēt pamanītās tendences un gūtos secinājumus.

Preses izdevumi tiek vērtēti, ņemot vērā vairākus vērtējuma objektus: informācijas pieteikumus (žurnālu vāks un 2.–3. lpp., laikrakstu 1. lpp.), rakstu virsrakstus, attēlu parakstus un pamattekstus. Attiecīgi tiek salīdzināta šo vērtējuma objektu kvalitāte starp dažādiem vienas kategorijas izdevumiem, tādējādi nosakot akcijas laureātus. Turpmāk izklāstīti vairāku gadu novērojumi un secinājumi. Visus problēmgadījumus rakstā iekļaut nav iespējams, tādēļ apkopoti tie, kas biežāk atkārtājušies katrā preses izdevumu vērtēšanas

periodā un dažādās preses izdevumu kategorijās, kā arī citi vērtētāju ieskatā interesanti novērojumi.

Par informācijas pieteikumiem punkti tiek piešķirti diapazonā no -1 līdz +1. Informācijas pieteikumi vērtētajos preses izdevumos lielākoties ir neitrāli (tas nozīmē, ka šajā vērtējuma objektā tiek piešķirti 0 punktu), veidoti atbilstoši valodas normām un iepazīstina ar galvenajiem tematiem, kas iztirzāti preses izdevumā, taču dažkārt informācija nav pilnīga. Tā, piemēram, uz žurnāla „l'mperfekt” vāka ir minēti vien rakstu autori. Interesantāki informācijas pieteikumi ir, piemēram, „Maslovska tilti latviešu valodā” (Būvinženieris 2021, 1), „Piena upes ar medus krastiem *Mareņos*” (SaimnieksLV 2020, 1), „Laima, Pērkons, Jupis, Velna beņķis, svētie meži – Kurzemes dievības un svētvietas” (Kurzemnieks 2022, 1). Īpaši uzmanību piesaista informācijas pieteikumi jautājuma formā, piemēram, „Kā zināt, ka melnais caurums snauž?” (Zvaigžņotā Debess 2022b, 2).

Arī par rakstu virsrakstiem un attēlu parakstiem punkti tiek piešķirti diapazonā no -1 līdz +1. Šajā aspektā vērtētie preses izdevumi lielākoties ir ieguvuši vienu punktu, un to piešķir par uzmanību piesaistošiem, radoši veidotiem un valodas normām atbilstošiem rakstu virsrakstiem, kā arī par precīziem un valodas normām atbilstošiem attēlu parakstiem. Šādi rakstu virsraksti ir, piemēram, „Mūris, aiz kura nav brīvības” (Liepājas Vēstules 2019b, 14; raksts ir par Liepājas cietumu), „Stūra māja kā karsts kartupelis” (Mājas Viesis 2020a, 8; raksts ir par mēģinājumiem pārdot šo māju), „Rozācija – kad vaigi zied kā sarkanās magones” (MATERIA MEDICA 2021b, 10), „Gravitācijas viļņi. Jauns logs uz Visumu” (Zvaigžņotā Debess 2022b, 8; raksts ir par gravitācijas viļņiem, kas paver jaunas iespējas Visuma izpētei).

Kļūdas rakstu virsrakstos ir atrodamas reti, piemēram, lielā sākumburta lietojums, kam nav pamatojuma, – „Mana desmitgade gaidās jeb Sekundārās neauglības diagnoze” (l'mperfekt 2022, 72) un „Biedrs biedram vilks jeb Pasakas nemelo” (Domuzīme 2019, 54) – vai, piemēram, jēdziena nosaukums angļu valodā nav slīpināts vai likts pēdīnās – „Zerowaste Latvijas dizainā” (Latvijas Architektūra 2019a, 44).

Par attēlu parakstiem negatīvu komentāru nav bijis daudz, tomēr atsevišķos gadījumos bijuši iebildumi par neveiksmīgu grafisko noformējumu, kas var apgrūtināt lasāmību (piemēram, teksts uz tumša vai raiba fona vai arī neveiksmīgi izvēlēta krāsa tekstam virs attēla).

Par pamattekstiem tiek piešķirti punkti diapazonā no -3 līdz +3. Pamattekstus vērtē, ņemot vērā pareizrakstību un pieturzīmju lietojumu, uztveramību, stilu, mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu lietojumu un radošumu. No vērtētajiem preses izdevumiem maksimālais punktu skaits šajā vērtējumā

objektā ir piešķirts reģionālajam laikrakstam „Auseklis” 2016. gadā, nacionālajam laikrakstam „Latvijas Avīze” un žurnālam „Liepājas Vēstules” 2019. gadā, žurnālam „Būvinženieris” 2019. un 2020. gadā.

Viena no biežāk novērotajām stila kļūdām ir liekvārdība. Bieži bez vajadzības tiek lietots vārds „process”, piemēram, „lai nodrošinātu higiēnisku vidi pārtikas ražošanas procesos” (Būvinženieris 2019a, 121), „ka vēlēšanu process Krievijā esot viens no atklātākajiem un demokrātiskākajiem visā pasaulē” (Mājas Viesis 2020b, 27); labāk attiecīgi – „lai nodrošinātu higiēnisku vidi pārtikas ražošanā” un „ka vēlēšanas Krievijā esot vienas no atklātākajām un demokrātiskākajām visā pasaulē”. Vietām veidotas liekvārdīgas konstrukcijas ar darbības vārdu „veikt”, piemēram, „Veikta fasādes atjaunošana un restaurācija” (Būvinženieris 2020b, 49), labāk – „Fasāde atjaunota un restaurēta”. Nereti lieki lietots arī vārds „ietvaros”, piemēram, „projekta ietvaros” (Latvijas Architektūra 2019a, 27), kaut gan pareizi būtu „projektā”.

Nereti „varēt” vietā ir lietotas konstrukcijas ar „iespējams”, piemēram, „liftu nebija iespējams ierīkot iekšienē” (Būvinženieris 2020b, 54), „Gida pavadībā iespējams izstaigāt arī muižas pagrabus” (Mājas Viesis 2020c, 48), „novērojumu rezultātus iespējams interpretēt atšķirīgi” (Zvaigžņotā Debess 2022a, 4); labāk attiecīgi „liftu nevarēja ierīkot iekšienē”, „Gida pavadībā var izstaigāt arī muižas pagrabus” un „novērojumu rezultātus var interpretēt atšķirīgi”.

Vietām ir piederības vietniekvārdu lietojuma kļūdas, piemēram, šajos gadījumos piederības vietniekvārds „savu” ir lieks: „Liepājas osta pēc turpat 40 gadu pārtraukuma atjaunojusi savu darbību” (Liepājas Vēstules, 2019a, 8–14), „aktīvākie jaunieši, kuri ar atbildības sajūtu veica savus pienākumus” (Vaduguns 09.07.2019., 6) un „Zane ar savu komandas biedri” (MATERIA MEDICA 2021b, 46).

Bieži novēroti arī lieki priedēkļi, piemēram, „Atjaunotajā ēkā atradīsies arī šogad nodibinātais Roche inovāciju inkubators” (Būvinženieris 2020b, 16), „Un mēs piedāvājam nofinansēt sējumu apdrošināšanu” (SaimnieksLV 2020, 39). Ļoti bieži ir lieki lietots priedēklis „pie-”, attiecinot to uz vārdu „lietot”, piemēram, „atkarīgs no [...] pielietotās agrotehnikas” (*ibid.*) un „Drošība var tikt dažādi [...] pielietota” (Būvinženieris 2019a, 120).

Domuzīmju lietojuma kļūdas tika novērotas katru gadu dažādu kategoriju preses izdevumos. Biežāk novērotās kļūdas ir šādas:

- vienotājdomezīme atdalīta ar atstarpēm (piemēram, „1966. – 1968. gadā” un „vidēja augstuma ēkām, kam ir 5–12 stāvi” (Būvinženieris 2019b, 98, 106), „ceļu Rēzekne – Gulbene” (Vaduguns 19.07.2019., 13));

- domuzīmes lietotas dažādās funkcijās vienā teikumā (piemēram, „Nurmuīža atdzimst – šogad apmeklētājiem atvērta pirmā atjaunotā celtne – ceļmalas restorāns.” (Būvinženieris 2020a, 64);
- trūkst domuzīmes pirms komata, ja domuzīmes ir lietojamas izdalītājpieturzīmes funkcijā (piemēram, „Pirms tam, kad pacients jūt un apkārtējie ievēro pirmos pamanāmos simptomus – progresējošu atmiņas pasliktināšanos, liela daļa nervu šūnu jau ir neatgriezeniski bojātas.” (MATERIA MEDICA 2021b, 16); pareizi – „Pirms tam, kad pacients jūt un apkārtējie ievēro pirmos pamanāmos simptomus – progresējošu atmiņas pasliktināšanos –, liela daļa nervu šūnu jau ir neatgriezeniski bojātas.”

Lielākajā daļā vērtēto izdevumu nav saistītās atstarpes starp tādu saīsinājumu daļām kā u.c., u.tml., t.i. un t.sk. Tāpat saistītās atstarpes nav liktas arī starp zinātnisko grādu apzīmējumu saīsinājumu daļām, piemēram, *Dr.med. vet.* (SaimnieksLV 2020, 98). Lielākoties šīs atstarpes nav arī starp skaitli un procentu zīmi. Kļūdaini lietots vārda „miljons” un „miljards” saīsinājums, piemēram, „skar aptuveni 339 mlj cilvēku visā pasaulē” (MATERIA MEDICA 2021b, 24) un „Apmēram 1,28 mlj pieaugušo vecumā no 30 līdz 79 gadiem visā pasaulē cieš no hipertensijas” (MATERIA MEDICA 2021b, 12); pareizi ir „milj.” un „mljrd.” (LVEK 2018, 3).

Vairākos preses izdevumos nav konsekventas pieejas ārvalstu vietvārdu lietojumam. Dažviet tie ir atveidoti latviešu valodā, piemēram, „Žirona, Spānijā”, citviet ne – „Lahemaa, Igaunijā” (Vaduguns 12.07.2019., 6). Šādi nelatviskie vietvārdi atsevišķos izdevumos nav slīpināti, bet ir arī novēroti gadījumi, kad tas ir darīts, piemēram, „Puertodela Cruz studijas tipa dzīvokli iespējams noīrēt par 750–850 EUR” (l'imperfekt 2022, 139). Atsevišķos gadījumos vietvārdi atveidoti neprecīzi, piemēram, „Islamabada” – Islāmābāda, „Tasmānija” – Tasmanija, „Hobarta” – Hobārta (Būvinženieris 2019b, 94–106).

Arī personvārdu atveidē nereti nav ievērota konsekvence, t. i., vietām personvārdi ir atveidoti latviešu valodā, citviet ne. Piedāvātie atveides varianti mēdz būt arī neprecīzi, piemēram, „Luijs Bero” (*Louis Bérout* – Luijs Berū), „Luijs Lepēns” (*Louis Lépine* – Luijs Lepīns), „Teofils Omoli” (*Théophile Homolle* – Teofils Omols), „Alfons Bertiljons” (*Alphonse Bertillon* – Alfonss Bertiljons) (Nezināmā Vēsture 2019, 22–27). Atsevišķos gadījumos personvārdi oriģinālvalodā tiek norādīti iekavās, citviet ne, bet dažos gadījumos iekavās ir vien uzvārds oriģinālvalodā, piemēram, „Kristians Sarneckis (Sárneckzy)” (Zvaigžņotā Debess 2022a, 4).

Nereti novērota nekonsekvence pēdiņu lietojumā. Nesakārtotības iespaidu rada dažādu pēdiņu lietojums vienā izdevumā, piemēram, vietām apaļās pēdiņas, citviet – taisnās, kas neatbilst latviešu literārās valodas normām. Jālieto vai nu apaļās (""), vai stūrainās («») pēdiņas (Blinkena 2009, 398).

Vairākos periodiskajos preses izdevumos novērota nekonsekventa pieeja pēdiņu un slīpinājumu izmantošanai tekstā, lai grafiski izceltu pārnestā nozīmē lietotus vārdus un literārajai valodai neatbilstošus elementus, piemēram, „ar ēdamlietām un „lupatām”, „Bet šie jau bija tikai *mazuļi*”, „Lidoja *košenes*”, „tā saucamos „zilos kalnus”, „ja sanāca *ziepes*” (Liepājas Vēstules 2019a, 8–14). Šāda nekonsekvence novērota arī nosaukumu pierakstā: biroja nosaukums nav likts pēdiņās („projektēšanas biroja *DJA* tēmu interpretācijas”) un festivāla nosaukums slīpināts („ainavu arhitektūras festivāla *Annecy Paysages* ietvaros”) (Latvijas Arhitektūra 2019b, 78–81). Ieteicama vienota pieeja – vai nu pēdiņas, vai slīpinājums.

Kā atsevišķu nekonsekvences kļūdu var minēt abreviatūru (ne)atšifrēšanu. Lasītājam var būt apgrūtināši uztvert tekstu ar neatšifrētām abreviatūrām. Īpaši mulsinoši ir gadījumi, kad tekstā tiek atšifrētas tādas bieži lietotas abreviatūras kā *VID*, bet netiek atšifrētas retāk lietotas un mazāk zināmas abreviatūras, piemēram, *NBS*, *VRS*, *MKP* (Liepājas Vēstules 2019a, 8–14). Vēl arī ir novērots, ka netiek slīpinātas netulkotās abreviatūras, piemēram, „Visums ir sagādājis radioastronomiem jaunu mīklu – divainos radio apļus (*odd radio circle*, *ORC*)” (Zvaigžņotā Debess 2022a, 3).

Tekstu lieki raibina un dažkārt pat apgrūtina uztvert tas, ka vienu un to pašu jēdzienu tekstā sauc dažādi, piemēram, raksta „Ko nesīs Siliņa laikmets opernamā” sākumā norādīts, ka turpmāk tekstā Latvijas Nacionālās operas un baleta apzīmēšanai tiks izmantots saīsinājums LNOB, bet papildus šim saīsinājumam tiek lietoti varianti *Opera*, *Rīgas Opera*, *Baltais nams* (Kultūrzīmes 2019, 4). Žurnālā „Mājas Viesis” rakstā „Barona mantiniece ar skolas somu plecā” vienas un tās pašas personas nosaukšanai lietoti vairāki varianti: rakstā dēvēta par *Mirdzu Sīpolu*, *Mirdzas kundzi*, *Mirdzu* un *M. Sīpolu*; turklāt ar šo personu lasītāji tiek iepazīstināti divreiz – „[...] zina Vērgales muzeja vadītāja Mirdza Sīpola.” un „Pensionētā vēstures skolotāja Mirdza Sīpola skaidri atceras [...]” (Mājas Viesis 2020c, 46–50).

Vērtējumos eksperti uzmanību pievērta arī tam, kā preses izdevumi pielāgojas notikumiem pasaulē, proti, sākot ar 2020. gadu, – Covid-19 pandēmijai un, sākot ar 2022. gadu, – Krievijas iebrukumam Ukrainā. Bija izdevumi, kuros vērojama nekonsekvence vīrusu dzimtas *Coronaviridae* nosaukuma lietojumā (piemēram, „pacienti ar ilgo *Covid*”, „ilgā *Covid* simptomi”,

„ilgstošais Covid-19 un rīcība tā gadījumā”, „Covid-19” (MATERIA MEDICA 2021a). Pareizais variants atbilstoši VVC ieteikumam ir Covid-19 (VVC 2020). Preses izdevumi lielākoties ātri sāka lietot pareizo, VVC ieteikto Ukrainas galvaspilsētas nosaukumu „Kijiva” (VVC 2022), bet bija arī gadījumi, kad pēc jauno noteikumu ieviešanas tik un tā vēl tika lietots nosaukums „Kijeva”, piemēram, „viņš devās zinātniskos komandējumos uz Kijevu un Maskavu” (Zvaigžņotā Debess 2022a, 44).

Novērota angļu valodas ietekme interpunkcijā. Angļu valodā frāzes, kuras ievada *in accordance with*, no pārējās teikuma daļas tiek nodalītas ar komatu. 2021. gada akcijā tika fiksēti vairāki gadījumi, kad frāzes, kuras ievada „saskaņā ar”, nepamatoti tiek nodalītas ar komatu no pārējās teikuma daļas, piemēram, „Saskaņā ar PVO datiem, gandrīz 71% ikgadējo nāves gadījumu pasaulē jeb 41 mlj saistīti ar NCD” (MATERIA MEDICA 2021b, 39); „Saskaņā ar plānu, būvgрузu uzskaitē BIS būs pieejama 2022. gada janvārī [...]” (Būvinženieris 2021, 32).

Bieži angļu valodas vārdi tiek transliterēti, piemēram, 2016. gadā reģionālajā laikrakstā „Kurzemnieks” ir lietota frāze „čilauta skatuve”. Ja tālāk tekstā nebūtu paskaidrots, ka ar to ir domāta rāmās atpūtas skatuve, lasītājiem, iespējams, būtu grūtāk uztvert jēgu, bet pozitīvi ir vērtējams, ka šādi tieši pārneseumi tiek slīpināti. Dažkārt šādi pārneseumi nav slīpināti, piemēram: „Pirms trim četriem gadiem mūsu ģimenes pleilistē parādījās „Bermudu Divstūris” [...]” (Mājas Viesis 2022, 25) Reizēm gan angļu valodas vārds ir slīpināts, bet nav sniegts vārda skaidrojums, piemēram, „cilvēks, kurš pieņem šādus izaicinājumus, vienmēr pakāpjas soli augstāk un noteikti izjūt draivu no procesa” (Lilita 09.2019., 72), un reizēm rakstos pat konstatētas netulkotas un nepaskaidrotas frāzes angļu valodā, piemēram, „niru, kur teju uzreiz kļuva dziļš un kur sastapos ar *the deepest of the blue*” (l'imperfekt 2022, 130).

Diskusijas ekspertu komisijas locekļu starpā radija atsevišķas tehniskā noformējuma problēmas. Vietām grafiski izceltie un no pamatteksta nodalītie citāti ir izvietoti citās raksta lappusēs, kurās tie saturiski neiederas. Šie citāti piesaista lasītāja uzmanību, tomēr mulsumu rada tas, ka tie attiecīgajā raksta sadaļā nav atrodamī. Tika arī novērots, ka, teikumam apraujoties, tabulas vai cita paskaidrojoša informācija ir iekļauta nākamajā(-ās) lappusē(-ēs). Līdzīgi iepriekš minētajam ir arī gadījumi, kad vārda pirmā zilbe paliek vienā lappusē, bet pārējā vārda daļa – nākamajā lappusē. No šādiem gadījumiem ieteicams izvairīties.

Akcijas sākotnējos gados izdevējiem tika norādīts arī uz saistīto atstarpju lietojuma kļūdām. Bieži novēroti gadījumi, kad netika nodrošināta teksta vienību vizuālā nedalāmība, piemēram, gadskaitlis nošķirts no vārda „gads”,

šo vārdu pārnesot jaunā rindā. Izdevēji gan norādīja, ka šis princips netiek ievērots grafiskā noformējuma ierobežojumu dēļ.

Lielu gandarījumu dara akcijas laureātu prieks un lepnums par savu veikumu un tas, ka informatīvais logotips par iegūto godalgu tiek izvietots uz preses izdevuma vāka. Tie preses izdevumi, kas ilggadēji piedalās akcijā, katru gadu uzlabo savu sniegumu. Līdz ar to var secināt, ka preses izdevumu pārstāvji ieklausās vērtētāju novērojumos un ieteikumos, ar kuriem viņi katru gadu tiek iepazīstināti akcijas noslēguma pasākumā. Jāatzīst, ka retāk tiek izmantota iespēja sazināties ar vērtētājiem atsevišķās konsultācijās par problēmgadījumiem konkrētā preses izdevumā, kas varētu sniegt lielāku pievienoto vērtību. VVC cer, ka nākotnē „Latvijas mediju valodas balvas” dalībnieki šo izdevību izmantos aktīvāk. Akcijas komisijai prieku sagādāja arī laikraksta „Latgales Laiks” un Latgales kultūras ziņu portāla „Lakuga.lv” dalība akcijā 2022. gadā. Portāla „Lakuga.lv” saturs ir latgaliešu rakstu valodā, un tas parāda, ka arī latgaliešu rakstu valodas lietotāji domā par rakstu valodas attīstību un tās lietojumu publiskajā vidē. Ir jāturpina darbs, lai latgaliešu rakstu valodas vide turpinātu bagātināties un lai tās kopēji nepazustu no akcijas dalībnieku vidus!

Noslēgumā VVC aicina visu sabiedrību iesaistīties latviešu valodas kultūrvides kopšanā un attīstībā, sekot valodas aktualitātēm un rūpēties par mūsu valodu, kopjot un pastāvīgi pilnveidojot savas prasmes un zināšanas, kā arī rūpējoties par to, lai mūsu līdzcilvēki, iestādes un uzņēmumi nepamestu latviešu valodu pašplūsmā un valodas pārmaiņu viļņos.

1. Blinkena 2009 – Blinkena, Aina. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009.
2. Būvinženieris 2019a – *Būvinženieris*, Nr. 68, 2019.
3. Būvinženieris 2019b – *Būvinženieris*, Nr. 69, 2019.
4. Būvinženieris 2020a – *Būvinženieris*, Nr. 75, 2020.
5. Būvinženieris 2020b – *Būvinženieris*, Nr. 76, 2020.
6. Būvinženieris 2021 – *Būvinženieris*, Nr. 83, 2021.
7. Domuzīme 2019 – *Domuzīme*, Nr. 2019/2, 2019.
8. I'mperfekt 2022 – *I'mperfekt*, Nr. 21, 2022.
9. Kultūrzīmes 2019 – *Kultūrzīmes*, Nr. 43, 2019.
10. Kurzemnieks 2022 – *Kurzemnieks*, Nr. 80 (1813), 2022.
11. Latvijas Architektūra 2019a – *Latvijas Architektūra*, Nr. 141, 2019.

12. Latvijas Architektūra 2019b – *Latvijas Architektūra*, Nr. 143, 2019.
13. Liepājas Vēstules 2019a – *Liepājas Vēstules*, Nr. 38, 2019.
14. Liepājas Vēstules 2019b – *Liepājas Vēstules*, Nr. 39, 2019.
15. Lilita 09.2019. – *Lilita*, Nr. 09/19, 2019.
16. MATERIA MEDICA 2021a – *MATERIA MEDICA*, Nr. 7–8, 2021.
17. MATERIA MEDICA 2021b – *MATERIA MEDICA*, Nr. 9, 2021.
18. Mājas Viesis 2020a – *Mājas Viesis*, Nr. 18 (700), 2020.
19. Mājas Viesis 2020b – *Mājas Viesis*, Nr. 19 (701), 2020.
20. Mājas Viesis 2020c – *Mājas Viesis*, Nr. 20 (702), 2020.
21. Mājas Viesis 2022 – *Mājas Viesis*, Nr. 3 (733), 2022.
22. Nezināmā Vēsture 2019 – *Nezināmā Vēsture*, Nr. 38, 2019.
23. VVC 2020 – *Par vīrusu dzimtas Corona viridae nosaukumu latviešu valodā*, 2020 [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/lv/jaunums/par-virusu-dzimtas-coronaviridae-nosaukumu-latviesu-valoda>
24. VVC 2022 – *Par Ukrainas pilsētu nosaukumu atveidi latviešu valodā*, 2022 [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/lv/jaunums/par-ukrainas-pilsetu-nosaukumu-atveidi-latviesu-valoda>
25. SaimnieksLV 2020 – *SaimnieksLV*, Nr. 8 (194), 2021.
26. Vaduguns 09.07.2019. – *Vaduguns*, Nr. 50, 2019, 9. jūlijs.
27. Vaduguns 12.07.2019. – Nūjošana atnes medaļas un prieku. *Vaduguns*, Nr. 51, 2019, 12. jūlijs.
28. Vaduguns 19.07.2019. – Apgalvo, ka ceļu policista rīcība nodarījusi zaudējumus. *Vaduguns*, Nr. 53, 2019, 19. jūlijs.
29. Pamatnostādnes 2014 – *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam* [skatīts 17.08.2023.]. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Normativie_dok/valstsvalodaspolitikaspamatnostadnes2014lidz2020.pdf
30. Pamatnostādnes 2021 – *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam* [skatīts 17.08.2023.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>
31. LVEK 2018 – *Vispārlieotojamie saisinājumi*. 2018, 3. lpp. [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <http://vvc.gov.lv/advantagecms/export/docs/komisijas/saisinajumi.pdf>
32. Zvaigžņotā Debess 2022a – *Zvaigžņotā Debess*, Nr. 256, 2022.
33. Zvaigžņotā Debess 2022b – *Zvaigžņotā Debess*, Nr. 257, 2022.

TERMINOLOĢIJA

Māris Baltiņš

Ieskats senākā latviešu laikraksta lappusēs: 1822. gadā dibinātās „Latviešu Avīzes” un valodas attīstība

Ikvienas valodas attīstības gaitu nosaka tās žanriskā un stilistiskā diferenciācija, kura rada nepieciešamību pēc jauniem vārdiem iepriekš neaplūkotu jēdzienu apzīmēšanai un pēc bagātāka izteiksmes līdzekļu lietojuma. Šī likumsakarība īpaši labi pamanāma valodas agrīnajos attīstības posmos, kad sākotnēji visai ierobežotajam garīga rakstura literatūras klāstam pakāpeniski pievienojas cita rakstura izdevumi, kas drīz vien sāk dominēt. Latviešu valodā šāda pāreja, ko 18. gadsimta 50. gados aizsāka pirmie kalendāri un nedaudz vēlāk – retās padomgrāmatas, kvalitatīvi jaunu pakāpi ieguva 1822. gadā, kad sāka iznākt pirmais nedēļas laikraksts „Latviešu Avīzes”.

2022. gadā, kad tika atzīmēta divsimtā jubileja kopš pirmā ilgmūžīgā latviešu laikraksta „Latviešu Avīzes” iznākšanas, varēja reizē godināt arī pirmo mēģinājumu izdot žurnālu, proti, „Latviešu Gada Grāmatu” (1797–1798). Tā pirms simts gadiem vienlaikus tika svinēta gan 100., gan 125. latviešu preses izdevumu gadskārta (Arons 1922; Teodors 1922). Abiem šiem izdevumiem ir zināma pēctecība un līdzīga apgaismības laikmetam raksturīga ievirze. Turpretim turpinājumizdevums „Latviešu Ārste”, kas iznāca no 1768. līdz 1769. gadam, īsti neiederas periodikai pieskaitāmo izdevumu klāstā, jo pēc nozīmes un satura ir tuvāks padomgrāmatām (plašāk sk. Vīksna 1991).

Šī raksta mērķis ir sniegt kaleidoskopisku ieskatu dažās „Latviešu Avīžu” publikācijās, kas saistījušas šī raksta autora ievēribu ar interesantām atziņām par valodas attīstību un nākotni, kā arī ar meklējumiem dažādu nozaru terminoloģijā. Pilnīgu ieskatu par visu ilgo šī laikraksta mūžu varētu dot daudzi secīgi pētījumi, bet svarīgi, lai tiktu modināta interese par tajā atrodamo un lai agrāko aizspriedumu dēļ neizslēgtu šo materiālu no terminoloģijas vēstures.

1822. gada 5. janvārī pēc mācītāja Kārļa Fridriha Vatsona (*Carl Friedrich Watson*, 1777–1826) iniciatīvas nāca klajā pirmais „Latviešu Avīžu” numurs (plašāk sk. Zelče 2009). Tajā definēti laikraksta izdevēju iecerētie mērķi tautas izglītošanai: „Mēs gribam Latviešu zināšanas vairo, dažas ziņas no klātenes un no tālākas atnesdami, dažu labu padomu dodami, dažas gudrības

izpauddēdami, ir brīžam pasmiedamies ko labu mācīt un tā cik spēdami piepalīdzēt, pie arāju jaužu prāta cilāšanas un labklāšanas. Voi šī mūsu sirds apņemšana izdarāma būs jeb ne, voi mūsu Avīzes lapiņas Latviešiem patikamas būs jeb nepatikamas, to ne zinām uz priekšu; tie augļi un tā svētība pie visiem cilvēku darbošanām no augšenes jāgaida. [...] Par to vien īsti zinām, ka Latviešu tautu un Latviešu valodu no sirds mīļojam, tā kā vecais Stenders un vecais Steffenhagen, kas nu abi pie Dieva, tos mīloja." (Latviešu Avīzes 05.01.1822.)

Jau pirmajā laikraksta numurā bez minētā ievadraksta atrodamas vēl šādas rubrikas un ziņu virsraksti: „Izgājuša gada mācības” (par lielo ugunsgrēku Odzienas muižā), „Tiesas sludināšanas” (par triju zirgu pārdošanu ūtrupē), „Citas sludināšanas” (par nozagtiem zirgiem, iespēju iegādāties sienu un jaunu grāmatu), „Darba meklēšana”, „Ziņas” (padomi, „kā Avīzes apstellēt”, kā arī pieteikums par turpmāko numuru saturu, uzsverot, ka vienmēr būs tirgus ziņas), „Izdāvāšanas” (šai gadījumā piedāvājums nomāt krogus) un „Rīges labības un naudas tirgus priekš Ziemas Svētkiem”. Tāpat publicēts vēlējums, lai laikrakstā būtu derīgas ziņas arī Vidzemē dzīvojošajiem, un redakcijas apliecinājums, ka ar Vidzemes mācītāju atbalstu „varētu tā rakstīt, ka visai Latviešu Tautai, kā Kurzemē tā arī Vidzemē, par labu nāktu”. (Latviešu Avīzes 02.01.1822.)

Šajā izdevumā, kuram bija lemts kļūt par visilgāk nepārtraukti izdoto latviešu laikrakstu (1822–1915), visspilgtāk (līdz 19. gadsimta beigām) izpaužas konservatīvo vācbaltu aprindu ietekme un klerikāla ideoloģija (Grigulis, Treijs 1992). Jāteic, ka tieši šis konservatīvais gars dažkārt mazinājis pētnieku interesi par „Latviešu Avīžu” ieguldījumu valodas attīstībā, it kā aizmirstot, ka līdz pirmā neklerikālā laikraksta „Mājas Viesis” iznākšanai tas nodrošināja iespējami plašāko un daudzveidīgāko jautājumu aptveri, iedibinot terminoloģiskās tradīcijas vairākās nozarēs. Laikraksta veidotāji, sagatavojot publicēšanai materiālus par tālaika politiskajām, militārajām un ekonomiskajām aktualitātēm, lai cik naīvi un neprecīzi brīžiem šie raksti varētu likties, bija spiesti ne tikai izšķirties par apzīmējumiem jaunajām reālijām, lietojot tautā jau zināmu vārdu vai pārņemot svešvārdu no vācu vai krievu valodas, bet arī dot kaut īsu un virspusēju skaidrojumu. Nelielais „Latviešu Avīžu” apjoms (četras lappuses) neļāva publicēt tik plašus rakstus kā „Latviskā Gada Grāmatā”, tomēr daudzpusīgais tēmu loks prasīja, lai rakstu sacerētāji pieliktu visai lielas pūles vārdu izvēlē.

Jau pirmā mēneša numuros redaktori vērsās pret aizraušanos ar nesvarīgām ziņām no tālienes un izteica šaubas par tādu nepieciešamību: „Ko mums būs Jums rakstīt no Vāczemes, kāds tur tas laiks bijis, jeb cik tur tā

labība maksā? Jūs to ne gribat zināt. [...] Voi būs sludināt, ka Minhena pilsātā gan drīz Landage taps turēta, ka iekš Karlsrue cits Ministers iecelts, ka uz Elbes-upi jauna rulle priekš lielām laivām iecelta?" (Latviešu Avīzes 26.01.1822.) Jāatzīst, ka jebkuram laikrakstam allaž nākas grūti uzturēt līdzsvaru starp vietējām un pasaules ziņām un nebūt nav skaidrs, vai ideāls risinājums maz iespējams.

Informācijā par apriņķa tiesu sastāva atjaunošanu doti atšķirīgi statusa apzīmējumi. Piemēram, minēti muižnieku kārtas pārstāvji, proti, *tiesas kungs* (domājams, attiecīgā apriņķa tiesas priekšsēdētājs) un *mieru spriedēis* (mirtiesnesis), tāpat nosaukts no zemnieku vidus iecelts *piesēdētais* (piesēdētājs) katrā tiesā (Latviešu Avīzes 06.07.1822.).

Pavisam drīz pēc Latviešu literārās biedrības dibināšanas sapulces sniegta visai izvēsta informācija par tās mērķiem un diezgan optimistisks skats uz latviešu valodas nākotni: „10tā September tape pie mums jauna biedriba iecelta, kas it īpaši mūsu Vidzemes un Kurzemes Latviešu valodu grib apgādāt. Tagad jau 60 kungi pie šīs Latviešu biedrības pieder un redzēs, voi viņiem izdosies, tās Latviešu valodas īstu skaidrību izdabūt? Daži zināms domā, tāda tēvu-zemes gruntes valodas apgādāšana tagad vairs ne esam vajaga, jo visi Latvieši atmetīšot savas tautas valodas, un gan drīz pieņemšot Vācu valodu; bet kas to lietu īsti pārdomā, tas redz, ka tāda tēvu-zemes valodas apgādāšana ļoti vajadzīga, it īpaši tagad, kur Latviešu tiesas ir ieceltas un Latviešu likumi no augstas Valsts zemniekiem doti. [...] Šī jauna Latviešu biedriba tādēļ par to maz bēdā, ka daži Latvieši tagad pilsātu klājumā savu vecu tēvu tēvu valodu grib atstāt, lai mācās vāciski cik gribēdami, Latviešu valoda paliks un pastāvēs vēl arvienu vien. Voi tad mūsu Daugava ne paliek liela upe, jebšu dažu spannīti ūdens no tās izsmej un citur aiznes?" (Latviešu Avīzes 18.09.1824.)

Militāri konflikti un to atskaņas ātri kļuva par būtisku pasaules ziņu daļu. Jau pirmajā „Latviešu Avīžu” gadagājumā ievietotas atmiņas par 1810. gadā angļu flotes nodarītajiem zaudējumiem Engures zvejniekiem (Latvijas Kareivis 01.02.1930.). 1828.–1829. gada krievu-turku kara laikā parādījās pirmie militāro terminu skaidrojumi, pieminot divu valstu *Moldau* un *Valakei* ieņemšanu (Ošs 1935), ko tādēļ pamatoti uzskata par pirmo militāriem jautājumiem veltīto rakstu latviešu valodā (Latvijas Kareivis 01.02.1930.). Laikraksta 1828. gada 15. novembra numurā ievietota baznīcās nolasāmā ziņa par karadarbību (Latviešu Avīzes 15.11.1828.). Redakcija pamattekstam parindes piezīmēs pievienojusi vairāku militāro terminu (*divizione*, *baterija*, *valvis*, *brigāde*, *dižgabals*, *miezeris*, *haubice*, *adjutants*) skaidrojumu, tostarp: „*Divizione* nozīmē karaspēku, pie kura 4 vai 6 pulki jeb reģimentes kopā saistīti top; *Batterija* ir no zemes un velēnām uztaisīts *valvis*, kurā *dižgabalus* liek, lai augstāki, nekā uz līdzenu zemi stāvētu; *Brigāda* ir divi pulki kopā, *divizione*

tur voi divi, voi trīs brigādes; *Garnizone* ir visi zaldāti, kas kādā pilsētā par apvaktēšanu ielikti; *Artilērija* top visi dižgabali kopā saukti.” (Latviešu Avīzes 15.11.1828.) Kara ziņām 1829. gada vasarā sekoja rakstu sērija par Turciju un turku paradumiem, viņu ticību un vēsturi.

Finanšu jautājumi, kas varētu interesēt arī zemniekus, skaidroti rakstā par „krāšanas lādi”, kura pastāvēt Jelgavā pie rātstiesas un kurā „tie pilsēta dienesta ļaudis savu naudas krājumiņu uz augļiem jeb intresēm var nodot”, tādēļ „būtu vēlējams, kad šī labā un slavējamā lieta arīdzan priekš mums arājiem un citiem uz zemēm dzīvodamiem dienesta ļaudīm taptu ietaisīta” (Latviešu Avīzes 20.05.1826.). Nelielā „Latviešu Avīžu” raksta autors vēlas vairot ļaužu finanšpratību un it īpaši uzsver drošu un izdevīgu sabiedrisko līdzekļu glabāšanu: „Kurš savu naudas bišķi labprāt tur nedotu, zinādams, kad viņam tur augļi nāk un viņš notes laika savu naudu var atpakaļ dabūt. Mūsu likumi ar pavēl, kad visu naudu, kas priekš bāriņiem glabājama, ja var būt, drošā vietā uz rentēm būs izdot; šī tad nu būtu tā drošā vieta, kur nevien tādu glabājamu naudu, bet arī citu naudu, kas dažās pagasta lādēs krāta būtu, nodot varētu, caur ko daudz labuma rastos [...]” (Latviešu Avīzes 20.05.1826.)

Jāteic, ka laikraksta veidotāji itin labi ievēroja nelatvisku vārdu secību daudzās tālaika grāmatās un to asi kritizēja. „Latviešu Avīžu” otrais redaktors Vilhelms Kristiāns Pantēniuss (Pantēnijs) (*Wilhelm Christian Pantenius*, 1806–1849) 1835. gadā rakstīja, ka latviešu valodā rakstīt, ievērojot vācu valodai raksturīgo vārdu secību („uz vācu vīzi”), ir tas pats, kas „staigāt ar pastalām un pakulu biksēm, bet reizē ar „praķi” un cietiem krekla stūriem” (Latviešu Avīzes 02.05.1835.). Rezultātā ikvienam, kas „skaidri Latviešu valodu māc, un to tura par godu to skaidri saprast un skaidri runāt, tam ausis top plosin saplosītas, kad Latviešu valodu tā valkā, kā pirmīt no viņa ģeķa sacīju to esam apģērbtu bijušu” (Latviešu Avīzes 02.05.1835.). Uzsverot, ka latviešu valodā var labi izteikties ikviens, kas valodu labi prot, viņš izsaka vēlējumus, lai latviešu prāts „pieņemtos caur lasīšanu un sapratīgu pamācīšanu gaišumā”, jo nepieciešamie vārdi radīsies, kad „prāts būs gaišāks” (Latviešu Avīzes 02.05.1835.).

Lielākajā daļā rakstu ik pa brīdīm parādījās atsevišķi jauni termini, bet laikraksta veidotājiem dažkārt nācās izvērst un skaidrot visai plašu tematiski vienotu jēdzienu kopu. Kā spilgtu piemēru var minēt 1846. gadā publicēto rakstu par zemniekiem pieejamiem finanšu pakalpojumiem, lai izskaidrotu lasītājiem iespējas, ko paredzēja iepriekšējā numurā publicētie „Cieti likumi, ko Kurzemes kredīt-biedrība ir nolikusi pie savas krāšanas=lādes”. Reizē ar pakalpojumu aprakstu atrodams izvērsts dažu apzīmējumu skaidrojums, piemēram, „*Original* ir Latienēru vārds un iezīmē tādu rakstu, kas nav no cita raksta norakstīts” (Latviešu Avīzes 15.08.1846.). Lai lasītājs neko nepārprastu,

dots piemērs, ka tikai būs īsts *oriģinālis jeb pirmais raksts*, ja mācītājs „tev to sprediķi dod, ko tie baznīcā sacījuši, un tu no viņa dabūtu to papīri, uz ko viņi paši ar savu roku ir to sprediķi rakstījuši”, turpretim „ja to pašu sprediķi dabū no cita norakstītu, tad tev vairs nav tā sprediķa oriģinālis, bet tikvien viena kopia jeb norakstīts papīris” (Latviešu Avīzes 15.08.1846.). „Ja tāds oriģināls ir daudz vērtībā, tad to sauc *dokuments* [...], latviski tad nu tas vārds dokuments tik daudz iezīmē, kā papīris, kas par kādu lietu skaidru liecību izdod.” (Latviešu Avīzes 15.08.1846.)

Pārpratumu novēršanai daļai terminu pievienota vācu atbilde: *ciltsmuiža*, arī *fideikommis-muiža* (vācu val. *Majorat*); *gruntes-nauda* (vācu val. *Antritts-Summe*); *obligaciones* jeb *naudas-ķīlas zīmes* (vācu val. *Sandbrief*). Turpretim citi termini transkribēti latviski kopā ar atbilstošo latviešu vārdu, piemēram, „*augļus*, ko nauda ienes sauc vāciski: *interessen* jeb *cins*, un tos papīrus, kas apzīmē cik augļu gaidām: *cins-kupon*; mēs to vārdu *cins-kupon* esam latviski pārcēlušī: *augļu-izrādītājs*” (Latviešu Avīzes 15.08.1846.). Pēc tāda paša modeļa skaidrots arī termins *Komerz* ‘andeļi, tirgošanās, precēšanās’. Kopumā skaidroti vairāk nekā divdesmit termini, tostarp *bank*, *rekte*, *direkcione*, *kredit-komiteja*, *shēma*, *obligacione*, *sekreteris*, *kredit-biedrība*, *kapitāle*, *komercibankas billetes*, *kasa*, *kasieris*, tāpēc šis raksts nosacīti uzskatāms par pirmo terminu biļetenu latviešu valodā (Baltiņš 2022).

„Latviešu Avīžu” veidotāji līdz Tautiskās atmodas laikmetam nenogurstoši uzsvēra, cik aplam, ja grāmatās un rakstos „Latviešu vārdi Vāciski salikti; jeb kā nel. mīļš Pantenius mēdze teikt: „Tas Vāciski domājis un Latviski rakstījis.”” (Latviešu Avīzes 02.12.1854.) Tā savā ziņā tika iedibināta pūristiska tradīcija, kas noteica rezervētu attieksmi arī pret jebkuriem jauninājumiem valodā. Viņi topošajiem autoriem ieteica rīkoties šādi: „[...] sarakstījis savu stāstu eij vēl pie gudriem vīriem, Latviešu valodas pratējiem cien. mācītājiem jeb skolmeisteriem un lūdzies, lai tie tavus rakstus pārlabo un pārpucē [...]” (Latviešu Avīzes 02.12.1854.) Lai gan šie un līdzīgi ieteikumi dažkārt uzlūkoti par vēlmi saglabāt mācītāju garīgo aizbildniecību pār latviešu autoriem (Deglavs 1893), tie drīzāk domāti paškritikas un iepriekšējas teksta pārbaudes veicināšanai.

Kā labi domātu, bet grūti izpildāmu ieteikumu to vērtēja skolotājs Frīdrihs Mālbergs (Mālbergis), jo viņam neesot zināms, „kur tāda skola celta, kurā latviešu valodu skaidri māca”, un tādēļ lūdz neironizēt par skolotāju latviešu valodas neprasmī, jo redz pēc sevis, ka „neprot tā latviešu valodas likumus, kā to prot vācu valodā” (Mālbergs 1855). Nelaime tā, ka vāciešiem ir latviešu valodas likumu grāmatas (Stendera, Rozenbergera un Heselberga gramatikas) priekš rakstīšanas, tās nav ideālas, bet latviski tādu nav nemaz (Mālbergs 1855).

Līdz ar citu latviešu laikrakstu parādīšanos „Latviešu Avīzes” daudz retāk kļuva par izdevumu, kurā pirmo reizi latviski tika iztirzāti kādi jauni jēdzieni, tomēr tajās joprojām tiek iekļautas grāmatu recenzijas un informācija par Latviešu literāriskās biedrības kopsapulcēm.

Izņēmums šai ziņā bija Puzes mācītājs Johans Heinrihs Kārlis Kavals (*Jochan Heinrich Carl Kawall*, 1799–1881), kurš arī 19. gadsimta 50. un 60. gados turpināja vēstīt lasītājiem par dažādiem dzīvniekiem, piemēram, skaidrojot neparastu novērojumu Kabiles muižā (Kawall 1855) vai aprakstot siseņu radīto postu (Kawall 1861). Šie apraksti daļēji ņemti no viņa saturā daudzveidīgās un bagātīgi ilustrētās grāmatas „Dieva radījumi pasaulē” (1860), par kuru cildinošu recenziju publicējis redaktors Rūdolfs Šulcs (*Rudolf Schulz*, 1807–1866). Raksturojot šo darbu kā augstākas mācības grāmatu, recenzents tīri klerikālā garā, kas 19. gadsimta vidū bija jau neglābjami novecojis, norāda, ka tajā var lasīt ne tikai par to, „kādi tie Dieva radījumi ir, bet arī ar kādu brīnīšķīgu gudrību Dievs visus radījumus virs zemes pa kārtām radījis” un „ka dabas pratīgi tos juku jukām priekš mūsu acīm vienu pie otra būdamus savādus radījumus iedalījuši 3 lielās daļās jeb valstīs, proti: minerālu-, augu- un dzīvnieku valstis, ka ikkatrai valstī savas nodaļas, un ikkatrai nodaļai savas radījumu-zortes”, lai „tu starp šiem Dieva brīnumiem ne staigātu kā lielā mežā apmaldījies, bet kā no laba ceļa-rādītāja vadīts” (Šulcs 1861).

Savukārt recenzijā par Jura Alunāna darbu „Tautas saimniecība”, kuru rediģējis un izdevis Heinrihs Alunāns, atzīts, ka paveikts liels darbs, padarot visai grūti uztveramo oriģināltekstu saprotamāku (Latviešu Avīzes 11.09.1868.). Recenzents piedāvā savu definīciju, ka tautas saimniecība „esot zināmība (?)”, kādā vīzē tautai būs savas vajadzības apkopt, ja tā grib zelt” (Latviešu Avīzes 11.09.1868.). Vērtētājs visnotaļ akceptē, ka tekstā ir virkne vārdu, kas „no svešām valodām ņemti” (*familija, politīga ekonomija, forma, privāt=ļaudis, publicīgs gars, institūts, sistēma, merkantīliski, monopolija, kapitālisti, balanss, fabrikāti, kompānija, kolonija, cunfetes, fiziokrāti, komunisms* u. c.), taču „grāmatā atronami arī jauni Latviešu vārdi, ko arī daudz ļaudis nesapratis”: *attīstīties* („pats pieliek Vācu vārdu *sich entwickeln*!”), *zināmība, turta (Vermögen), sacensties (concurreren), ģeogrāfīga pastādīšana, nepastarpināts (unmittelbar), rūpniecība (industrija), raža (Produktivität)* u. c. (Latviešu Avīzes 11.09.1868.).

Latviešu literāriskās biedrības 1869. gada 10. septembra gada sapulces atreferējumā uzsvērtas pārrunas par latviešu valodas „spirdzināšanu un pavairošanu”, it īpaši „Baltijas Vēstneša” pūliņi, jo: „Kad tautas gars cilājās un iekš visādas mācības, ziņas un saprašanas uz priekšu spiežas, tad valodai arīdzan jāaug.” (Latviešu Avīzes 24.09.1869.) Taču neesot viegli „jaunus vārdus izaudzināt no Latviešu valodas saknes, kas [...] nerādās kā tiši pastrādāti jeb

pataisīti, bet gluži kā paši no sevim izauguši, un nerādās kā lelles bez īstenas dzīvības, bet kā īsti dzīvi bērni” (Latviešu Avīzes 24.09.1869.).

Laikā, kad darbs pie bīskapa Kārļa Kristiana Ulmaņa latviešu-vācu vārdnīcas tuvojās nobeigumam, tās sastādītājs lūdza palīdzību visiem lasītājiem, lai darītu zināmu, ja „tādiem Vācu vārdiem un teikumiem, kam līdz šim vēl derīga pārtulkošana Latviešu grāmatās nebija uzietama, kur dabū saklausīt piederīgu izteikšanu” (Ulmans 1870).

Laikā, kad aktualizējās jautājums par līdzskaņu dubultošanas atmešanu, tika publicēts Ģedarta Tauriņa raksts, kurā viņš ieņem samērā neitrālu stāju, atzīdams, ka „l, j, m, n, ņ un r dubultojot tikai no vācu valodas aizgūtos vārdos (*ķerra, kanna*), nekad nedubultojot *b, d, g* un *ģ*, bet it visur dubultojot *p, t, k, ķ, c* un *s*” (Tauriņš 1872). Pret šādu daļēju dubultnieku atmešanu iebilda Augusts Bilenšteins, apliecinādam, ka kādreiz arī pats rakstījis *puppa* un *rittens*, bet nu vairs ne, turklāt šāda rakstība atmesta arī K. K. Ulmaņa vārdnīcā un „Baltijas Vēstnesī”, pats prātojot, vai neesot laiks to attiecināt arī uz Bibli (Bielenstein 1872).

Kaut gan aktīvāka zinātnes atziņu popularizēšana jau kopš 19. gadsimta 60. gadiem notika citos laikrakstos, tomēr viens no pirmajiem elpošanas funkcijas fizioloģijas aprakstiem publicēts „Latviešu Avīzēs” (Čikste 1874). Kaut *elpošanas* vārdu šis autors nemin, viscaur iztikdams ar *dvašošanu*, tomēr ieelpas mehānismu viņš apraksta visai precīzi: „Caur īpašu *skrumšļu (musķeļu)* darbīgu kustēšanos mums krūtīs, sāni un pavēdere drusku tiek izplestas, jeb paceltas, tā ka tas tukšums, kur plaušas stāv, – tas tā nosauktais krūšu kambaris –, labi lielāks paliek. Kad nu plaušām ir tā īpašība, ka tās stipri var izplesties, tad viņas arī tanī nu lielāki tapušā kambarī – cik vien šis atļauj – it ātri izplešās. Pie tam atkal tie neskaitāmi, mazi pūslīši, kas plaušās pa visām malām atrodās, arī drusku paplēšās. Tanīs pūslīšos vienumēr gaiss, kam nu pie viņu izplēšanās labi vairāk rūmes rodas un kas tālab plaušām izlaižoties plānākas taptu.” (Čikste 1874) Tāpat visai konsekventi lietoti tagadējie vairāku ķīmisko elementu nosaukumi (*slāpekļis, skābekļis*), kaut līdztekus tiem, aprakstot gaisa sastāvdaļas, ir *ogļu skābums* un *ūdens garaiņi*, interesants ir arī rosinājums runāt par *istabu gaisošanu*, proti, vēdināšanu (Čikste 1874). Tādēļ nav taisnīgs polemikas karstumā izteikts pārmetums (Ziediņš 1875), ka jaunvārdus veidojot visi laikraksti, pat mācītājs A. Bilenšteins, vienīgi „Latviešu Avīzes” ne.

Rakstot par Latviešu literāriskās biedrības piecdesmit gadu svinīgo jubilejas sēdi 1874. gada 10. septembrī, uzsvērts, ka tā dibināta drīz pēc dzimtbūšanas atcelšanas, bet jau toreiz izteikta cerība, ka ar tautas laicīgu labklājību notiks progress un tas iespaidos arī garīgo izaugsmi (Latviešu Avīzes 11.09.1874.). Atgādināts, ka Gustava Reinholda fon Klotā 1823. gada apkārtrakstā pie topošās

biedrības uzdevumiem minēts gādāt „par jauniem vārdiem, lai vārdu krājums paliktu lielāks nekā līdz šim bijis” (Latviešu Avīzes 11.09.1874.).

Plaši skaidrota latviešu Bībeles sestās emandācijas komisijas darbība, kas noritēja no 1866. gada līdz 1877. gadam A. Bīlenšteina vadībā. Par galveno argumentu nepieciešamībai tulkojumu periodiski pārskatīt minēta šāda tēze: „Tas apjoms, tā valoda, kādā tas Dieva vārds atskan, tas ir cilvēcis darbs. Tāpēc viņu var, un viņu vajaga attīstīt un labot.” (Latviešu Avīzes 01.03.1877.) Norādīti arī principi, pēc kuriem komisija vadījās:

- 1) neiespiest bībeli, pirms tā nav smalki pārrevidēta;
- 2) pārļabot visas vietas, kur atrod skaidras vainas pret valodas likumiem;
- 3) „vecu, par svešiem palikušu vārdu vietā būs likt tādus, kas visiem tagad pazīstami”;
- 4) izskaust augšzemnieku un tālmnieku dialekta pēdas, lai viss būtu pēc (vidēja) rakstu dialekta;
- 5) „no pārgroziņām būs, cik vien darāms, sargāties”;
- 6) „vainas teicenos tik tur būs pārgrozīt un labot, kur tas ir no lielāka svara” (Latviešu Avīzes 01.03.1877.).

Komisija ar balsu vairākumu (91 par un 58 pret) atmeta līdzskaņu dubultniekus, turklāt par labu šim lēmumam bijis tas, ka avīzēs un grāmatās tie jau atnesti. Pirmo korektūru lasīja Jelgavas Annas baznīcas elementārskolas skolotājs J. Bāra kungs, bet otro – Jelgavas vācu elementārskolas skolotājs P. Zēvalda kungs (Latviešu Avīzes 01.03.1877.).

19. gadsimta 80. gadu vidū, kad Baltijā tika uzsākta visai agresīva rusifikācijas politika, daudzi latviešu laikraksti nepietiekami novērtēja pārkrievošanas briesmas, maldīgi uzskatīdami, ka tas vājinās vācu hegemoniju. Patstāvīgāku un kritiskāku nostāju nekā citi tolaik lielākie latviešu laikraksti, piemēram, „Balss” un „Baltijas Vēstnesis”, puda vācbaltu konservatīvajām aprindām pietuvinātās „Latviešu Avīzes”, kuras uzskatīja, ka nepietikšot zīmju latviešu valodas skaņām, taču to vismaz teorētiski varot risināt prasmīgi valodnieki (Latviešu Avīzes 06.05.1887.). Atbildot uz valdībai pietuvinātā Rīgas krievu laikraksta „Rižskij Vestņik” domām par gandrīz neizbēgamo latviešu rakstības pāreju uz krievu burtiem, kā galvenais pretarguments minēts tas, ka šādā gadījumā latvieši zaudētu visas līdz šim izdotās grāmatas un „tautas attīstība stipri ietu uz atpakaļ” (Latviešu Avīzes 06.05.1887.). Neizbēgama tad būtu arī atsvešināšanās no vācu un Rietumeiropas kultūras, par ko iepriekš nekritiski jūsmojuši daudzi citi preses izdevumi (t. s. tautiskie laikraksti), kuri „tuvināšanos krieviem allaž slavējuši un aizstāvējuši, norādot, ka latviešiem vācu kultūra nederot” (Latviešu Avīzes 06.05.1887.). Zinot pārkrievošanas

laikmeta ilgtermiņa sekas, no šodienas viedokļa šķiet, ka „Latviešu Avīžu” vērtējums bijis realistiskāks.

Interesantu pārskatu par rakstu valodas attīstību pēdējo 40 gadu laikā no konservatīvo aprindu viedokļa atrodam 1891. gada nogalē. Indriķis Laube atzīst, ka valoda ir apgērbs, kurā tauta ietērpj savas domas, savus nojēgumus, „līdzeklis, ar ko savas domas ne tikai izsakām, bet arī attīstām”, autors norāda, ka katru lietu, kas tautai līdz šim bijusi sveša, viņa ātri kaut kā nosauks, jo „tautas gars dzemdinās nosaukumu vai nu caur atvasēšanu jeb jaunināšanu” (Latviešu Avīzes 04.12.1891.). Kad „senāk tautas gara vietā stāvēja aizbildņi un aizstāvji, kas pašas tautas garu dažreiz vai nu nepazīna”, tad „nu „tautas gara” vietā iestājās vārdu taisītāji, kas aiz tīras mīlestības mēģināja viņai uzpotēt ne kaulu no viņas, bet kaulu no sava kaula” (Latviešu Avīzes 04.12.1891.). Ar šo laiku [šķiet domāts laiks pēc Kronvaldu Ata nāves – M. B.] datējami „jaunās rakstu valodas pirmie sākumi”, kad sākusies mode „runāt un rakstīt divi valodās, „pa latviski” un „pa tautiski”” (Latviešu Avīzes 04.12.1891.). Kopumā šai rakstā izskan pārmetums izglītotiem tautiešiem, jo viņi piemirsuši, ka „valoda nav taisāma pie rakstāmā galda un ka ļoti apdomīgi jādzīvo ar tautas mantu, viņas valodu” (Latviešu Avīzes 04.12.1891.). Turklāt daudzkārt jauni vārdi esot kā modes lieta, jo, piemēram, kopš „Dienas Lapā” parādījies vārds *nesavtīgi*, *savtīgs* un *nesavtīgs* plosoties pa visiem laikrakstiem.

Šī konservatīvā kritika izpelnījās asu „Baltijas Vēstneša” reakciju un iebildumus, ka „atgriešanās patiesībā iesākās ar to brīdi, kad iz Latviešu tautas pašas cēlās augsti mācīti vīri, kuri piekopa Latviešu rakstniecību” un viņiem bija daudz ko nopūlēties gar rakstu valodu, kura „līdzinājās Augiasa kūtij, kurā bija tikdaudz mēslu sakrājušies, ka vajadzēja milzeņus darbiniekus, lai to puslīdz izmēztu” (Baltijas Vēstnesis 10.12.1891.). Nevar noliegt, ka labošanas gaitā bijušas kļūdas un pie labošanas ķērušies arī tādi, kas spējuši tikai maitāt, tomēr sperts „liels solis uz priekšu mūsu rakstu valodas skaidrošanā viņas tuvināšanai tautas valodai”, to „pierādījušas pašas „Latviešu Avīzes”, kas atmetušas veco, mīļo, skaidro „tas, tā, to” valodu, lai gan viņa ilgi un sīkstī pie tās pieturējās” (Baltijas Vēstnesis 10.12.1891.).

Uzturot polemiku, „Latviešu Avīžu” autors piekrita, ka valoda vairs nav tāda kā J. Alunāna un Jura Neikena laikā, tomēr neatspēkoja uzskatu, ka „tagadējā rakstu valoda neceļos”, kas apdraud tās saprotamību (Latviešu Avīzes 09.01.1892.). Tiesa, ka valodai bijis jānomet veco laiku spiles, bet tagad tā jāatbrīvo arī no jauno laiku spilēm, kas to atšķir no tēvu valodas, tostarp „mūžīgie substantīvi, kur tauta lieto verbu, prepozīciju nepareiza lietošana, participu atvasināšana un locīšana, teikumu sastādīšana pēc Vācu teikumu kārtības, predikāta nostādīšana teikuma galā, kopulas atkrišana no klāt

piederīgā substantīva jeb adjektīva, pasīvas konstrukcijas aktīvo vietā un vēl daudz kas cits" (Latviešu Avīzes 09.01.1892.). Grāmatu valoda esot sveša valoda, jo tās sacer izglītoti tautieši, kas mācījušies skolās svešā valodā, turklāt „daudz kas rakstīts bez it nekādām pūlēm valodas ziņā”, jo lielākoties nemeklēja, „kā latvietis šo notikumu atstāstītu, bet ņēma tik un pārcēla vārdu pa vārdam” un, ja „pietrūka kāda vārda, tad paņēma, pagatavoja” (Latviešu Avīzes 09.01.1892.).

Saprotot, ka nedēļas laikrakstam iespējama tikai ierobežota auditorija, jo jākonkurē ar ik dienas iznākošiem preses izdevumiem, arī „Latviešu Avīžu” izdevēji 20. gadsimtā intensificēja to izdošanu. Ar 1901. gadu tās iznāca divreiz nedēļā, ar 1911. gadu – trīsreiz, bet 1913. gadā, pēc pilnīgas saistību izbeigšanās ar Latviešu literārisko biedrību – ik dienas (Egle *et al.* 1977). Tas varēja būt jauns sākums it īpaši tādēļ, ka par izdevēju bija kļuvusi viena no ietekmīgākajām latviešu saimnieciskajām organizācijām – Jāņa Bisenieka vadītā Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā sabiedrība, taču Pirmā pasaules kara dēļ tam nebija lemts piepildīties.

Jau kara laikā, 1915. gada 19. februārī (pēc vecā stila, šo datumu pielāgojot cara Aleksandra II zemnieku brīvīšanas datumam 1861. gadā), „Latviešu Avīzes” kā pirmais no dienas laikrakstiem pilnībā pārgāja uz jauno druku (resp. antikvu), atsakoties no gotu burtiem jeb fraktūras. Uzskatot, ka, šādu soli sperot, būs jāpārvar cīņa ar aizspriedumiem un veikalnieciskiem apsvērumiem, redakcija minēja trīs būtiskākos argumentus par labu šādam lēmumam: 1) rakstot latīņu burtiem, tiks nodrošināta saskaņa starp rakstīto un iespiesto vārdu; 2) notiks tuvināšanās tautas brāļiem latgaliešiem un ciltsbrāļiem leišiem; 3) tiks panākta vienādība ar sabiedrotajiem – angļiem un frančiem (Latviešu Avīzes 19.02.1915.). Diemžēl „latīņu drukas” laiks laikrakstam bija pavisam īss, jo, turpinoties sekmīgai vācu ofensīvai Kurzemē, kļuva skaidrs, ka no Jelgavas nāksies atkāpties, un 1915. gada 27. aprīlī iznāca pēdējais „Latviešu Avīžu” numurs.

Deviņdesmit trīs gadi (1822–1915) laikraksta mūžā ļauj izsekot daudziem tautas attīstības posmiem no kļaušu laikiem līdz modernai lielražošanai un piedāvā interesantu materiālu kā kultūrvēsturniekam, tā valodas pētniekam. Ņemot vērā, ka visi laikraksta numuri jebkuram interesentam pieejami tiešsaistē Latvijas Nacionālās bibliotēkas tīmekļvietnē (kolekcija www.periodika.lv), ceru, ka šis fragmentārais ieskats mudinās turpmākos pētījumus.

1. Arons 1922 – Arons, Matiss. Latviešu laikrakstniecība (Vēsturisks apskats), I. Vācu avīžniecības laikmets. 1797.–1956. g. *Latvju preses 100 gadi*. Rīga : Latv. Preses 100 g. jubilejas izstādes komisija, 1922, 1.–7. lpp.

2. Baltijas Vēstnesis 10.12.1891. – Avīžu galds. *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 278, 1891, 10. decembris.

3. Baltiņš 2022 – Baltiņš, Māris. „Latviešu Avīzes” un terminoloģijas attīstība līdz XIX gs. vidum. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 149. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valodas reģionālie varianti”. Tēzes. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2022, 9.–10. lpp.
4. Bielenstein 1872 – Bielenstein, A. „Par rakstību”. *Latviešu Avīzes*, Nr. 15, 1872, 12. aprīlis.
5. Čikste 1874 – Čikste, I. Gaiss, kā dzīvības uzturētājs. *Latviešu Avīzes*, Nr. 2, 1874, 9. janvāris.
6. Deglavs 1893 – Deglavs, Augusts. *Latviešu attīstības solis no 1848. līdz 1875. g.* Rīga : J. Brigadera un F. Geliņa ģeneralkomisija, 1893, 20.–21. lpp.
7. Egle *et al.* 1977 – Egle, Kārlis, Lūkina, Velta, Brempele, Ārija, Jauģietis, Valdemārs. *Latviešu periodika. 1. sējums. 1768–1919.* Rīgā : Fundamentālā bibliotēka, 1977.
8. Grigulis, Treijs 1992 – Grigulis, A., Treijs, R. *Latviešu žurnālistikas vēsture no pirmsākumiem līdz Pirmajam pasaules karam.* Rīga, Zvaigzne, 1992, 17.–26. lpp.
9. Kawall 1855 – Kawall, [H.] Tārpu=zalktis. *Latviešu Avīzes*, Nr. 36, 1855, 8. septembris.
10. Kawall 1861 – Kawall, [H.] Staigātāji jeb skrej=siseņi. *Latviešu Avīzes*, Nr. 33, 1861, 18. augusts.
11. *Latviešu Avīzes* 02.01.1822. – Rīge, tanī 20tā December 1821. *Latviešu Avīzes*, Nr 1, 1822, 2. janvāris.
12. *Latviešu Avīzes* 05.01.1822. – Jelgava, 2trā Janvar 1822. *Latviešu Avīzes*, Nr. 1, 1822, 5. janvāris.
13. *Latviešu Avīzes* 26.01.1822. – No Vāczemes. *Latviešu Avīzes*, Nr. 4, 1822, 26. janvāris.
14. *Latviešu Avīzes* 06.07.1822. – No Jelgavas, 1mā Jūli, *Latviešu Avīzes*, Nr. 27, 1822, 6. jūlijs.
15. *Latviešu Avīzes* 18.09.1824. – No Rīges. *Latviešu Avīzes*, Nr. 38, 1824, 18. septembris.
16. *Latviešu Avīzes* 20.05.1826. – S. (Iesūtīts no viena latviešu drauga.). *Latviešu Avīzes*, Nr. 20, 1826, 20. maijs.
17. *Latviešu Avīzes* 15.11.1828. – Pārtulkošanu to baznīcās lasāmu ziņu no Krievu kara spēka darbiem Turku zemē. *Latviešu Avīzes*, Nr. 46, 1828, 15. novembris.
18. *Latviešu Avīzes* 02.05.1835. – W. P. Ziņa par vienu jaunu grāmatu un kāds vārds no svešām valodām. *Latviešu Avīzes*, Nr. 18, 1835, 2. maijs.
19. *Latviešu Avīzes* 15.08.1846. – P. Tie sveši vārdi izstāstāmi, kas tais jaunās krāšanas lādes likumos ir lasāmi. *Latviešu Avīzes*, Nr. 33, 1846, 15. augusts.
20. *Latviešu Avīzes* 02.12.1854. – E. F. S. Kāds vārds par grāmatas un avižu rakstīšanu. *Latviešu Avīzes*, Nr. 49, 1854, 2. decembris.
21. *Latviešu Avīzes* 11.09.1868. – D. P. „Tautas saimniecība”. Sarakstīta no G. Allunana. Ar G. Allunana dzīvošanas izstāstīšanu. Jelgavā, driķēts pie J. V. Stefenhagen un dēla, 1867, [recenzija]. *Latviešu Avīzes*, Nr. 37, 1868, 11. septembris.

22. Latviešu Avīzes 24.09.1869. – A. B. Latviešu draugu biedrības sapulce Jelgavā 10. septembrī. *Latviešu Avīzes*, Nr. 39, 1869, 24. septembris.
23. Latviešu Avīzes 11.09.1874. – Latviešu draugu biedrības goda svētki. *Latviešu Avīzes*, Nr. 37, 1874, 11. septembris un Nr. 38, 18. septembris.
24. Latviešu Avīzes 01.03.1877. – Par Latviešu bībeles emendācijas darbu (1866–1877). *Latviešu Avīzes*, Nr. 9, 1877, 1. marts, Nr. 11, 15. marts, Nr. 13, 29. marts un Nr. 17, 26. aprīlis.
25. Latviešu Avīzes 06.05.1887. – Krievu burti un Latviešu valoda un rakstība. *Latviešu Avīzes*, Nr. 18, 1887, 6. maijs.
26. Latviešu Avīzes 04.12.1891. – A. Domas par mūsu rakstu valodu. *Latviešu Avīzes*, Nr. 49, 1891, 4. decembris.
27. Latviešu Avīzes 09.01.1892. – A. Vēl kas par mūs rakstu valodu. *Latviešu Avīzes*, Nr. 5, 1892, 9. janvāris.
28. Latviešu Avīzes 19.02.1915. – Cienijamiem lasītājiem. *Latviešu Avīzes*, Nr. 48, 1915, 19. februāris.
29. Latvijas Kareivis 01.02.1930. – Pirmais militārraksts latvju periodiskā presē. *Latvijas Kareivis*, Nr. 26, 1930, 1. februāris.
30. Mālbergs 1855 – Mālbergs, F. Labs padoms, tomēr ne visiem derīgs. *Latviešu Avīzes*, Nr. 9, 1855, 3. marts.
31. Ošs 1935 – Ošs, J. H. F. Vatsona „Latviešu Avīzes”, krievu-turku 1828.–29. g. karš. Kara ziņas. Militāro terminu izskaidrojumi. *Latvijas Kareivis*, Nr. 82, 1935, 7. aprīlis.
32. Latviešu Avīzes 15.08.1846. – P. Tie sveši vārdi izstāstāmi, kas tais jaunās krāšanas lādes likumos ir lasāmi. *Latviešu Avīzes*, Nr. 33, 1846, 15. augusts.
33. Šulcs 1861 – Šulcs, [R.] Jaunas grāmatas. *Latviešu Avīzes*, Nr. 21, 1861, 25. maijs.
34. Tauriņš 1872 – Tauriņa Ģedarts. Par rakstību. *Latviešu Avīzes*, Nr. 5, 1872, 2. februāris.
35. Teodors 1922 – Teodors. Simts gadu latviešu avižniecībā. *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 2, 1922, 2.–4. lpp.
36. Ulmans 1870 – Ulmans, K. Par Latviešu vārdnīci. *Latviešu Avīzes*, Nr. 13, 1870, 1. aprīlis.
37. Viksna 1991 – Viksna, Arnis. P. E. Vilde un „Latviešu Ārste”. P. E. Vilde. *Latviešu Ārste*. Rīga : Zvaigzne, 1991, 175.–197. lpp.
38. Zelče 2009 – Zelče, Vita. *Latviešu avižniecība: laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā, 1822–1865*. Rīga : Zinātne, 2009, 106.–107. lpp.
39. Ziediņš 1875 – Ziediņš, J. Atbilde cienīgajam Bilenšteina baznīckungam. *Pasaule un Daba*, Nr. 25, 1875.

Dace Šostaka

Datorterminu lietojums plašsaziņas līdzekļos

Rakstā aplūkota datorterminu jeb informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (turpmāk – IKT) terminu attīstība un lietošana Latvijā; galveno uzmanību veltot mūsdienu datorikas terminu lietojuma tendencēm plašsaziņas līdzekļos. Raksta nobeigumā sniegts kopsavilkums par analizēto materiālu.

Termins „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” ir definēts kā „konkrētas tematiskās jomas, speciālās nozares jēdziena vārdisks apzīmējums – vārds vai vārdkopa, kas izteic (nosauc un iezīmē) attiecīgās jomas (nozares) noteiktu jēdzienu kā nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļu, piemēram, valodniecības jēdzieni izteikti ar terminiem *vārds, īpašvārds, sugasvārds, vārdkopa*. Termina sastāvā var būt simboli, piemēram, *β stari*.” (VPSV 2007, 399–400) Iveta Pūtele atzīst, ka termins ir „[...] specializētu jēdzienu valodisks apzīmējums – vārds vai vārdkopa, kas izsaka kādā nozarē lietotu jēdzienu” (Pūtele 2023). Datortermina tipiskākās iezīmes ir nemainīga nozīme dažādos kontekstos, tas nav situatīvi nosacīts un terminu atveidē nav vēlama sinonīmija. (Vancāne *et al.* 2001)

Šajā rakstā aplūkoti sekundārajā terminradē izveidotie datortermini un analizēts to lietojums dažos 2023. gada plašsaziņas līdzekļos. Sekundārajā terminradē termins oriģināli tiek izveidots avotvalodā un pēc tam tiek veidots termins mērķvalodā (Sager 1990). Piemēram, angļu valodā tiek izveidots termins *computer* un vēlāk latviski tiek darināts termins *dators*.

Datorterminu pirmsākumi latviešu valodā meklējami „latviešu valodas fizikas terminoloģijas attīstībā” (Vancāne *et al.* 2001). Par to liecina 19. gadsimta otrajā pusē publicētās mācību grāmatas un fizikas terminoloģijas nodaļa pirmajā Terminoloģijas komisijas terminu vārdnīcā „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca”, kas publicēta 1922. gadā. Arī Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas (turpmāk – LZA TK) vadībā izstrādātajās terminu vārdnīcās „Fizika, matemātika, astronomija” (publicēta 1959. gadā) un „Fizikas terminu vārdnīca” (publicēta 1964. gadā) ievietoti informātikas termini. 80. gadu pirmajā pusē Kanādā izdota apjomīga „Latviešu tehniskās terminoloģijas vārdnīca”, kurā īpaša nodaļa veltīta informātikai. 1989. gadā izdota „Īsa krievu-latviešu-angļu ražošanas terminu skaidrojošā vārdnīca. Informātika”. (Vancāne *et al.* 2001)

Ar datoriku (un attiecīgi ar datorterminiem) saprot informācijas apstrādi, skaitļošanu un saziņu. (Akadterm 2023) Vienlaicīgi ar skaitļošanas tehnikas attīstību informācijas tehnoloģiju (turpmāk – IT) jomā, kura pasaulē un Latvijā

sākās pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados (Vancāne *et al.* 2001; Bāliņa un Grundspenķis 2023), norisinājās aizvien intensīvāka datorterminu veidošana IKT nozarē. Skaitļošanas iekārtas, mūsdienu datoru priekšteči, bija pieejamas ļoti ierobežotam cilvēku lokam, tāpēc sistēmiska terminrade latviešu valodā vēl nebija aktuāla.

Deviņdesmitajos gados līdz ar Padomju Savienības sabrukumu, izmaiņām politikā un ekonomikā personīgie datori kļuva pieejamāki plašākai sabiedrībai, un 1992. gadā, izveidojoties „LATNET” tīklam (LUMII 2023), arī individuālajiem lietotājiem Latvijā radās iespēja saņemt interneta pakalpojumus.

Jaunā leksika latviešu valodā bija atkarīga no tā, kādas iekārtas un kādās funkcijās tika lietotas. Visbiežāk lietotājs transkribēja latviski anglisko terminu un, pievienojot galotni, iekļāva to latviešu valodas gramatiskajā sistēmā, piemēram, *seivoju* (angļu val. *save*) *īmeilu* (angļu val. *e-mail*) un *konektējos* (angļu val. *connect*).

Sistēmiska datorikas terminrade, kā jau minēts iepriekš, latviešu valodā tika sākta 1992. gadā (LAdp 2023) līdz ar Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas terminoloģijas apakškomisijas (turpmāk – ITTEA) izveidi un tiek turpināta jau vairāk nekā trīsdesmit gadu. Jo īpaši pēdējos desmit gados, līdz ar strauju IT jomas attīstību, arī datorikas termini tiek veidoti un aizvien biežāk tiek lietoti ne tikai IT nozarē, bet arī citās starpnozaru jomās, anglisko terminu latviskās atbilstmes var veidot ne tikai nozares speciālisti, bet arī citi lietotāji.

Par latviešu valodas terminoloģijas attīstību un par datorikas terminrades procesu ir daudz pētījumu. Tā, piemēram, pētīta terminrade, principi un terminoloģijas attīstība latviešu valodā (Baltiņš 2013), analizēta lingvistisko kontaktu ietekme uz latviešu valodas leksiku internetā (Silis 2005; Silis 2013), analizētas latviešu rakstu valodas pārmaiņas jauno mediju lietojumā un multimodālās rakstīšanas attīstība (Skulte 2019), veikti plaši pētījumi par valodas tehnoloģijām – digitālajiem resursiem, tekstu apstrādes un tulkošanas tehnoloģijām (Skadiņa, Vasiljevs 2013), publicēta grāmata par Latvijas preses valodu ar plašu preses valodas raksturojumu (jaundarinājumi, aizguvumi, sarunvalodas elementi) (Liepa 2011) u. c.

Raksta empiriskajā daļā aplūkoti 2023. gada plašsaziņas līdzekļos sastopamie datorikas termini un apzīmējumi, kas tiek lietoti anglisko terminu vietā tāpēc, ka tiem vēl nav apstiprinātu latvisko atbilstmju, kā arī analizēts to lietojums tekstā. Materiāla atlasē ir izmantoti subjektīvi kritēriji: relatīvi biežāk lietotie apstiprinātie termini, profesionālismi un sarunvalodas vārdi terminu funkcijā. Analīze veikta, izmantojot salīdzināšanas paņēmieni un aprakstošo metodi.

Avotu analīze

Datortermini plašsaziņas līdzekļos detalizētāk aplūkoti, balstoties uz trim 2023. gada avotiem – audiovizuālo raidījumu „Resume.lv” (*YouTube* kanālā ir pieejams tehnoloģiju aktualitātēm veltīts raidījums), audioraidījumu „Digitālās brokastis” (Latvijas sabiedrisko mediju tīmekļvietnē pieejami rakstiski nedēļas raidījumu tehnoloģiju ziņu kopsavilkumi) un žurnālu „Ir Nauda” (datorikas terminu lietojums tehnoloģiju jaunumu apskatam veltītajos rakstos).

Analizējot avotus, pirmkārt, aplūkoti biežāk lietotie LZA TK un LZA TK ITTEA apstiprinātie datortermini, otrkārt, pētīti sarunvalodas vārdi terminu funkcijā, treškārt, apskatīti arī tie termini, kuri tekstā ir lietoti oriģinālrakstībā angļu valodā. Autores apkopotais un analizētais materiāls aptver plašu ar tehnoloģijām saistītu jēdzienu klāstu, sākot no programmatūras atjauninājumiem līdz pat jaunākajām attīstības tendencēm digitālās komunikācijas un mākslīgā intelekta jomā.

Analizējamos datorterminus un citus ar datoriku saistītos terminus no vārddarināšanas un uzbūves viedokļa var iedalīt trīs lielākās grupās:

- 1) atvasinājumi – vārdi, kam ir atvasināts celms un kas ar vienu vai vairākiem afiksiem darināti no motivētārvārda, ar kuru tie ir saistīti nozīmes ziņā (piemēram, *galds – pagalde*);
- 2) salikteņi – vismaz divu patstāvīgu vārdu vai to celmu apvienojums, kas valodā funkcionē kā viena leksikas vienība (piemēram, *saldi skāba maize – saldskābmaize*);
- 3) vārdkoptermini – ar vārdkopu izteikti termini; visbiežāk termina funkcijā ir divu vārdu vārdkopa (piemēram, *atgriezeniskā saite*). (VPSV 2007, 57, 338, 435)

Tālāk tekstā aplūkoti ar tehnoloģijām saistītie termini no trim iepriekš minētajiem avotiem, tie reprezentē visas trīs grupas – atvasinājumus, salikteņus, vārdkopterminus, piemēram:

- atvasinājumi: *izvēlne, kopīgot, lietotne, mērogošana, sagatave, saskarne, straumēšana, straumēt, tērzētava, vietne*;
- salikteņi: *aizmugurgaismojums, datorprogramma, datorredze, datorsistēma, failapmaiņa, klēpjdators, logriks, mašīnmācīšanās, mašīnredze, meklētājoptimizācija, operētājsistēma, sīkriks, skārienekrāns, skārienpaliktnis, tiešraide, tiešsaiste, veikspēja, videokameras, videokonference, videosignāls, viedtālrunis, ziņojumapmaiņa*;

- vārdkoptermini: *bezvadu internets, ekrāna lietotne, grafiskais procesors, mašīnredzes risinājums, mākslīgais intelekts, papildinātā realitāte, portatīvais dators, sociālais tīkls, spēļu klēpjdators, spēļu monitors, spēļu veiktspēja, tīkla kamera, tīkla videoierakstītājs, viedais monitors, virtuālais skārienpaliktnis, virtuālā realitāte, virtuālā tastatūra.*

Analizētajos materiālos sastopami daži angļisko terminu kalkējumi latviešu valodā, taču angļiskais oriģināls nav minēts, kalkējums nav arī precīzāk skaidrots.

Termini raidījumā „Resume.lv”

Empīriskās daļas analīzei kā pirmais materiāls ir izvēlēti trīs audiovizuāli informatīvi raidījumi no izglītojošā kanāla „Resume.lv.” 2023. gada 2. februāra raidījuma (Balodis 02.02.2023.). Tā tēma ir „Kas jauns portālā *Latvija.lv*”. Raidījuma vadītājs Ints Balodis sniedz informāciju par portāla „*Latvija.lv*” darbības principiem, divām portāla versijām (līdzšinējo un jauno) un par portāla jaunās versijas darbību.

Šajā raidījumā biežāk lietotie datorikas termini ir: *atteikties, autentifikācija, domēns, e-adrese, elements, e-pakalpojums, ieiešana, iestatījums, izpildīt, izsaukt, izvēlne, lapa, melnraksts, pastkastīte, paziņojums, pāriet, pieteikties, poga, portāls, profils, sadaļa, sākumlapa, sistēma, sīkdatne, versija, ziņojums*. Minētie datorikas termini ir apstiprināti un atrodami Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā (LNTP 2023) un Akadēmiskajā terminu datubāzē (AkadTerm 2023).

Lai skaidrotu jauninājumus portālā, raidījumā tiek izmantota arī vispārlietojamā leksika terminu funkcijā un profesionālisti (iekavās norādīts apstiprinātais (LNTP 2023) datorikas termins): *uzkāpsim uz personas konta (izvēlēsimies personas kontu), nav jāiet iekšā ārā portālā (ieteikties, atteikties portālā un izrakstīties no portāla), galvenā lapa (mājaslapa), folderis (mape)*, tomēr kopumā šajā raidījumā vadītājs pārsvarā izmanto apstiprinātos terminus.

2023. gada 7. februāra raidījuma (Balodis 07.02.2023.) tēma ir videonovērošanas kameras. Raidījumā izmantoti vairāki apstiprinātie termini: *dati, datortīkls, ieraksts, lietotne, parametrs, programma, tīkla kamera, videosignāls*. Savukārt saistībā ar terminu *tīkla kamera* Akadēmiskajā terminu datubāzē (AkadTerm 2023) atrodama informācija no Eiropas Savienības terminoloģijas datubāzes (*Interactive Terminology for Europe*; turpmāk – IATE): *Power over Ethernet (PoE) jeb barošana caur datortīklu* (barošanas avots – *Ethernet*).

Raidījumā šis process vispirms tiek aprakstīts latviski, un tad seko procesu aprakstošais termins angļiski – „tikla kameras, kuras pa šo pašu datortikla vadu gan saņem elektrību, gan noraida atpakaļ videosignālu jeb *Power over Ethernet (PoE)* jeb *barošana caur datortiklu*”. Detalizēti tiek skaidrotas arī citas jaunās tehnoloģijas, piemēram: *NVR jeb Network Video Recorder jeb tikla ierakstīšanas sistēmām (tikla videoierakstītājs)*, *pieslēgums internetam caur bezvadu tīklu jeb wifi (bezvadu internets)*.

Lai arī terminam *PoE Injector* vēl nav apstiprināta latviskā atbilde ITTEA, raidījuma vadītājs lieto vārdu *inžektors*, *PoE inžektors*, kas latviešu valodā IATE ir atrodams kā *PoW inžektors* un līdz šim ir arī lietots citās nozarēs (LNTD 2023), piemēram, vārdnīcā „Tēzauris” tas ir fiksēts ar nozīmi „sūkņis, kurā izmanto šķidruma, gāzes vai tvaika strūklu radīto spiedienu” (Spektors et al. 2023).

Nākamā raidījuma tēma ir „Saules paneļu uzstādīšana uz zemes” (Balodis 19.02.2023.), kur izmantoti vien divi apstiprinātie termini – *invertors*, *paneļi*. Tālāk lietoti tādi sarunvalodas vārdi un vārdkopas, kam viena no raksturīgajām pazīmēm ir to īsinājums (LNTD 2023) – *socītīkls*, apstiprinātais termins ir *sociālais tīkls* (LNTD 2023), saīsinājums – *saules paneļi*, apstiprinātais termins ir *saules enerģijas panelis* (AkadTerm 2023).

Apkopojot trīs raidījuma ierakstos analizēto materiālu, var secināt:

- 1) pārsvarā tiek izmantoti ITTEA apstiprinātie datortermiņi;
- 2) gadījumos, kad tiek izmantoti arī profesionālisti un sarunvalodas vārdi termina funkcijā, tajā pašā teikumā tiek minēti arī apstiprinātais datortermiņš;
- 3) ja raidījumā vispirms minēti angļiskā termina saīsinājums, tad tam seko atšifrējums angļiski un apstiprinātais termins vai aprakstošs raksturojums latviešu valodā – šāds īsinājums nodrošina nepārprotamu informācijas uztveri.

Termini raidījumā „Digitālās brokastis”

Nākamais analizētais raidījums ir Latvijas Radio 1 raidījums „Digitālās brokastis”. Pirmajā raidījumā (Ozoliņš 01.2023.) tā autors Artis Ozoliņš raksturo dažādus jaunāko zīmolu televizorus, viedtālrunus, datorus un to savstarpējo savietojamību. Tā kā šie jaunumi aplūkoti saistībā ar vairākām citām tehnoloģijām, raksturojumā iekļauti arī citu jomu termini.

Liela daļa no tiem ir apstiprinātie termini: *aizmugurgaismojums*, *algoritms*, *atmiņa*, *audio*, *bezvadu*, *dators*, *digitāls*, *diode*, *ekrāns*, *frekvence*, *funkcija*, *funkcionalitāte*, *ielīmēt*, *ierīce*, *internets*, *irbulis*, *izvade*, *klēpjdatortors*,

lietojumprogramma, lietotājs, lietotne, ligzda, mērogošana, mikroshēma, monitors, multivide, pakalpojums, paziņojums, pārklājums, pārraudzīt, pieslēgvietā, pikselis, platforma, procesors, programma, programmatūra, prototips, reāllaiks, sakari, satelīts, savienojamība, savienojums, savienotājs, sensors, sīkrīks, skārienekrāns, skārienpaliktnis, straumēšana, straumēt, tiešraide, tīmeklis, videokonference, videospēles, vieds, viedtālrunis, vietne, ziņojumapmaiņa.

Lietoti arī samērā daudzi apstiprinātie vārdkoptermini – gan apvienojot vairākus terminus, gan papildinot ar vispārlietojamās leksikas vārdiem, piemēram: *atsvaides intensitāte, attēlu apstrāde, bezvadu uzlāde, digitālais mākslinieks, ekrāna lietotne, grafiskais procesors, kosmētikas sīkrīks, lietotne „Withings”, mākslīgais intelekts, matēts pārklājums, papildinātā realitāte, papildinātās realitātes displeji, portatīvais dators, sociālais tīkls, spēļu klēpjdators, spēļu monitors, spēļu veikspēja, standarta viedā slēdzene, straumēt spēles, tīmekļa kamera, viedais monitors, viedā durvju slēdzene, viedie žesti, virtuālais skārienpaliktnis, virtuālā realitāte, virtuālā tastatūra.*

Izmantoti arī profesionāļismu un sarunvalodas vārdi terminu funkcijā (iekavās minēts apstiprinātais latviskais termins): *gadžeti (sīkrīki), podkāsts (raidieraksts), vebkamera (tīmekļkamera)*. Labi saskatāms valodas ekonomijas princips, t. i., tiek izmantota īsāka versija izteiksmes ērtumam sarunvalodā: piemēram, tiek lietots *e-lasītājs*, nevis *e-grāmatu lasītājs* vai *e-lasāmierce*.

Labs risinājums terminoloģijas jaunrades ziņā izmantots apskatā par LG televizoru – jaundarinātā vārda *ātrās kartītes* iekļaušana paskaidrojošā teikumā: „Tāpat uzņēmums pievienojis ātrās kartītes „WebOS” programmatūrā, kas grupē lietotnes un pakalpojumus tādās tematiskās kategorijās kā mājas birojs, spēles, sports un mūzika.” Šeit un arī nākamajos divos piemēros jaundarinājumiem latviešu valodā *privātuma vāciņš* un *divekrānu portatīvais dators* līdzās iederētos oriģinālais termins angļu valodā, kaut arī no konteksta un apraksta ir noprotama to funkcija.

Raidījumā tiek apskatīts plašs tehnoloģiju klāsts, un konsekventais apstiprinātās terminoloģijas lietojums ir vērtējams atzinīgi. Savukārt raidījuma audioformātam raksturīgāks ir sarunvalodas vārdu lietojums. Jāņem vērā arī ITTEA neapstiprinātie termini, kuru potenciālo nozīmi atklāj konteksts.

„Digitālo brokastu” marta raidījuma (Ozoliņš 03.2023.) apskatā tiek minēts jaunākais mašīnmācīšanās jomā un datu pārraidē, kā arī ir lasāms par balss sakaru pakalpojumiem un viedajiem risinājumiem ceļu satiksmē.

Rakstā izmantoti šādi termini: *algoritms, atslēgvārds, attēlveidošana, balss sakari, datorredze, dators, datu tīkls, grafiskas ikonas, konfigurēt, kopīgot,*

lietotne, mašīnmācīšanās, mašīnredze, mākslīgais intelekts, programmatūra, rīks, signāls, sociālais medijs, testa režīms, tīkls, videokameras, vieds, vietne, vizualizēt.

Izmantoti dažādu jomu apstiprinātie vārdkoptermini: *attēlveidošanas programmatūra, balss sakaru pakalpojums, blogu bildes, datorredzes algoritmi, iekārtu savienojamības testi, jauns algoritms, mašīnredzes risinājums, mobilā lietotne, mobilo sakaru tīkls, pakalpojumu izstrāde, signālu pastiprinātājs, specifiska tīkla konfigurācija, tīkla aprīkojums, tīkla salāgošana, video rullītis, viedais luksofors, viedais risinājums, viedā kamera, vietne „Kursors”.*

Sastopami arī daži sarunvalodas vārdi termina funkcijā (apstiprinātais termins – iekavās): *repīteris (retranslators) un čatbots (tērzēšanas bots).*

Skaidrots un vienlaikus aktualizēts termins, kuram vēl nav latviskās atbildes – *VoWiFi (Voice over WiFi)* – balss sakaru pakalpojums, kas primāri ļauj nodrošināt kvalitatīvākus balss sakarus iekštelpās, līdz ar to padarot tekstu labi saprotamu.

Jūnija raidījumā (Ozoliņš 06.2023.) tehnoloģiju TOP tiek apskatītas „Apple” ražotās brilles un jaunās „Apple” operētājsistēmu versijas, kā arī magnoliju koksnes izmantošanas iespējas kosmosā.

Rakstiskajā kopsavilkumā izmantoti termini *avatārs, dati, ekrāns, failapmaiņa, faili, ierīce, integrācija, kontrolieris, lietotne, logrīks, mikroshēma, operētājsistēma, planšete, procesors, profils, programmatūra, reāllaiks, sensors, virtuāls*. Lietoti arī šādi apstiprinātie vārdkoptermini: *„Journal” lietotne, digitāls dokuments, infrasarkanais sensors, LIDAR¹ sensors, lietotņu darbība ierīcē, mākslīgais intelekts, mijiedarbības iespēja, mikroshēmu sensoru mijiedarbība reāllaikā, papildinātā realitāte, paplašinātā realitāte (AR), planšetdatoru rīki, telpiska audio pieredze, virtuālais avatārs, virtuālā realitāte (VR), virtuālās un papildinātās realitātes brilles „Vision Pro”.*

Termins *spatial computing* nav tulkots: „Iespējams, tik ilgs laiks ir līdz to iznākšanai, lai arī citu programmatūru ražotāji paspētu savas lietotnes pielāgot *spatial computing*, kā to ir nodēvējuši „Apple”.” (Ozoliņš 06.2023.)

Lietoti arī daži sarunvalodas vārdi terminu funkcijā (apstiprinātais termins – iekavās): *noskanēt (noskenēt) un vebkamera (tīmekļkamera).*

Informācijas uztverei ērts risinājums bieži vien ir izmantots jau iepriekš analizētajā raidījumā „Resume.lv”, tas ir lietots arī raidījumā „Digitālās brokastis”, vispirms minot angļu terminu un tad nosaucot latvisko atbildi, piemēram, *widgets jeb logrīki*, tādējādi aktualizējot arī latvisko terminu.

¹ LIDAR (angļu val. *light detection and ranging*) – attāluma lāzermērīšana (AkadTerm 2023).

Apkopojot terminoloģijas lietošanas tendences trīs analīzei izvēlēto audioraidījumu rakstiskajā kopsavilkumā, secināms, ka, salīdzinot ar raidījumu „Resume.lv”:

- 1) tāpat pārsvarā tiek lietoti latviskie termini;
- 2) plašs apstiprināto vārdkopterminu lietojums (*ekrāna lietotne, viedā durvju slēdzene, kosmētikas sīkriks*);
- 3) sastopams termina burtisks tulkojums jeb kalkēšana (*quick card – ātrās kartītes*);
- 4) spilgtākie profesionālismi, kaut arī eksistē apstiprināti latviskie termini – *čatbots (tērzēšanas bots)* un *repīteris (retranslators)* u. c.;
- 5) novērojams, ka gadījumos, kad termins raksturo nesen radītu jēdzienu angļu valodā, latviešu valodā (vismaz ziņu apskata tapšanas brīdī 2023. gada jūnijā) jēdziena izpratnei tiek izmantota līdzīga metode kā raidījumā „Replay.lv”: vispirms tekstā ir minēts angļu valodas saīsinājums, tad saīsinājuma atšifrējums angļu valodā un izvērsts jēdziena skaidrojums latviešu valodā.

Termini žurnālā „Ir Nauda”

Tālāk aplūkots terminu lietojums žurnālā „Ir Nauda”. Pirmie divi izvēlētie raksti ir veltīti mākslīgā intelekta (turpmāk – MI) lietojumam tekstu rakstīšanā un finanšu pārvaldībā, savukārt trešais raksts ir no angļu valodas tulkota intervija ar vienu no MI konceptuālās idejas izveidotājiem – Semu Altmenu (*Sam Altman*).

Žurnāla „Ir Nauda” februāra numurā Jāņa Vēvera rakstā „Uzņēmuma tekstu autors – mākslīgais intelekts” (Vēvers 02.2023.) apskatītas dažādas programmas, ar kurām var veidot reklāmas un citus tekstus. Rakstā izmantoti šādi apstiprinātie termini: *algoritms, blogs, e-grāmata, e-pasts, ģenerēšana, identificēt, ieraksts, integrēts, klikšķis, lietošanas blīvums, lietotājs, mājaslapa, meklētājoptimizācija (SEO), parametri, platforma, programma, rīki, sagatave, saskarne, šablons, tīmeklis, vietne*. Izmantoti dažādu jomu vārdkoptermini: *atslēgas vārds, bezmaksas versija, e-pasta vēstule, gramatikas modulis, iebūvēts teksta redaktors, individuāli lietotāji, lietotāja saskarne, mākslīgais intelekts (turpmāk – MI), meklēšanas dzinējs, meklēšanas saraksts, mākslīgā intelekta rīki, MI rīks, MI teksta radīšanas rīks, pašbraucoši transportlīdzekļi, plaģiātisma novēršanas funkcija, rediģēšanas rīki ar MI atbalstu, rediģēšanas rīki, rediģēšanas rīks ar MI atbalstu, satura optimizēšana, sociālais tīkls, sociālo tīklu ieraksts, teksta ģenerēšanas lauks, teksta redaktors, vietņu saturs, virtuālā realitāte*.

Žurnāla „Ir Nauda” aprīļa numurā Jāņa Vēvera rakstā „Naudu pelnīs mākslīgais intelekts” (Vēvers 04.2023.) tiek turpināta mākslīgā intelekta lietošanas tēma, tikai šoreiz uzmanības centrā ir MI lietojums finanšu jomā. Rakstā galvenokārt ir izmantoti apstiprinātie datortermini: *algoritms, dati, datorsistēma, iestatījums, iestatīt, informācija, lietotājs, lietotne, mākoņpakalpojums, programma, reāllaiks, serveris, simulācija, tiešsaiste, virtuāls*.

Samērā plašs ir arī vārdkopterminu lietojums: *datu organizēšana jeb sakārtošana, datu savākšana, „Holly AI” robots, ieguldījumu algoritms, iestatījumu uzstādīšana, informācijas straume, „iOS” un „Android” mobilās lietotnes, lietotāja prasības, mācību lietotne, mākslīgais intelekts, mākslīgā intelekta datorsistēma, mākslīgā intelekta risinājums, mākslīgā intelekta rīks, mobilā lietotne, neironu tīkls, platforma „Equbot”, platformas dzinējs, robota mācīšana, sociālais medijs, tirdzniecības boti, virtuālais palīgs*.

Novērojams sistēmisks, plaši izplatīts terminu lietojums, piemēram, tādi vārdi kā *iestatījumi, lietotājs, lietotne, virtuāls* tiek izmantoti, atspoguļojot noteiktu informāciju. Jāpiebilst, ka no vārddarināšanas viedokļa datorterminu veidošanā ir vērojama tendence plašāk lietot salikteņus un vārdkopterminus.

Žurnāla „Ir Nauda” jūnija numurā Keida Meca (*Cade Metz*) intervijā ar vienu no tērzēšanas robota „ChatGPT” tehnoloģijas izveidotājiem S. Altmenu (Mecs 2023) pamatā ir izmantoti šādi datortermini: *algoritms, datorprogramma, digitāls, internets, klēpjdatore, mākslīgais intelekts, meklētājprogrammas, pārlūkprogramma, sociālais medijs, tehnoloģija, tērzētava, tiešsaistes tērzēšana*.

Visai nedaudz ir vārdkopterminu (turklāt tie ir dažādu jomu termini): *datorzinātņu pasniedzēja, e-pasta lietojumprogrammas, interneta pārlūkprogrammas, sociālie mediji, tiešsaistes mācības*.

Arī šajā rakstā jauniem jēdzieniem un nesen radītiem terminiem ir izmantots iepriekš minētais paņēmieni – latviskajam terminam un tā saīsinājumam iekavās minēts termins angļu valodā: *vispārējais mākslīgais intelekts jeb VMI (artificial general intelligence jeb AGI)*.

Atsevišķa komentāra vērts šajā rakstā ir tēlains, ar datorterminiem piebīvēts teikums, kurš lasītājam uzbūvē vizuālu tēlu: „Tagad, kopš *OpenAI* pagājušā gada nogalē laida klajā savu tiešsaistes tērzēšanas robotu *ChatGPT*, ikviens, kam ir interneta pieslēgums, ir viena klikšķa attālumā no tehnoloģijas, kas, piemēram, spēj atbildēt uz aktuāliem jautājumiem par organisko ķīmiju, var jūsu vietā uzrakstīt semestra darbu par Marselu Prustu vai radīt datorprogrammu, kas uz klēpjdatora ekrāna kaisa digitālas sniegpārslas, – un tas viss paveikts ar šķietami cilvēciskām prasmēm.” Tātad terminus var izmantot arī vizuālu tēlu radīšanā.

Apkopojot analizētajos žurnāla „Ir Nauda” rakstos izmantotos datorterminus, ir secināms, ka šajos rakstos autori visvairāk izmanto latviešu valodā apstiprinātos terminus, bet vēl neapstiprinātiem terminiem sniedz tekstā angļisko oriģinālu.

Nobeigums

Apskatot aktualitātes raidījumā „Resume.lv” un „Digitālajās brokastīs”, ir sastopami samērā daudzi spontāni darināti jaunvārdi vai arī raidījuma formāta dēļ tiek izmantoti sarunvalodas vārdi, bet analītiskajos žurnāla „Ir Nauda” rakstos jau tiek lietota nostabilizējusies terminoloģija. Datortermini var būt izmantoti arī kā izteiksmes līdzeklis tēlainos aprakstos, piemēram, *datorprogramma uz klēpjatora ekrāna kaisa digitālas sniegpārslas*. Analizējot datorterminu lietojumu visos aplūkotojos avotos, var ieskicēt noteiktas tendences.

Pirmkārt, plašsaziņas līdzekļos pārsvarā tiek aktīvi izmantoti ITTEA izveidotie un apstiprinātie datortermini, kuri atrodami Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā un Akadēmiskajā terminu datubāzē.

Otrkārt, datortermini, kam vēl nav apstiprinātu ekvivalentu latviešu valodā, raidījumiem un rakstiem tiek pārņemti no angļu valodas – pārsvarā no „Microsoft” terminoloģijas portāla un IATE resursiem – un pielāgoti latviešu valodas gramatiskajai sistēmai.

Treškārt, kā jau bija gaidāms, jo jaunākas ir ar datorikas jomu saistītās ziņas („Resume.lv” un „Digitālās brokastīs”), jo biežāk autori vai nu izvēlas atstāt angļisko terminu netulkotu, vai arī lieto šos terminus pēdiņās vai slīprakstā, tādējādi norādot, ka termins nav latvisks. Tiek arī veidoti jaundarinājumi, izvērsti paskaidrojot, kādu iekārtu, procesu, jēdzienu šis termins apzīmē.

1. Akadterm 2023 – *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm*, 2023 [skatīts 19.08.2023.]. Pieejams: <http://www.akadterm.lv/term.php>
2. Balodis 02.02.2023. – Balodis, Ints. Kas jauns portālā Latvija.lv. *Resume.lv*, 02.02.2023. [skatīts 20.03.2023.]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=R8QcdzWsTR0>
3. Balodis 02.07.2023. – Balodis, Ints. Novērošanas kamera *HikVision AcuSense*. *Resume.lv*, 07.02.2023. [skatīts 20.03.2023.]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=-dtldt0qWgY>

4. Balodis 02.19.2023. – Balodis, Ints. Saules paneļu uzstādīšana uz zemes. *Resume.lv*, 19.02.2023. [skatīts 20.03.2023.]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=J3sw5pPRAXY>
5. Bāliņa, Grundspeņķis 2023 – Bāliņa, Signe, Grundspeņķis, Jānis. Informācijas sistēmu un programmatūras izstrāde Latvijā. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 05.05.2023.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/89591-inform%C4%81cijas-sist%C4%93mu-un-programmat%C5%ABras-izstr%C4%81de-Latvij%C4%81>
6. Baltiņš 2013 – Baltiņš, Māris. Terminrades process un principi. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 414.–433. lpp.
7. LAdp 2023 – Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas apakškomisija. *Latvijas Atvērtο datu portāls*, 2023 [skatīts 09.08.2023.]. Pieejams: <https://data.gov.lv/dati/eng/organization/about/lzatkittea>
8. Liepa 2011 – Liepa, Dite. *Latvijas preses valoda*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011.
9. LNTP 2023 – *Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls* [skatīts 09.07.2023.]. Pieejams: <https://termini.gov.lv/kolekcijas/85/skirklis/461037>
10. LUMII 2023 – Vēsture. *Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts* [skatīts 19.07.2023.]. Pieejams: <https://www.lumii.lv/1/19s/>
11. Mecs 2023 – Mecs, Keids. Uzvarēs labais, nevis sliktais. *Ir Nauda*, Nr. IN67, 06.2023., 28.–33. lpp. [skatīts 12.07.2023.]. Pieejams: https://ir.lv/wp-content/uploads/2023/06/Ir-Nauda_2023_junijs_web.pdf
12. Ozoliņš 01.2023. – Ozoliņš, Artis. Digitālās brokastis, 14. janvāris. Tehnoloģiju ziņas: Kādas jaunākās ierīces pārsteidza ASV izstādē „CES 2023”? *LSM.lv*, 14.01.2023. [skatīts 16.01.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/tehnologijas-un-zinatne/kadas-jaunakas-ierices-parsteidza-asv-izstade-ces-2023-tehnologiju-zinas.a491562/>
13. Ozoliņš 03.2023. – Ozoliņš, Artis. Digitālās brokastis, 25. marts. Tehnoloģiju ziņas: „Midjourney” mākslīgā intelekta bilžu radīšanai un „The Sims” konkurents. *LSM.lv*, 25.03.2023. [skatīts 27.03.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/tehnologijas-un-zinatne/25.03.2023-midjourney-maksliga-intelekta-bilzu-radisanai-un-the-sims-konkurents-tehnologiju-zinas.a502268/>
14. Ozoliņš 06.2023. – Ozoliņš, Artis. Digitālās brokastis, 10. jūnijs. Tehnoloģiju ziņas: „Apple” jaunās brilles un magnoliju koksne kosmosa satelītā. *LSM.lv*, 12.06.2023. [skatīts 12.06.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/tehnologijas-un-zinatne/10.06.2023-apple-jaunas-brilles-un-magnoliju-koksne-kosmosa-satelita-tehnologiju-zinas.a512121/>
15. Pūtele 2023 – Pūtele, Iveta. Termins. *Nacionālā enciklopēdija*, 01.02.2023. [skatīts 12.02.2023.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv>
16. Sager 1990 – Sager, Juan C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 1990, pp. 80–81.

17. Sīlis 2005 – Sīlis, Jānis. Lingvistisko kontaktu ietekme uz latviešu valodas leksiku interneta mājaslapās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 1. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 47.–55. lpp. [skatīts 23.11.2023.]. Pieejams: https://www.valodaskonsultacijas.lv/uploads/suggested_sources/1/pdf/Valodas_prakse_1.pdf#page=4
18. Sīlis 2013 – Sīlis, Jānis. Internetvaloda. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 358.–379. lpp.
19. Skadiņa, Vasiljevs 2013 – Skadiņa, Inguna, Vasiljevs, Andrejs. Valodas tehnoloģijas. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 453.–475. lpp.
20. Skulte 2019 – Skulte, Ilva. Latviešu rakstu valodas pārmaiņas jauno mediju lietojumā un multimodālās rakstīšanas attīstība. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 14. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 79.–90. lpp. [skatīts 24.11.2023.]. Pieejams: https://www.valodaskonsultacijas.lv/uploads/suggested_sources/14/pdf/ValodasPrakse_Nr14.pdf#page=1
21. Spektors *et al.* 2023 – Spektors, Andrejs *et al.* *Tēzauris*, 2023, Rudens versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/92> [skatīts 22.11.2023.]. Pieejams: <https://tezaurus.lv/>
22. Vancāne *et al.* 2001 – Vancāne, Ilze, Borzovs, Juris, Ilziņa, Ilze, Skujiņa, Valentīna. Sistēmiska latviešu datorterminoloģijas izstrāde. *Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis*. Rīga, 2001, 55. sēj. 1./2. num. 83.–91. lpp. [skatīts 21.11.2023.]. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=138&id=295>
23. Vēvers 02.2023. – Vēvers, Jānis. Uzņēmuma tekstu autors – mākslīgais intelekts. *Ir Nauda*, Nr. IN65, 02.2023., 36.–39. lpp. [skatīts 17.03.2023.]. Pieejams: https://ir.lv/wp-content/uploads/2023/02/Ir-Nauda_2023_februaris_web.pdf
24. Vēvers 04.2023. – Vēvers, Jānis. Naudu peļnīs mākslīgais intelekts. *Ir Nauda*, Nr. IN66, 04.2023., 34.–37. lpp. [skatīts 10.05.2023.]. Pieejams: https://ir.lv/wp-content/uploads/2023/03/Ir-Nauda_2023_aprilis_web.pdf
25. VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

VALODA UN VIDE, TEKSTVEIDE

Gunta Ločmele

Reklāma pirmajos preses izdevumos un mūsdienās

„Latviešu Avīžu”, pirmās latviešu avīzes, iznākšana 1822. gada 5. janvārī iezīmēja arī drukātās latviešu reklāmas veidošanos. Reklāma „Latviešu Avīžu” dibināšanas laikā veidojās no ziņu tekstiem ar reklāmas elementiem un no sludinājumiem. Tā kā tajā laikā, pēc Vitas Zelčes vērtējuma, dominēja atstāstīšanas kultūra (Liniņš 2022), reklāmsludinājumi¹ iekļāva stāsta elementus. Tie informēja par to, kas noticis iepriekš, ievijot šo notikumu sekas sludinātā notikuma aprakstā. Bija vērojamas zināmas didaktiskas iezīmes – skaidrojums, kāpēc tā vai citādi vajadzētu vai nevajadzētu darīt saistībā ar kādas preces iegādi. Piemēram, „Latviešu Avīžu” ziņā par avīzes pasūtīšanu jeb *apftellefchanu* iekļauts arī didaktisks stāsts par iepriekšējā gada pieredzi – tie, kas nebija pasūtījuši laikus, pirmos avīžu numurus nebija saņēmuši, jo par maz tika nodrukāts, tāpēc visi tika aicināti pasūtīt laikus (Latviešu Avīzes 19.12.1829., 4). Šāds nedaudz pamācošs reklāmu tonis sasaistās ar „Latviešu Avīžu” kopējo nostādni izglītot latviešu zemniekus.

Kopš 19. gadsimta sākuma reklāma Latvijā ir gājusi garu attīstības ceļu. Šajā rakstā izsekosim tās veidošanās sākumam latviešu presē („Latviešu Avīzēs”) 19. gadsimta pirmajā pusē, iezīmējot galvenās atšķirības salīdzinājumā ar reklāmu mūsdienu presē – 2023. gada žurnālos „Ieva”, „Santa”, „Lilita”, „Una”, „Klubs”.

Reklāma sabiedrības un mediju attīstības pagrieziena punktus

Reklāma latviešu valodā parādījās latviešu tautas vēstures pagrieziena punktā – 1817. gadā Kurzemē tika atcelta dzimtbūšana, kas radīja pozitīvu iedarbību – nepieciešamību attīstīt tautsaimniecību, veidot un saglabāt latviešu valodu. Sākās sabiedrības, izglītības un kultūras modernizācija (Zelče 2002a, 12). „Latviešu Avīzes” tika izveidotas, lai koptu latviešu valodu un veidotu latviešus par nāciju (Leitāne 2022), arī tur publicētajos sludinājumos vērojama latviešu valodas pilnveide. Tā kā sludinājumi tika

¹ Par reklāmsludinājumiem šajā rakstā tiek dēvēti sludinājumi ar stāsta un reklāmas elementiem.

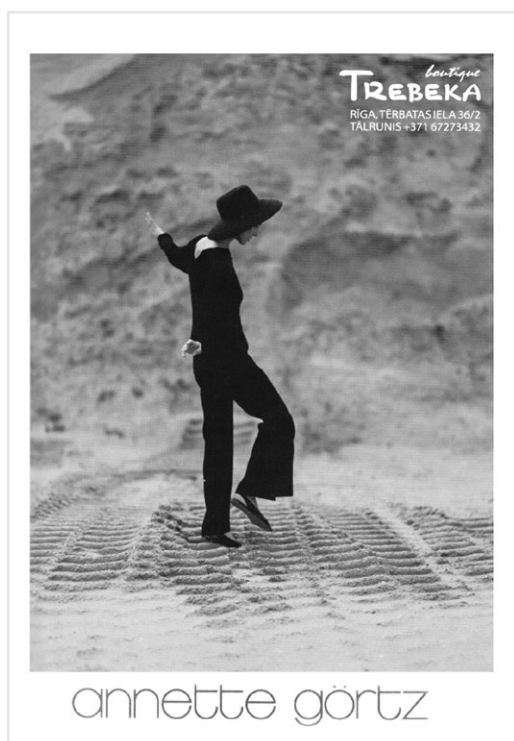
tulkoti arī no vācu valodas, saglabājās svešvalodas iezīmes, jo, burtiski tulkojot, iezagās nevajadzīgi kalki un konstrukcijas. Sludinājumos publicēja informāciju par individuāliem pakalpojumiem. Tomēr tie iezīmēja arī pakāpenisku komercializāciju – reklamētajos veikalos tika pārdotas preces no dažādām pasaules malām, lauksaimniecības preces tika ražotas un pārdotas plašākam pircēju lokam. Šo apstākļu mijiedarbībā veidojās reklāmas valoda tālaika presē. Arī mūsdienu žurnālu reklāma attīstās sabiedrības un mediju attīstības pavērsiena punktā – ir notikusi digitālā revolūcija, kas nesusi līdzīgu cilvēku lasīšanas ieradumu maiņu – paradumu lasīt mobilajās ierīcēs. Žurnālu reklāmai nākas konkurēt ar reklāmu internetā, digitālajos rīkos, pārņemot arī dažas tās iezīmes. Turklāt mūsdienu patērētājs no agrākā lasītāja atšķiras ar to, ka vairāk vēlas paust savu individualitāti, un tas tiek vērtēts kā digitālās un sociālās revolūcijas sekas (Kotler *et al.* 2010). Reklāma mūsdienās kļūst aizvien lakoniskāka un arvien vairāk balstās uz attēlu, tā mūsdienu informācijas pārsātinātajā pasaulē ļaujot reklāmas adresātam, kurš arvien mazāk vēlas lasīt reklāmas tekstus, piešķirt redzētajai reklāmai savu nozīmi, radīt savu sapni. Reklāma no racionālas kļūst saistošāka, rosina vairāk iztēles (Amatulli *et al.* 2018, 71). Atšķirībā no pirmajās avīzēs publicētajām reklāmām, kurām, tāpat kā visam avīzes saturam, tika veltīta nedalīta lasītāja uzmanība, mūsdienās presē drukāto reklāmu visdrīzāk nevērīgi pāršķirista, turklāt adresātam mēdz būt dalīta uzmanība – pārskatot reklāmas, viņš var sazināties digitālajos rīkos. Arī plašā pieejamās informācijas klāsta dēļ mūsdienu patērētāja uzmanība ir daudz fragmentētāka nekā agrāk un, izskrienot cauri milzīgam informācijas apjomam dažādos medijos, nevienai no ziņām netiek pievērsta īpaša vērība. Turklāt cilvēki vairs nevēlas pasīvi saņemt kādu uzņēmuma vēstījumu, bet grib piešķirt šim vēstījumam savu nozīmi (Amatulli *et al.* 2018, 71). Tāpat kā pirmo reklāmu parādīšanās laikā, arī mūsdienās ir vērojams svešvalodas spiediens, tikai tagad tā pārsvarā ir angļu valoda. Ietekmējot latviešu valodu, tā reizē ietekmē arī pašu reklāmas komunikāciju. Pastāv uzskats, ka angļu valodas kā *lingua franca* izmantošana globālo luksusa zīmolu reklāmās standartizē komunikāciju un vienādo interpretāciju, tā mazinot patērētāju iesaistīšanos (Amatulli *et al.* 2018, 72), bet reklāmas uzdevums ir tieši iesaistīt. Lai reklāma rezonētu ar lasītāja vajadzībām un panāktu lasītāja darbību, tajā tiek minētas iegūstamās vērtības, kurām būtu jāsaucas ar mērķauditorijas sapņiem un gaidām.

Vērtības

Pirmajos reklāmsludinājumos ir solījumi, kā gūt bagātību un pārtību, piemēram, tiek piedāvāts nomāt krogu, kuram blakus ir arī aramzeme un pļavas, *ka warr baggati pahrtikt* (Latviešu Avīzes 08.05.1841., 4). Mūsdienās bagātība, lai arī aizvien tikams sapnis, vairs netiek reklāmās minēta tieši, to ir nomainījis luksuss kā bagātības iezīme. Turklāt luksusu kā īpaša statusa iezīmi piedāvā iegādāties arī par demokrātiskām cenām, ļaujot pieredzēt sapni par piederību tiem, kas var atļauties ekskluzīvas luksusa lietas, tātad būt turīgam. Piemēram, vācu dekoratīvās kosmētikas zīmols „Artdeco” pozicionējas kā profesionālas luksusa klases kosmētikas zīmols, kas piedāvā pircējiem *luksusu, ko var atļauties ikviens* (Artdeco). Tā reklāmas virsraksts – kampaņas nosaukums – veidots angļu valodā: *Mat & Shine* (Lilita 06.2023., 7). Kampaņā tiek piedāvāti divu veidu produkti – matējoša lūpu krāsa un lūpu spīdums. Attēlam, kurā līdzīgas modeles demonstrē šos atšķirīgos produktus, pievienots īss katra produkta būtiskāko īpašību uzskaitījums, kā arī zīmola nosaukums un teikums zem tā angļu valodā: *Established in Munich – since 1985* (tulk. „Dibināts Minhenē – kopš 1985. gada”). Ar to tiek iezīmēta luksusa precēm tik svarīgā laika – zīmola vēstures – līnija, tā paaugstinot zīmola uzticamību un vērtību. Sekojot luksusa zīmolu reklāmas tendencēm, šis vēstījums netiek tulkots, tomēr tādā veidā no auditorijas loka tiek izslēgti tie, kuriem angļu valoda arī mūsdienās varētu būt nesaprotama.

Vienmēr ir pastāvējušas gan luksusa preces, kas bija domātas šauram pircēju lokam, gan plaša patēriņa produkcija. Mūsdienu luksusa preču reklāma no plaša patēriņa produkcijas reklāmas atšķiras ar to, ka tā vairāk balstās uz attēlu, ļauj patērētājam pašam interpretēt un iztēloties, bet plaša patēriņa produkcijas reklāmā lielāka nozīme tiek piešķirta tekstam. Lai arī papildināts ar attēlu, tās vēstījums ir racionāls un informatīvs (Amatulli *et al.* 2018, 72). Lai gan tradicionāli pie luksusa precēm pieskaita modes preces, smaržas un kosmētiku, vīnus un stipro alkoholu, pulksteņus un dārglietas (Fionda *et al.* 2009), pilnīgas vienotības par šo iedalījumu nav, turklāt dažādās kultūrās tas var atšķirties. Tomēr visi ir vienprātīgi, ka luksusa zīmolu iezīmes ir meistarība (sk. Kernstock *et al.* 2017), kas iekļauj arī roku darbu, un laiks – gan tāpēc, ka šo preču izgatavošana prasa laiku, gan tāpēc, ka šiem zīmoliem ir ilga vēsture. Turklāt meistarība ir cieši saistīta ar estētiku (Amatulli *et al.* 2018, 73). Ekskluzīvu brīļu galerijai Rīgā dots angļu nosaukums *Take a Look* (tulk. „Ieskaties”), kas žurnālā izvietots kā attēla nosaukums. Attēls ļauj lasītājam iedomāties savu stāstu. Tajā redzama vien jauna sieviete modernās saulesbrīlēs ar jutekliski pavērtām

lūpām. Teksts lasāms lappuses beigās „Brīļļu galerija | optika”, tam līdzās dota galerijas adrese. Ja interesē sīkāka informācija par piedāvātajiem brīļļu zīmoliem, to var iegūt lappuses iekšējā malā, žurnālu pagriežot par 90 grādiem (Lilita 06.2023., iekšējais vāks). Sapņus vēl vairāk raisa veikala „boutique Trebeka” reklāma (1. attēls), kurā bez veikala nosaukuma un adreses lapas augšējā stūrī lasītājs redz tikai sapni rosinošu sievietes attēlu smilšu klajumā – katrs lasītājs pats var interpretēt, kā sieviete smalkā apģērbā ir nonākusi traktora sliedēm izvagotās bezgalīgās smiltis un ko tā stāsta. Zem attēla ir ekskluzīva vācu apģērbu zīmola *annette görtz* nosaukums (Lilita 06.2023., 3).

1. attēls. Veikala „boutique Trebeka” reklāma (Lilita 06.2023., 3)

Vērtības un to atspoguļojums reklāmās latviešu preses sākumos un mūsdienās ir piedzīvojuši evolūciju (par vērtībām mūsdienu reklāmā sk. arī Ločmele, Gizeleza 2020). Savukārt reklāmas izteiksmes tiešums ir mazinājies.

Netiešuma evolūcija un nokrāsas maiņa

Aicinājums iegādāties reklamēto ir viena no reklāmas veidošanas modeļa AIDA sastāvdaļām: reklāma, piesaistot uzmanību (angļu val. *Attention*), veido interesi (angļu val. *Interest*), vēlēšanos iegūt reklamēto savā īpašumā (angļu val. *Desire*) un rosina uz rīcību – tā iegādi (angļu val. *Action*). Šis rosinājums var būt izteikts netieši. Reklāmā jau 19. gadsimta vidū vērojami formulējumi, kuros aicinājums pirkt nav tiešs un personīgs, pamudinājuma nozīme izteikta ar partikulu *lai* un darītāja nosaukumu trešajā personā: *Skohlmeisteri, kas Wahzu wallodu lkaidri proht, lai ne kawejahs fcho grahmatu eegahdatees* (Latviešu Avīzes 15.02.1845.) Tādā veidā reklāma nav tik uzstājīga, tai raksturīgā agresīvā pieeja ir mīkstināta. Arī mūsdienās arvien biežāk tiek izmantota netieša reklamēšana – uzņēmumi nevis uzstājīgi aicina pirkt, bet veido un uztur attiecības ar klientu. Šādas reklāmas sākotne ir meklējama pirmajās reklāmās latviešu presē, kad tirgotāji un citi reklāmdevēji tolaik arī ļoti personīgi uzrunājuši savu klientu loku. Tā, piemēram, jauna veikala atvēršanas sludinājums sākas ar adresātu nosaukšanu: *Wiffeem manneem draugeem un palihltameem Kurlemmê es fcheit linnamu darru* (Latviešu Avīzes 21.12.1822., 4). Vai grāmatu sējēja atraitne paziņo savu jauno adresi un uzrunā savus pircējus – *luhdlu fawus augliti zeenitus pafihltamus pirzejus*, turpmāk gan izsakot tiešu aicinājumu pasūtīt, *manni ar fawahm apftellefchanahm, tik labb grahmatu=leefchanâ, kâ arr pukku taififchanâ, apgohtaht*. (Latviešu Avīzes 25.05.1839., 4)

Aicinājums iegādāties precī mūsdienu reklāmā visbiežāk netiek izteikts klaji. „Džiugas” cietā siera reklāmā atrodams sauklis *Laiks nogaršot, laiks novērtēt!* (Santa 03.2023., 76), kas ir netiešs aicinājums sieru iegādāties un nogaršot, jo, kā skaidro ražotājs, tikai nogaršojot to var īsti novērtēt. Šis sauklis ir identisks reklāmas lietuviešu, angļu, vācu, krievu un poļu valodas versijā, bet atšķiras franču valodā, kur aicinājums ir vēl implicētāks – tas ietverts apgalvojuma teikumā *le goûter, c'est l'apprécier* 'to nogaršot nozīmē novērtēt' (Légende 2023).

Jāsecina, ka izteikumu mīkstināšanas veidi ir raksturīgāki mūsdienu reklāmas stilam un attiecas ne vien uz aicinājumu rīkoties, bet arī uz pašu reklāmas vēstījumu. Šādam nolūkam tiek izmantoti, piemēram, vārdi *sava veida*. Mīkstinājums *sava veida* vērojams metaforā „Reference Line” ir *sava veida laika mašīna* (Klubs 04.2023., aizmugurējais vāks), kas ir angļu avottekstā atrodamā teikuma *It is a kind of a time machine* (Reference Line 2023) burtisks tulkojums audioiekārtas „Reference Line” reklāmā. Šāda metafora nebūtu iespējama pirmo avīžu reklāmu tekstos, jo ideja par laika mašīnu pasaulē

ieguva popularitāti tikai 19. gadsimta beigās (populārais Herberta Velsa romāns „Laika mašīna” sarakstīts 1895. gadā, tā tulkojums latviski iznācis 1963. gadā). Mikstināšanas veidi pat var atšķirties vīriešu un sieviešu auditorijai domātās reklāmās. Šo pašu tekstu tulkojot sieviešu auditorijai žurnālā „Santa”, ir lietota cita teiktā mikstināšanas stratēģija – metaforas vietā ir izvēlēts salīdzinājums *Reference Line ir gluži kā laika mašīna* (Santa 03.2023., aizmugurējā vāka iekšpusē), kas tekstu padara mazāk tiešu nekā tad, ja būtu lietota metafora.

Šādi izteikumu mikstinātāji ir pragmatiski elementi tekstā. Mūsdienu reklāmās tos izmanto arī ētisku apsvērumu dēļ, lai izvairītos no apsūdzībām par nepamatotu, nepatiesu reklāmu un konkurentu sūdzībām par reklāmas ētikas pārkāpumiem, piemēram, jogurta „Alma” reklāmā apgalvojums ir mikstināts: *Iespējams, labākais starp jogurtiem*. (TV3 16.04.2023.) Līdzīgi tiek izmantots apstākļa vārds *potenciāli*, kas vīrieša potences veicināšanai paredzēta uztura bagātinātāja „Erekton” reklāmā *Erekton. Potenciāli labākais produkts tirgū* (Klubs 04.2023., 11) realizē vairākas nozīmes – „nākotnē iespējami”, „varbūtēji”, kā arī šajā kontekstā asociējas ar lietvārdu „potence” un iegūst ar vīrieša seksuālo spēju saistītu nozīmi.

Semantiski pragmatiska izmaiņa ir arī nokrāsas maiņa no negatīvas uz pozitīvu. Ir īpašības vārdi, kuru nokrāsa var būt drīzāk negatīva, piemēram, *fanātisks*, bet reklāmas kontekstā tie iegūst pozitīvu vērtējumu (*fanātiska uzticība kvalitātei*). Līdzīgs ir īpašības vārds *uzkrītošs*, kuru var traktēt gan negatīvi, gan pozitīvi, bet reklāmas kontekstā tas ir pozitīvs: *moderns, uzkrītošs dizains* (Klubs 02.2023., 49; „Hansgrohe Pulsify” dušas reklāma).

Kopumā mūsdienu reklāmā ir vērojama tendence izvairīties no negatīvā, ja vien reklāmas uzdevums nav pievērst uzmanību šokējot, kā tas ir, piemēram, satiksmes drošības sociālo kampaņu reklāmās, – kur šokējoši attēli domāti, lai atturētu no braukšanas reibumā (kampaņa „Apguldīt vieglāk nekā apbedīt” (Sociālās kampaņas 2023)). Savukārt 19. gadsimta pirmajā pusē no negatīvas informācijas sludinājumos nevairās un arī optimisms par nākotnē plānoto un reklamēto pasākumu izdošanos ir bijis visai pieņemams. Tā 1843. gadā „Latviešu Avīžu” sadaļā „Zittas fluddinafchanas” publicēts sludinājums par pirmo lopu skati (*lohpu=fkattifchanu*), ko 1843. gada 29. augustā organizēja Kuldīgas lauku kopšanas biedrība. Minēts, ka piedalījušies mazāk dalībnieku, nekā biedrība bija vēlējusies sagaidīt, un izteikts aicinājums piedalīties nākamā gada skatē un cerība, ka dalībnieku būs vairāk, kā arī piezīme, ka godalgas arī būs lielākas gadījumā, ja *turplikkam fchi beedriba buhs wairojufees*, ko tā arī cerot nākamā gadā piedzīvot (Latviešu Avīzes 09.09.1843.).

Starp citiem sludinājumiem „Latviešu Avīzēs” sastopami arī tādi, kuros izteikts kāds pirkšanas aizliegums, piemēram, aizliegums kādas muižas

mahjuturretajeem vai citiem tās *grunts eedlihwoatajeem* bez īpašas muižas atļaujas pārdot un no mājām izvest jebkāda veida lopbarību, kā arī kādam to pirt no šiem zemniekiem (Latviešu Avīzes 16.01.1847., 4), līdzīgi ir arī aizliegumi no kādas muižas māju saimniekiem bez muižas ziņas nomāt kādu pļavu (Latviešu Avīzes 20.03.1847., 4). Šāds saturs, kur iespējamie pircēji tiek ļoti tieši atturēti, pat izsakot tiem draudus – bez atļaujas iegādātā konfiscēšanu –, nav saistāms ar mūsdienu reklāmas modeli, funkcijām un pozitīvo izteiksmi un mūsdienu komercsludinājumos nav sastopams.

Netiešums reklāmā ir audzis, dažkārt tas noticis arī attiecīgās svešvalodas izteiksmes līdzekļu ietekmē.

Svešvalodu ietekme

Atšķirībā no vācu preses, kas pastāvēja „Latviešu Avīžu” iznākšanas laikā un kurā bija vērojams zināms multilingvisms, jo tajās tika drukāti sludinājumi arī krievu valodā, visi reklāmsludinājumi „Latviešu Avīzēs” ir publicēti latviešu valodā. Baltvācu redaktoru – mācītāju – ieguldījums latviešu valodas kopšanā „Latviešu Avīzēs” jau 19. gadsimta pirmajā pusē ir iespaidīgs. Tā ir gan pirmā redaktora Kārļa Fridriha Vatsona, gan nākamo redaktoru – Johana Kristofera Kēlera, Jūlija Vilhelma fon Rihtera, Vilhelma Kristiāna Pantēnusa – laikā, kad pēc K. Vatsona nāves „Latviešu Avīžu” publikāciju saturs pakāpeniski kļūst konservatīvāks (Zanders 1977) un popularitāte, īpaši V. Pantēnusa darbības dēļ (Zelče 2002b, 12), neaug, un arī sludinājumu skaits avīzē mazinās, reklāmas valoda pilnveidojas. Tomēr daudzviet vācu valodas ietekme ir jūtama – tie ir konstrukciju kalki (burtiski tulkojumi), aizguvumi, gramatiskas iezīmes.

Ziņā par grāmatas „Lihku fpreddikius behrehm laffami” atkārtotu izdevumu lietots kalks no vācu valodas vārdu savienojuma *Wort für Wort: Tahs lihku runnas irr wahrdr' us wahrda tà likti kà tai pirmâ drukkâ bijufchi*. (Latviešu Avīzes 18.05.1844.)

„Latviešu Avīzēs” publicētajos sludinājumos ir daudz leksisko kalku no vācu valodas, piemēram, *andele* (no vācu *Handeln*), *apftellefchana* (no vācu *Bestellung*), *prifchs* (no vācu *frisch*), arī tādi kalki, kas pēc kāda laika avīzē vairs netiek lietoti, tā atspoguļojot arī latviešu valodas attīstību. 1846. gadā sludinājumā par tirgus dienu tiek izmantots vārds *mandags* (no vācu *Montag*) pirmdienas apzīmēšanai: *Saldes Mahres tirgu fchinnî gaddâ Schihdu fwehtkudehl, ne mandagâ, bet zettortdeenâ tai 12tâ September turrehs*. (Latviešu Avīzes 29.08.1846.). Bet 1847. gadā šī paša tirgus sludinājumā jau lietots vārds *pirmdeena* (Latviešu Avīzes, 28.08.1847., 4).

Analizējot vācu valodas iespaidā radušos gramatikas iezīmju pakāpenisku nomaiņu ar latviskākām, var novērtēt, kā latviešu valoda nepārtraukti tiek kopta. To īpaši labi var redzēt tekstos, kas atkārtojas gadu no gada. Tāda ir avīzes pašreklāma – ziņa par to pasūtīšanu. Salīdzinot šīs reklāmas tekstu 1830. un 1846. gadā, vērojamas gramatiskas izmaiņas: no vāciskākas konstrukcijas *kam patihkams buhtu* (Latviešu Avīzes 18.12.1830., 4) (vācu *es wäre angenehm*) uz latvisku *kam patiktu* (Latviešu Avīzes 14.12.1846., 4), no ciešamās kārtas *fcheit tohp linnams darrihts* (Latviešu Avīzes 18.12.1830., 4), kas ir burtisks tā laika Baltijas vācu presē izmantotā *hier ist bekannt gemacht worden* (Nachrichten 1812) pārcēlums, uz darāmo – *fcheitz linnamu darra* (Latviešu Avīzes 14.12.1846., 4). Tāpat no ciešamās kārtas uz darāmo pārveidots nākamais teikums – *tahs arri nahkofchâ 1831â gaddâ taps rakltitas* (Latviešu Avīzes 18.12.1830., 4), uz *tahs arri nahkofchâ 1847â gaddâ rakltihs* (Latviešu Avīzes 14.12.1846., 4). Mainās saikļa forma un lietojums: 1837. gadā lasām *bet kâ warretu linnaht, zik awilchu lappas buhs likt rakltôs eefpeelt* (Latviešu Avīzes 16.12.1837., 4) ar vācu so iespaidā veidotu saikļa formu, 1839. gadā šī forma jau mainījies – *bet ka warretu linnaht, zik awilchu lappas buhs likt rakltôs eefpeelt* (Latviešu Avīzes 21.12.1839., 4). Un 1846. gadā saiklis tiek mainīts uz arī mūsdienās lietoto *lai*: *bet lai warretu linnaht, zik awilchu lappas buhs likt rakltôs eefpeelt* (Latviešu Avīzes 14.12.1846., 4).

Mūsdienu reklāmās žurnālos savukārt ir vērojama angļu valodas ietekme, īpaši jau minētajās luksusa preču reklāmās, bet parādās arī valodu sajaukums – mēdz būt citu valodu iestarpinājumi. Visbiežāk tie ir teikumi franču valodā Francijā ražotas kosmētikas reklāmās. Piemēram, franču saules aizsargkrēma „Avène” reklāmas virsraksts ir franču valodā: *Eau Thermale Avène Laboratoire Dermatologique*, zem tā ir attēls, kam seko apakšvirsraksts angļiski *Avène Sun Care* un teksts latviešu valodā – *Piemērota aizsardzība jutīgai ādai*. Reklāmu noslēdz teksts angļu valodā: *Formulated to limit its impact on marine ecosystems*. (Una 06.2023., 43) Dažādu svešvalodu izmantošana latviešu žurnālos mūsdienās ir aizvien ierastāka parādība, un franču valoda kosmētikas reklāmās tiek lietota kā Francijas kosmētikas ražotāju pieredzes un kvalitātes simbols. Šādam lietojumam ir salīdzinoši gara vēsture. Lai arī franču valoda nav parādījusies „Latviešu Avīzēs” 19. gadsimta pirmajā pusē, tā tika lietota reklāmās 20. gadsimta 20. un 30. gados, kad Latvijā ienāca daudzi franču kosmētikas zīmoli, to izstrādājumi pēc patentētām receptēm tika ražoti arī Latvijā, un arī vietējiem zīmoliem tika doti franciski nosaukumi (Ločmele 2022, 38–39). Lai nemulsinātu un izglītotu lasītāju, dažkārt franciskajiem nosaukumiem tajā laikā mēdza pievienot to izrunu: *Parfimerija „Vigny” (Vinji) Parizē* (Atpūta 19.06.1929., 18).

Mūsdienās ir pieaugusi interese par iepriekšējiem gadsimtiem tautas un valodas vēsturē, dažkārt reklāmā vērojami arī agrākos laikus simbolizējoši elementi, kas veido simbolisku grafisku un leksisku sasaisti ar pirmajām reklāmām. Pirmajos preses izdevumos salikteņus rakstīja, izmantojot biedruzīmi, ko 17. gadsimtā no vācu valodas ieviesa Georgs Mancelis (Bukelskyte-Čepele 2017, 33). Interesanta ir atgriešanās pie tās kā stilistiska ortogrāfiska izteiksmes līdzekļa mūsdienās „Mēness aptiekas” D vitamīna reklāmas virsrakstā lietotajā saliktenī *Dubult=spēks* (Ieva 05.01.2022., 29). Tie, kas nepazīst biedruzīmi, šo simbolu var nolasīt arī kā vienādības zīmi, kas paralēli veido ar matemātisku simbolu izteiktu metaforu „dubults ir spēks”, jo šajā reklāmā grafiski izcelta arī „Mēness aptiekas” akcija „1+1”, kurā par izdevīgāku cenu varēja iegādāties divu produktu komplektu. Šī zīme kalpoja arī kā tēlainās izteiksmes līdzeklis. Tēlainās izteiksmes līdzekļi reklāmā arī ir piedzīvojuši attīstību.

Tēlainās izteiksmes līdzekļi

„Latviešu Avīžu” reklāmās sastopamas metaforas un metonīmijas. Īpaši tās vērojamas ziņās par jaunām grāmatām. Ziņā, kurā reklamēta jauna rēķināšanas grāmata, izmantots metonīmijas paveids – sinekdoha – daļas nosaukums veselā vietā (Lokmane 2011, 100) – *effam ar rakftitaju weenā padohmā, ka leeli fkaitli arraju laudim naw waijadligi deht fahl’ un mailēs* (Latviešu Avīzes 15.02.1845., 4), kur frāze *fahl’ un maile* ir lietota, lai apzīmētu iztiku. Savukārt metafora – nozīmes pārnese, kas izriet no nojēguma par priekšmetu vai parādību līdzību (Spektors et al. 2023), lietota šīs pašas reklāmas turpinājumā, turklāt tekstā tā ir paplašināta: *Wagnera rehkinafchanas grahmata buhs derriga pirmo zeļtu isbraukt, un pehz lai rehkinatajs, daudf maļ nopratīs kahds zeļfch tam pee rehkinafchanas irr jaeet, nopraffa fkoohlmeiltereem, kalabb tahds un ne fawads zeļfch tam jaeet.* (Latviešu Avīzes 15.02.1845., 4) Domu gājiens tiek skatīts kā ceļš, un pirmā izpratne par rēķināšanu ir pielīdzināta pirmā ceļa izbraukšanai: šāda līdzība sakņojas tā laika cilvēka pieredzē (sk. Lakoff, Johnson [1980] 2003, arī Juhņēviča 2009, 26), un tālākais šīs metaforas izvērsums palīdz atšifrēt, ka ceļa izbraukšana saistīta ar rēķināšanas uzdevumu risināšanu. Metaforu izmantošanai reklāmās ir noteikta nozīme – veicināt interesi, jo, lai arī teksts bez metaforām ir uztverams vieglāk, to izpratne līdzinās mīklas minēšanai (Nijs 2017, 10), tās veido jaunas asociācijas saistībā ar reklamēto preci (McQuarrie, Phillips 2005; Forceville 2009) un rezultātā šāda reklāma dod lielāku estētisko baudījumu (McQuarrie, Mick 2003).

Mūsdienās reklāmu valoda ir metaforiskāka – efektīvs duets ādas atjaunošanas mehānismu aktivizācijai (Una 06.2023., 3; „Vichy” kosmētikas produktu reklāma), mūsdienu mūzikas transformācijas pasaule (Klubs 04.2023., 5; enerģijas ģeneratora audiosistēmām „Stromtank” reklāma) ir tikai dažas no reklāmu metaforām, kas izmantotas žurnālos. Metaforas mūsdienu reklāmā mēdz būt arī vizuālas, jo reklāmas ir kļuvušas multimodālas. Lai arī *Atklāj savu vīna ceļu ar...* sākas kā verbāla metafora, teksts ir multimodāls, jo tā turpinājums lasāms kā attēlā redzamā vīna „Ramon Bilbao” nosaukums uz šī vīna pudeles etiķetes (Klubs 04.2023., aizmugurējā vāka iekšpuse). Vīna ceļu kā ar vīna ražošanu saistītu tūrisma maršrutu vēsture Eiropā sākusies pēc Otrā pasaules kara (Halland, Mitchell 2000), bet Vācijas vecākais vīna ceļš *Deutsche Weinstraße* izveidots 1935. gadā (WDR 2015), tomēr ar vīna ceļu metaforiski apzīmē arī vīna baudīšanas pieredzi un dažkārt arī vīna darītavu vēsturi. „Pūces vīna ceļš” ir stāsts par vīndaru ģimenes vēsturi, sākot ar 19. gadsimta vidu, kad Pūču dzimtas trešās pakāpes vectēvam Krišam uztic amatu Spirgus muižas spirta brūzi (Pūces vīna ceļš 2023). Muižās 19. gadsimtā bieži tika ražots brandvīns (novecojis vārds degvīna apzīmēšanai, savukārt brandvīna brūzis bija ‘spirta dedzinātava’), kurš savdabīgi – pat tiesu sludinājumos – reklamēts jau „Latviešu Avižu” pirmsākumos (Latviešu Avīzes 22.01.1825.). Kopumā ceļš ir populāra metafora, kuru, kā redzam, izmantoja jau pirmajās reklāmās „Latviešu Avīzēs”.

Tēlainās izteiksmes līdzeklis epitets – ekspresīvs, emocionāli iedarbīgs apzīmētājs (VPSV 2007, 107) – „Latviešu Avižu” reklāmās vēl tikai attīstās. Biežāk sastopami apzīmētāji, kas uzsver kvalitāti: *labbi*, kam mēdz būt pievienota partikula *ittin*, lai pastiprinātu tā nozīmi – *Ittin labbi dihgofchas lehzes warr par 90 kap. fudr. Puhru dabbuht* (Latviešu Avīzes, 24.12.1836., 4), arī *teizami*. Preces labās īpašības tiek raksturotas ar apzīmētāju *jauks* (Latviešu Avīzes 18.05.1844.), svaigums – ar *prifchs*: *Ittruhga ar prifchu lappu tabbaku* (Latviešu Avīzes 13.05.1837., 4). Izplatīts ir apzīmētājs *lehts* savienojumā ar *nauda*: *par lehtu naudu* (Latviešu Avīzes 13.05.1837., 4; Latviešu Avīzes 16.12.1837., 4). Izdevīgas – lētākas – cenas apzīmējums veido šajā laikā tik svarīgu pircēja pārliecināšanas argumentu, ka dažkārt tas tiek skaidrots izvērsti. Tā, piemēram, būvniecības materiālu veikala reklāmas beigās pievienots pamatojums, kāpēc materiāli šeit iegādājami lētāk: *Rihgā dlīhwodams es katru brihdi klaht buhdams pee minnetas leetas lehtaki warru eepirkt un talabb arridlan lehtaki pahrdoht*. (Latviešu Avīzes, 02.08.1845., 4) Starp epitetiem minams ar saknes atkārtojumu iegūts pastiprinājums *dalch dalchads*: *dasch daschadas leetas* (Latviešu Avīzes 29.04.1837., 4).

Kvalitāte tiek uzsvērtā visos laikos, mūsdienās seno kvalitātes apzīmētāju *labs* bieži nomaina apzīmētājs *kvalitatīvs*. Kvalitātes nozīme

izteikta daudzveidīgi, piemēram, *augstas kvalitātes materiāli* (Klubs 04.2023., aizmugurējais vāks), *perfekta kvalitāte* (Klubs 02.2023., 49), arī *ar rokām darināts*, kas kā kvalitātes apzīmējums iespējams tikai mūsdienu reklāmā, jo šodien tā ir luksusa preču iezīme.

Reklāmā visos laikos lietoto apzīmētāju *jauns*, kas sastopams „Latviešu Avīzēs” (*Sinņa pahr jaunu grahmatu* (Latviešu Avīzes 19.12.1840.)), mūsdienās mēdz pastiprināt, – piemēram, ar apstākļa vārdiem *principiāli* (*principiāli jauns*) vai *absolūti* (*absolūti jauns*), piedodot tam lielāku ekspresiju. Ar šo pašu pastiprinājumu dažkārt tiek lietots apzīmētājs *vērtīgs* (*absolūti vērtīgs*). Mūsdienu reklāmai kopumā ir raksturīgi epitēti, piemēram, *ekskluzīvs*, *unikāls* (abi minēti starp reklāmas vārdiem, kas rada ilūziju, ka, nopērkot preci, jūs kļūstat piederīgs kādai īpašai cilvēku grupai (Indeed 2023)), *drošs*, *inovatīvs*, *lielisks*, *moderns*, *neatkārtojams*, *patiess*. Izmantoti epitēti *ilgtspējīgs*, *lēgendārs*, *neparasts*, *optimāls*, pēdējā laikā modes vārdi ir *episks* un *ikonisks*. Līdzās modes vārdiem tiek izmantoti arī visos laikos populārie, piemēram, *patīkams*, *maigs*, *praktisks*, kam pievienojušies *elegants* un *mūsdienīgs*.

Epitētu lietojums vīriešu un sieviešu auditorijai mūsdienās atšķiras. Vīriešiem adresētās reklāmās tiek lietots *drosmīgs* (*drosmīgas inženierijas virsotne* audioaparātūras reklāmā (Klubs 04.2023., aizmugurējais vāks)), kurpretī šīs pašas reklāmas tulkojumā sieviešu žurnālā „Santa” izmantots cits epitēts – *pārgalvīgs* (*pārgalvīgās inženierdomas virsotne* (Santa 03.2023., aizmugurējā vāka iekšpuse)), savukārt sieviešu kosmētikas reklāmās populārs ir *mirdzošs* (*4x mirdzošāka āda* (Lilita 07.2023., iekšējais vāks)), *organisks* (*organiskais saules filtrs* (Lilita 06.2023., 59)), *vegānisks* (Lilita 06.2023., 61).

Mūsdienu ekoloģisko problēmu laikmetā par epitētiem kļūst īpašības vārdi *dabisks*, *svaigs*, *tīrs* (*svaiga un tīra garša* (Santa 03.2023., 23; minerālūdens „Tiche” reklāma)). Minot kādu problēmu, tās risinājums ar piedāvātā produkta palīdzību tiek apzīmēts ar epitētu *radikāls*. Izceļas epitēti, kas veidoti kā salīdzinājumi, piemēram, *maigam lietum līdzīgs efekts* (Klubs 02.2023., 48), kā personifikācijas, piemēram, *saules noskūpstītas ādas sajūta* (Lilita 06.2023., 61). Epitētus mēdz izmantot, lai manipulētu ar patērētāju – tekstā *duša ir aprikota ar labi zināmo Hangsgrohe Quick Clean funkciju* (Klubs 02.2023., 48; „Hangsgrohe Pulsify” dušas reklāma) apzīmētājs *labi zināmā* liek neinformētam lasītājam izjust neērtību par savu nezināšanu un rada sajūtu, ka visi jau sen šādu ierīci lieto un tā nekavējoties jāiegādājas. Kā epitēti tiek izmantoti lietvārdi – modes vārds *kulta*: *vācu kulta ražotājs MBL* (Santa 03.2023., aizmugurējā vāka iekšpuse) un reklāmai svarīgais *sapnis*: *sapņu vannasistaba* (Klubs 02.2023., 48).

Līdzās tēlainiem izteiksmes līdzekļiem pirmajās reklāmās pragmatiskiem mērķiem tiek izmantoti dažādi izteikumu pastiprināšanas līdzekļi, izcēlumi, piemēram, ar partikulu *itt* papildināts apstākļa vārds *ihsteni*, tā panākot lielāku uzsvāru tirgus sludinājumā: *itt ihsteni preekfch lohpu andeles zels un eeriktehs* (Latviešu Avīzes 06.08.1842., 4). Tirgiem „Latviešu Avīzēs” minēti nosaukumi, kas ir sava veida zīmoli.

Zīmoli

Zīmoli ir bijuši svarīgs reklāmas komponents visos laikos. „Latviešu Avīzēs” tie parādās kā īpašvārdi, bieži sasaistē ar muižu un tirgu nosaukumiem: *Kalna=muilchas Labrentfcha tirgus* (Latviešu Avīzes 16.06.1832.). Labrenča tirgos parasti tirgojušies ar mājlopiem, bet dažādu muižu rīkotajiem Labrenča tirgiem sastopama dažāda to nosaukuma rakstība, piemēram, atšķirībā no Kalnamuižas Lielās lecavas muiža to sludina kā *Labrenzu tirgu* (Latviešu Avīzes 23.07.1836.).

„Latviešu Avīzes” drukāja izdevniecībā „J. F. Steffenhagen und Sohn” Jelgavā, bet zīmola nosaukumu avīzes pašreklāmā nelika, vien apgādātāju uzvārdi bija sava veida zīmols – 1822. gada nogalē publicēto ziņu par avīzes iznākšanu arī nākamajā 1823. gadā un tās pasūtīšanu parakstīja *Tee Awilchu apgahdataji, Watson un Steffengagen* (Latviešu Avīzes 21.12.1822.).

Uzvārdu popularitāte zīmolu nosaukumos saglabājusies arī mūsdienu reklāmās, piemēram, kā paskaidrots alus *Steinhauer's* reklāmā, to radījuši „Spirits & Wine” dibinātājs Andris Lūkins un alus darītavas „Valmiermuiža” saimnieks Aigars Ruņģis (Klubs 04.2023., 39). Tas nosaukts par godu 18. gadsimta latviešu uzņēmējam Jānim Šteinhaueram, kam ir saikne gan ar Andrejostu, kur atrodas centrālais „Spirits & Wine” veikals (J. Šteinhauers bijis Andrejostas mastu koku šķīrotājs), gan ar Valmiermuižu, kas bijusi brāļu draudžu šūpulis Vidzemē, bet Šteinhauers vadījis draudzi Rīgā (Šteinhauers 2023). Visticamāk, vadoties pēc angļu valodas lietvārda piederības formas rakstības un orientējoties arī uz ārzemju tirgiem, alus nosaukumā izmantots apostrofs: *Steinhauer's*. Zīmīgi, ka šis alus zīmols tā reklāmā internetā ir tuvināts latviešu auditorijai, atmetot nosaukumā apostrofu: *Gaišais alus „Šteinhauers”* (Šteinhauers 2023). Kopumā tas parāda mūsdienu aizraušanos ar zīmolu un vēstures sasaisti.

Zīmoliem ir savi vēstneši – eksperti, kas tos popularizē. „Latviešu Avīzēs” tie bija baltvācu mācītāji, kas pauda savu viedokli par reklamētajām grāmatām. Savukārt mūsdienās tie bieži vien ir zinātnieki un ārsti. Viņu viedokli, pieredzi un dažkārt arī attēlu pievieno kosmētikas un bezrecepšu medikamentu reklāmām, kas tiek publicētas žurnālos. Tulkotās reklāmās var

būt atstāti ārzemju eksperti, piemēram, „Vichy” kosmētikas produktu reklāmā lasām: *Paulina Andriča. Farmaceite un medicīniskās komunikācijas vadītāja Vichy laboratorijās.* (Una 06.2023., 3) Citos gadījumos reklāma tiek lokalizēta, par ekspertu izvēloties vietēju speciālistu, piemēram, Latvijā pārstāvēta Vācijas uzņēmuma „Worwag Pharma” preparāts „Magnerot” tiek reklamēts, piedāvājot uztura speciālistes Viānas Kuļšas viedokli (Una 06.2023., 57).

Ekspertiem var būt arī lielāka nozīme – aktīva dalība zīmola tapšanā. *Zelta saule aust* (Una 06.2023., aizmugurējais vāks) ir juvelierveikalu tikla „Grenardi” un Latvijas eksprezidentes Vairas Viķes-Freibergas sadarbībā tapušu ekskluzīvu rotu reklāma. V. Viķe-Freiberga ir pazīstama arī kā daļu pētniece, un saulei tajās ir centrālā vieta. Reklāmā redzams arī V. Viķes-Freibergas paraksts. Reklāmas teksts, zīmola nosaukums un rotu motīvi sasaucas ar 2023. gada XXVII Vispārējo latviešu dziesmu un XVII deju svētku tematiku un norisēm, kas veido aktuālu šīs reklāmas kontekstu.

Sociāli ekonomiskais un kultūras konteksts ir svarīgs reklāmās lietotu terminu izpratnē.

Termini

Terminiem bijusi nozīmīga vieta jau reklāmas pirmsākumos. To funkcija visbiežāk bija informatīva, piemēram, terminam *brandwihna=tulles=lihmes* (*tulle* – muita (nodoklis) (Spektors *et al.* 2023)), uz šīm zīmēm dzērienu tirgotājiem bijis jāpiesakās noteiktā datumā pirms tirgus dienas (Latviešu Avīzes 09.09.1843.). Tomēr dažkārt termini bez informatīvās funkcijas veica arī pragmatisku funkciju – ietekmēja lasītāju. Tā, piemēram, veikala reklāmā, kurā gatavojās pārdot *buhwefchanas= un leetas=kohkus*, nopērkamo preču uzskaitījumā ir vērojams terminu sablīvējums – *Pohlu ritteņu lohki, Ollanderu un Emdeneru dakltini, Englenderu ugguns=keegei, Flensburgeru klinkeri* (Latviešu Avīzes 02.08.1845., 4), kuru nosaukumos ir ietverti to valstu un pilsētu iedzīvotāju apzīmējumi, kas ir ražojuši šos materiālus vai arī pēc kuru paraugiem šie materiāli ražoti Latvijā, piemēram, holandiešu dakstiņus, iespējams, ražoja arī Jelgavas ķieģeļnīcā jau 17. gadsimtā (Ose 2015, 50). Šie apzīmējumi norāda uz materiālu veidu (holandiešu dakstiņi bija liekie dakstiņi (Ose 2015, 50)), tomēr vienlaicīgi ar terminu lietojumu ir akcentēts materiālu plašais klāsts un izcila.

Mūsdienu reklāmās tiek izmantoti termini, lai veidotu pārliecību par produktu atbilstību jaunākajiem zinātniskajiem sasniegumiem. Termini tiek izmantoti arī kā uzmanības piesaistes līdzeklis, moderns izteiksmes veids. Šādos nolūkos tie dažkārt tiek izmantoti svešvalodā, visbiežāk – angļu

valodā. Reklāmā tie var papildināt arī epitetu klāstu un iegūt ekspresīvu nozīmi: *High-End* vārdu savienojumā *High-End klase* epiteta funkcijā ir izmantots termins, kas rada pārliecību, ka tiek piedāvāta speciālistu atzīta prece, jo tā tiek aprakstīta speciālistu lietotā valodā. Speciālistiem, bet dažkārt arī nespeciālistiem, lai viņos viestu lielāku pārliecību par tehnoloģiju izcilību, var tikt piedāvāts liels tehnisku terminu klāsts: *CD transports, ciparu-analoga pārveidotājs MBL 1611, priekšpastiprinātājs MBL 6010, jaudas pastiprinātājs MBL 9011* (Klubs 04.2023., aizmugurējais vāks).

Lai lasītājs nedaudz atpūstos no sarežģīto tehnoloģiju un to aprakstošo terminu pasaules, dažkārt tiek pievienots apstākļa vārds *vienkārši*, kas arī kalpo lasītāja pārliecināšanai (piemēram, *vienkārši nospiežot pogu* (Klubs 02.2023., 48; „Hansgrohe Pulsify” dušas reklāma). Lai tekstu padarītu lasītājam saprotamāku, terminus reklāmās arī mēdz paskaidrot, piemēram, „Vichy” kosmētikas produktu reklāmā minēts: *Neovadiol aktivizē ādas atjaunošanās mehānismus ar nostiprinošu proksilāna un Ķīnas kanēļa (kasijas) ekstraktu*. (Una 06.2023., 3) Tālāk tekstā lietots termins *kasija*.

Sintakse un tekstveide

„Latviešu Avīzēs” publicētie reklāmas teksti sākas ar sludinājumiem, kas paši pārsvarā nav gari, bet sastāv no viena gara, sarežģīta teikuma. Ar paša teksta garumu pārsvarā izceļas grāmatu reklāmas. 19. gadsimta vidū pamazām ienāk pārmaiņas reklāmu gramatiskajā struktūrā un tekstveidē – gari viena teikuma sludinājumi pamazām pārtop īsākos. Vēstījumu veido, teikumos izteikto domu sasaistot ar partikulām, piemēram, papildu informāciju pievieno ar mūsdienās vairs nelietotu partikulu *tēklaht*: *Tēklaht es wehl peeminnu, ka [...]* (Latviešu Avīzes 06.08.1842., 4).

Laika gaitā reklāmu sintaktiskā struktūra ir mainījusies. No viena gara teikuma reklāmām esam nonākuši līdz mūsdienu reklāmām, kuras sastāv no īsiem teikumiem. Turklāt teikums tiek dalīts tā, lai uzsvērtu teiktā nozīmi: *Tava rīta rutīna ar C vitamīnu. Katrai dienai, visa gada garumā* (Lilita 07.2023., 1). Šis ir virsraksts, kas ievada attēlu „L’Oreal Paris Revitalift Clinical” seruma reklāmā. Pieturzimēm tajā ir pragmatiska funkcija, tās veido uzsvarus. Vienkāršā tekstā bez tām varētu arī iztikt. Šeit plaša patēriņa produkcijas zīmola „L’Oreal” teksta veidotāji, izvairīdamies no gara teksta, ļauj lasītājam pašai iztēloties solito mirdzošo ādu un tās dotās priekšrocības un ieguvumus, uzsverot, ka zīmols pavadīs un atbalstīs sievieti ceļā uz šo sapni katru dienu.

Mainās reklāmas teksta grafiskais izkārtojums – mūsdienās teksts ir vieglāk pārskatāms un uztverams. Tiek izmantoti teksta izcēlumi gan

treknrakstā un slīprakstā, gan pievienojot atšķirīgu burtu krāsu. Līdzās vārdiem tiek lietotas citas zīmes: šodien sociālajos tīklos, e-pastos un izsiņās populārās emocijzīmes ienāk arī reklāmā, bieži tiek izmantotas piktogrammas. Tā uztura bagātinātāja „MagLiquid” reklāmā ar piktogrammām atspoguļota preparāta iedarbība un skaidrībai katrai zīmei tiek pievienots arī verbāls vēstījums (Klubs 04.2023., 7). Reklāma žurnālos kopumā ir lakoniskāka, bet vizuāli papildināta. Tomēr dārgākiem un specifiskākiem produktiem, piemēram, sieviešu kosmētikai, kas domāta īpašām vecuma grupām un atklātāk runā par dažādiem cikliem sieviešu dzīvē, teksti mēdz būt garāki.

Tekstveides izmaiņas ir saistītas ar mūsdienu reklāmas multimodalitāti.

Multimodalitāte

„Latviešu Avīzēs” līdz 19. gadsimta vidum nav zīmējumu, bet tiek lietoti reklāmu grafiskie izcēlumi un tās tiek ievietotas dekoratīvā rāmīti.

Agrāk reklāmu tekstos bija stāsta elementi, kas ļāva to labāk atcerēties un vizualizēt, bet mūsdienās stāsta veidošanas un vizualizēšanas funkciju žurnālos publicētajā reklāmā bieži pārņem attēls. Turklāt interesenti var atrast papildu informāciju, arī stāstus par zīmolu, ražotāju tīmekļvietnēs. Apzināti tiek veidota saspēle dažādās semiotiskajās sistēmās – starp vārdu un attēlu, piemēram: *Beidz kūkot, nāc darīt! Kļūsti par „Lauku sētas” jubilejas ķirsīti!* (Una 06.2023., 59) ir TV6 raidījuma „Lauku sēta” reklāma, kurā aicina pieteikties dalībai šajā realitātes šovā. Tiek apspēlētas divas darbības vārda *kūkot* nozīmes: pirmā – ‘ilgāku laiku bezdarbīgi sēdēt’ (to aktualizē darbības vārds *darīt*) un otrā – ‘ēst kūkas’ (Spektors *et al.* 2023), kuru aktualizē attēls ar „Lauku sētas” vadītāju Jāni Rāznu un šova 10 gadu jubilejas kūku, kurai J. Rāzna pievieno ķirsīšus. Aicinājums kļūt par „Lauku sētas” jubilejas ķirsīti ir atsaucē uz izteicienu *kā ķirsītis uz kūkas*, kas varētu būt angļu idiomas *the cherry on the cake* ‘tas, kas kaut ko labu padara vēl labāku’ bieži lietots tulkojums latviešu valodā. Daudzas norises reklāmā notiek tulkojumu iespaidā.

Tulkotā reklāma

Visos laikos ir pastāvējusi tulkotā reklāma. Jau pašos pirmsākumos 1822. gada beigās „Latviešu Avīzēs” sadaļā „Сіаха” publicēta ziņa par „Latviešu Avīžu” pasūtīšanu (Latviešu Avīzes 21.12.1822., 4). Tajā skaidrots, ka sludinājumus var iesniegt gan latviski, gan arī vāciski. Vāciski iesniegtie sludinājumi tiek tulkoti latviešu valodā. Par tulkošanu papildu maksa netiek prasīta, taču šādi sludinājumi „Latviešu Avīzēs” tiek ievietoti nedēļu vēlāk.

Mūsdienās notikusi avotvalodas maiņa – reklāmas pārsvarā tiek tulkotas no angļu valodas. Mainās arī tulkošanas stratēģija, no oriģinālam uzticīgiem tulkojumiem reklāmas pirmsākumos nonākot pie mūsdienu adaptācijām. Turklāt stratēģijas maiņu tulkošanā veicina arī mūsdienu reklāmas multimodalitāte – daļu asociāciju rada attēls, piemēram, „Liebherr” vīna skapju reklāmas virsraksts angļu avottekstā *The best stories are about coming of age* (burtiski – „labākie stāsti ir par pilngadības sasniegšanu”) iegūst arī citu nozīmi – vīna izturētības pakāpes sasniegšanu, jo darbības vārds *age* nozīmē arī vīna izturēšanu, nobriedināšanu (Stories 2023). Virsraksts ir adaptēts kā *Labākie stāsti rodas gadu gaitā* (Klubs 04.2023., 33). Virsraksts latviešu valodā, lai arī ir intriģējošs un rosina lasīt tālāk, zaudē tiešu sasaisti ar vīnu – šī sasaiste atklājas attēlā un reklāmas angļiskajā tekstā.

Tulkotā tekstā parādās latviešu kultūrai raksturīgākas metaforas tur, kur tās avottekstā var arī nebūt: „Hansgrohe Pulsify” dušas reklāmā teikuma daļa *ieskaujot ķermeni liegā ūdens pilišu mākonī* (Klubs 02.2023., 48) ir avotteksta *transforms water into a delicate coat of countless micro droplets* (Pulsify S 2023) atveidojums, kur *coat* (apvalks) pārtop metaforiskākā apzīmējumā – *mākonis*. Tātad dažkārt tulkojumi tādējādi mēdz būt izteismīgāki par avottekstu.

Reklāmas tulkojumos lietotie vārdi var iegūt jaunu nozīmi. Latviešu valodā lietvārdam *rutīna* ir vairākas nozīmes – gan ‘darbā iegūta prasme’, gan ‘šablonisks, konservatīvs darbības veids’ (Spektors *et al.* 2023) (turklāt pēdējai ir nedaudz negatīva nokrāsa), bet reklāmas tulkojumos no angļu valodas ienāk cita nozīme – ‘vienkāršas ikdienas darbības, kas tiek veiktas regulāri’ (Dictionary 2023), un no *morning routine* „L’Oreal Paris Revitalift Clinical” seruma reklāma veidojas *Tava rīta rutīna ar C vitamīnu* (Lilita 06.2023., iekšējais vāks).

Līdzīgi laikam, kad sludinājumu tekstus tulkoja avižu redaktori savu avižu mērķauditorijai, arī mūsdienās dažkārt sastopami atšķirīgi vienu un to pašu reklāmu tekstu tulkojumi dažādos žurnālos, un tulkojums ir pieskaņots šo žurnālu mērķauditorijai. Tādi, piemēram, ir audiosistēmas „Reference Line” atšķirīgie tās pašas reklāmas tulkojumi žurnālos „Santa” (Santa 03.2023., aizmugurējā vāka iekšpuse) un „Klubs” (Klubs 04.2023., aizmugurējais vāks).

No pirmajām reklāmām latviešu presē līdz mūsdienām reklāma ir veikusi garu attīstības ceļu. Līdz ar „Latviešu Avīzēm” kopumā tā veicināja lasīšanas demokratizāciju, iespējams, arī vairojot interesi par pašām „Latviešu Avīzēm”. Reklāma piedalījās un piedalās latviešu valodas attīstībā. Reklāmās ir arī paliekošas liecības par sava laika norisēm valodā, sabiedrībā un tautsaimniecībā.

1. Amatulli *et al.* 2018 – Amatulli, Cesare, De Angelis, Matteo, Pichierri, Marco, Guido, Gianluigi. The Importance of Dream in Advertising: Luxury Versus Mass Market. *International Journal of Marketing Studies*, Vol. 10, No. 1. Canadian Center of Science and Education, 2018. Pieejams: <https://doi.org/10.5539/ijms.v10n1p71>
2. Artdeco – Artdeco, *douglas.lv* [skatīts 15.08.2023.]. Pieejams: <https://www.douglas.lv/lv/artdeco/>
3. Atpūta 19.06.1929. – *Atpūta*, Nr. 246, 1929, 19. jūnijs.
4. Bukelskyte-Čepele 2017 – Bukelskyte-Čepele, Kristina. *Nominal Compounds in Old Latvian Texts in the 16th and 17th centuries*. Academic dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Baltic Languages at Stockholm University [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1114904/FULLTEXT01.pdf>
5. Dictionary 2023 – Routine. *Dictionary.com* [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.dictionary.com/browse/routine>
6. Fionda *et al.* 2009 – Fionda, Antoinette M., Moore, Christopher M. The anatomy of the luxury fashion brand. *Journal of Brand Management*, 16, 2009, pp. 347–363.
7. Forceville 2009 – Forceville, Charles. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitivist framework: Agendas for research. *Multimodal Metaphor*. Eds. C. Forceville, E. Urios-Aprasi. Mouton De Gruyter, 2009, pp. 19–45.
8. Šteinhauers 2023 – Gaišais alus „Šteinhauers”. *Valmiermuiza.lv* [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://valmiermuiza.lv/collections/veltijumi/products/steinhauers>
9. Halland, Mitchell 2000 – Hall, Colin Michael, Mitchell, Richard Douglas. Wine Tourism in the Mediterranean: A tool for restructuring and development. *Thunderbird International Business Review*, 2000, 42 (4), pp. 445–465.
10. Ieva 05.01.2022. – *Ieva*, Nr. 1, 2022, 5. janvāris.
11. Indeed 2023 – 140 Effective Words to Use In Marketing. *Indeed.com* [skatīts 21.07.2023.]. Pieejams: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/advertising-words>
12. Juhņēviča 2009 – Juhņēviča, Gita. Metaforas dzeltenajā presē: kognitīvais aspekts. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Latvijas Universitāte : Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra, 2009, 25.–33. lpp.
13. Kernstock *et al.* 2017 – Kernstock, Joachim, Brexendorf, Tim Oliver, Powell, Shaun M. Introduction: Luxury Brand Management Insights and Opportunities. *Advances in Luxury Brand Management*. Eds.: J. N. Kapferer, J. Kernstock, T. O. Brexendorf & S. M. Powell. Cham : Palgrave Macmillan, 2017, pp. 1–24.
14. Klubs 02.2023. – Klubs, Nr. 2 (338), 2023, februāris.
15. Klubs 04.2023. – Klubs, Nr. 4 (340), 2023, aprīlis.
16. Kotler *et al.* 2010 – Kotler, Philip, Kartajaya, Hermawan, Setiawan, Iwan. *Marketing 3.0 – From Products to Customers to the Human Spirit*. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2010.

17. Lakoff, Johnson [1980] 2003 – Lakoff, George, Johnson, Mark. *Metaphors we live by*. Chicago : Chicago University Press, 2003.
18. Latviešu Avīzes 21.12.1822. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 51, 1822, 21. decembris.
19. Latviešu Avīzes 22.01.1825. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 4, 1825, 22. janvāris.
20. Latviešu Avīzes 19.12.1829. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 51, 1829, 19. decembris.
21. Latviešu Avīzes 18.12.1830. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 51, 1830, 18. decembris.
22. Latviešu Avīzes 16.06.1832. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 24, 1832, 16. jūnijs.
23. Latviešu Avīzes 23.07.1836. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 30, 1836, 23. jūlijs.
24. Latviešu Avīzes 24.12.1836. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 52, 1836, 24. decembris.
25. Latviešu Avīzes 29.04.1837. – *Latviešu Avīzes*, Nr.17, 1837, 29. aprīlis.
26. Latviešu Avīzes 13.05.1837. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 19, 1837, 13. maijs.
27. Latviešu Avīzes 16.12.1837. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 50, 1837, 16. decembris.
28. Latviešu Avīzes 25.05.1839. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 21, 1839, 25. maijs.
29. Latviešu Avīzes 21.12.1839. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 51, 1839, 21. decembris.
30. Latviešu Avīzes 19.12.1840. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 51, 1840, 19. decembris.
31. Latviešu Avīzes 08.05.1841. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 19, 1841, 8. maijs.
32. Latviešu Avīzes 06.08.1842. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 32, 1842, 6. augusts.
33. Latviešu Avīzes 09.09.1843. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 36, 1843, 9. septembris.
34. Latviešu Avīzes 18.05.1844. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 20, 1844, 18. maijs.
35. Latviešu Avīzes 15.02.1845. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 7, 1845, 15. februāris.
36. Latviešu Avīzes 02.08.1845. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 31, 1845, 2. augusts.
37. Latviešu Avīzes 29.08.1846. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 35, 1846, 29. augusts.
38. Latviešu Avīzes 14.12.1846. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 50, 1846, 14. decembris.
39. Latviešu Avīzes 16.01.1847. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 3, 1847, 16. janvāris.
40. Latviešu Avīzes 20.03.1847. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 12, 1847, 20. marts.
41. Latviešu Avīzes 28.08.1847. – *Latviešu Avīzes*, Nr. 35, 1847, 28. augusts.
42. Légende 2023 – Légende du géant Džiugas et de son fromage. *Dziugashouse.lt* [skatīts 19.08.2023.]. Pieejams: <https://www.dziugashouse.lt/fr/legende/>
43. Leitāne 2022 – Leitāne, Sandra. Aprit 200 gadi, kopš izdots pirmais laikraksts latviešu valodā. *ReTV*, 2022 [skatīts 16.08.2023.]. Pieejams: <https://www.retv.lv/raksts/aprit-200-gadi-kops-izdots-pirmais-laikraksts-latviesu-valoda>

44. Lilita 06.2023. – *Lilita*, Nr. 6, 2023, jūnijs.
45. Lilita 07.2023. – *Lilita*, Nr. 7, 2023, jūlijs.
46. Liniņš 2022 – Liniņš, Eduards. Avižnieku tauta: 1822. gadā sāk iznākt „Latviešu Avizes”. *LSM.lv*, 2022 [skatīts 16.08.2023.]. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/aviznieku-tauta/aviznieku-tauta-1822-gada-sak-iznakt-latviesu-avizes.a154932/>
47. Ločmele, Gizeleza 2020 – Ločmele, Gunta, Gizeleza, Helēna. Valodas līdzekļu lietojums mūsdienu reklāmā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 15. Atb. red. I. Lokmane. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2020, 145.–159. lpp.
48. Ločmele 2022 – Ločmele, Gunta. Latvian Original Adverts and Translations in the 1920s and 1930s. *Vertimo studijos. Research Journal for Translation Studies*. Vol. 15, Vilnius : Vilnius University Press, 2022, pp. 30–46.
49. Lokmane 2011 – Lokmane, Ilze. Metonīmija plašsaziņas līdzekļos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 6. Atb. red. O. Bušs. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 97.–107. lpp.
50. McQuarrie, Mick 2003 – McQuarrie, Edward F., Mick, David Glen. Visual and verbal rhetorical figures under directed processing versus incidental exposure to advertising. *Journal of consumer research*. Oxford University Press, 29 (4), 2003, pp. 579–587.
51. McQuarrie, Phillips 2005 – McQuarrie, Edward F., Phillips, Barbara J. Indirect persuasion in advertising: How consumers process metaphors presented in pictures and words. *Journal of advertising*, 34 (2), 2005, pp. 7–20.
52. Nachrichten 1812 – Pernausche wöchentliche Nachrichten, No. 3, 1812, 25. aprīlis [skatīts 19.08.2023.]. Pieejams: <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=is&oid=pernauschewoehentliche18120425&type=staticpdf>
53. Nijs 2017 – Nijs, Laura. *Visual and verbal metaphors in advertisements: The effect of multimodal metaphors on the advertisement's comprehension, processing fluency, and aesthetic pleasure*. Tilburg : Tilburg University 2017 [skatīts 11.08.2023.]. Pieejams: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=145014>
54. Ose 2015 – Ose, Ieva. Turaidas pils 13.–17. gadsimta būvkeramika. Turaidas muzejrezervāts, 2015 [skatīts 08.08.2023.]. Pieejams: <https://www.turaida-muzejs.lv/wp-content/pageflip/bk/files/assets/basic-html/page50.html>
55. Pulsify S 2023 – Pulsify S: Tremendous showering pleasure for any size bathroom [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.hansgrohe.com/bathroom/products/lines/pulsify>
56. Pūces viņa ceļš 2023 – Vēsture. *Pūces viņa ceļš* [skatīts 19.08.2023.]. Pieejams: <https://www.pucesvini.lv/vesture/>
57. Reference Line 2023 – Reference Line [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <https://www.mbl-audio.ru/product-line/>
58. Santa 03.2023. – *Santa*, Nr. 3 (369), 2023, marts.

59. Sociālās kampaņas 2023 – „Apguldīt vieglāk nekā apbedīt”, CSDD sociālās kampaņas, 2023 [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <https://www.csdd.lv/socialas-kampanas/apguldit-vieglak-neka-apbedit>
60. Spektors *et al.* 2023 – Spektors, Andrejs *et al.* *Tēzauris*, 2023, Rudens versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/92> [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: <https://tezaurs.lv/>
61. Stories 2023 – The best stories are about coming of age. *Liebherr, wine storage fridges* [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: https://german-kitchens-cardiff.co.uk/downloads/liebherr_wine_23.pdf
62. TV3 16.04.2023. – TV3, 2023, 16. aprīlis, plkst. 22.53.
63. Una 06.2023. – *Una*, 2023, jūnijs.
64. VPSV 2007 – Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
65. Zanders 1977 – Zanders, Ojārs. No latviešu periodikas vēstures. *Karogs*, Nr. 8, 1977, augusts, 164.–165. lpp.
66. Zelče 2002a – Zelče, Vita. Latviešu Avīzes. *Latviešu Avīzes*, Nr. 1, 2002, 26. augusts, 12. lpp.
67. Zelče 2002b – Zelče, Vita. Latviešu Avīzes. *Latviešu Avīzes*, Nr. 2, 2002, 9. septembris, 12. lpp.
68. WDR 2015 – Die Deutsche Weinstraße wird eröffnet 19.10.2015. – Die Deutsche Weinstraße wird eröffnet, *WDR*, 19.10.2015. [skatīts 19.08.2023.]. Pieejams: <https://www1.wdr.de/stichtag/stichtag-506.html>

Dite Liepa

Virsraksts? Ir vērts padomāt...

Latvijas mediju vides pārmaiņas 2013–2023 un analizējamā materiāla izvēles pamatojums

Pirms desmit gadiem tapa publikācija „Virsrakstu lietojums preses tekstos”, kurā tika analizēts virsrakstu lietojums 2012. un 2013. gada presē un dažādos portālos (Liepa 2013).

Toreiz rakstā pārsvarā tika izmantoti latviešu valodā iznākošo dienas laikrakstu „Diena” un tā pielikuma „SestDiena”, kā arī „Neatkarīgās Rīta Avīzes” virsraksti, tikai epizodiski iekļaujot dažādu interneta portālu virsrakstus, kas, atlasot materiālu, piesaistīja uzmanību tieši ar savu originalitāti vai, gluži pretēji, – šablonisko, dažkārt neveiklo un pat pārprotamo izteiksmi. Šī – 2023. gadā veidotā – raksta sākotnējais mērķis bija līdzīgs, tikai tiku aplūkoti dienas un nedēļas izdevumi, kas iznākuši 2023. gada pirmajā pusgadā. Tomēr no sākotnējā mērķa bija jāatsakās, jo mediju vidē šo desmit gadu laikā notikušas ievērojamas pārmaiņas. Patlaban lielākā virsrakstu bagātība rodama tieši interneta portālos, savukārt preses izdevumi apjoma ziņā kļuvuši plānāki, atsevišķi izdevumi, piemēram, „Neatkarīgā Rīta Avīze”, vairs drukātā formātā vispār neiznāk, savukārt internetā pieejamo materiālu kļuvis ievērojami vairāk, arī virsrakstu izvēle – bagātīgāka. Tas mudināja iedziļināties nelielā sabiedrības paradumu izpētē un mediju patēriņa situācijas raksturojumā. Šīm pārmaiņām ir viens iemesls: „Līdz ar intensīvu glancēto izdevumu ienākšanu Latvijas drukātās preses tirgū, elektronisko mediju satura dažādošanos, operatīvo interneta portālu darbību, sabiedrības lasīšanas paradumu maiņu, sabiedrības novecošanos, kā arī demogrāfisko un ekonomisko procesu rezultātā mazināties arī reģionālo un nacionālo laikrakstu lasītāju skaits, pieprasījums pēc drukātas preses.” (Uzule 2018, 164)

Tādējādi pēdējā desmitgadē ir būtiski mainījies drukāto mediju lietošanas īpatsvars. Lai gan žurnālu un laikrakstu nosaukumu kopskaits kopumā nav būtiski mainījies, vairāk nekā divarpus reizes ir mazinājusies to kopējā tirāža, ja par atskaites punktu tiek izmantots 2007. gads – laiks pirms ekonomiskās krīzes. Patēriņa pārmaiņas nosaka gan nelielais iedzīvotāju skaits kopumā, gan auditorijas dalīšanās pēc latviešu un krievu valodas lietojuma. Turklāt iedzīvotāju skaits turpina samazināties gan pilsētās,

gan laukos. Auditorija izteikti ir zaudējusi interesi par laikrakstiem, it īpaši dienas laikrakstiem. Jaunākie dati rāda, ka tos lasa vien 10 % aptaujāto. Par to liecina visu dienas laikrakstu tirāžu kritums. Patlaban dienas laikrakstu saturs pārsvarā tiek lietots to interneta versijās. Līdzīgas tendences skar arī reģionālos laikrakstus. Reģionālo laikrakstu pozīcijas vājinājuši Latvijas administratīvi teritoriālā reforma, kas izjauca stabilo rajona laikrakstu sistēmu, turklāt patlaban pašvaldības piedāvā bezmaksas izdevumus, uzskatot, ka tajos piedāvātā informācija apmierina konkrētas administratīvi teritoriālas vienības iedzīvotāju informatīvās vajadzības. Samērā noturīga pēdējā desmitgadē ir žurnālu lasītāju auditorija, kur vadošo vietu ieņem patērētāju žurnāli – uz plašu auditoriju orientētie nedēļas un mēneša izdevumi, kas piedāvā publikācijas par lasītājus interesējošām aktuālām tēmām, sniedz dzīvesveida un patēriņa rekomendācijas un piedāvā problēmsituāciju risinājumus. Nemainīgi daudzus gadus (kopš 2010. gada) visvairāk lasītie izdevumi ir „Ieva”, „Privātā Dzīve”, „Kas Jauns”, „Ievas Stāsti”, „Ievas Virtuve” u. c. Salīdzinoši mazāka ir intelektuālo un kultūras izdevumu auditorija, pie šādiem izdevumiem būtu minami „Iir”, „Rīgas Laiks”, „Domuzīme”, „Teātra Vēstnesis” (Zelče 2018, 489–490, 492–495).

Minēto žurnālu popularitāti auditorijā, kas lasa latviski, apliecina arī divi pētījumi: Latvijas vadošās pētījumu kompānijas „Kantar” pētījums „TOP 100 lasītākie periodiskās preses izdevumi pēc viena numura vidējās auditorijas”, kas tika veikts no 2018. līdz 2020. gadam (Kantar 2019), un Latvijas drukāto mediju izdevēju pasākumā „Preses dienas 2023” nominētie 2022. gada veiksmīgākie preses izdevumi (Preses dienas 2023).

Pamatojoties uz atšķirīgajām mediju funkcijām un pirkšanas un abonēšanas datiem (ņemta vērā auditorija, kas lasa latviski), rakstā tika izvirzīts uzdevums aplūkot dažādus medijus: gan intelektuāla satura („SestDiena”, „Iir”), gan informatīvās izklaides („Privātā Dzīve”, „Kas Jauns”) nedēļas izdevumus. No žurnāliem „SestDiena” un „Iir” izmantoti desmit 2023. gada pirmā pusgada numuri (atsevišķi virsraksti iekļauti arī no 2022. gada decembra žurnālu numuriem), taču raksta apjoma dēļ (kopumā tika izskatīti apmēram 500 virsraksti) visi virsraksti rakstā nav iekļauti.

Tā kā žurnālos „Kas Jauns” un „Privātā Dzīve” nedēļas izklaides informācija lielākoties pārkļājas un arī abu izdevumu funkcijas neatšķiras, rakstā tika izvēlēts viens informatīvās izklaides izdevums – žurnāls „Kas Jauns”, proti, vienpadsmit 2023. gada maija, jūnija un jūlija numuri. Informācijas apjoma ierobežošana triju mēnešu intervālā saistāma ar to, ka šajā žurnālā – atšķirībā no „SestDienas” un „Iir” – ir cita satura un bagātīgi ilustrēta informācija, tāpēc virsrakstu ir nesalīdzināmi vairāk, tie ir informatīvi, vienkāršāki, bieži vien papildina fotogrāfiju un fotokolāžu parakstus.

Virsraksti izvēlētajos medijos ir dažādi – tie ir informatīvi, taču arī ar izdomu – tajos sastopami dažādi tēlainās izteiksmes līdzekļi, frazeoloģismi, spilgti citātu fragmenti. Tas ir vērtīgs pētīšanas objekts no stilistikas viedokļa. Taču virsrakstus var vērtēt arī no tekstveides viedokļa – kādas konstrukcijas izmantotas, kādas pieturzīmes lietotas. Lai izprastu kontekstu, daudziem virsrakstiem iekavās norādīts konspektīvs satura skaidrojums, arī tēlainās izteiksmes līdzeklis vai tekstveides paņēmieni. Plašāk izmantotie tropi (metaforas, metonīmijas, salīdzinājumi) apkopoti grupās.

Raksta nobeigumā, apzinoties interneta mediju popularitāti un plašo izmantojumu, dots neliels ieskats dažādu interneta portālu virsrakstos un to attīstības tendencēs, savukārt raksta beigās apkopoti secinājumi par analizētajiem un rakstā iekļautajiem virsrakstiem.

Nosaukumi intelligentam un domājošam lasītājam – virsraksti nedēļas žurnālos „SestDiena” un „Ir”

Pēdējie trīs gadi ir bijis daudzu radikālu pārmaiņu bagāts laiks, turklāt to ietekmējuši gan ārēji, t. sk. globāli, gan arī iekšēji faktori.

Kā norāda I. Druviete, „divdesmit pirmā gadsimta trešā desmitgade sākusies ar jauniem pārbaudījumiem cilvēcei, kopīgajām globālajām grūtībām – klimata pārmaiņām, vardarbīgiem konfliktiem, ienākumu nevienlīdzībai un citām – piepūlcējot jauna vīrusa izraisītu pandēmiju” (Druviete 2021, 7). Diemžēl ar pandēmiju satricinājumi nebeidzās: 2022. gada 24. februārī Eiropu un Latviju skāra jauna globāla mēroga traģēdija – Krievijas iebrukums Ukrainā, kas joprojām turpinās asiņainā un nežēlīgā karā. Tas radījis arī pārmaiņas Latvijas informatīvajā telpā un ietekmējis mediju patēriņu sabiedrībā, kā arī izraisījis pārmaiņas ekonomikā, sociālo jautājumu risināšanā, izglītības sistēmā, iedzīvotāju migrācijā, nodarbinātībā. Turklāt tieši pandēmijas laika un kara notikumu ietekmē Latvijas sabiedrība atšķirīgo uzskatu un pārliecības dēļ vēl vairāk ir polarizējusies. Taču tas nenozīmē, ka sabiedrība mazāk patērētu medijus. Mediju daudzveidība ir viens no demokrātiskas sabiedrības raksturotājiem, un pie šīs daudzveidības Latvijas sabiedrība, šķiet, ir pieradusi – lasītāji paši nosaka ne tikai tematisko un žanrisko bagātību, bet arī drukāto, elektronisko un interneta mediju lietojuma pārmaiņas.

Mūsdienās nevienu nepārsteigs Telavivas Universitātes Komunikācijas departamenta pētnieka Daniela Dora (*Daniel Dor*) atziņa, ka „liela sabiedrības daļa vairāk laika pavada, lasot virsrakstus, nekā pašus rakstus, [...] virsrakstā ir optimizēts viss būtiskais, kas noder gan čaklākiem lasītājiem, gan tikai virsrakstu skenētājiem” (Dor 2003, 695–697). Tieši tā paviršos lasītājus jeb

„virsrakstu pārskrējējus” raksturo Izraēlas mediju pētnieks. Cik gan daudzi no mums ir bijuši spiesti atzīt: *rakstu gan nepaguvu izlasīt, bet virsraksts bija labs; rakstu noteikti izlasīšu; nevaru iedomāties, kas aiz intriģējošā virsraksta slēpjas; vai tiešām ir vērts šo rakstu lasīt, jo virsraksts bija nekāds* utt. Virsraksts mūs sagatavo tam intriģējošajam iedvesmas brīdim, kad gatavojamies iejusties noslēpumainajā – pārsvarā ar jaunu informāciju piesātinātajā – teksta pasaulē. „Virsraksti – sevišķi pašreizējā sociālo mediju laikmetā – nosaka to, cik daudz cilvēku izlasīs rakstu. Taču, kas vēl interesantāk, virsraksti maina to, kā lasītāji rakstu lasa un atceras. Virsraksts iezīmē pārējo pieredzi; tas spēj pavēstīt, vai lasītāju gaida ziņas, viedoklis, pētījums vai lolkaķi, un nosaka toni tam, kas seko.” (Konnikova 2014)

Iepazīstoties ar tekstu nosaukumiem un iedziļinoties bagātīgajā virsrakstu piedāvājumā, var apgalvot, ka virsraksti maina mūsu domāšanas veidu – tie palīdz koncentrēties, noskaņoties pirms attiecīgā teksta lasīšanas, un – neatkarīgi no paredzamā rezultāta par lasījumu – prieka, gandarījuma vai pat, iespējams, vilšanās – iaved mūs teksta autora domāšanas pasaulē. Tieši ar tādu mērķi strādā nedēļas izdevumu „SestDiena” un „lr” autori.

„AS „Cits Medijs” izdots nedēļas izdevums „lr” mediju vidē tiek raksturots kā proeuropisks¹, proatlantisks, demokrātiski centrisks liberālu uzskatu izpratnē. Žurnāls piedāvā Latvijas informatīvās vides līmenim atbilstošus augstākas kvalitātes analītiskus politiskos tekstus. [...] Arī SIA „Izdevniecības „Dienas Mediji” nedēļas žurnāls „SestDiena” katrā numurā publicē vismaz vienu garāku izteikti politiska satura rakstu vai interviju. Taču šī žurnāla saturā kopumā akcents tiek likts uz informatīvo izklaidi [...]” (Skudra 2018, 232) Tātad funkciju ziņā starp abiem žurnāliem nevar likt vienlīdzības zīmi.

Informatīvi virsraksti par kara tematiku

Visbiežāk šajos virsrakstos iekļauta aktuāla informācija par pasaulē, valstī un sabiedrībā notiekošo. Vispirms jau katrā numurā ir raksti, kas veltīti svarīgākajam ārpolitikas tematam – Krievijas izraisītajam karam Ukrainā. Tie ir garāki informatīvi ziņojumi, izziņas, komentāri, viedokļraksti, intervijas, portretskices. Tā kā gada pēdējais numurs atskatās un vērtē notikumus gada griezumā, atlasē tika izmantoti arī 2022. gada decembra pēdējie numuri. Tālāk sniegts ieskats dažos Ukrainas kara tematikai veltīto materiālu virsrakstos. Kā redzams, tikai daži no tiem ir vienkārši informatīvi un bez tēlainas izteiksmes līdzekļiem, jo vairums virsrakstu uzreiz iaved pārnesto nozīmju pasaulē. Šādos gadījumos talkā nāk tropi – „vārdi vai izteicieni, kas lietoti nevis to tiešajā, bet pārnestajā nozīmē. Pie tropiem tradicionāli pieskaita metaforu, metonīmiju, sinekdohu,

¹ Sekojot mūsdienu latviešu valodas normai – *proeuropisks* (sk. <https://tezaurs.lv/eiropisks>).

salīdzinājumu, paralēlismu, alegoriju, personifikāciju” (Kursīte 2002, 420). „Metafora ir nosaukuma pārnese uz līdzības pamata, resp., kādas reālijas nosaukuma izmantojums citas, līdzīgas reālijas nosaukšanai, piemēram, *runas plūdi, mākoņu palags, ledains skatiens*. Vairums vārdu pārnesto nozīmju ir metaforiskas, piemēram, *salds ‘patikams’*.” (VPSV 2007, 231) Savukārt „metonīmija ir nosaukuma pārnese uz attiecīgo jēdzienu savstarpējās sakarības pamata, resp., kādas reālijas nosaukuma izmantojums citas reālijas nosaukšanai, kam ar pirmo ir kāds jēdzienisks sakars” (VPSV 2007, 231). Viens no metonīmijas paveidiem ir sinekdoha, kad veselā vietā tiek minēta tā daļa vai daļas vietā veselais (*cilvēks – cilvēki vietā, mēs – es vietā* u. tml.) (Kursīte 2002, 373).

„Sestdienā”:

- *Zelenska gads* (30.12.2022.);
- *Ārdošais gads* (30.12.2022.);
- *Līderis, kas kļuva par simbolu* (30.12.2022.);
- *Ar Krieviju jābūt uzmanīgiem* (31.03.2023.);
- *Kodolšantāža kā Krievijas stratēģiskās spēles elements* (31.03.2023.);
- *Alternatīva olimpiskajām spēlēm* (par Krievijas vēlmi rīkot citas starptautiska līmeņa sacensības; 22.06.2023.);
- *Par karu: pretuzbrukuma cerības un realitāte* (02.06.2023.).

Žurnālā „Ir”:

- *Ukrainas kara pulss* (22.12.2022.);
- *Kad ierastā dzīve apstājas* (22.12.2022.);
- *Gaidāmas izšķirošas kaujas* (05.01.2023.);
- *Jaunā miera beigas* (12.01.2023.);
- *Man sapnis – lai tētis zina, ka esam drošībā* (09.03.2023.);
- *Attīra Ukrainu no padomju mantojuma* (09.03.2023.);
- *Nebarot monstus!* (09.03.2023.);
- *Pierādīt okupantu noziegumus* (27.04.2023.);
- *Kad atslēdznieki kļūst par varoņiem* (27.04.2023.);
- *Kara balsis* (01.06.2023.);
- *Gads pēc Azovstaļ* (01.06.2023.);
- *Safari ar Lukašenko* (par migrantiem no Baltkrievijas; 08.06.2023.);
- *Otrā reize, kad krievi uzbrūk manām mājām* (08.06.2023.);
- *Krimā viss sākās, un ar Krimu arī viss beigsies* (16.02.2023.; šajā virsrakstā izmantots paralēlisms – izteiksmes veids, kurā divi blakus izteikumi dažādos veidos izsaka vienu un to pašu vai līdzīgu domu (Kursīte 2002, 291));
- *Diktatūra vairs nekad nedrīkst atkārtoties* (16.02.2023.).

Sevišķi daudz kara tematikai veltītu rakstu ir žurnāla „Ir” 2023. gada 23. februāra numurā, kas saistīts ar kara gadadienu –2023. gada 24. februārī apritēja gads kopš Krievijas iebrukuma Ukrainā. Ieskats tikai viena numura (23.02.2023.) virsrakstos:

- *Ieraudziņš palicis dzīvs. Vēl cīņa nav galā* (D. Īvāns par Ukrainu un Latviju);
- *Traģēdija un iespēja. Krievijas karš pret Ukrainu ir mainījis pasauli*;
- *Kara gadi. Latvija gan kož, gan rej* (par sankcijām pret Krieviju; izmantots polisindetons – vairākkārtējs kāda saikļa atkātojums, lai uzsvērtu tēlojamās darbības plūduma nepārtrauktību vai palēninājumu, arī panāktu lielāku ekspresivitāti (Kursīte 2002, 31));
- *Salika atpakaļ seju*;
- *Bahmutu netaisās atdot*;
- *Gads, kas izmainīja vēsturi*;
- *Noliedzēji, kurinātāji, slavinātāji* (virsrakstā izmantots asindetons – sintaktiska konstrukcija, kurā vienlīdzīgi teikuma locekļi vai salikta teikuma daļas tiek saistītas bez saikļu palīdzības (Kursīte 2002, 42));
- *Darba vide – karš* (par Gintu Amoliņu).

Kara tematikai veltītajos rakstos redzams, ka tos raksturo ne tikai informatīvi virsraksti.

Šajos nosaukumos izmantotas metaforas un metonīmijas (*Zelenska gads, ārdošais gads, kodolšantāža, kara pulss, nebarot monstros, kara baltis, ieraudziņš palicis dzīvs, salika seju*), pa kādam frazeoloģismam (*gan kož, gan rej*), arī citi tēlainās izteiksmes līdzekļi, kas norādīti iekavās. Dažiem no tiem uzmanība tiks pievērsta vēl turpmāk tekstā. Minētie piemēri fiksēti, lai raksturotu autoru izteiksmes stila daudzveidību un bagātību.

„Valodas stilistiskie izteiksmes līdzekļi rada noteiktus estētiska un kognitīva rakstura efektus. Tā ir forma, kurā ietverts ziņojuma saturs. [...] Tā kā cilvēki izzina pasauli salīdzinājumā, retoriskās figūras pilda šo izziņas funkciju, liekot saskatīt saistību starp lietām. Ar stilistiskiem izteiksmes līdzekļiem nepazīstamo var padarīt pazīstamu, bet pierasto par neikdienišķu.” (Liepa 2011, 143) Tradicionāli ar figūrām plašākā nozīmē saprot visus stilistiskos izteiksmes līdzekļus, kas semantiski vai strukturāli maina ziņojuma saturu.

Citiem tematiem veltīti informatīvi virsraksti

Kvalitātes latīņa netiek pazemināta arī citos virsrakstos, stāstot par citiem pasaulē un pašu mājās aktuāliem tematiem: pavasara plūdiem, klimata pārmaiņām, iedzīvotāju protestiem Francijā, skolēnu sliktajām zināšanām eksaktajos priekšmetos utt.

„SestDienā”:

- *Galvenais nepieļaut dambja sabrukšanu* (par palu plūdiem Jēkabpilī; 20.01.2023.);
- *Tuvojas klimata karstā fāze* (20.01.2023.);
- *Nerimstoši franču pensiju protesti* (31.03.2023.);
- *Inženieru trūkums sākas pamatskolas matemātikā* (31.03.2023.);
- *Timeklis atceras visu* (31.03.2023.);
- *TikTok – no datu drošības līdz ģeopolitikai* (10.03.2023.);
- *Postošās zemestrīces un to pēcgriņieni* (par 6. februāra zemestrīci Turcijā un Sirijā; 10.02.2023.);
- *Latviešu biedrības namam iecerētas pamatīgas pārvērtības* (24.03.2023.);
- *Lielākā problēma būs padomju laiku ēkas* (par Latvijas namu stāvokli; 24.03.2023.).

Vairākos virsrakstos ir izmantota konstrukcija *no–līdz*, kas uzskatāma par vienu no populārākajiem teksta iztīrījuma modeļiem. Šādi autors veido saturu, virzoties no vienkāršā uz sarežģīto, no temata vispārinājuma uz specifiskiem akcentiem, no atsevišķām stāstījuma detaļām uz veselo vai otrādi. „SestDienā” ir vairāki šādi virsraksti:

- *No zilām govīm līdz tēvutēvu stāstiem* (par Jāņiem; 22.06.2023.);
- *No plūdiem līdz putekļiem* (par klimata pārmaiņām; 22.06.2023.);
- *No pandēmijas līdz sezonālai epidēmijai* (09.12.2022.) u. c.

- ➔ **1. attēls.** Egila Zirņa veidots virsraksts. *No zilām govīm līdz tēvutēvu stāstiem* (SestDienā 22.06.2023.). Virsrakstā izmantota teksta iztīrījuma konstrukcija *no–līdz*

Taču konstrukciju *no–līdz* var uzskatīt arī par gradāciju – stilistisku figūru, „kas apzīmē vai nu pakāpenisku epitētu un metaforu kāpinājumu, vai – tieši otrādi – tā visa pakāpenisku samazinājumu” (Kursīte 2002, 171).

„SestDienā” ir vēsturiska rubrika „Laika mašīna”, kurā atbilstoši tematikai aprakstīti vēsturiski notikumi un personības, piemēram:

- *Lai skan kāzu maršs!* (par komponistu F. Mendelszonu; 20.01.2023.);
- *Džeka Uzšķērdēja mīta sākums* (31.03.2023.);
- *Zanzibāra slēdz lielo vergu tirgu* (02.06.2023.);
- *Rietumberlīni glābj no padomju blokādes* (22.06.2023.);
- *Un tomēr tā griežas* (raksta virsrakstā par Galileo Galileju izmantoti viņa paša teiktie vārdi; 10.02.2023.).

„Ir”:

- *Trīs gadi kovida ēnā* (22.12.2023.);
- *Kāpēc Latvija atpaliek no Lietuvas?* (22.12.2023.);
- *Kritiens no skūtera, un dzīve izšķīst* (bēdīgas pieredzes stāsts; 22.12.2023.);
- *Vēstures pareizajā pusē* (22.12.2023.);
- *Skandalozā ēdināšana* (par Aizsardzības ministrijas 220 miljonu vērtu iepirkumu; 09.03.2023.);
- *Mājā plaisas!* (09.03.2023.);
- *Mūsu nākotne ir eksportā!* (09.03.2023.);
- *Profesors, pētnieks un plaģiāts* (par LU profesora Māra Kļaviņa plaģiāta skandālu; 23.03.2023.);
- *Gāzes cenu brīvlaišana* (27.04.2023.);
- *Nesauciet par pribaltiku!* (par Krievijas plāniem Baltijas reģionā; 27.04.2023.);
- *Sekundes un centi, kas pārtop peļņā* (27.04.2023.);
- *Pieaugšanas stāsts* (par grupu „SuddenLights”; 27.04.2023.);
- *Labdien vai Досвидания!*, arī *Mācies vai brauc prom!* (18 000 cilvēku draud izraidīšana no valsts, ja neiemācīsies latviski; 16.02.2023.);
- *Vai ar TikTok palīdzību var iekļūt politikā? Latvijā var* (par Gloriju Grevcovu; 16.02.2023.);
- *Zemestrīces sarežģītās sekas* (par zemestrīci Turcijā un Sīrijā; 16.02.2023.);
- *Zārkā svešs cilvēks. Atklājas šokējošā stāsta aizkulises* (12.01.2023.).

Kā redzams, šo izdevumu virsraksti ir kodolīgi, tie nav izplūduši un gari. „Ierobežotās vietas dēļ rūpīgi jāpārdomā virsraksta sintakses specifika. [...] Virsrakstos tiek izlaisti saikļi, papildinātāji. Virsrakstā vislabāk iederas elipse² [...], teksta kompresija, pārsvarā dominē nomināls izteiksmes veids. Lai novērstu

² Tāds izteikuma vārda vai vārdu izlaidums, kas sniedz jaunu pamatinformāciju vai papildinformāciju, kura neizriet tieši no izteikuma satura, bet no sazināšanās situācijas (Ceplītis, Rozenbergs, Valdmanis 1989, 196–197).

pārprotamību, kā raksturotājevārdi tiek izmantoti apzīmētāji,” norāda Boloņas Universitātes pētniece Kjara Bukarija (*Chiara Bucaria* 2004, 284–285).

Kompresija ir iespējama tikai tad, ja adresātam jau ir nepieciešamās fona zināšanas, kas tam ļauj saprast kodēto informāciju (Liepa 2011, 146), savukārt tās popularitāte skaidrojama ar izplatību reklāmās, kur to „nosaka gan straujš dzīves ritms, gan maksa par reklāmas laukumu. Tā ir viena no valodas ekonomijas formām, kas izpaužas veidā, kādā autors kodē informāciju, ko gatavojas pārraidīt adresātam” (Ločmele 1998, 210).

Tajā pašā laikā dažkārt virsraksti tiek papildināti ar apakšvirsrakstiem; uz uzdotu jautājumu tiek sniegta atbilde. Šādos gadījumos tiek izmantota redukcija – valodas ekonomijas paņēmieni, kad iepriekšējais teksts vai teikuma daļa, pati saziņas situācija dod iespēju izlaist kādu vārdu, vārdkopu vai teikuma daļu, kas no saziņas viedokļa ir lieka. Redukcija tiek izmantota kā nozīmīgs stilistisks vai teksta vienību aktualizēšanas līdzeklis. Konteksta redukcija izpaužas tādējādi, ka tiek izlaisti teikumā vai kontekstā atkārtoti lietoti, proti, iepriekš minēti un līdz ar to informatīvi lieki komponenti. (LVG 2013, 898, 899). Piemēram, virsraksta „Vai ar TikTok palīdzību var iekļūt politikā? Latvijā var” atbildes daļā reducēta nenoteiksme: „Ja kontekstā pie modālā vai fāzes verba vienreiz ir lietots infinitīvs, informācijas aktualizācijā tas kļūst par tēmu un var netikt atkārtots.” (Lauze 2004, 74)

Publicistikai jāiedarbojas ne tikai uz adresāta prātu, bet arī uz jūtām, tieksmēm, gribu, tāpēc publicistikas valodai jābūt tēlainai. Šai nolūkā izmanto mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus – epitētus, salīdzinājumus, tropus, retoriskus jautājumus, uzrunu, atkārtojumus utt. Īpaši par mākslinieciskajiem izteiksmes līdzekļiem jādoma rakstītajā presē, jo šajā gadījumā teksta autoram un lasītājam nav tieša kontakta, kā tas ir runātajā tekstā, kurā iespējams izmantot runas mākslinieciskos un citus komunikācijas izteiksmes līdzekļus (Rozenbergs 1995, 91–94). Katrā no aplūkotajiem nedēļas izdevumiem starp informatīvajiem virsrakstiem ir arī tēlaini un reizē intriģējoši virsraksti, jo to pamatā ir kāds tēlainās izteiksmes līdzeklis.

„Tēlainība jeb metaforiska valoda spēs lasītāju pārsteigt, piesaistīt informēt un pārliecināt tā, kā pa spēkam nav vienkāršam paskaidrojumam. Izteismīgs valodas lietojums jūs izcels pelēkā pūlī, ļaus jūsu balsij skaidri izskanēt pāri vienmuļai murdoņai un padarīs jūs par vienu no mūsdienās tik reti sastopamajiem cilvēkiem – par komunikācijas speciālistu, kurš spēj sasniegt rezultātus.” (Ammeraal 2018)

Arī virsrakstos, kuros tiek izmantota emocionāla ekspresija, visbiežāk efekts tiek panākts ar metaforas vai tās paveida – metonīmijas – palīdzību. Metafora ir izplatītākais nozīmes pārnese gan preses valodā (Liepa 2011, 148), gan arī

reklāmās (Ločmele 2010, 25; Liepa 2003, 351). Metafora mudina domāt līdzībās, analogijās, salīdzinājumos u. tml. Metaforu popularitāte skaidrojama ar to uztveri – tās ātri un efektīvi nonāk līdz adresāta apziņai, indivīda asociatīvajā un tēlainajā domāšanā ir viegli uztveramas. Līdzīgi varētu skaidrot arī metaforu popularitāti virsrakstos (Liepa 2013). Kāpēc gan tās ir kļuvušas tik populāras?

Metaforu pētnieki norāda: „Mērķgrupai īpaši pielāgotas metaforas spēj pārliecināt labāk nekā vispārīgākas metaforas vai burtiski saprotams teksts. Saskaņā ar pētnieku sacīto metaforas virsrakstos ļoti labi reklamē saturu un šis aspekts var noderēt vadītājiem, pārdevējiem, konsultantiem, iestāžu vadītājiem un citiem cilvēkiem, kuri ir ieinteresēti tirgvedībā.” (Ammeraal 2018)

Ieskats „SestDienu” virsrakstos izmantotajās metaforās un metonīmijās³:

- *Mani nopirka aplausi* (par dziedātāju Ainu Bajāri; 20.01.2023.; metonīmija);
- *Palmas ārā nerausim* (raksta apakšvirsraksts *Lai mēs nebūtu gudri sunīši*, intervija ar Latvijas Universitātes (turpmāk – LU) rektoru Indriķi Muižnieku par gaidāmajām pārmaiņām LU; 31.03.2023.; metonīmija);
- *Neptūna pasaule karā* (par jūras kara floti Krievijas karā pret Ukrainu; 09.12.2022.; metonīmija);
- *Kopkora viesuļvētras centrā* (par dziesmu svētkiem; 02.06.2023.; metafora);
- *Aizbarikādējāmie no impērijas* (par barikāžu laiku; 20.01.2023.; metafora);
- *Dāvanā nosūtīja distancē* (žurnālists un redaktors Dainis Caune par godu savai 70 gadu jubilejai finišēja 90 km slēpotāju distancē „Vasaloppet” maratonā; 10.03.2023.; metafora);
- *Ulmaņa kodu šifrējot* (par Ulmani un ulmaņlaikiem; 24.03.2023.; metafora);
- *Nevis vienkārši čiekurs, bet meistardarbs* (par Vidzemes čiekurkalti un sēklu plantācijām; 24.03.2023.; metonīmija).

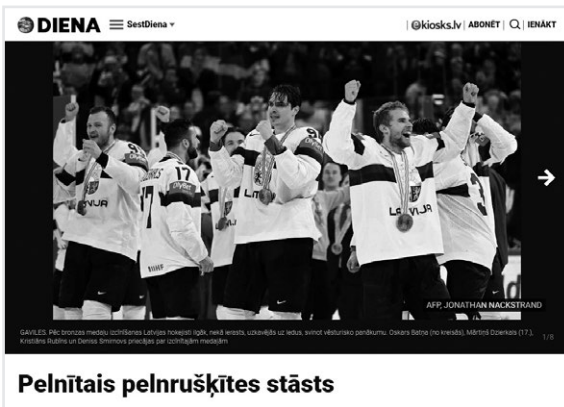
„Metaforas plaši izmanto, lai izlauztos cauri aizvien pieaugošajai informācijas gūzmai mūsdienu tirgos, kuros pastāv ārkārtīgi liela konkurence. Kaut arī ir daudz tirgvedības komunikācijai veltītas literatūras, kuras klāsts turpina pieaugt, tā lielākoties attiecas uz stilu, savukārt izpratne par saikni starp radošu izpildījumu un mērķauditorijas reakciju ir salīdzinoši neliela. Zinātniskā pētījumā, kura mērķis bija noteikt metaforu efektivitāti [...], tika atklāts, ka rūpīgi izstrādāti virsraksti, kuros iekļautas specifiskai mērķa grupai piemērotas metaforas jeb, citiem vārdiem sakot, virsraksti ar konkrētai mērķauditorijai īpaši radītu saturu un pielāgotu stilu, pārspēja vispārīgākas metaforas un burtiski saprotamu tekstu [...]. Rezultāti apliecina, ka speciālai

³ Šajā rakstā atsevišķi netiek šķirts metonīmijas paveids sinekdoha.

mērķa grupai piemērotas metaforas ir pārliecinošākas par alternatīvām un tām piemīt liela reklamēšanas spēja.” (Kolsaker, Görtz, Gilbert 2016)

„SestDienu” virsrakstos sastopamas vairākas alūzijas. Alūzija ir „stilistiska figūra, kuras pamatā ir mājiens, kādā izteiksmes elementā iešifrēta norāde uz lasītājam zināmu vai nojaušamu notikumu, personu, literāro tēlu” (Kursīte 2022, 24).

- *Laikmetu griežos – ardievu, Tina!* (par Tinas Tērneres aiziešanu mūžībā; 02.06.2023.);
- *Noziegums un sods* (09.12.2022.);
- *Tie nav „mūsu zēni”* (intervija ar Ivaru Āboliņu par telekanāla „Doždj” jeb „TV Rain” likteni Latvijā; 09.12.2022.);
- *Vai viegli būt Latvijas filmai* (par „Lielā Kristapa” nominantiem; 09.12.2022.);
- *Laimes lāča meklējumos* (par prezidenta meklējumiem; 02.06.2023.);
- *Pelnītais Pelnrušķītes stāsts* (par bronzas medaļas iegūšanu hokejā; 02.06.2023.).

2. attēls. Māra Zemberga veidots virsraksts. *Pelnītais Pelnrušķītes stāsts* (SestDiena 03.06.2023.). Virsrakstā izmantota alūzija – Latvijas hokejistu ceļš uz panākumiem salīdzināts ar Pelnrušķītes likteni

Pirmajā virsrakstā izmantota alūzija uz Andreja Upīša darbu „Laikmetu griežos” (1959). Tiesa, minētais vārdu savienojums patlaban tiek izmantots bieži, turklāt ne tikai A. Upīša darba kontekstā, un kļuvis par diezgan izplatītu klišeju – šis savienojums simbolizē pārmaiņas, taču konkrētajā gadījumā no virsraksta secināms, ka ar T. Tērneri aiziet vesels rokāmūzikas laikmets un sāksies jauna ēra. Uz A. Upīša daļradi attiecināma vēl kāda alūzija – norāde uz rakstnieka stāsta „Sūna ciema zēni” laimi, panākumus un sasniegumus iemiesojušo tēlu – Laimes lāci. Arī vārdkopa *Laimes lācis* latviešu publicistikā tiek izmantota visai bieži, par to liecina kaut vai ar šo

tekstu nesaistītā jaunievēlētā Latvijas prezidenta Edgara Rinkēviča atbilde Liepājas iedzīvotājiem intervijā ar nosaukumu „Es neesmu Laimes lācis” (sk. LSM.lv 11.08.2023.).

Savukārt raksta nosaukumā „Vai viegli būt Latvijas filmai” ir alūzija uz režisora Jura Podnieka 1986. gadā veidoto filmu ar retorisko nosaukumu „Vai viegli būt jaunam?”. Tikpat labi virsrakstā uzdotais jautājums sasauca ar 1998. gadā izdoto filmas turpinājumu ar nosaukumu „Vai viegli būt?... Pēc 10 gadiem”. Starp piemēros iekļautajām alūzijām minams Fjodora Dostojevskas darbs „Noziegums un sods”, kas attiecināts uz telekanālam „Doždj” jeb „TV Rain” piemēroto sodu. Uz šo notikumu attiecināta vēl viena alūzija – vārdkopa „mūsu zēni”, ko liktenīgajā reportāžā izmantoja telekanāla „Doždj” žurnālists, attiecinot to uz Krievijas karavīriem, un kas kļuva par izšķirošu soda piemērošanā. Toties par skaistu un pozitīvu stāstu ar laimīgām beigām liecina raksta nosaukums „Pelnītais Pelnušķītes stāsts”. Viens no populārākajiem pasaku tēliem pasaulē attiecināts uz Latvijas hokeja izlases skaisto sasniegumu, kurš tika kaldināts gadiem ilgā sūrā darbā.

„Mērķtiecīgi izmantota alūzija virsrakstā mudina lasīt žurnālā publicēto rakstu,” atzīst Liene Katrīna Juhņeviča. „Tiek veidota saikne ar lasītāju, viņa iepriekšējo lasītāja pieredzi. Alūziju veidošanā ir svarīgs lasītāja redzesloks.” (Juhņeviča 2020, 62) Jaunā pētniece ir analizējusi alūzijas žurnālā „lr” [atgādinu, ka iepriekš minētie piemēri ir no žurnāla „SestDiena” – D. L.] un secinājusi, ka visbiežāk autori atsaucas uz pašmāju un ārzemju literārajiem darbiem, operām un vēsturiskajām personām (Juhņeviča 2020, 62–65). Taču arī „SestDienā” izmantotās alūzijas liecina, ka rakstu autori vēlas raisīt savu autoru asociatīvo domāšanu, mudina salīdzināt un vērtēt notikumus uz analogiju pamata.

Arī žurnālā „lr” ir sastopamas alūzijas. Piemēram, „Ziemeļmeita” (par vēlēšanu rezultātiem Igaunijā; 09.03.2023.) – sasaiste ar Kārļa Skalbes pasaku „Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties”. Virsrakstā „Krievu robeža vaļā stāv” (01.06.2023.) vērīgākais lasītājs saskatīs saistību ar dziesmu „Latvju zeme vaļā stāv” no Zigmara Liepiņa un Māras Zālītes rokoperas „Lāčplēsis”. Savukārt Latvijas hokeja izlase pēc sensacionālās uzvaras pasaules čempionātā nosaukta par „Sapņu komandu 2023”, kas mudina domāt līdzībās ar spēlfilmu „Sapņu komanda 1935”, kurā vēsti par 1935. gada pirmajiem Eiropas čempioniem – Latvijas basketbola izlasi un tās vadītāju Valdemāru Baumanī.

Taču arī žurnāla „lr” virsrakstos starp tēlainās izteiksmes līdzekļiem absolūtā līdere ir metafora un tās paveids metonīmija.

- *Brīvība uzvarēs* (pasaule kļuvusi bīstamāka; 22.12.2022.; metonīmija);
- *Politiskie pornogrāfi* (par Daugavpils domes cenzūru Rotko centra izstādē; 01.12.2022.; metafora);
- *Par Ogres muzejā notiekošo kultūrkaru* (27.04.2023.; metafora);
- *Telpas tīrīšana* (par impērijas simbolu novākšanu un nojaukšanu; 09.03.2023.; metafora);
- *Uguns bumba* (par basketbolisti Kitiju Laksu; 09.03.2023.; metafora);
- *Brehta izdzīvošanas recepte* (par Dailes teātrī iestudēto Brehta lugu „Kaukāziešu krīta aplis”; 23.03.2023.; metafora);
- *30 gadu ilgā stafete* (par Kuldīgas iekļūšanu UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā; 27.04.2023.; metafora);
- *Smiltēna bronzas laikmets* (apakšvirsraksts: *Daudzi Latvijas politiķi vēl nespēj sekot valsts komandas hokejistu paraugam*; 01.06.2023.; metafora);
- *Sirds Satversme* (par Valsts prezidenta vēlēšanām; 01.06.2023.; metafora);
- *Dzintara kuģa kapteinis* (par koncertzāles „Lielais dzintars” radošo vadītāju Orestu Silabriedi; 01.06.2023.; metafora);
- *Vitamīnu bumba paciņā* (01.06.2023.; metafora);
- *Lētie oligarhi. Katrs latvietis ir dārgakmens* (par Irmu Kalniņu; 16.02.2023.; metafora);
- *Rakstīt līdz sirdsklauvēm* (Laura Dumbere par Daci Rukšāni; 16.02.2023.; metonīmija);
- *Īpašo interešu agonija* (par valdības likteni jaunajā gadā; 05.01.2023.; metafora);
- *Impērijas norieta gads* (par Krievijas pašlikvidēšanos; 05.01.2023.; metafora);
- *Ar kārtīgi noasinātu jautājumu* (par vēsturi; 05.01.2023.; metafora);
- *Uz plāna ledus* (par veselības aprūpi; 12.01.2023.; metafora);
- *Intelekta diskrētais šarms* (par teātra kritiķei Valdai Čakarei piešķirto balvu; 12.01.2023.; metonīmija);
- *Sarkanie karogi – bēdz un ziņo!* (par resursu centru sievietēm „Marta”; 27.04.2023.; metonīmija).

Šajos informatīvi intriģējošajos virsrakstos sastopami arī citi tēlainās izteiksmes līdzekļi un virsrakstu veidošanas paņēmieni. Tāds, piemēram, būtu oksimorons – pretrunīgas nozīmes vārdu saistījums kāda nojēguma izteikšanai (Spektors et al. 2023). Virsrakstā „Sievietes Ukrainas armijā. Daudzas kļuvušas par leģendām. Maigais varenais spēks” (05.01.2023.) oksimorons ir apzīmētāju *maigais* un *varenais* pretstatījums.

Virsrakstos sastopami arī frazeoloģismi – stabili, ar valodas tradīciju nostiprināti vārdu savienojumi, kuru nozīme parasti saistīta ar visa vārdu savienojuma vai atsevišķu tā komponentu nozīmes pārnēsību (Spektors *et al.* 2023):

- *Ziemassvētku stāsts par ērkšķiem un zvaigznēm* (22.12.2022.);
- *Trešais lieks* (16.02.2023.);
- *Cietais rieksts* (par Ukrainas prezidentu Volodimiru Zelenski; 12.01.2023.).

Frazeoloģismu izmantojumu virsrakstos pētījusi Ilze Olehnoviča. Viņa to uzskata par vienu no lasītāju uzmanības piesaistīšanas paņēmieniem. „Frazeoloģismu izmantošana rakstu virsrakstos neapšaubāmi piesaista uzmanību un liek lasītājam domāt, jo frazeoloģisma komponentu atsevišķās nozīmes neveido tā kopnozīmi, to nevar uztvert, vienkārši sasummējot atsevišķu komponentu leksiskās nozīmes. Ja lasītājs uzreiz neuztver frazeoloģisma kopnozīmi, viņš ir spiests turpināt lasīt, lai saprastu visu domu. Lietojot frazeoloģismu nevis tā pamatformā, bet ar situatīvām stilistiskām (okazionālām) pārmaiņām, žurnālisti var panākt veselu virkni dažādu efektu.” (Olehnoviča 2016, 43)

Taču, izmantojot šādu paņēmieni, autoram jāapzinās, ka lasītājam jābūt lingvistiski sagatavotam, īpaši, ja frazeoloģismam raksturīgas situatīvi stilistiskas (okazionālas) pārmaiņas. Andrejs Veisbergs šādi pārveidotus frazeoloģismus sauc par okazionāliem frazeoloģismiem (Veisbergs 1986). „Lai uztvertu tekstu tā, kā to iecerējis autors, lasītājs tiek izaicināts atpazīt frazeoloģismu un atsaukt atmiņā tā pamatformu. Lasītājs uztvers autora pausto humoru, ironiju, sarkasmu u. c. tikai tad, ja spēs atpazīt frazeoloģisma lietojumu konkrētajā diskursā un atsaukt atmiņā tā pamatformu un nozīmi. Jāatzīst, ka, runājot par frazeoloģiju – vai tā būtu vienkārši lasīšana vai zinātnisks pētījums – mēs vienmēr saskaramies ar subjektivitātes problēmu: frazeoloģisma atpazīšana tekstā, tā nozīmes izpratne un kontekstlietojuma interpretācija vienmēr ir atkarīga no lasītāja valodas izjūtas, viņa vispārīgajām zināšanām un redzesloka.” (Olehnoviča 2016, 50–51)

„Ir” virsrakstos tiek izmantoti arī salīdzinājumi. Salīdzinājums ir vārdos izteikts divu priekšmetu, parādību u. tml. saistījums, satuvinājums, kas pamatojas uz to līdzību; vārdu savienojums, kam ir noteikta sintaktiska forma šāda saistījuma, satuvinājuma izteikšanai (Zuicena *et al.* 2023).

- *Mammas kā mūris* (01.06.2023.);
- *Valoda kā narkotika* (par baltkrievu valodu; 01.06.2023.);
- *Vairāk nekā Bēthovenam simfoniju* (par Māri Bišofu; 05.01.2023.);
- *Gandrīz kā Aļaskā* (par ģimenes ārstu trūkumu laukos; 27.04.2023.).

Retāk lietotais tēlainās izteiksmes līdzeklis asindetons sastopams šādā virsrakstā:

- *Tālāk, iekšā, dziļāk* (par aktieri Kasparu Zvīguli; 22.12.2022.).

Asindetons bieži tiek lietots dzejā un tautas dziesmās, tas palīdz koncentrēt poētisko domu, panākot lielāku izteiksmes spraigumu. (Kursīte 2002, 42)

Pamatīgs tēlainās izteiksmes līdzekļu birums, arī retāk lietoti vārdi, kas piesaista uzmanību, sastopami hokejistu sasniegumam veltītajos virsrakstos, piemēram, tikai vienā „lr” (01.06.2023.) numurā:

- *Mēs varam!;*
- *Mums nav zelts, mums ir Rubīns!;*
- *Mammas kā mūris;*
- *Svētku vai haosa diena* (par Saeimas lēmumu piešķirt brīvdienu pēc hokejistu uzvaras);
- *Nirvāna! Fantastiski! Kaut kas neticams ir noticis Tamperē!*

Atsevišķos gadījumos virsrakstos sastopama arī valodas spēle. Tā „saistīta ar valodas empātisko funkciju, kas attiecināma uz valodas lietotāju izklaidi, primāri izmantojot izteiksmes līdzekļu formu, nevis saturu” (Urbanoviča 2009, 36). Valodas spēles arsenālā tiek iekļautas dažādas lingvistiskās pazīmes: fonētiskās, morfoloģiskās, leksiskās, sintaktiskās. Valodas spēles paņēmienus vispārīgā veidā var raksturot kā 1) svešu, neparastu izteiksmes līdzekļu izvēli, 2) pēc formas un nozīmes savdabīgu valodas vienību veidošanu (Ernstsone 1997, 76–99). Pie virsrakstiem, kuros būtu izmantota valodas spēle, var norādīt divus:

- *Latvijas orbanizētāji* (ar domu: vai Latvijā jābūt kā Ungārijā; 27.04.2023.);
- *Dziedinošā dziedāšana* (05.01.2023.).

3. attēls. Agneses Meieres veidots virsraksts ar valodas spēles izmantojumu. *Dziedinošā dziedāšana* (lr 04.01.2023.).

Pirmajā virsrakstā izmantota gan alūzija uz Ungārijas pašreizējo ministru prezidentu Viktoru Orbānu, labējā spārna politiķi, kas Eiropas līderu vidū bieži nepatīkami izceļas ar savām simpātijām pret Krievijas prezidentu Vladimiru Putinu, gan valodas spēles paņēmieni, kurā, izmantojot V. Orbāna uzvārdu, notiek apelatīvācija – īpašvārda pārtapšana par sugasvārdu. (Par apelatīvāciju preses valodā vairāk sk. Liepa 2011, 214). Savukārt nosaukumā „Dziedinošā dziedāšana” var saskatīt ne tikai valodas spēles paņēmieni – izmantoti vienādas saknes vārdi –, bet arī aliterāciju – atkārtoti vienādi līdzskaņi.

Vērtējot virsrakstus no tekstveides un komunikatīvo tipu viedokļa, jāatzīst, ka abu izdevumu virsraksti mudina domāt. Aina Blinkena ir nošķirusi virsrakstus, kas izteikti ar jautājuma teikumiem un ar nosaucošajiem jautājumiem. Ar īstu jautājuma teikumu izteikts virsraksts izvirza kādu problēmu, jautājumu, uz kuru rakstā atbildi nedod. (Blinkena 2009, 156) Savukārt, „ja virsrakstā ir t. s. nosaucošais jautājums, virsraksts rāda, ka stāstījums vai raksts dos atbildi uz virsrakstā izteikto jautājumu” (Blinkena 2009, 155). Kā norāda A. Blinkena, pēc nosaucošajiem jautājumiem pieturzīme netiek likta un satura ziņā tie atbilst virsrakstiem, kas izteikti ar stāstījuma teikumu (Blinkena 2009, 155). Vairāki no virsrakstos uzdotajiem jautājumiem ir retoriski. Lūk, ieskatam dažī piemēri ar jautājuma teikumiem (t. sk. retoriskajiem jautājumiem) un nosaucošajiem jautājumiem.

- *Ko tauta gaida no prezidenta?* (01.06.2023.);
- *Vai atmetīs liekos?, Paplašināt vai pārbūvēt?* (par valdības veidošanu; 08.06.2023.);
- *Hallo, vai Jupiters?* (par kosmosa aparāta JUICE būvēšanu; 27.04.2023.);
- *Kas ir otrais populārākais cilvēks Ukrainā pēc Zelenska?* (23.03.2023.);
- *Sodīts. Bet par ko?* (par NEPLP piešķirto sodu „TvNet”; 01.06.2023.; arī redukcija);
- *Ko domā Antonija* (recenzija par Valmieras Drāmas teātra izrādi „Paolo un Frančeska”; 27.04.2023.);
- *Ko latviešiem māca Eliots un Džoijs* (12.01.2023.);
- *Kā tapa Fati, pasaulē pirmais seriāls latgaliešu valodā* (12.01.2023.).

Dažkārt kā tekstveides paņēmieni virsrakstos tiek izmantota arī parcelēšana – teikuma dalīšana vairākās vienībās. „Teikuma dalīšana atsevišķos – divos vai vairākos – izteikumos, kādas tā daļas nošķiršana jeb parcelācija izriet vai nu no teikuma aktuālā dalījuma, vai autora stilistiskiem mērķiem, pastāv kā stilistisks paņēmieni. Ja autors vēlas īpaši izcelt kādu pazīmi, parādību, iemeslu vai citus apstākļus, atbilstošais teikuma loceklis,

arī vienlīdzīgs vai savrupināts paplašinātājs tiek noformēts par patstāvīgu komunikātu jeb parcelātu.” (LVG 2013, 907)

Lūk, daži piemēri:

- *Neskrien. Paskaties debesīs* (par Mihailu Gruzdovu; 16.02.2023.);
- *Burāne. Puntulis. Duelis* (par režisores Kristas Burānes un kultūras ministra Naura Puntuļa nostāju jautājumā par vienādām tiesībām visām ģimenēm; 05.01.2023.).

Tādējādi autors sagatavo un emocionāli noskaņo lasītāju uz citu domas priekšmetu, kas ir minēts parcelātā, un panāk lielāku izteiksmes sakāpinātību. „Parcelācija ir kādas teikuma daļas īpaša uzsvēršana, aktualizēšana un līdz ar to arī kādas semantiskas papildu nianse nesēja, ko apliecina dažādi strukturētu izteikumu salīdzinājums.” (LVG 2013, 908–909). Tajā pašā laikā virsrakstā „Burāne. Puntulis. Duelis” var manīt arī jau pieminētā asindetona izmantojumu.

Daži virsraksti piesaista uzmanību ar pretstata saikli *bet*, norādot uz nozīmju pretstatu vai neatbilstību, piemēram:

- *Vēlē Saeima, bet vērtē tauta* (par prezidenta vēlēšanām; 01.06.2023.);
- *Nevis vienkārši čiekurs, bet meistardarbs* (24.03.2023.).

Intrigu var raisīt dažādi – ja tas nav kāds uzmanību piesaistošs stilistiskās izteiksmes līdzeklis, tā var būt beigu pieturzīme. Vairāki virsraksti piesaista ar pieturzīmes lietojumu virsraksta beigās. Kā atzīst Sintija Ķauķīte, „izsaukuma zīmi liek aiz īpaši intonētiem izsacījumiem. Tā lietota ar mērķi pievērst uzmanību šiem vārdiem” (Ķauķīte 2018, 210). S. Ķauķīte ir plaši analizējusi pieturzīmju lietojumu publicistikā (Ķauķīte 2018, 204–235), taču šajā rakstā šis aspekts apjoma dēļ nav atsevišķi analizēts.

- *Nu, labdien!* (par sumbriem Latvijā; 05.01.2023.);
- *Laimīgas!* (par viendzimuma pāriem; 01.06.2023.).

Kāpēc mēs vispār pievēršam tik daudz uzmanības virsrakstiem, ja tie katru dienu tiek radīti un pēc tam aizmirsti? „Daži atmiņā paliek vieglāk nekā citi (sevišķi tad, ja izmantota asprātīga vārdu spēle), taču neatkarīgi no tā, vai virsraksti ir labi vai ne, tos vieno kopīgs izteiksmes veids. Nerunājot nemaz par vizuālo novietojumu, pastāv gara vēsture, kas stāsta par to, kā necilie redaktori izstrādāja divainos lingvistiskos paņēmienus, ar kuriem ieintriģēt, šokēt un uzjautrināt kopumā visai cinisku auditoriju.” (Luu 2016)

Virsraksti lasītāju tuvina informācijas vai ziņas epicentram. Valoda virsrakstos nepavisam netiek lietota ierastajā veidā, tomēr divainās, kodolīgās

un tēlainās konstrukcijas, šķiet, spēj lasītājiem paust visu nepieciešamo informāciju. „Virsrakstus bieži vien iespējams labāk saprast un novērtēt pēc tam, kad ir izlasīts viss raksts, taču to pievilcība ļoti lielā mērā ir atkarīga no tā, vai lasītājs spēs uztvert, uz ko virsraksti attiecas, un vai tie izraisīs mērķauditorijā emocionālu reakciju uz rakstu, kas vēl pat nav izlasīts. Un, ja ziņkārība lasītājus ievilina tiklā un viņi ir gatavi noklikšķināt vai lasīt tālāk, virsraksti ir uzvarējuši.” (Luu 2016)

Izklaidējoši virsraksti vieglāka satura cienītājiem jeb Kad sportista slepkavas netraucēti dzīvo Latvijā un kaķiem noteikts mājas arests

Kad nopietnie notikumi, t. sk. ārpolitikas un iekšpolitikas jaunumi, ir iepazīti un gribas ko „vieglāku”, lasītāji ķeras pie informatīvās izklaides. Latvijas lasītāji ir iecienījuši nedēļas izklaides žurnālus „Privātā Dzīve” un „Kas jauns” (attiecīgi SIA „Žurnāla „Santa”” un SIA „Izdevniecības „Rīgas Viļņi”” izdevumi). Kā jau raksta ievadā tika norādīts, šie izdevumi (pēc žurnāla „Ieva”) ierindojas visvairāk lasīto izdevumu trijniekā. Šajos žurnālos parādās arī politiska rakstura informācija un viedokļi, parasti intervijas. „Kopumā šos tekstus raksturo politikas personalizācija, informatīva izklaide un populārākās politikas jeb poppolitikas formāts.” (Skudra 2018, 232) Latvijā šos izdevumus raksturo ar vienu vārdu – tabloīdmediji, sarunvalodā lieto arī apzīmējumu – dzeltenā prese, iepriekš – arī vakara avīzes. Taču, tā kā tradicionālās vakara avīzes Latvijā vairs neiznāk, savukārt joprojām iznākošajā nedēļas izdevumā „Vakara Ziņas” vārds *vakars* ir saistīts tikai ar pašu nedēļas izdevuma nosaukumu, nevis izdošanas laiku (tiesa, „Vakara Ziņas” arī uzskatāms par informatīvās izklaides mediju), Latvijā vairāk tiek izmantots apzīmējums – dzeltenā prese. „Pamatā tie ir izdevumi, kas vēsta par slavenībām, varas eliti, cilvēku privāto dzīvi, skandāliem, noziegumiem un sportu. [...] Tie maz veltī uzmanību politikai un ekonomikai, vēsta par sabiedrībā pazīstamu cilvēku dzīvi, ikdienu, skandāliem, intīmām attiecībām, veselību un modes jautājumiem.” (Vilūns 2018, 284) Žurnāli ir bagātīgi ilustrēti: tajos ir daudz fotoattēlu un fotokolāžu, ko papildina attēlu paraksti un komentāri. Sandra Veinberga šo izdevumu popularitāti skaidro ar nozīmīguma akcentu maiņu: „Lielie un būtiskie pasaules notikumi vakara avīzēs guva salīdzinoši nenoīmīgu atspoguļojumu, priekšroku dodot mazajam cilvēkam un viņa interesēm. Vakara avīzes, līdzīgi rīta laikrakstiem, pievērsās parastā cilvēka vajadzībām un visus savus saistošākos materiālus veidoja, vadoties pēc

mazā cilvēka jeb Dāvida prasībām pret valsti un institūcijām jeb Goliātu.” (Veinberga 2008, 265)

Gan iknedēļas žurnālus, gan interneta medijus interesē informācija par pazīstamiem cilvēkiem: „[...] viņu materiālais stāvoklis, konflikti, attiecības un sekss, izskats un gaume, veselība (biežāk slimības). Žurnālos mēdz parādīties ezotēriskas tēmas – zīlnieču, astrologu komentāri un novērojumi. Uzmanība dažkārt tiek veltīta arī traģēdijām un dramatiskiem notikumiem. [...] Interese par privāto dzīvi, kailu ķermeni un intīmo dzīvi atbilst klasiskām tabloīdu mediju vērtībām.” (Vilūns 2018, 284) Daļa satura tiek pārpublicēta no sociālajiem medijiem, pēc tam papildināta. Tiek vērtēti pasākumi, tajos ieradusies sabiedrība (t. s. sabiedrības krējums), aprakstīto personu apģērbs, tā vērtība (cena), izskats uz pārējo dalībnieku fona, dzīvesbiedri, partneri utt.

Kā jau ievadā tika minēts, šajā rakstā izmantoti vienpadsmit žurnāla „Kas Jauns” numuri, kas iznākuši 2023. gada maijā, jūnijā un jūlijā. Atsevišķi spilgti virsraksti izmantoti arī no iepriekšējos mēnešos izdotajiem numuriem un no žurnāla „Privātā Dzīve”. Nedēļas žurnāla „Kas Jauns” virsraksti ir informatīvi, turklāt no to satura secināms, ka tie tieši atbilst savām funkcijām un mērķauditorijas interesēm.

„Kas Jauns” 18.07.2023.:

- *Kāpēc Zaiga Gaile neieradās pie prezidenta* (kā rakstā tiek paskaidrots, izrādās, pašai dzimšanas diena);
- *Apprec daiļo kolēģi no blakus teātra* (par Niklāva Kurpnieka un Lolitas Stūrmanes kāzām);
- *Pugačova Latvijā tērē milzu naudu;*
- *Kas notika Positivus aizkulisēs;*
- *Olga Dreģe: „Ļoti lepojos ar savu mazdēlu!”;*
- *Sandis Ģirģens ļaujās jūtām pret basketbolista Valtera bijušo sievu;*
- *Vai briesmīgs skandāls? Nemīlētākais ministrs kļūst par teātra direktoru* (par Māra Vītola uzvaru konkursā uz Latvijas Nacionālā teātra direktora vietu).

„Kas Jauns” 11.07.2023.:

- *Sirsnīgākie mirkļi no Dziesmu svētkiem;*
- *Jaunā prezidenta lielās balles aizkulisēs;*
- *Raimonds Pauls svin kopā ar miljardieri;*
- *Kāpēc Elīna Maligna tagad dzīvo Valmierā?;*
- *Imants un Agra Kalniņi: Neparastais kopā saiešanas stāsts.*

„Kas Jauns” 04.07.2023.:

- *Ko dzers un ēdīs jaunā prezidenta viesi;*
- *Dita Lūriņa pārsteidz smalkā pasākumā;*
- *Tagad tev Krista jāprec! Latviešu miljonāru mīlas un biznesa nedienas;*
- *Aldis Gobzems: „Appreci tagad Kristu, jo tev jāglābj viņas gods!”;*
- *Grēviņam jaunas attiecības?;*
- *Marija Naumova dalās ar lieliskās formas noslēpumiem;*
- *Andrim Bulim šoks slimnīcā. Bērns asiņo, ārsts pat neapskata.*

„Kas Jauns” 06.06.2023.:

- *Raimonds Gerkena: Nauda ir sūds, tā nevar būt dzīves jēga;*
- *Kur pazudis Raimonds Gerkena? Paziņas pamatīgi satraucas.*

„Kas Jauns” 13.06.2023.:

- *Ilgaļš ceļš... tagad ved mūžībā (par Lilitas Ozoliņas nāvi);*
- *Uz skatuves līdz pēdējam brīdim. Dīva aiziet mūžībā;*
- *Helmī Stalte atdusēsies pie Jūras mātes un vīra.*

„Kas Jauns” 09.05.2023.:

- *Inta Gorodecka. Par smago cīņu zināja tikai paši tuvākie, arī Ugunsgriķa komandu un skatītājus satriec režisores zaudējums;*
- *Samija Šerifa. Bijusi TV zvaigzne iesaistās starptautiskā skandālā;*
- *Agnese Zeltiņa. Ko darīs pēc rotu biznesa beigām?;*
- *Helēna Demakova. Ja veselība atļautu, vairāk strādātu dārzā.*

„Kas Jauns” 20.06.2023.:

- *Paukštello neierodas uz dziedājošo aktieru pasākumu. Kas noticis?*

Arī žurnāla „Kas Jauns” virsrakstos tiek izmantoti gan jautājuma teikumi, gan nosaucošie jautājumi, piemēram:

- *Kāpēc Elīna Maligina tagad dzīvo Valmierā? (11.07.2023.);*
- *Grēviņam jaunas attiecības? (04.07.2023.);*
- *Kur pazudis Raimonds Gerkena? (06.06.2023.);*
- *Kāpēc Zaiga Gaile neieradās pie prezidenta (18.07.2023.);*
- *Kas notika Positivus aizkulisēs (18.07.2023.);*
- *Kāpēc gāza Ventu Armandu Kraukli (30.05.2023.);*
- *Kāda patiesībā ir jaunā hokeja zvaigzne Artūrs Šilovs (30.05.2023.);*
- *Kāpēc TV šovi nevar iztikt bez skandāliem (25.05.2023.).*

Kā redzams, šajos virsrakstos tēlainās izteiksmes līdzekļu ir mazāk. Pavīd arī pa kādam vulgārismam („Nauda ir sūds”), alūzijai (virsrakstā „Ilgaiss ceļš... tagad ved mūžībā” izmantota alūzija uz slaveno spēlfilmu „Ilgaiss ceļš kāpās”, kurā Lilitai Ozoliņai bija galvenā loma), taču kopumā virsraksti ir vienkāršāki, dažkārt plašāki – paskaidrojošāki, lai lasītājam nebūtu lieki jātērē laiks un jādoma – lasīt materiālu vai nelasīt; bieži izmantoti arī citāti no aprakstīto varoņu teiktā.

Ieskats interneta portālu virsrakstos. Ziņas, izklaide, intriģējoši un maldinoši virsraksti, klikšķesma – viss vienuviet

Mūsdienu interneta portālos nav runa tikai par ziņu žanru, jo pat tādos interneta portālos kā „Delfi”, „TvNet” un „Apollo” ir izveidotas atsevišķas sadaļas, kas ziņo par tiem pašiem tematiem, ko vēsti tabloīdmediji. „Tiesa gan, šis saturs netiek ievietots vienotā dzelteno ziņu sadaļā, bet atrodams lapās, kas veltītas attiecībām, veselībai, slavenībām un kultūrai. Tāpat dzeltenais saturs mēdz parādīties arī parasto ziņu sadaļās.” (Vilūns 2018, 284) Ir arī vienkārši sensāciju portāli, kuru apmeklētāji, izmantojot mūsdienu tehnoloģiju piedāvātās iespējas, paši tiražē šo informāciju, savstarpēji daloties. „Laika, lai iepazītos ar ziņu nav, ej pāri virsrakstiem, kuri ir stāstoši, emocionāli uzlādēti un atmiņā paliekoši, un uzreiz vari ar tiem dalīties, jo garlaicīgi virsraksti bez naratīva nav interesanti, tādos draugiem pie alus kausa nestāstīs,” atzīst Mārtiņš Kaprāns. (Gulbe 2016)

Kompānija „Gemius” 2023. gada janvārī publicēja datus par 20 populārākajām (visvairāk apmeklētajām) interneta vietnēm (Gemius 2022). Saraksts tika veidots, pamatojoties uz 7–74 gadus veciem apmeklētājiem, kas tās apmeklējuši, ar datoriem, mobilajiem telefoniem un planšetdatoriem pieslēdzoties internetam no Latvijas teritorijas. Dati liecina, ka 2022. gadā pirmajā vietā ir „Delfi”, otrajā – „inbox.lv”, savukārt 3–5. vietu visa gada garumā dala „TvNet”, „jauns.lv”, „LSM.lv”, „la.lv” un „TV3.lv” (šo portālu pozīcijas pa mēnešiem mainījās). Tālākā secība ir „nra.lv”, „apollo.lv” u. c. portāli. Konstantīns Kuzikovs, „Delfi” valdes priekšsēdētājs, komentējot savas kompānijas sasniegumus, norādīja uz augstas kvalitātes darba nozīmi: „2022. gads kā vēl nekad apliecināja, cik kritiski svarīgi cilvēkiem ir iegūt informāciju no uzticama medija. „Delfi” stabilās līdera pozīcijas ir ilgu gadu darba rezultāts – mūsu augstie žurnālistikas standarti un profesionalitāte nodrošina mums lasītāju uzticību, un mēs turpinām pilnveidoties, lai

šo uzticību attaisnotu.” (Gemius 2022) Šādi vērtējot, gribas ticēt, ka lasītāji novērtē kvalitatīvu un uzticamu mediju sniegto informāciju, taču portālu ir daudz un to kvalitāte atšķiras. Šajā rakstā nav analizēti konkrētu portālu virsraksti – dots tikai vispārīgs virsrakstu raksturojums un minēti spilgtākie piemēri.

Interneta portālos sniegtā informācija ir dažāda – no samērā kvalitatīvas ziņu žurnālistikas līdz sensacionāliem un vienkāršiem, dažkārt pat primitīviem tematu pieteikumiem, saturiski tukšiem tekstiem un maldinošiem vēstījumiem, kas mudina tos atvērt – tāpat arī t. s. klikšķvirsrakstiem. Negatīvi, pavirši un nenostādīti ir ne tikai virsraksti – diemžēl arī publicētie materiāli mēdz būt pavirši un nepārbaudīti.

Pētot interneta portālu virsrakstus, jau 2006. gadā Andra Kalnača ir secinājusi, ka „atšķirībā no iespīestās preses nominālajiem virsrakstiem interneta ziņu portālu virsrakstos dominē verbāli virsraksti ar darbības vārdu izteicēja funkcijā [tāpat tie ir aktīvi, enerģiskāki, ar klātbūtnes efektu – D. L.]; nereti virsraksti ir noformēti kā piebilde un tiešā runa, kas strukturāli atšķiras no iespīestās preses virsrakstu tradīcijām. Virsrakstus ar tiešo runu var uzskatīt par kompromisu starp informācijas kompresiju un vēlmi jau virsrakstā pateikt iespējami daudz. Tādēļ interneta ziņu portālu virsraksti kopumā ir garāki nekā laikrakstos. Tā kā interneta tekstiem nav tāda apjoma ierobežojuma kā iespīestajai presei, tad arī virsrakstus iespējams veidot garākus atbilstoši vienkārša vai salikta teikuma struktūrai, nominālas vārdkopas izmantojot retāk.” (Kalnača 2006) Autore norāda arī uz nekonsekvenci pieturzīmju un lielo sākumburtu lietojumā, kā arī tendenci, runājot par sabiedrībā ievērojamām personām, izmantot tikai to uzvārdu, „uzskatot, ka šo cilvēku ikviens var bez pūlēm identificēt”, taču rezultāts var būt pretējs – „informācijas kompresija virsrakstā reizēm var būt arī pretrunā ar satura identifikāciju” (Kalnača 2006).

Lūk, ieskats dažādu portālu virsrakstos (pārsvarā tie ir informatīvi pieteikumi ārvalstu vai pašmāju tematiem):

- *Krievijā par plakātu „Piedod, Ukraina” piespriež pusotru gadu cietumā* (LSM.lv 03.08.2023.a);
- *Šovakar Paula un Sinfonieta Rīga koncerts. Vai Maestro pēc sievas nāves spēlēs?* (vs.lv 04.08.2023.).

Atsevišķos gadījumos uzmanības piesaistīšanai tiek izmantots arī norādāmais vietniekvārds *tas*. Šajā gadījumā vietniekvārds norāda uz ko tādu, kas tūlīt tiks minēts:

- *Armands Simsons: Tas ir kaut kas traks.* (nra.lv 19.08.2023.)

Arī interneta portālos sastopami pārdomāti un tēlaini virsraksti, piemēram:

- *Kurp Nacionālo teātri vedīs jaunais dārznieks?* (par Latvijas Nacionālā teātra jauno direktoru Māri Vītolu; la.lv 09.08.2023.).

- 4. attēls.** Diānas Jances veidots virsraksts ar metaforas iesaisti. *Kurp Nacionālo teātri vedīs jaunais dārznieks?* (la.lv 09.08.2023.)

Šajā virsrakstā (sk. arī 4. attēlu) izmantota alūzija uz frazeoloģismu *neclt āzi par dārznieku*, par ko nodēvēts jaunais teātra direktors. Savukārt informācijā par Lietuvas talantīgo peldētāju Rūtu Meilutīti sastopama metafora:

- *Uz elli un atpakaļ... Lietuviešu „zelta zivtiņa” pārvarējusi dzīves pārbaudījumus un atkal peld.* (delfi.lv 05.08.2023.)

Garš, paviršs un neveiksmīgs ir kriminālziņu pieteikums:

- *Policija pa karstām pēdām noķer Jēkabpilī veikalā ar nazi nepazīstamam cilvēkam uzbrukušu vīrieti.* (LSM.lv 03.08.2023.b)

Pavisam nepatīkams un maldinošs ir virsraksts par kāda jauna sportista nāvi Krievijā. Tas liek šausmās sastingt – vai tiešām slepkavas brīvi pastaigājas Latvijā?! Izrādās, tā patiešām ir, jo slepkavas ir... ērces.

- *Trāgiski izdzisusi 17 gadus veca krievu hokejista dzīvība; viņa slepkavas sastopamas arī Latvijā.* (jauns.lv 03.08.2023.)

Tajā pašā laikā par šo notikumu citā portālā ir „mierīgāks”, t. i., mazāk sensacionāls, virsraksts:

- *17 gadus vecs hokejists mirst pēc ērces kodiena.* (tautaruna.nra.lv 15.08.2023.)

2023. gada vasarā sabiedrība sekoja līdzī triju bērnu liktenim Lietuvā. Šos bērnus no aprūpes centra patvaļīgi bija aizveduši pašu vecāki, kuriem bija atņemtas bērnu aprūpes tiesības:

- *Trīs nolaupītie bērni atrasti nosietām kājām un cimdziem rokās. Vecāki viņus vēlējās nelegāli izvest, iespējams, uz Baltkrieviju.* (la.lv 03.08.2023.)

Pēc virsraksta seko informācijas kopsavilkums „Otrdien atrasti trīs bērni, kurus vecāki patvaļīgi bija aizveduši no bērnu labklājības centra „Pastogē” Lietuvā. Bērni atgriezušies audžuģimenes iestādē. Taču virsrakstu par bērniem ar nosietām kājām un cimdziem rokās bija pamanījuši un komentējuši arī lasītāji pēc raksta komentāros⁴ (pieejams: la.lv 03.08.2023. (komentāri)):

„Virsraksts iespārda – nolaupītie bērni atrasti nosietām kājām Pirmā doma, kā vājprātīgie bērnu mocītāji bērnus sasējuši, lai neaizbēg. Ārprāc!!!! Izrādās, vecāki nosējuši bikšu galus, lai nesalien ērces. Nebrīnos, ka vecāki ir apmeloti, jo viņu rīcība kaut kā nav atbildusi likuma burtam.”

„Pilnībā atbalstu šo komentāru. Es arī pievērsu uzmanību – cik ļoti virsraksts ir tendenciozs, radot mocīšanas iespaidu.”

„Jā, nu par tām nosietajām kājām ir šedevrs!”

Interneta portālos ir pieejama arī vieglāka satura informācija, piemēram:

- *Labākā draudzene nocēla man vīru. Bet es tik smalki atriebos, ka abiem mīlas balodišiem teju žoklis atkārs!* (dzentlmenis.lv 14.06.2023.);
- *Apprecējusies viena no bagātākajām Latvijas sievietēm. Kas ir viņas izredzētais?* (santa.lv 08.08.2023.).

Ja nav laika lasīt atsevišķus smalko aprindu jaunumus, var izlasīt arī informatīvu notikumu kopsavilkumu, kuros ar krāšņiem nozīmes pārneseumiem raksturotas pašmāju sabiedrības dāmas, bijušais ministrs un Ministru prezidents.

- *Latviešu Parisas, Kapteinis Haizivs un premjers Lācītis – beidzamās desmitgades vasaru spilgtie notikumi.* (jauns.lv 06.08.2023.)

⁴ Komentāros saglabāta autoru izmantotā oriģinālrakstība.

Intriģējoši, taču ar humora dzirksti kādā virsrakstā lasāms, ka Lato Lapsas kaķiem noteikts mājas arests – izrādās, arests noteikts uz tik ilgu laiku, kamēr paaugsties pagalmā ligzdojošie mazie putniņi.

- *Lato Lapsas kaķiem noteikts mājas arests.* (tautaruna.nra.lv 11.08.2023.)

Ne vienmēr intriga ir ļauna. Piemēram:

- *Kad māja ir pilna ar viesiem, aizdedz sērskociņu un iemet to tualetē.* (dzentlmenis.lv 08.08.2023.)

Virsraksts nenozīmē, ka viesu klātbūtnē ir jāaizdedzina māja. Kas slēpjas aiz šī virsraksta, var izlasīt attiecīgajā rakstā.

5. attēls. Anetes

Vītolas veidotais
intriģējošais virsraksts.

*Kad māja ir pilna ar viesiem,
aizdedz sērskociņu un iemet
to tualetē* (dzentlmenis.lv
08.08.2023.)

Diemžēl, runājot par internetā pieejamiem virsrakstiem, parādījusies ļoti nepatīkama tendence. Ziņojot par kādu sabiedrībā zināmu cilvēku aiziešanu mūžībā, informācijā apzināti netiek minēts aizgājēja uzvārds. Tas attiecas uz mirušajiem pasaulē un arī Latvijā. Mērķis skaidrs – proti, lai ieinteresētu potenciālo lasītāju noskaidrot aizgājēja personību (un līdz ar to atvērt rakstu), tiek izmantoti dažādi citi aizgājēja sociālo stāvokli raksturojoši vārdi. Tātad, nenosaucot aizgājēju vārdā, viņš tiek raksturots tieši virsrakstā. Piemēram:

- *20. augustā mūžībā devusies ļoti svarīga un nozīmīga persona Latvijas mūzikas sfērā; dziedāšana viņai bija viss* (Spogulis 23.08.2023.);

- *Dīvainos un aizdomīgos apstākļos, 33 gadu vecumā izdzisusi lielas sporta zvaigznes dzīvība; Fani neizpratnē visā pasaulē* (dzentlmenis.lv 12.08.2023.).

6. attēls. Oskara Andersona veidots intriģējošais virsraksts bez aizgājēja vārda. *Dīvainos un aizdomīgos apstākļos, 33 gadu vecumā izdzisusi lielas sporta zvaigznes dzīvība; Fani neizpratnē visā pasaulē* (dzentlmenis.lv 12.08.2023.)

- *Mūžībā aizsaukts ilggadējais Latvijas Mākslas akadēmijas pedagogs* (nra.lv 14.08.2023.);
- *Pēkšņi aizsaulē aizsaukts Latvijas izcils dizainers: „Viņš bija ļoti prasīgs, bet studentiem viņš ļoti pietrūks.”* (Spogulis 14.08.2023.a);
- *„Viņa bija izcila aktrise, viņa iedvesmoja...”; 97 gadu vecumā mūžībā devusies komēdijas „Viena kāja kapā” aktrise* (Spogulis 14.08.2023.b);
- *Pagājušajā nedēļā cienījamā vecumā uz debesu vārtiem devusies talantīgā uzlecošā zvaigzne: „Viņa bija izcila trenere.”* (Spogulis 14.08.2023.c);
- *Vakar aizsaulē devies ļoti talantīgs sportists no Latvijas; visdziļākā līdzjūtība!* (Spogulis 21.08.2023.).

Pēdējais virsraksts attiecas uz Aivaru Lazdenieku – izcilu Latvijas airētāju un olimpisko spēļu dalībnieku. Nelielais nekrologs ir pavisms, un, lai gan tā saturs neattiecas uz virsrakstu analīzi, nobeiguma teikums „Izsakām visdziļāko Aivara līdzjūtību tuviniekiem!” ir absurds, traģikomisks, kas liecina par nevēribu, iespējams, pat uzrakstītā nepārlasīšanu, tāpēc tuviniekiem izteiktā līdzjūtība diez vai sagādā gaidītās emocijas. Uz šo tendenci norādījusi

arī valodniece Linda Lauze rakstā „Valodas līdzekļu izvēle mirušo personu identificēšanai”: „[...] teikumā nav verbalizēts kāds semantiski nozīmīgs teikuma loceklis. [...] Tādējādi nav atbalstāma sociālajos medijos sastopamā tendence – virsrakstos, kas parādās dažādos ziņu un informatīvi izklaidējošos portālos, izmantot tikai mirušās personas sociālo lomu potenciālo lasītāju uzmanības piesaistīšanai.” (Lauze 2022, 155)

Bet intriga ir panākta, un lasītājs klikšķina uz raksta virsraksta, lai to atvērtu. „Klikšķu ēsma jeb klikšķesma (no angļu *clickbait*) ir nievājošs apzīmējums tīmekļa vietnēm, kuru mērķis pārsvarā ir ar klikšķu palīdzību piesaistīt tiešsaistes reklāmu atlīdzību. Tas tiek panākts ar maldinošiem vai pārspīlētiem virsrakstiem un piesaistošiem sīktēliem.” (Vikipēdija 2018) Termins *klikšķesma* iekļauts arī Latvijas Nacionālās terminoloģijas portālā⁵. „Pats klikšķesmas nosaukums jau vedina domāt, ka tas ir saturs, kas radīts ar nolūku savākt pēc iespējas vairāk klikšķu, un šo apzīmējumu var attiecināt gandrīz uz jebkāda veida saturu; ja vien ziņas, blogu ierakstus, intervijas, infografikas vai video attiecīgi noformē, jebkādu tīmekļa saturu iespējams padarīt par klikšķesmu. Taču tai parasti piemīt dažas no šīm iezīmēm:

- uzmanību piesaistošs, pārliecinošs virsraksts;
- viegli pārlūkojams saturs;
- uzjautriņoši vai atmiņā paliekoši attēli/video;
- humors vai izteikta koncentrēšanās uz noteiktu emociju izraisīšanu [...];
- radīts ar mērķi panākt, lai cilvēki ar to dalītos sociālajos tīklos.” (Shewan 2021)

Vērtējot virsrakstus interneta portālos, šķiet, ka klikšķesmas triumfa laiks ir sācies. Sensacionāli tiek pasniegtas jebkuras ziņas gan par laulībām, gan šķiršanos, gan ģimenes pieaugumu (t. sk. mājdzīvnieku ierašanos ģimenē); par bērēm, mušmiru lasītājiem vai burgeru ēdājiem. Taču sabiedrība šādu informāciju lasa, un tā apmierina lielu daļu patērētāju interešu. Mediju pētnieki atzīst: „Izdomātās, nereti skandalozās informācijas izplatība internetā tiek vērtēta dažādi – gan kā sabiedrības ietekmēšanas līdzeklis, gan vieglas peļņas avots.” (Gulbe 2016) Biedējoša ir šo ziņu izplatība sociālajos medijos, turklāt to veicina šādu ziņu patērētāju iespēja dalīties ar informāciju, t. sk. ar viltus informāciju.

Sensāciju meklējumos virsrakstos bieži tiek izmantoti citāti, kas ir izrauti no konteksta – rakstītājam tas ir viegli un ērti. Uzvar rakstītāja subjektīvā izpratne un kāre pēc sensācijas. Taču tas vairs nav valodas, bet gan katra rakstītāja profesionalitātes, cieņas un ētikas jautājums un arī cita pētījuma (raksta) temats.

⁵ Sk. <https://termini.gov.lv/atrast/klik%C5%A1%C4%B7%C4%93sma/lv>

Secinājumi

- Nedēļas izdevumos „Ir” un „SestDiena” virsraksti paredzēti domājošam un intelligentam lasītājam. Tajos ir daudz tēlainās izteiksmes līdzekļu (metaforu, alūziju, salīdzinājumu u. c.), tiek izmantoti arī dažādi tekstveides paņēmieni. Par virsrakstu radošumu liecina šo izdevumu žurnālistu valodas izjūta, talants, pieredze, zināšanas, tādējādi šo izdevumu autori audzina gudru lasītāju, kurš var izdarīt secinājumus, uztver kontekstu un nepieciešamības gadījumā arī zemtekstu, leksēmu konotācijas, prot vērtēt analītiski un izprot kvalitatīvu žurnālistiku.
- Tabloīdu izdevumi „Kas Jauns” un „Privātā Dzīve” veic informatīvās izklaides funkciju. Šajos izdevumos frāzes dziļums, tēlainība vai īpaši tekstveides paņēmieni nav prioritāte. Nosaucošie jautājumi vai jautājuma veidā formulēti virsraksti ir populārākais teksta pasniegšanas veids, ko tradicionāli papildina bagātīgi fotomateriāli. Arī šiem izdevumiem ir stabils lasītāju loks, par ko liecina šo izdevumu nemainīgā popularitāte.
- Satraucošākās tendences ir saistītas ar dažādu interneta mediju kvalitāti – ārpus ierastajiem un sabiedrībā populārajiem ziņu portāliem sastopami daudzi izklaides portāli ar zemākas kvalitātes vēstījumiem, arī pavisām tulkojumiem. Arvien vairāk dzirdami iebildumi par to pavisāmību, neprasmīgajiem formulējumiem, kas ir pretrunā ar tekstveides principiem, tos raksturo tieksme pēc sensācijas, tendenciozitāte, ieskaitot sabiedrības maldināšanu, ko apliecina arī šī raksta nelielais ieskats dažādos interneta mediju virsrakstos. Šie virsraksti (arī rakstu saturs) bieži balansē uz ētikas normu pārkāpšanas robežas vai pārkāpj tās, apliecina attiecīgo autoru nepietiekamo profesionalitāti un izpratni par žurnālista darbu. Turklāt rakstītāji ne vienmēr ir žurnālisti – sociālajos medijos savu viedokli pauž dažādi sabiedrības pārstāvji, tas strauji izplatās citos medijos.
- Nākotnē arvien vairāk pieaugs medijpratības loma – prasme kritiski uztvert un analizēt izlasīto informāciju, novērtēt tās patiesumu un objektivitāti.

Kamēr būs raksti, būs arī virsraksti

Virsrakstu veidošana ir un paliek gan viens no vissarežģītākajiem, gan viens no visinteresantākajiem praktiskās žurnālistikas uzdevumiem. Neskatoties uz mediju vides daudzveidību, tehnoloģiju ietekmi un pārvirzi, virsraksti saglabā savu primāro funkciju – tie piesaka tēmu un piesaista lasītāju. Apzinīgam rakstītājam virsrakstu veidošana sagādā problēmas, jo autors

apzinās, ka raksts bez laba virsraksta „pazudīs” – tam netiks pievērsta autora iecerētā uzmanība, lasītājs to neievēros vai, sliktākajā gadījumā, pat neizlasīs. Turklāt laba virsraksta izveide prasa gan laiku, gan iedziļināšanos, jo starp dažādajiem variantiem jāatrod vienīgais un pareizais. Tāpēc ikviens autors, kas kaut reizi dzīvē ir kaut ko rakstījis, apzinās un saprot virsraksta nozīmi. Virsrakstiem publicistikā ir paredzēta īpaša funkcija – jāieinteresē lasītājs, jāpadara teksts lasītājam pievilcīgs un saistošs. Turklāt informatīvi noslogotajā sabiedrībā virsrakstu loma nesamazināsies, tā tikai pieaugs, tāpēc virsrakstiem tiek un arī tiks pievērsta pastiprināta uzmanība.

Avoti

Pētījumi un vietnes

Gemius 2022 – Gemius apskats par 2022. gada apmeklētākajām vietnēm. *Gemius Latvia*, 19.01.2023. [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.gemius.lv/all-reader-news/gemius-publicite-apskatsu-par-2022-gada-apsmekletakajam-vietnem.html>

Gulbe 2016 – Gulbe, Elina. Diskusija 2016: Viltus ziņas mediju saturā – vai briest bezatbildības burbulis? *Lvportals.lv*, 29.12.2016. [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/284246-diskusija-viltus-zinas-mediju-satura-vai-briest-bezatbildibas-burbulis-2016>

Kantar 2019 – Nacionālais auditorijas pētījums „TOP 100 lasītākie periodiskās preses izdevumi pēc viena numura vidējās auditorijas”. *La.lv*, 26.04.2019. [skatīts 10.08.2023.]. Pieejams: <https://www.la.lv/kadus-preses-izdevumus-latvija-lasa-visvairak-jaunakie-dati>

LSM.lv 11.08.2023. – Prezidents Rinkēvičs: Es neesmu Laimes lācis. *LSM.lv*, 11.08.2023. [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/11.08.2023-prezidents-rinkevics-es-neesmu-laimes-lacis.a519818/>

Nacionālais terminoloģijas portāls [skatīts 17.08.2023.]. Pieejams: www.termi.gov.lv

Preses dienas 2023 – Paziņoti gada veiksmīgākie preses izdevumi. *Jauns.lv*, 07.06.2023. [skatīts 16.08.2023.]. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/bizness/562919-pazinoti-gada-veiksmigakie-preses-izdevumi>

Spektors et al. 2023 – Spektors, Andrejs et al. *Tēzaurs*, 2023, Rudens versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/92>. Pieejams: <https://tezauris.lv/>

VPSV 2007 – Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Vikipēdija 2018 – Klikšķu ēsma. *Vikipēdija*, 15.10.2018. [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: https://lv.wikipedia.org/wiki/Klik%C5%A1%C4%B7u_%C4%93sma

Zuicena et al. 2023 – Zuicena, Ieva et al. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>

Nedēļas izdevumi

Ir, Nr. 51/52 (659/660), 2022, 22. decembris–2023, 4. janvāris.

Ir, Nr. 1 (661), 2023, 5.–11. janvāris.

Ir, Nr. 2 (662), 2023, 12.–18. janvāris.

Ir, Nr. 7 (667), 2023, 16. februāris–22. februāris.

Ir, Nr. 8 (668), 2023, 23. februāris–1. marts.

Ir, Nr. 10 (670), 9. marts–15. marts.

Ir, Nr. 12 (672), 23. marts–29. marts.

Ir, Nr. 17/18 (677/678), 27. aprīlis–10. maijs.

Ir, Nr. 22 (682), 1.–7. jūnijs.

Ir, Nr. 23 (683), 2023, 8.–14. jūnijs.

Kas Jauns, Nr. 17/18 (901/902), 2023, 25. aprīlis–8. maijs.

Kas Jauns, Nr. 19 (903), 2023, 9.–15. maijs.

Kas Jauns, Nr. 20 (904), 2023, 16.–22. maijs.

Kas Jauns, Nr. 21 (905), 2023, 23. maijs–29. maijs.

Kas Jauns, Nr. 22 (906), 2023, 30. maijs–5. jūnijs.

Kas Jauns, Nr. 23 (907), 2023, 6.–12. jūnijs.

Kas Jauns, Nr. 24 (908), 2023, 13.–19. jūnijs.

Kas Jauns, Nr. 25/26 (909/910), 2023, 20. jūnijs–3. jūlijs.

Kas Jauns, Nr. 27 (911), 2023, 4.–10. jūlijs.

Kas Jauns, Nr. 28 (912), 2023, 10.–17. jūlijs.

Kas Jauns, Nr. 29 (913), 2023, 18.–24. jūlijs.

SestDiena, 2022, 9.–15. decembris.

SestDiena, 2022, 22. decembris–2023, 5. janvāris.

SestDiena, 2023, 20.–26. janvāris.

SestDiena, 2023, 10.–16. februāris.

SestDiena, 2023, 10.–16. marts.

SestDiena, 2023, 24.–30. marts.

SestDiena, 2023, 31. marts–6. aprīlis.

SestDiena, 2023, 7. aprīlis–13. aprīlis.

SestDiena, 2023, 2.–8. jūnijs.

SestDiena, 2023, 22.–29. jūnijs.

Timekļvietnes

delfi.lv 05.08.2023. – Uz elli un atpakaļ... Lietuviešu „zelta zivtiņa” pārvarējusi dzīves pārbaudījumus un atkal peld. *Delfi.lv*, 05.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://www.delfi.lv/mvp/cilveks/uz-elli-un-atpakaļ-lietuviesu-zelta-zivtina-parvarejusi-dzives-parbaudijumus-un-atkal-peld.d?id=55814942>

dzentlmenis.lv 08.08.2023. – Kad māja ir pilna ar viesiem, aizdedz sērkokociņu un iemet to tualetē. *Dzentlmenis.lv*, 08.08.2023. [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: <https://dzentlmenis.lv/kad-maja-ir-pilna-ar-viesiem-aizdedz-serkocinu-un-iemet-to-tualeti/103580/>

dzentlmenis.lv 12.08.2023. – Divainos un aizdomīgos apstākļos, 33 gadu vecumā izdzisusi lielas sporta zvaigznes dzīvība; Fani neizpratnē visā pasaulē. *Dzentlmenis.lv*, 12.08.2023. [skatīts 28.08.2023.]. Pieejams: <https://dzentlmenis.lv/divainos-un-aizdomigos-apstaklos-33-gadu-vecuma-izdzisusi-lielas-sporta-zvaigznes-dziviba-fani-neizpratne-visa-pasaule/103880/>

dzentlmenis.lv 14.06.2023. – Labākā draudzene nocēla man vīru. Bet es tik smalki atriebos, ka abiem milas balodišiem teju žoklis atkārās! *Dzentlmenis.lv*, 14.06.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://dzentlmenis.lv/labaka-draudzene-nocela-man-viru-bet-es-tik-smalki-atriebos-ka-abiem-milas-balodisiem-teju-zoklis-atkaras/100375/>

jauns.lv 03.08.2023. – Traģiski izdzisusi 17 gadus veca krievu hokejista dzīvība; viņa slepkavas sastopamas arī Latvijā. *Jauns.lv*, 03.08.2023. [skatīts 27.08.2023.]. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/sports/571361-tragiski-izdzisusi-17-gadus-veca-krievu-hokejista-dziviba-vina-slepkavas-sastopamas-ari-latvija>

jauns.lv 06.08.2023. – Latviešu Parisas, Kapteinis Haizivs un premjers Lācītis – beidzamās desmitgades vasaru spilgtie notikumi. *Jauns.lv*, 06.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/izklaide/566777-latviesu-parisas-kapteinis-haizivs-un-premjers-lacitis-beidzamas-desmitgades-vasaru-spilgtie-notikumi>

la.lv 03.08.2023. – Trīs nolaupītie bērni atrasti nosietām kājām un cimdziem rokās. Vecāki viņus vēlējās nelegāli izvest, iespējams, uz Baltkrieviju. *La.lv*, 03.08.2023. [skatīts 28.08.2023.]. Pieejams: <https://www.la.lv/tris-nolaupitie-berni-atrasti-nosietam-kajam-un-cimdziem-rokas-vecaki-vinus-velejas-nelegali-izvest-iespejams-uz-baltkrieviju>

la.lv 03.08.2023. (komentāri) – Trīs nolaupītie bērni atrasti nosietām kājām un cimdziem rokās. Vecāki viņus vēlējās nelegāli izvest, iespējams, uz Baltkrieviju. *La.lv*, 03.08.2023. [skatīts 26.08.2023.]. Pieejams: <https://www.la.lv/tris-nolaupitie-berni-atrasti-nosietam-kajam-un-cimdziem-rokas-vecaki-vinus-velejas-nelegali-izvest-iespejams-uz-baltkrieviju/komentari>

lasi.lv 09.08.2023. – Kurp Nacionālo teātri vedīs jaunais dārznieks? *La.lv*, 09.08.2023. [skatīts 27.08.2023.]. Pieejams: <https://www.la.lv/kurp-nacionalo-teatri-vedis-jaunais-darznieks>

LSM.lv 03.08.2023.a – Krievijā par plakātu „Piedod, Ukraina” piespriež pusotru gadu cietumā. *LSM.lv*, 03.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/03.08.2023-krievija-par-plakatu-piedod-ukraina-piespriez-pusotru-gadu-cietuma.a518898/>

LSM.lv 03.08.2023.b – Policija pa karstām pēdām noķer Jēkabpili veikalā ar nazi nepazīstamam cilvēkam uzbrukušu vīrieti. *LSM.lv*, 03.08.2023. [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/03.08.2023-policija-pa-karstam-pedam-noker-jekabpili-veikala-ar-nazi-nepazistamam-cilvekam-uzbrukusu-virieti.a518777/>

nra.lv 14.08.2023. – Mūžībā aizsaukts ilggadējais Latvijas Mākslas akadēmijas pedagogs. *Nra.lv*, 14.08.2023. [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/424946-muziba-aizsaukts-ilggadejais-latvijas-makslas-akademijas-pedagogs.htm>

nra.lv 19.08.2023. – Armands Simsons: Tas ir kaut kas traks. *Nra.lv*, 19.08.2023. [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: <https://tautaruna.nra.lv/slavenibas/424383-armands-simsons-tas-ir-kaut-kas-traks/>

santa.lv 08.08.2023. – Apprecējusies viena no bagātākajām Latvijas sievietēm. Kas ir viņas izredzētais? *Santa.lv*, 08.08.2023. [skatīts 25.08.2023.]. Pieejams: <https://www.santa.lv/raksts/privatadzive/apprecjusies-viena-no-bagatakajam-latvijas-sievietem.-kas-ir-vinas-izredzetais-59406/>

Spogulis 14.08.2023.a – Pēkšņi aizsaulē aizsaukts Latvijas izcils dizainers: „Viņš bija ļoti prasīgs, bet studentiem viņš ļoti pietrūks”. *Spogulis*, 14.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://spogulis.baltic-course.com/peksni-aizsaule-aizsaukts-latvijas-izcils-dizainers-vins-bija-loti-prasigs-bet-studentiem-vins-loti-pietruks/106889>

Spogulis 14.08.2023.b – „Viņa bija izcila aktrise, viņa iedvesmoja...”; 97 gadu vecumā mūžībā devusies komēdijas „Viena kāja kapā” aktrise. *Spogulis*, 14.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://spogulis.baltic-course.com/vina-bija-izcila-aktrise-vina-iedvesmoja-97-gadu-vecuma-muziba-devusies-komedijas-viena-kaja-kapa-aktrise/106924>

Spogulis 14.08.2023.c – Pagājušajā nedēļā cienījamā vecumā uz debesu vārtiem devusies talantīgā uzlecošā zvaigzne: „Viņa bija izcila trenere”. *Spogulis*, 14.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://spogulis.baltic-course.com/pagajusaja-nedela-cienijama-vecuma-uz-debesu-vartiem-devusies-talantiga-uzlecosa-zvaigzne-vina-bija-izcila-trenere/106929>

Spogulis 21.08.2023. – Vakar aizsaulē devies ļoti talantīgs sportists no Latvijas; visdziļākā līdzjutība! *Spogulis*, 21.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://spogulis.baltic-course.com/vakar-aizsaule-devies-loti-talantigs-sportists-no-latvijas-visdziaka-lidzjutiba/107359?fbclid=IwAR0g60366libTemVUtsvxx7MgbxAYXlnfOKG5TCrOe77IWMkZpLXgHuEWM>

Spogulis 23.08.2023. – 20. augustā mūžībā devusies ļoti svarīga un nozīmīga persona Latvijas mūzikas sfērā; dziedāšana viņai bija viss. *Spogulis*, 23.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://spogulis.baltic-course.com/20-augusta-muziba-devusies-loti-svariga-un-nozimiga-persona-latvijas-muzikas-sfera-dziedasana-vinai-bija-viss/107500>

tautaruna.nra.lv 11.08.2023. – Lato Lapsas kaķiem noteikts mājas arests. *Tautaruna.nra.lv*, 11.08.2023. [skatīts 27.08.2023.]. Pieejams: <https://tautaruna.nra.lv/slavenibas/423573-lato-lapsas-kakiem-noteikts-majas-arests/>

tautaruna.nra.lv 15.08.2023. – 17 gadus vecs hokejists mirst pēc ērces kodiena. *Tautaruna.nra.lv*, 15.08.2023. [skatīts 27.08.2023.]. Pieejams: <https://tautaruna.nra.lv/citi/424071-17-gadus-vecs-hokejists-mirst-pec-erces-kodiena/>

vs.lv 04.08.2023. – Šovakar Paula un Sinfonietta Rīga koncerts. Vai Maestro pēc sievas nāves spēlēs? *Vs.lv*, 04.08.2023. [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://vs.lv/raksts/izklaide/2023/08/04/sovakar-paula-un-sinfonietta-riga-koncerts-vai-maestro-pec-sievas-naves-speles>

1. Ammeraal 2018 – Ammeraal, Eline. Metaphors in headlines improve advertising effects. *Slidetwo*, 2018 [skatīts 23.07.2023.]. Pieejams: <https://www.slidetwo.com/marketing-sales/metaphors-in-headlines-improve-advertising-effects>
2. Blinkena 2009 – Blinkena, Aina. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009.
3. Bucaria 2004 – Bucaria, Chiara. Lexical and syntactic ambiguity as a source of humor: The case of newspaper headlines. *Humor*, 17–3, 2004, pp. 279–309.
4. Ceplītis, Rozenbergs, Valdmanis 1989 – Ceplītis, Laimdots, Rozenbergs, Jānis, Valdmanis, Jānis. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga : Zvaigzne 1989.
5. Dor 2003 – Dor, Daniel. On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics*, 35, 2003, pp. 695–721.
6. Druviete 2021 – Druviete, Ina. Valodas pētījumi valstij, sabiedrībai, cilvēkam. *Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 7.–17. lpp.
7. Ernstsone 1997 – Ernstsone, Vineta. Valodas spēle – lingvistisks ikdienas jaunrades paņēmiens. *Linguistica Lettica*. Nr. 1. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 1997, 76.–99. lpp.
8. Juhņeviča 2020 – Juhņeviča, Liene, Katrīna. Alūziju izmantojums žurnāla „lr” virsrakstos. *ScriptusManet: humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls*. Nr. 10/11. Liepāja 2020, 60.–67. lpp.
9. Kalnača 2006 – Kalnača, Andra. Virsraksti interneta portālu ziņās. Mūsdienu latviešu valoda interneta vidē. *LU zinātniskās pētniecības projekts „Latviešu valoda mūsdienu kultūras situācijā” 2006* [skatīts 18.08.2023.]. Pieejams: https://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Andras.htm
10. Kolsaker, Görtz, Gilbert 2016 – Kolsaker, Ailsa, Görtz, Dirk, Gilbert, David. Making sense of metaphor: The impact of target-group-specific headlines in direct mail. *Journal of Marketing Communications*, 22 (1), pp. 56–82. Pieejams: <https://psycnet.apa.org/record/2015-59199-006>
11. Konnikova 2014 – Konnikova, Maria. How Headlines Change the Way We Think. *The New Yorker*, 17.12.2014. [skatīts 23.07.2023.]. Pieejams: <https://www.newyorker.com/science/maria-konnikova/headlines-change-way-think>
12. Kursīte 2002 – Kursīte, Janīna. *Dzejas vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 2002.
13. Ķauķīte 2018 – Ķauķīte, Sintija. Stilistisks pieturējumu lietojums prozā un publicistikā. *Linguistica Lettica*. Nr. 26, 2018, 204.–235. lpp.
14. Lauze 2004 – Lauze, Linda. *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja : LPA, LiePA, 2004.
15. Lauze 2022 – Lauze, Linda. Valodas līdzekļu izvēle mirušo personu identificēšanai. *Valoda dažādu kultūru kontekstā*. XXXII zinātnisko rakstu krājums. DU akadēmiskais apgāds „Saule” 2022, 152.–157. lpp.
16. Liepa 2003 – Liepa, Dite. Retoriskās figūras reklāmā latviešu presē 2000. un 2001. gadā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 7. Liepāja : LiePA, 2003, 350.–357. lpp.

17. Liepa 2011 – Liepa, Dite. *Latvijas preses valoda*. Rīga : LU aģentūra LU Latviešu valodas institūts, 2011.
18. Liepa 2013 – Liepa, Dite. Virsrakstu lietojums preses tekstos. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 17 (1). Liepāja : LiePA, 2013, 143.–152. lpp.
19. Ločmele 1998 – Ločmele, Gunta. Latviešu reklāmas valodas attīstības tendences: informācijas kompresija. *Linguistica Lettica*. Nr. 3. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998, 210.–217. lpp.
20. Ločmele 2010 – Ločmele, Gunta. Valodas līdzekļu izvēle mūsdienu latviešu reklāmā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010, 14.–27. lpp.
21. Luu 2016 – Luu, Chi. How Does the Language of Headlines Work? The Answer May Surprise You. *Daily Jstor*, 24.08.2016. [skatīts 28.07.2023.]. Pieejams: <https://daily.jstor.org/how-does-the-language-of-headlines-work-the-answer-may-surprise-you/>
22. LVG 2013 – *Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013.
23. Olehnoviča 2016 – Olehnoviča, Ilze. Frazoloģismu komponentu substitūcija – konteksta noteiktas frazeoloģisma nozīmes veidošanas līdzeklis Latvijas laikrakstos. *Valodas prakse vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 43.–52. lpp.
24. Rozenbergs 1995 – Rozenbergs, Jānis. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.
25. Shewan 2021 – Shewan, Dan. *You Can't Not Click: Weighing the Pros & Cons of Clickbait*, 2021 [skatīts 15.08.2023.]. Pieejams: <https://www.wordstream.com/blog/ws/2014/07/15/clickbait>
26. Skudra 2018 – Skudra, Ojārs. Politiskie mediji. *Latvijas mediju vides daudzveidība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 228.–234. lpp.
27. Urbanoviča 2009 – Urbanoviča, Inta. Paronomāze kā stilistisks paņēmieni publicistikā. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Atb. red. I. Lokmane. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 34.–43. lpp.
28. Uzule 2018 – Uzule, Laura. Reģionālie mediji. *Latvijas mediju vides daudzveidība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 156.–188. lpp.
29. Veinberga 2008 – Veinberga, Sandra. Vakara avižu vai dzeltenā žurnālistika? *Masmediji*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2008, 265. lpp.
30. Veisbergs 1986 – Veisbergs, Andrejs. Frazoloģismu okazonāla lietošana latviešu valodā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Atb. red. A. Rubīna. 22. laid. Rīga : Avots 1986, 111.–122. lpp.
31. Vilūns 2018 – Vilūns, Raivis. Tabloīdmediji. *Latvijas mediju vides daudzveidība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 284.–288. lpp.
32. Zelče 2018 – Zelče, Vita. Latvijas mediju patēriņa daudzveidība un ekspozīcija. *Latvijas mediju vides daudzveidība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 487.–522. lpp.

Dite Liepa

Pulkstenis ir deviņi vakarā – skan Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā

1. attēls.

Ekrānuņēmums no portāla „LSM.lv”¹

Iekļaujoša sabiedrība nav iespējama bez iekļaujošas valodas. Vieglā valoda Latvijā un sabiedriskajos medijos

21. gadsimtā, kad vai ik uz soļa runājam par iekļaujošu vidi un tās lomu modernas sabiedrības izveidošanā un uzturēšanā, ne vienmēr iedomājamies, ka tas nozīmē arī skaidri saprotamu valodu. Moderna sabiedrība apzinās dažādu tehnisku palīgīdzekļu nepieciešamību, arvien vairāk runā un uztraucas par vides piekļūstamību cilvēkiem ar kustību traucējumiem, palīgīdzekļiem cilvēkiem ar redzes, dzirdes traucējumiem, tajā pašā laikā iekļaujoša sabiedrība ir nepieciešama arī cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, cilvēkiem pēc insulta un galvas traumām, veciem cilvēkiem, ārzemniekiem – visiem, kuriem ir grūtības saprast latviešu valodu visā tās bagātībā un stilistiskajā daudzveidībā. Tāpēc nav jāizveido jauns rīks vai jauna metode, jo šim mērķim visā pasaulē un Eiropā lieliski kalpo vieglā valoda, par kuru daudziem Latvijā pietrūkst informācijas un arī izpratnes. Tiesa, pēdējo divu, trīs gadu laikā, pateicoties intensīvai darbībai vieglās valodas jomā, stāvoklis ir manāmi uzlabojies. 2021.–2023. gadā par vieglo valodu ir nolasīti aptuveni desmit referāti starptautiskās zinātniskās konferencēs Latvijā un ārvalstīs (pārsvarā to darījušas LU Latviešu valodas institūta pētnieces Velga Polinska un Dite Liepa). Minētās autores sarakstījušas aptuveni tikpat daudz zinātnisku publikāciju, nolasījušas izglītojošas lekcijas skolotājiem, kas vieglo valodu var izmantot kā metodi mācību satura apguvē un pilnveidē (piemēram,

¹ Avots: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinas-vieglaja-valoda/01.09.2023-zinas-vieglaja-valoda-1-septembri.a522445/>

2023. gadā šo kursu apguvušas sešas sākumskolas skolotāju grupas Rīgas Izglītības un informatīvi metodiskajā centrā; sadarbība turpinās), novadījušas vairākas meistarklases (Liepājas Universitātē, Valsts izglītības satura centrā, projektā „Skola 2030”). Turklāt ar lepnumu var teikt, ka Latvijā jau otro gadu notiek arī literāro oriģināldarbu konkurss, kurā autori var iesniegt darbus tikai vieglajā valodā. 2022./2023. mācību gadā pirmo reizi Latvijā tika īstenots C daļas kurss LU studentiem „Vieglā valoda”, savukārt 2023./2024. mācību gadā šis kurss jau pieminēto pētnieču vadībā piedāvāts ne tikai LU, bet arī RSU studentiem.

Atskatoties uz paveikto, var teikt, ka visu šo notikumu un pasākumu dzinulis bija LU Lietišķās valodniecības centra un Vieglās valodas aģentūras (turpmāk – VVA) kopīgs sadarbības projekts ar *ERASMUS+*, kas tika īstenots no 2020. līdz 2022. gadam. Projekta nosaukums „Vieglās valodas veicināšana sociālajai iekļaušanai” (*Promoting Easy-to-Read Language for Social Inclusion*; turpmāk – PERLSI). Projekta sadarbības partneri ir Vispārējās, funkcionālās un kultūras prasības centrs Slovēnijā (RISA institūts), Informācijas vākšanas un izplatīšanas centrs Lietuvā (IKSC) un Viļņas Universitātes Lietišķās valodniecības institūts. Viens no projektā paveiktā darba rezultātiem ir vieglās valodas rokasgrāmata (Rokasgrāmata 2021), kas tapusi, pamatojoties uz Latvijas pieredzi vieglās valodas izmantojumā un latviešu valodas specifiku.

Tieši projekta laikā LU pētniecēm izveidojās ciešāka sadarbība ar Latvijas Radio (turpmāk – LR) ziņu redaktoriem, kuri jau kopš 2016. gada 30. maija katru vakaru veido ziņas vieglajā valodā. LR ir pirmais un pagaidām vienīgais radio Baltijas valstīs, kas piedāvā ziņas vieglajā valodā, lai „sasniegtu vairāk sociālo grupu un izpildītu sabiedriskajiem plašsaziņas līdzekļiem likumīgi noteiktos uzdevumus” (Vasermane 2019, 7).

LR ir vistiešākais ziņnesis, jo piedāvā informējošu, pētnieciski analītisku, kompetentu programmu visplašākajai sabiedrībai, akcentējot demokrātiskas, nacionālās identitātes un sabiedrības saliedētības vērtības (SPP 2023, 8). Radio par prioritāru tiek uzskatīta informatīvā funkcija, tāpēc ziņas ierasts uztvert kā radio pamatžanru – ne velti Latvijas Radio 1. kanāla (turpmāk – LR1) sauklis ir „Vienmēr pirmais!”.

Portāls „LSM.lv” ir Latvijas sabiedrisko mediju – Latvijas Radio un Latvijas Televīzijas – ziņu portāls. To veido abu uzņēmumu darbinieki, un tajā atspoguļots abu sabiedrisko raidsabiedrību informatīvi analītiskais saturs, kā arī paša portāla redakcijas un pieaicināto autoru veidotās publikācijas. Portāls oficiāli savu darbību uzsāka 2013. gada 13. februārī un tiek vērtēts kā kvalitatīvas un pārbaudītas informācijas avots internetā (Tjarve 2018, 152). To apliecina arī portāla „LSM.lv” galvenā redaktore Marta Cerava: „Mūsu

portāls neveido skandalozus virsrakstus, nepublicē dzeltenas ziņas, sasniedz lielu auditoriju bez skandalozitātes. Mūsu mērķis ir kļūt nozīmīgākajiem, ietekmīgākajiem, nevis lasītākajiem, lai tieši „LSM.lv” būtu tas portāls, kur var atrast īsto informāciju.” (Cerava 2021)

Portāla „LSM.lv” veidotāji norāda: „Mēs veidojam ētiskas un faktos balstītas publikācijas, kas ir uzticama informācija jebkuram mūsu lietotājam. Mūsu prioritāte ir sociālpolitikas ziņas un analītika, tomēr attīstām arī dzīvesstila, kultūras un citas tematikas saturu.” (LSM.lv)

Šis raksts ir veltīts tikai vienam no sabiedrisko mediju – LR un „LSM.lv” – informatīvajiem žanriem – ziņām vieglajā valodā. Tas ir jauns ziņu pasniegšanas veids abos sabiedriskajos medijos, turklāt – vienīgais Baltijas valstīs.

Kā tas sākās?

LR Ziņu dienests ziņu izlaidumus vieglajā valodā ieviesa 2016. gadā. Tas notika, iedvesmojoties no Somijas pieredzes: toreizējā LR Ziņu dienesta korespondente Maira Dobeļe, atgriezusies no komandējuma, stāstīja, kā Somijā palielinās pieprasījums pēc informācijas vieglajā valodā un ka šīs informācijas lietotāju skaits ikdienā sasniedz pusmiljonu. Ideja veidot ziņas arī Latvijā iedvesmoja gan toreizējo Ziņu dienesta galveno redaktori Daci Krejeri, gan toreizējo Ziņu dienesta vadītāju Mirdzu Leli (Liepa 2021, 44).

Tātad pamatā bija radoša ideja. „Sabiedriskajiem medijiem ir jāspēj mainīties līdz ar sabiedrības dienaskārtības pieprasījumu pēc izmaiņām un jāspēj piedāvāt ko jaunu – arī tradicionālas vērtības ir laiku pa laikam jāpilnveido, jo cilvēki ir pieraduši nepārtraukti saņemt jaunu informāciju – ja ne satura, tad formas ziņā.” (Tjarve 2018, 143) Ziņas vieglajā valodā ir lieliska iespēja izmantot iepriekš neierastu informācijas pasniegšanas veidu tieši formas ziņā.

Patlaban ziņu raidījums ir pieejams četrās platformās: LR1 kanālā, LR1 interneta platformā, LR raidījumu arhīvā un vienotajā sabiedrisko mediju portālā „LSM.lv” kur ziņas vieglajā valodā tiek papildinātas ar tekstu un atbilstošu fotomateriālu².

Bijusī LR Ziņu dienesta vadītāja M. Lele [patlaban Ziņu dienestu vada Uģis Libietis – D. L.] jau no pašiem pirmsākumiem iestājās par ziņu nepieciešamību vieglajā valodā: „Mērķis ir nodrošināt informācijas pieejamību iespējami plašākam cilvēku lokam, tostarp cilvēkiem ar invaliditāti, tādējādi sniedzot viņiem iespēju pilnvērtīgi līdzdarboties Latvijas sabiedrības dzīvē. [...] Latvijas Radio kā sabiedriskais medijs ir pirmais un vienīgais Latvijas mediju

² Sk. Ziņas vieglajā valodā. Latvijas Radio tīmekļvietne. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/lr1/raidijumi/zinas-vieglaja-valoda/>

informatīvajā telpā, kas uzrunā un nodrošina ar aktuālu un kvalitatīvu informāciju arī to auditorijas daļu, kurai dažādu apstākļu dēļ ir grūtības ar valodas uztveri.” (Lele 2016)

Iniciatīvu par ziņām vieglajā valodā atbalstīja arī LR darbinieki: „Arī Latvijas Radio Ziņu dienests grib palīdzēt veidot izpratni, ka „vieglā valoda” nav nekas pazemojošs vai atpalikušajiem domāts. [...] Viegļā valoda varētu noderēt ikvienam no mums – vai tās būtu valsts iestāžu tīmekļvietnes un pakalpojumi, vai medijos lasāmās ziņas, vai pat daiļliteratūra,” tā, iepazīstinot klausītājus ar gaidāmajām ziņām vieglajā valodā, 2016. gadā ziņu nepieciešamību pamatoja LR ziņu redaktore Māra Rozenberga (Rozenberga 2016).

No iniciatīvas līdz terminam un sabiedriskajam pasūtījumam

Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls pagaidām piedāvā vienu terminu – *vieglā valoda* (angļu val. *easy-to-read*)³. Viena no vieglās valodas pilnveidotājām un attīstītājām Eiropā Hildesheimas Universitātes profesore Kristiāne Māse (*Christiane Maaß*) atzīst: „Vieglā valoda ir [...] valodas paveids ar sistemātiski reducētu teikuma uzbūves un vārdu krājuma spektru.” (Maaß 2015, 11). LU doktorante un vieglās valodas pētniece V. Polinska, kas par šo tematu izstrādā arī savu promocijas darbu, latviešu valodā piedāvā šādu definīciju: tas ir informācijas izklāsts, pielāgojot tekstu mērķauditorijas vajadzībām atbilstoši valodai specifiskiem nosacījumiem, kas attiecas uz leksiku, sintaksi un vārddarināšanu, kā arī uz vizuālo noformējumu un teksta organizāciju (Polinska 2022).

Un tā jau astoto gadu ziņas vieglajā valodā ir kļuvušas par neatņemamu sabiedriskā pasūtījuma daļu: „Satura pieejamības personām ar invaliditāti plāns paredz, ka Latvijas Radio Ziņu dienests sagatavo un pārraida LR1 ziņas vieglajā valodā katru dienu 21.00–21.05. Teksta formā tās pieejamas arī LR1 tīmekļvietnē un sabiedrisko mediju vienotajā ziņu portālā „LSM.lv”, kur tās papildinātas ar atbilstošu ilustratīvu attēlu.” (SPP 2023, 13)

Sabiedriskā pasūtījuma plānā norādīts, ka LR savā saturā jāreprezentē sabiedrības daudzveidība: „Lai nodrošinātu informācijas pieejamību iespējami plašākam cilvēku lokam, tostarp cilvēkiem ar invaliditāti, tādējādi sniedzot viņiem iespēju pilnvērtīgi līdzdarboties sabiedriskajā dzīvē, izprast tajā notiekošos procesus un pieņemt pamatotus lēmumus, Ziņu dienests turpinās sagatavot un raidīt ziņas vieglajā valodā (latviešu valodā), kas tiek

³ Sk. <https://termini.gov.lv/atrast/viegl%C4%81%20valoda>

publicētas arī www.lsm.lv. Ziņas vieglajā valodā („Vienkārši par svarīgo!”) stāsta par notikumiem Latvijā un pasaulē, arī sportu un laikapstākļiem.” (SPP 2023, 26)

Atbalstu ziņu veidošanā ir sniegušas arī PERLSI Latvijas darba grupas dalībnieces, izveidojot radio ziņu minivārdnīcu (Liepa *et al.* 2021), kas tapa, aktīvi sadarbojoties ar Solveigu Leitlandi – vienu no LR ziņu redaktorēm. S. Leitlande, strādādama pie ikdienas ziņu tekstiem un gatavodama LR ziņu tekstus vakara izlaidumam vieglajā valodā, 2021. gadā rūpīgi izrakstīja sarežģītos un aizstājamus vārdus, kas kopīgiem spēkiem ar LU projekta dalībniecēm tika tulkoti⁴ (pielāgoti, adaptēti) vieglajā valodā. Radio ziņu minivārdnīca visiem interesentiem ir pieejama elektroniski⁵.

Savukārt, kad ziņu redaktors attiecīgajā vakarā sagatavotās ziņas ir nolasījis, viņš atbild par šo ziņu tekstu ievietošanu portālā „LSM.lv”, kur vakara ziņu izlaidumu var izlasīt. Teiktā ilustrācijai ekrānuzņēmums no LR ziņām vieglajā valodā 2023. gada 1. septembrī.

Ziņas vieglajā valodā 1. septembrī.

Ziņas vieglajā valodā 1. septembrī

00:00 / 00:00 Lejuplādēt Pārslā Saktiņa

Latvijas basketbolisti uzvar spāņus

Latvijas basketbolisti šodien uzvarēja spēcīgos Spānijas basketbolistus.

Tā ir vēsturiska uzvara, jo kopš valsts neatkarības atjaunošanas Latvijas izlasei spāņus vēl ne reizi nebija izdevies uzvarēt.

Latvija uzvarēja ar 74:69.

Nākamā spēle svētdien pret Brazīliju.

Komandas cīnās par iekļūšanu Pasaules kausa ceturtdaļfinālā.

2. attēls. Piemērs no LR ziņām vieglajā valodā⁶

⁴ Valodnieku vidū nav vienprātības, vai jēdziens *tulkošana* latviešu valodā varētu būtu attiecināms uz tekstu adaptāciju (pielāgošanu) vieglajā valodā, jo nostiprinājies valodā ar citu nozīmi. *Tulkot* – 1. ‘atveidot, izteikt (piemēram, tekstu, vārdu) citā valodā’; 2. ‘skaidrot, izprast (kā jēgu, nozīmi u. tml.)’ (Zuicena *et al.* 2023) Savukārt jēdziens *adaptācija* (pielāgošana) tiek uzskatīts par vienu no tulkošanas paņēmieniem, tāpēc tekstu veidošanai vieglajā valodā būtu atzīstams par šauru.

⁵ Sk. https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Projekti/perlsi/Radio_minivardnica_2021_2022.pdf

⁶ Avots: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinas-vieglaja-valoda/01.09.2023-zinas-vieglaja-valoda-1-septembri.a522445/>

Šai sporta ziņai vizuālas ilustrācijas nav. Taču, kā redzams nākamajā ekrānuzņēmumā, t. i., attēlā, kur bērni 1. septembrī dodas uz skolu, portālā „LSM.lv” teksts papildināts ar fotogrāfiju. Vizuālajam materiālam ir būtiska loma vieglajā valodā. Par to vairāk var lasīt vieglās valodas rokasgrāmatā (Rokasgrāmata 2021), kur vizuāla noformējuma pareizam lietojumam un nozīmīgumam ir veltīta atsevišķa nodaļa.

Ziņu pieejamību gan runā, gan rakstos par lielisku papildrīku mācību procesā atzina arī skolotāji Rīgas Izglītības un informatīvi metodiskā centra rīkotajos vieglās valodasursos. Tas apliecina, ka šāds paralēls ziņu pasniegšanas veids var palīdzēt arī latviešu valodas apguvē: vispirms skolēns tekstu noklausās, pēc tam to pašu tekstu var izlasīt, turklāt bieži rakstītais teksts ir vieglāk uztverams un līdz ar to arī saprotamāks nekā dzirdētais, kaut gan ziņu temps vieglajā valodā ir lēnāks nekā t. s. standartziņās.

Bērni dodas uz skolu

Zinību dienas svinības Rīgas Hanzas vidusskolā.

Foto: LETA, Zane Bitere

Šodien bērni visā Latvijā devās uz skolu.

Lielas pārmaiņas ir skolām un bērnudārziem, kas pilnībā pāriet uz mācībām tikai valsts valodā.

Tādas ir 129 skolas un 136 bērnudārzi.

Skolās trūkst skolotāju.

Vairāk nekā 100 (119) skolotājiem ir nepietiekamas latviešu valodas zināšanas.

Tādi ir ministrijas dati.

3. attēls. Piemērs no LR ziņām vieglajā valodā ar ilustrāciju⁷

⁷ Avots: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinas-vieglaja-valoda/01.09.2023-zinas-vieglaja-valoda-1-septembri.a522445/>

Kam paredzēta vieglā valoda?

No 20. gadsimta 80. gadiem Eiropā un pasaulē vieglā valoda ir veids, kā pasniegt informāciju cilvēkiem, kuriem ir dažādas valodas uztveres grūtības. Sevišķi pieprasīta Eiropā un visā pasaulē vieglā valoda kļuva pēc 2. pasaules kara, kad daudzās valstīs līdz ar kara bēgļu skaita pieplūdumu radās nepieciešamība pēc skaidras un vienkāršas informācijas. To izjuta valsts iestādes un ierēdniecība, pakalpojumu sniedzēji, bankas, medicīnas un izglītības iestādes u. tml. Nu jau kļuvis skaidrs, ka vieglā valoda nav paredzēta tikai cilvēkiem ar uztveres grūtībām. Arvien biežāk (arī Latvijā) runā par to, ka administratīvā – birokrātiski smagnējā un ar standartizētajām konstrukcijām piesātinātā – komunikācija starp iestādēm un iedzīvotājiem kļuvusi tik sarežģīta un liekvārdīga, ka ir grūti saprotama iedzīvotājiem kopumā, ne tikai cilvēkiem ar uztveres problēmām. „Svešvārdi un birokrātiski samezgloti teikumi ir viens no iemesliem, kādēļ daudziem no mums paslīd garām svarīgas un, iespējams, ļoti noderīgas ziņas. Tādēļ pasaulē jau vairāk nekā 40 gadus pazīst terminu „vieglā valoda” – tas ir īpašs veids, kā pasniegt informāciju, lai tā būtu vieglāk saprotama arī cilvēkiem, kuriem ir grūtības ar valodas uztveri,” atzīst LR žurnāliste M. Rozenberga. (Rozenberga 2016) Laika gaitā vieglā valoda ir kļuvusi ērta arī citiem – tiem, kuri attiecīgo valodu tikai mācās, gados veciem cilvēkiem un bērniem. To savos maģistra darbos atzinuši arī divi LR žurnālisti: Agnese Vasermane (Vasermane 2019) un Lauris Zvejnieks (Zvejnieks 2019).

Vieglā valoda mūsu valstī ir nosacīti jauna parādība – tā ienāca dažus gadus pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā līdz ar vēlmi un atvērtību pret visu jauno un nezināmo, taču citur Eiropā un pasaulē vieglā valoda ir zināma un tiek izmantota jau sen. Terminu *vieglā valoda* Latvijā sāka lietot 90. gadu beigās, un tas tiek izmantots arī šobrīd.

2000. gadā Rīgā tika dibināta biedrība „Vieglās valodas aģentūra” – līdz šim brīdim vienīgā organizācija valstī, kas pastāvīgi un mērķtiecīgi darbojas vieglās valodas jomā. „Mums rūp, lai ikviens cilvēks varētu saprast apkārtējo sabiedrību un iekļauties tajā,” rakstīts VVA tīmekļvietnē⁸.

Sākotnēji latviešu valodā bija pieejami Eiropas valstīs izdotu bukletu tulkojumi, Eiropas kopīgās vadlīnijas, taču īpaša, latviešu vieglajai valodai veltīta izdevuma nebija. Kā jau tika minēts, 2021. gadā tika izdota vieglās valodas rokasgrāmata (Rokasgrāmata 2021). Šajā rokasgrāmatā ir vienotas un profesionāli izstrādātas vadlīnijas, kas ļauj visiem interesentiem pēc vienotiem

⁸ Sk. <https://vieglavaloda.lv/lv/>

kritērijiem un latviešu valodā atbilstošiem principiem radīt tekstu vieglajā valodā. (Liepa 2022)

Rokasgrāmatā ir nosauktas septiņas mērķgrupas, kuras Latvijā izmanto vieglo valodu:

- 1) cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem;
- 2) cilvēki ar psihosociāliem traucējumiem;
- 3) cilvēki ar disleksiju;
- 4) cilvēki pēc insulta un galvas traumām;
- 5) nedzirdīgi un vājdzirdīgi cilvēki;
- 6) gados veci cilvēki (seniori);
- 7) imigranti.

(Anča, Meļņika, Pičukāne 2021, 63–81)

Tāpat mērķauditorijā ir iekļauti ne tikai cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, bet arī cilvēki, kuri slikti zina latviešu valodu un vēlas to iemācīties, skolas vecuma bērni un gados vecāki cilvēki, kas izmanto vieglo valodu, lai ātrāk un vienkāršāk uztvertu informāciju.

Lai varētu veicināt arī pedagogu interesi izmantot vieglo valodu kā metodi mācību procesā, Latviešu valodas aģentūra savā tīmekļvietnē publicējusi skaidrojošu un ilustratīvu videomateriālu pedagogiem par vieglo valodu (LVA 2020). Tajā minēti teksta adaptācijas pamatprincipi vieglajā valodā:

- 1) teikumā jāiekļauj viena galvenā doma;
- 2) teikumi nedrīkst būt gari, tāpēc vēlams izvairīties no paligsteikumiem, iespraudumiem, divdabja teicieniem, iekavu lietojuma u. c. skaidrojošiem domas papildinājumiem;
- 3) rūpīgi jāpārdomā vietniekvārdu lietojums: *es*, *tu* un *mēs* palīdz identificēties ar saturu, savukārt *viņš(a)* var radīt pārpratumus;
- 4) priekšroka tiek dota darbības vārdu vienkāršajiem, nevis saliktajiem laikiem;
- 5) jāizvairās no liekvārdības;
- 6) jāizvairās no svešvārdiem.

Ziņu veidošana vieglajā valodā

Kopumā ziņas uzbūve un teksta izveides pamatprincipi „klasiskajās” ziņās un ziņās vieglajā valodā neatšķiras. LR ziņu redaktors un žurnālists L. Zvejnieks savā maģistra darbā, kas veltīts radio ziņām vieglajā valodā, piedāvā tabulu šo ziņu salīdzinājumam (sk. 1. tabulu).

LR ziņas vieglajā valodā	LR ziņas
Loģiskas secības ievērošana. Darbībām jābūt secīgām ar loģisku nepārtrauktību. Darbībai jābūt tiešai, bez gara ievada.	Ziņas struktūra – piramīda, viens teikums viens fakts.
Teikumiem jābūt īsiem. Izvairīties no vairākām darbībām vienā teikumā.	Vienkārši teikumi, izvairīties no paligteikumiem. Ar paligteikumu neatdalīt teikuma priekšmetu no izteicēja.
Nelietot ciešamo kārtu.	Izvairīties no ciešamās kārtas.
Rakstīt kodolīgi.	Izvairīties no nevajadzīgiem vārdiem, liekvārdības un liekām detaļām.
Izvairīties no sarežģītiem vārdiem. Neparasti vārdi jāizskaidro.	Izmantot vienkāršus vārdus.
Izvairīties no saīsinājumiem. Visur, kur iespējams, lietot pilnu vārdu, nosaukumu.	Uzmanīgi lietot saīsinājumus.
Izvairīties no procentiem un lieliem skaitļiem.	Izvairīties no skaitļiem, tos noapaļot, salīdzināt.
Pēc iespējas mazāk personāžu.	Izvairīties no nepazīstamiem personvārdiem.
Iestāžu nosaukumus rakstīt īsāk.	Īsināt amatu (arī iestāžu, organizāciju) nosaukumus.
Nelietot metaforas.	Nepārspilēt ar metaforu lietojumu.
Izmantot vienu vārdu priekšmeta apzīmēšanai visā tekstā.	Nav īpašu noteikumu teikuma priekšmeta aizstāšanai ar vietniekvārdu.
Svarīgu informāciju drīkst atkārtot. Sarežģītus vārdus var skaidrot atkārtoti.	Informāciju ir vēlams atkārtot īpaši svarīgos gadījumos.
Nav īpašu nosacījumu laika lietojumā.	Datumi un laika norādes (vakar, pirms mēneša, pēc nedēļas, nākamnedēļ).

1. tabula. Ziņu uzbūves principi LR (Zvejnieks 2019, 50)

LR savās ziņās izmanto galvenokārt ziņu aģentūras LETA sniegto informāciju, un žurnālisti mēdz iebilst arī pret LETA sagatavotās informācijas kvalitāti: ziņu aģentūras materiālos „bieži sastopamas teikuma konstrukciju kļūdas, neskaidra vai samudžināta izteiksme, gari citāti, daudzi skaitļi ar neizprotamu faktoloģisko izteiksmi. Kaut vai tikai viena nepareizi novietota

vietniekvārda dēļ ir grūti nosakāms, uz ko šis vietniekvārds attiecas, kas ir darbības veicējs. Ziņojumus preseī raksta cilvēki ar atšķirīgu attieksmi pret padarīto darbu, valodas kvalitātes līmeni, izpratni par labu valodu" (Liepa 2021, 51).

Ziņu programmas veidotājiem jābūt gataviem ne tikai strādāt ar tekstu, izmantojot apgūtos vieglās valodas principus un tekstu pielāgojot vieglajā valodā, bet arī rīkoties pēkšņi – atbilstoši situācijai, kad nekādu iepriekšēju vadlīniju nav un reakcijai jābūt momentānai. Piemēram, klausoties 14.07.2023. sagatavotās ziņas vieglajā valodā, ko lasīja programmas vadītāja Pārsla Zemīte, dienas ziņās dzirdēto informāciju, ka „Rīgas lidostā atklāts 3,2 miljonu eiro vērts heliports”, aizstāja prasmīgs teikums vieglajā valodā: „Rīgas lidostā atklāts heliports – helikopteru nosēšanās laukums” (Ziņas 14.07.2023.), tādējādi klausītājiem paskaidrojot iepriekš nedzirdēto svešvārdu. Vēl viens piemērs: dienas ziņās dzirdams, ka Rīgas Nacionālajā zooloģiskajā dārzā kamilētim dots vārds *Bronza* un to apciemojuši Latvijas izlases hokejisti. Konteksts skaidrs, taču ziņās vieglajā valodā P. Zemīte paskaidro kamilēna vārda pārnesto nozīmi: „Tas ir tāpēc, ka kamilēns piedzima neilgi pēc Latvijas izlases vēsturiskā sasnieguma pasaules hokeja čempionātā – izcīnītās bronzas medaļas.” (LR ziņu arhīvs) Tie ir tikai daži piemēri, turklāt no viena ziņu izlaiduma.

Plašāks 2020. un 2021. gadā pielāgoto svešvārdu saraksts apkopots jau pieminētajā minivārdnīcā (Liepa *et al.* 2021).

Tabulās ieskatam daži no radio ziņu minivārdnīcā iekļautajiem vārdiem (sk. 2. un 3. tabulu).

Svešvārds	Iespējamais aizstājējvārds
ricības algoritms	paraugs, standarts, noteikumi, vispārpieņemtā kārtība, šablons, instrukcija
infrastruktūra	saimniecības kopīgā sistēma
epidēmija	plaša saslimšana
epidemioloģiskā situācija	slimības apkarošana, izplatība, saslimušo skaits
VUGD operatīvā kapacitāte	glābēju spēja ātri reaģēt, palīdzēt
konstruktīva saruna	veiksmīga, vērtīga saruna, darījuma saruna
bezprecedenta gadījums	nebijis gadījums
licence	atļauja

2. tabula. Piemērs no radio ziņu minivārdnīcas (Liepa *et al.* 2021)

Nākamajā tabulā iekļauti minivārdnīcas vārdi, kas sākas ar burtu *e*.

E	
efektivitāte	iedarbīgums
ekipējums	aprikojums
ekspertīze	pārbaude
ekspluatācija	izmantošana, lietošana
epidemioloģiskā situācija	slimības apkarošana, izplatība, saslimušo skaits
epidēmija	plaša saslimšana
eskalācija	saasinājums, kāpums, pieaugums

3. tabula. Piemērs no radio ziņu minivārdnīcas (Liepa *et al.* 2021)

Nākotnes perspektīvas

Ziņu dienesta vadītājs U. Libietis norāda: „Ziņas vieglajā valodā ļoti atbilst sabiedriskā medija būtībai. Taču, ja ziņas vieglajā valodā skanētu arī LR4 ēterā, tas būtu dubultieguvums, īpaši ņemot vērā, ka LR4 ir pietiekami liela auditorija un, virzoties pretī satura mazināšanai krievu valodā vai pat atsakoties no tā, krieviski runājošie klausītāji tiktu pamazām radināti pie ziņu klausīšanās latviešu valodā. Taču pie šī projekta vēl daudz darāmā – galvenokārt jābūt kolēģu pašu atsaucībai.” (Libietis 2023)

Tieši tāpēc viens no aktuālākajiem risinājumiem jautājumiem ir ziņu redaktoru ieinteresētība veidot un lasīt ziņas vieglajā valodā. To atzīst gan U. Libietis, gan arī portāla „LSM.lv” galvenā redaktore M. Cerava (Cerava 2023). Ziņu veidošana vieglajā valodā prasa pārslēgšanos no ierastā ziņu režīma, papildu koncentrēšanos un citu pieeju, kas ir jo īpaši sarežģīti pēc paveiktā darba dienas ziņu gatavošanā un lasīšanā. Atsevišķi programmu vadītāji ir pārliecināti, ka visas radio gatavotās ziņas ir vienkāršas un viegli saprotamas. Taču tā nav, un tas liecina, ka radio vairākiem programmu vadītājiem pietrūkst profesionālas izpratnes par tekstu saprotamību un tulkošanu vieglajā valodā. Lēnāka ziņu lasīšana ne vienmēr nozīmē vieglāku uztveri. Lai gan LU PERLSI darba grupa 2022. gadā izdeva Viegļās valodas rokasgrāmatu (Rokasgrāmata 2021), ikdienas operatīvam lietojumam radio darbiniekiem noderētu īss un konspektīvs valodas padomu kopsavilkums. L. Zvejnieks gan atzīst (Zvejnieks 2023), ka, pateicoties ziņām vieglajā

valodā, ziņu redaktori kopumā ir sākuši gatavot vienkāršākus un vieglāk uztveramus tekstus.

Gan L. Zvejnieks, gan A. Vasermane savos darbos norāda, ka ziņas vieglajā valodā LR saturā paver iespējas gan attīstīt šīs valodas formas lietojumu, gan uzlabot LR klasisko ziņu kvalitāti, tomēr pašlaik šo mērķi traucē īstenot daudzi objektīvi apstākļi un resursu (cilvēkresursu, finansiāla atbalsta) trūkums. Nepieciešamas regulāras un saturiski kvalitatīvas mācības (reizi gadā), ziņu vērtējums (reizi ceturksnī), atbilstošas datubāzes (glosārija izveide), kur būtu apkopoti biežāk lietotie svešvārdu un terminu aizstājējvārdi. Lai pārliecinātos, vai attiecīgie aizstājējvārdi ir veiksmīgi, to izpratne un uztvere jāpārbauda fokusgrupās – sadarbībā ar organizācijām, kas pārstāv to cilvēku intereses, kuriem ir intelektuālās attīstības traucējumi. Lai sasniegtu plašāku mērķauditoriju, jāmeklē, iespējams, veiksmīgāks raidlaiks (dienas vidū) un jāveicina ziņu pieejamība arī citos LR kanālos (Zvejnieks 2019; Vasermane 2019).

Jau vairākus gadus Latvijā notiek diskusijas par vienota sabiedriskā medija izveidi – LR un Latvijas Televīzijas apvienošanu. Šādā gadījumā, nākotnes perspektīvā raugoties, ziņas vieglajā valodā varētu būt arī Latvijas TV programmā – šāds ziņu izklāsts ļautu paplašināt rīku izmantojumu un veicināt plašāku saprotamību ar attēliem un videomateriālu. Tiesa, arī tie būtu jāveido atbilstoši vieglās valodas un pieklūstamas informācijas principiem.

Taču ierastā frāze „Pulkstenis ir deviņi vakarā – skan Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā” joprojām katru vakaru skan LR1 kanālā. Ieslēdziet radio un paklausieties – šovakar pat! Nepaguvāt? Izlasiet ziņas vieglajā valodā portālā „LSM.lv”!

Avoti un tīmekļvietnes

Liepa et al. 2021 – Liepa, Dite, Polinska, Velga, Anča, Gunta, Meļņika, Irīna. *Radio ziņu minivārdnīca*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021 [skatīts 01.09.2023.]. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Projekti/perlsi/Radio_minivardnica_2021_2022.pdf

LSM.lv – Latvijas Sabiedrisko mediju tīmekļvietne [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/temas/zinas-vieglaja-valoda/>

LVA 2020 – Viegļā valoda. *Māci un mācies. Latviešu valoda* [skatīts 05.09.2023.]. Pieejams: <https://maciunmacies.valoda.lv/viegla-valoda>

Rokasgrāmata 2021 – *Viegļā valoda*. Rokasgrāmata. Red.: D. Liepa, V. Polinska. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021 [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: <https://www.apgads.lv/>

lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Vieгла_valoda/Vieгла_valoda-rokasgramata.pdf

SPP 2023 – Sabiedriskā pasūtījuma 2023. gada plāns [skatīts 30.08.2023.]. Pieejams: https://latvijasradio.lsm.lv/public/assets/userfiles/LR_SP_pl%C4%81ns_2023.pdf

Videomateriāls 2020 – Videofilma „Vienkārtīgi par sarežģīto”. LVA, 2020 [skatīts 02.09.2023.]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=6Cd3W-wAbFo>

Ziņas 14.07.2023. – Ziņas vieglajā valodā. LR ziņu arhīvs, 14.07.2023. [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinas-vieglaja-valoda/14.07.2023-zinas-vieglaja-valoda-14-julija.a516571/?utm_source=rss&utm_campaign=rss&utm_medium=links

Zuicena et al. 2023 – Zuicena, Ieva et al. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>

1. Anča, Meļņika, Pičukāne 2021 – Anča, Gunta, Meļņika, Irīna, Pičukāne, Ērika. Mērķgrupas. *Vieglā valoda*. Rokasgrāmata. Red.: D. Liepa, V. Polinska. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 63.–81. lpp.
2. Cerava 2021 – LTV raidieraksts „Parunāsim”; žurnālists Reinis Ošenieks sarunājas ar sabiedrisko mediju portāla „LSM.lv” galveno redaktori Martu Ceravu. *LSM.lv*, 09.06.2021. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/arpus-etera/arpus-etera/ltv-podkasts-parunasim-10epizode-ar-martu-ceravu.a408328/?utm_source=lsm&utm_medium=theme&utm_campaign=theme
3. Cerava 2023 – Cerava, Marta. Nepubliskota personiska sarakste ar portāla „LSM.lv” galveno redaktori Martu Ceravu 2023. gada 29. augustā.
4. Lele 2016 – Lele, Mirdza. *Ziņu vērtēšanas kritēriji*. Latvijas radio, 2016 (Latvijas Radio iekšējās aprites dokuments; nepubliskota personiska sarakste).
5. Liepa 2022 – Liepa, Dite. *Vieglā valoda Latvijā. Valodu apguve: problēmas un perspektīva*. XVII/XVIII zinātnisko rakstu krājums. Liepāja, 2022, 463.–478. lpp.
6. Liepa 2021 – Liepa, Dite. *Vieglā valoda Latvijā. Vieglā valoda. Rokasgrāmata*. Red.: D. Liepa, V. Polinska. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 34.–55. lpp.
7. Libietis 2023 – Libietis, Uģis. Nepubliskota personiska sarakste ar LR Ziņu dienesta vadītāju Uģi Libieti 2023. gada 9. maijā.
8. LSM.lv – Par mums. *LSM.lv* [skatīts 03.09.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/par-mums/>
9. Maaß 2015 – Maaß, Christiane. *Leichte Sprache. Das Regelbuch*. Berlin : LIT VERLAG, 2015.
10. Polinska 2022 – Polinska, Velga. *Nenovērsies, atbalsti*. Valsts izglītības satura centra Speciālās izglītības nodaļas tiešsaistes seminārs [skatīts 16.08.2023.]. Pieejams: <https://www.visc.gov.lv/lv/jaunums/nenoversies-un-atbalsti-tolerance-pret-citadu-skola>

11. Rozenberga 2016 – Rozenberga, Māra. Viegļā valoda – vienkārši par dažkārt sarežģīto. *LSM.lv*, 23.05.2016. [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/viegla-valoda-vienkarsi-par-dazkart-sarezgito.a184009/>
12. Tjarve 2018 – Tjarve, Rolands. Sabiedriskie mediji. *Latvijas mediju vides daudzveidība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 138.–155. lpp.
13. Vasermane 2019 – Vasermane, Agnese. *Vieglās valodas ziņu attīstības potenciāls Latvijas sabiedriskajos medijos*. Maģistra darbs. Rīga : Latvijas Kultūras akadēmija, 2019.
14. Zvejnieks 2019 – Zvejnieks, Lauris. Latvijas Radio ziņas vieglajā valodā laika periodā no 2016. gada līdz 2019. gadam. Maģistra darbs. Rīga : Biznesa augstskola „Turība”, 2019.
15. Zvejnieks 2023 – Zvejnieks, Lauris. Nепubliskota personiska sarakste ar LR ziņu redaktoru Lauri Zvejnieku 2023. gada 3. martā.

Par sarunvalodu reģionālajos laikrakstos

Mūsdienu tehnoloģiju laikmetā, kad publiskajā telpā ir tik daudz nerediģētu tekstu, laikrakstu redakcijas ir viens no vaļiem, kas uztur latviešu valodas lietojuma kvalitāti. Publicistikas stils atbilstoši konkrētā raksta mērķim pieļauj lielu daudzveidību – no oficiāla paziņojuma un lietišķa, informatīva teksta līdz sinonīmiem un citiem izteiksmes līdzekļiem bagātā viedokļa aprakstā un intervijā. Presē pamatā tiek izmantota literārā valoda, ekspresijas izteikšanai – arī sarunvaloda. Publicistikas stils „funkcionē gan rakstīta, gan runāta teksta veidā” (Rozenbergs 1995, 91). Tomēr ir jāņem vērā preses fenomens – laikrakstu publikācijas nereti top valodas mutvārdu un rakstveida formas mijiedarbē. Sākotnēji diktofonā ierakstītā saruna ar mutvārdu tekstam tipiskajām pazīmēm tiek piemērota rakstu valodas prasībām, saglabājot teiktā būtību, faktu precizitāti un gaisotni.

Mutvārdu teksta un tā elementu atveide rakstu formā ir apskatīta rakstu krājuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 15. numurā (Lauze 2020). Šī pētījuma mērķis ir raksturot sarunvalodas izpausmes no leksiskā un tekstveides viedokļa, kā arī redakciju darbinieku lingvistisko attieksmi pret sarunvalodas lietojumu reģionālajos laikrakstos.

Praktisko materiālu veido četrus reģionālo laikrakstu (sk. avotu sarakstu) viena mēneša numuri – „Auseklis”, Vidzemes laikraksts Limbažu novadam (2023. gada janvārī); „Kurzemes Vārds”, laikraksts Liepājai un Dienvidkurzemei (2023. gada jūlijā); „Kurzemnieks”, laikraksts Viduskurzemei (2023. gada maijā) un „Saldus Zeme”, laikraksts Saldus novadam (2023. gada janvārī). Laikrakstiem ir atšķirīgs iznākšanas biežums un tirāža. „Kurzemes Vārds” iznāk katru darba dienu (tirāža: 6840 eksemplāru), „Auseklis” – otrdienās, trešdienās un piektdienās (tirāža: 3450 eksemplāru), bet „Kurzemnieks” (metiens: 2400 eksemplāru) un „Saldus Zeme” (tirāža: 2610 eksemplāru) – otrdienās un piektdienās. Lai noskaidrotu rediģēšanas principus un redakciju darbinieku lingvistisko attieksmi pret sarunvalodas lietojumu, tika izmantota kvalitatīvā pētījuma metode – veikta anketēšana un ekspresintervija ar ārštata korespondentu. Uz anketas jautājumiem ir atbildējuši 10 respondenti – visu četrus reģionālo laikrakstu pārstāvji, kas uzskatāmi par ekspertiem: divu laikrakstu redaktors (viena no tām arī literārā redaktore), divas literārās redaktors / korektors un sešas žurnālistes¹. Anketā tika iekļauti četri atvērtie jautājumi un divi papildu jautājumi

¹ Pateicos visiem respondentiem par atsaucību, īpaši laikraksta „Auseklis” kolektīvam.

par respondenta amatu un nepieciešamību nodrošināt konfidencialitāti. Daļa aptaujāto ir piekrituši, ka rezultātu apkopojumā par 2.–4. jautājumu drīkst izmantot viņu amatu, vārdu un laikraksta nosaukumu, bet daļa atļauj atsaukties uz anketā pausto tikai anonīmā veidā. Par pirmo jautājumu, kas attiecas uz laikrakstu kopumā, ir vienošanās, ka drīkst izmantot laikraksta nosaukumu.

Bagāta un kopta literārā valoda

Visi izvēlētie laikraksti ir bijuši Valsts valodas centra ikgadējās (kopš 2017. gada) akcijas „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē” laureāti reģionālo laikrakstu kategorijā:

- „Kurzemnieks” – 2021., 2022. un 2023. gadā;
- „Kurzemes Vārds” – 2020. un 2021. gadā;
- „Auseklis” – 2017. un 2018. gadā;
- „Saldus Zeme” – 2017. gadā. (Kusiņa-Šulce 2023)

Jāpiebilst, ka katru gaidu mainās to preses izdevumu skaits, kuri piedalās šajā akcijā. Valsts valodas centra pārstāvis Arturs Krastiņš, runājot par 2023. gada akcijas rezultātiem, uzsver: „Katru gadu akcijas dalībnieki valodas kvalitātes latīņu ceļ arvien augstāk. Šogad viņi ir parādījuši to, ka kvalitatīva valoda nav tikai valodas normām atbilstoša, bet arī spēj būt aizraujoša, bagātināta ar stila odziņām, vienlaikus neaizraujoties ar sarunvalodas izteiksmi vai žargonu.” (VVC 2023)

Kaut arī šajā pētījumā uzmanība nav koncentrēta uz literārās valodas lietojumu laikrakstos, teksta analīze apliecina, ka atsevišķas sarunvalodas izpausmes konstatētas bagātās un koptās literārās valodas kontekstā. Laba literārā valoda ir vērojama arī tiešajā runā, it īpaši, ja citētais runātājs ir kāda amatpersona vai kultūras pārstāvis. Ilustrācijai daži piemēri, kas rāda, ka laikrakstu veidotāji un intervētie cilvēki izmanto literārās valodas plašās izteiksmes iespējas un ievēro literārās valodas normas.

Sarunbiedri ir vienisprātis, ka laukos garlaicīgi nav, tur vienmēr pietiek darāmā. Jārūpējas par dzīvniekiem, jāturpina mājas remonts, jāveic citi darbi. (Auseklis 31.01.2023.)

„Pirmo reizi esmu tādā vietā, kur Dziesmu svētku skate notiek tik svinīgi un intīmi,” atzina R. Vanags [virsdiriģents, žūrijas priekšsēdis], rezultātus paziņojot dziedātāju ielokā mūzikas skolā. (Kurzemnieks 03.05.2023.)

Uldis Pīlēns ap sevi radījis harismas, inteliģences un iedvesmotspējas auru. (Kurzemes Vārds 07.07.2023.)

„Mēs ķērām sniegu! Kad bija uzsnigusi bieza kārtā, dažas grupas paguva sarīkot āra aktivitātes. Uztaisīja kalniņus, sniega būves, lai būtu interesanti spēlēties un skriet. Bet drīz nokusa...” viņa [pirmsskolas izglītības iestādes „Pasaciņa” vadītāja I. Bulava] stāsta. (Saldus Zeme 17.01.2023.)

Anketas pirmajā jautājumā tika noskaidrots, kādi vispārīgi latviešu valodas principi katrā laikrakstā tiek ievēroti. Visos četros reģionālajos preses izdevumos tiek respektētas literārās valodas normas, kā arī tiek pievērsta uzmanība citiem valodas lietojuma aspektiem – teksta saturam, faktu precizitātei, stilistikai. Vienā gadījumā pamatoti pieminēts Valsts valodas centra pozitīvais laikraksta valodas kvalitātes novērtējums.

Pilnvērtīgi izmantojam valodas iespējas, cenšamies laikrakstā literarizēt (saprāta robežās) sarunbiedru, intervējamo, informētāju teikto, tomēr saglabājam arī runas plūdumam un teksta noskaņai atbilstošu leksiku, tiešajās runās ļaujoties teiktā ne pārliedzi nogludināšanai. („Auseklis”)

Autori rūpējas par to, lai teksts un saturs būtu literāri baudāms, viegli un skaidri uztverams, lai nebūtu interpunkcijas un pareizrakstības kļūdu. Ir atsevišķas publikācijas, kurās vairāk izmantojam sarunvalodu, lai atklātu personības būtību, ir tādas, kur pieturamies pie pētnieciskas vai zinātniskas valodas. („Kurzemes Vārds”, žurnāliste Liena Rimkus)

Kurzemnieks trīs gadus pēc kārtas saņēmis Valsts valodas centra Atzinības rakstu kā akcijas Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē laureāts. („Kurzemnieks”)

Esmu pret sevi prasīga gramatikas likumos, svešu valodu vārdu atveidē latviski (jo īpaši uzvārdu un ģeogrāfisku objektu nosaukumos). Literārā redaktore palīdz izvairīties no stila kļūdām. Savās viedokļa vai pārdomu publikācijās labprāt izmantoju apvidvārdus, vecvārdus, piemēram, ersināt (kaitināt), ķelavainis (svainis), atsišķis mātē vai tēvā (līdzīgs mātei vai tēvam). („Saldus Zeme”, ziņu redaktore Ieva Vilmane-Zvonkus)

Atsevišķās atbildēs tiek uzsvērtā pareizrakstība, arī citvalodu personvārdu un ģeogrāfisko nosaukumu atveide latviešu valodā, interpunkcija un gramatika un pieminēta darba tehniskā puse, ka sagatavoto tekstu pirms publicēšanas lasa un, ja nepieciešams, rediģē divi cilvēki.

Par sarunvalodas leksiku un tekstveides elementiem

Viena no publicistikas stila pazīmēm neapšaubāmi ir ekspresivitāte (sk. Kvašīte 2013, 186), kuru var panākt arī ar sarunvalodas leksikas palīdzību. Dite Liepa, kura regulāri ir pētījusi preses valodu, ir saskatījusi dziļākus sociālpolitiskus cēloņus sarunvalodas lietojuma pieaugumam 20. gadsimta 90. gadu vidū: „Šajā laikā par sabiedrībā notiekošo parādījās dažādas vilšanās izpausmes, ironija un skepse. Neattaisnojot Atmodas ideālus un politiķiem adresētās cerības, zuda cieņa un pietāte pret varasvīriem, amatpersonām un institūcijām.” (Liepa 2011, 125) Minētā attieksme sabiedrībā zināmā mērā ir saglabājusies arī mūsdienās. Ir būtiski pieminēt arī valodas pragmatiku, kas saistās ar teksta iedarbīgumu, uz ko publicistikas stila raksturojumā ir norādījušas Daina Nitiņa, Larisa Iljinska un Marina Platonova, „proti, to, tieši kādi un kāpēc valodas stilistiskie izteiksmes līdzekļi tiek izvēlēti” (Nitiņa, Iljinska, Platonova 2008, 125).

Šajā pētījumā analizētajos laikrakstu tekstos ir nošķirti trīs sarunvalodas vārdu vai stabilu vārdu savienojumu lietošanas gadījumi:

- 1) virsrakstā;
- 2) pašu žurnālistu tekstā;
- 3) tiešās runas daļā, respektīvi, intervētā cilvēka citātā.

Virsraksti

Temata pieteikumi, kas tiek publicēti laikrakstu titullapā, un virsraksti (ne vienmēr temata pieteikums un virsraksts ir identisks) tiek veidoti mērķtiecīgi, lai piesaistītu potenciālo lasītāju uzmanību un rosinātu viņu interesi rakstu izlasīt. Analizējot populārzinātnisko rakstu virsrakstus, Diāna Laiveniece secina, ka „autori vairāk vēlas akcentēt sava pētījuma individualitāti, līdz ar to valodas līdzekļu lietojums jau virsraksta līmenī izceļas ar lielāku oriģinalitāti, parādot, ka tiek domāts par to, kā sevi pārliecinošāk pieteikt konkurences apstākļos” (Laiveniece 2014, 176). Šī atziņa pilnā mērā ir attiecināma arī uz žurnālistu darbu un presē publicētajiem rakstiem.

Preses tekstos lietotos virsrakstus plašāk ir pētījusi D. Liepa, piedāvājot virsrakstu klasifikāciju un ieteikumus virsraksta veidošanā (sk. Liepa 2013). Var pievienoties viņas atzinumam, ka „svarīgas ir ne tikai izvēlētais leksēmas, bet arī sintaktiskās konstrukcijas” (Liepa 2013, 144). Latviešu sarunvalodas sintaksei ir raksturīgi tādi teikumi², kuros tiek reducēts, respektīvi, izlaists kāds

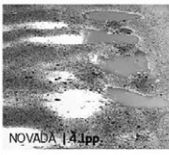
² Šajā rakstā sintakses termins *teikums* lietots populārzinātniskā nozīmē, nenodalot jēdzienus *izteikums* un *teikums*.

teikuma loceklis, kas ir nozīmīgs no informācijas vai teikuma uzbūves viedokļa (plašāk sk. Lauze 2004). Redukciju var konstatēt arī apskatīto laikrakstu virsrakstos.

Interesantu teikumu saspēli var novērot starp temata pieteikumu (sk. 1. attēlu), virsrakstu un raksta ievadteikumu. Informatīvi nozīmīgākā slodze visos gadījumos balstās uz darbības vārdu *būt* un *nebūt* eksistenciālajā nozīmē, kuru ir būtiski papildināt ar vietas apstākli – kur ir sēnes, vai kur nav sēņu. Temata pieteikumā laikraksta titullapā ir ietverts vietas apstākļi *tirgū*, bet raksta virsrakstā „Gailenes bija, nebija un atkal ir” 3. lpp. (Kurzemes Vārds 28.07.2023.) tas ir reducēts. Raksta ievadteikuma tiešās runas daļa atspoguļo sarunvalodā izplatītu parādību – teikumu ar vietas apstākļa redukciju:

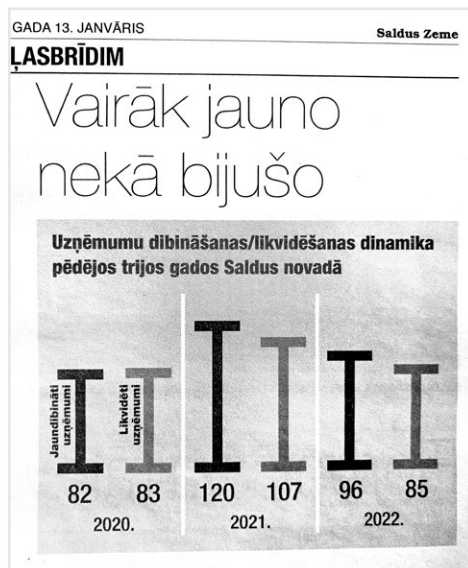
„*Labo sēņu vēl nav,*” *saka ceturtdien Pētertirgū sastaptā sēņu pārdevēja Ginta, kura piedāvāja nopirkt tikai gailenes.* (Kurzemes Vārds 28.07.2023.)

Šajā gadījumā lasītājs pats noprot: sēņu nav mežā vai tirgū; ja sēņu nav mežā, tad nav arī tirgū.

	SKUMJI Ziemupes ceļam nav nekādu cerību.	RAŽA Gailenes bija, tad pazuda un atkal ir tirgū.	
NOVADA 4.lpp. JAUNUMI UN NOTIKUMI 3.lpp.			
LAIKRAKSTS LIEPĀJAI UN DIENVIDKURZEMEI Kurzemes Vārds			

1. attēls. Temata pieteikums *Gailenes bija, tad pazuda un atkal ir tirgū* (Kurzemes Vārds 28.07.2023., 1)

Sarunvalodas sintaksē ir izplatīts arī lietvārda izlaidums – tā apzīmētājs teikumā ir nosaukts, bet lietvārds, uz ko tas attiecas, nav minēts (plašāk sk. Lauze 2004, 135–137). Ja šāds tekstevides paņēmieni ir izmantots laikraksta virsrakstā, piemēram, „Vairāk jauno nekā bijušie” (Saldus Zeme 13.01.2023.), tad pēc raksta konteksta lasītājam top skaidrs, uz ko attiecas apzīmētāji *jaunie* un *bijušie* (sk. 2. attēlu).

2. attēls. Virsraksts*Vairāk jauno nekā bijušo*

(Saldus Zeme 13.01.2023., 14)

Pielikuma izlaidumu sarunvalodas sintaksē pamato saziņas dalībnieku kopīgās zināšanas. Jo tuvāki cilvēki, jo vairāk viņi viens par otru zina. Pielikums ir teikuma loceklis, kas papildus identificē apzīmējamo vārdu. Pieminot kādu cilvēku ikdienas saziņā, „tiek lietots vai nu īpašvārds – personas vārds un/vai uzvārds –, vai nu nodarbošanās, amats, radniecības, tautības u. tml. apzīmējums” (Lauze 2004, 141). Piemēram, ja runā par Mārtiņu, tad ir skaidrs, kurš tas ir – brālis, kaimiņš vai kolēģis. Izņēmums rodas, ja saziņas partneri ir pazīstami ar diviem vai vairākiem Mārtiņiem un ja sarunas konteksts nepalīdz, tad ir nepieciešams identificēt pieminēto personu.

Nezinātājam no cita novada izlasot virsrakstu „*Kalme un Ziedonis koncertā Zvaigznēm līdzī Trikātā*” (Auseklis 11.01.2023., 1), priekšstats par iespējamo raksta saturu vispirms saistās ar kaut ko pazīstamu. Raksta autorei abi īpašvārdi asociējas ar uzvārdiem: prātā nāk valodniece Vilma Kalme un dzejnieks Imants Ziedonis... Izrādās, ka virsrakstā ir minēti divu koru nosaukumi, kuri vietējiem lasītājiem ir zināmi, tādējādi laikraksta veidotājiem šajā gadījumā pielikums šķiet lieks.

Reizēm rakstu autori izmanto kādu sarunvalodas vārdu virsrakstā. Šķiet, ka laikrakstā „*Kurzemes Vārds*” tas tiek darīts biežāk. Jāpiemin, ka šim laikrakstam arī apskatīto tekstu apjoms ir daudz lielāks. Ilustrācijai daži piemēri, kur sarunvalodas vārds ir izcelts; laikrakstā tas parasti ir rakstīts kursīvā.

Filcītis *laiku lokos* (Auseklis 13.01.2023.)

Divpadsmīte – *gudri un ieinteresēti palikt Latvijā*
(Kurzemnieks 09.05.2023.)

Simtiem **plāksteru** *mēnesī* (Kurzemes Vārds 31.07.2023.)

Asiņu vietā manī rit **dizelis** (Saldus Zeme 20.01.2023.)

Pirmajā gadījumā redakcijai iesūtītā raksta ievadā tiek paskaidrots, ka par *filcīti* tiek saukta mūžizglītības un veselības veicināšanas centra „Filcītis” ekskursija senajā Limbažu filca fabrikā. Vārds *divpadsmīte* apzīmē 12. klases skolēnus, bet par *plāksteriem* sarunvalodā dēvē soda kvītis, ko izraksta autovadītājiem. Pēdējā piemērā virsraksta funkcijā tiek izmantots zīmīgs citāts no intervijas, kur sarunvalodas vārds ir lietots pārnestajā nozīmē.

Pašu žurnālistu teksti

Kāds sarunvalodas vārds vai izteiciens pašu žurnālistu tekstā nenokļūst nejauši, bet tiek lietots mērķtiecīgi kā mākslinieciskais valodas izteiksmes līdzeklis. Laikrakstu publikācijas atšķiras pēc žanra. Vienā gadījumā raksta autors var būt neitrāls informācijas sniedzējs, bet otrā – emocionāls situācijas skaidrotājs, sarunas veidotājs vai viedokļa paudējs. Apskatītajos laikrakstos ir izveidota rubrika, kurā redaktors vai žurnālists izsaka savu viedokli par kādu aktuālu jautājumu: „Kurzemes Vārdā” – „Skatiens”, „Kurzemniekā” – „Redzējums”, „Saldus Zemē” – „Manuprāt”, bet „Auseklī” – bez speciāla nosaukuma. Pašu žurnālistu tekstos sarunvalodas leksika biežāk ir konstatēta minētajās rubrikās un intervijās.

*Lasīju vienu reizi, otru un atzinos sev, ka šos **smukos** vārdus tomēr nesaprotu.* (Auseklis 06.01.2023.)

*Liepājas muzeja filiāles „Liepāja okupāciju režīmos” ēkas, kas atrodas K. Ukstiņa ielā 7/9, fasādes un telpu rekonstrukcija ir noslēgusies, **feisbukā** vēsta būvuzņēmums „MK Būvniecība”.* (Kurzemes Vārds 31.07.2023.)

*Tādu attieksmi vēl mēģinu lēnām **sagremot**, jo, katru reizi saņemot jūs, sajūtos liela un nozīmīga, taču pēc sekundes apjaušu, ka man taču tā laikam arī būtu jāuzvedas.* (Kurzemnieks 16.05.2023.)

*Grāmatā **nav aizcilpots** garām nelāgai patiesībai – visos laikos radio bijis spēcīgs varas instruments.* (Saldus Zeme 03.01.2023.)

Pašu žurnālistu tekstā ir dažāda lingvistiskā attieksme pret interpunkciju attiecībā uz sarunvalodas leksiku – reizēm šāds vārds tiek kursivēts stilistikās atšķirības dēļ, piemēram, *sagremot* ar nozīmi ‘saprast (parasti pamatīgi pārdomājot, iedziļinoties)’³, bet reizēm izcēluma laikrakstā nav un tas tiek lietots kā jebkurš ekspresīvi neitrāls vārds, kā redzams iepriekš minētajos piemēros.

Tiešās runas daļa

Veidojot laikrakstu saturu, žurnālisti intervē sociālā ziņā dažādus cilvēkus, kas atšķiras pēc amata, nodarbošanās, izglītības, interesēm, vecuma, dzimuma un citām pazīmēm, kuras ietekmē izvēlēto runas veidu. Jārēķinās, ka „runas kolektīva locekļi pēc runas niansēm identificē indivīda ģeogrāfisko, sociālo, politisko, reliģisko, kulturālo, profesionālo u. c. piederību” (Baltiņš, Druviete 2017, 169–170).

Aptaujātajiem ekspertiem tika lūgts komentēt, vai cilvēki ar žurnālistu runā literārajā valodā un vai ir gadījies labot tiešās runas daļu. Minēsim viedokļus, kas pārstāv katru šajā pētījumā apskatīto laikrakstu.

Mūspusē – Limbažu piejūrā – daudzi runā lībiskajā dialektā, tādēļ šaipusē ienācējiem, piemēram, jāaprod ar aprautajām vārdu galotnēm. Šo runasveidu atainojam tikai reizumis, ja tas šķiet nepieciešams, lai iezīmētu kāda teikuma īpašāku noskaņu u.tml. Bet kopumā cilvēki, šķiet, rēķinās ar to, ka viņu teiktais tiks atspoguļots rakstītā tekstā. („Auseklis”)

Lielākoties, manuprāt, runā literārajā valodā. Tiešās runas daļu ir gadījies labot. Manuprāt, ir žurnālisti, kas cenšas burtiski saglabāt runātāja stilu, un tādi, kas tomēr nogludina. Kad teiktais liekas saraustīts, nesakarīgs, ar daudziem parazītvārdiņiem, atkārtojas viena un tā pati doma, tad laboju. Laikam jāiet zelta vidusceļš. („Kurzemes Vārds”)

Intervējamie ļaudis ir tik dažādi! Jā, tiešās runas daļu ir gadījies labot. Tādos gadījumos ir vairāki varianti. Pirmais – domu izteikt pārstāstā. Otrais – labot, bet cilvēkam parādīt. Trešais – atstāt, kā ir, ja tas nepieciešams, lai runātāju (politiķi, piem.) parādītu īstajā gaismā. („Kurzemnieks”)

Cilvēki ar žurnālistu runā literārajā valodā, taču reti kurš – tik tīri, ka neiespraucas neviens parazītvārds, anglicisms, žargonvārds u. c. neliterāra leksika. Ir labota tiešās runas daļa, pēc iespējas nemainot runātāja domu. („Saldus Zeme”)

³ Sarunvalodas vārdu semantikas skaidrojumā izmantota elektroniskā skaidrojošā latviešu valodas vārdnīca „Tēzaurus” (Spektors et al. 2023).

Aptaujas rezultāti rāda, ka cilvēki ar žurnālistu ne vienmēr runā literārajā valodā un ka mēdz gadīties situācijas, kurās ir jāmeklē labākais risinājums, kā laikrakstā atspoguļot tiešās runas daļu. Ja teikto citētu vārdu pa vārdam ar visiem mutvārdu teksta negludumiem, kas klausītājam var palikt nepamanīti, tad lasītājam tas nebūtu pieņemami un traucētu uztvert rakstā pausto domu. Arī ārštata korespondents ekspresintervijā atzīst, ka šajā jautājumā ir bijuši sarežģījumi, ja ir izmantoti sarunvalodas vārdi: „Es redzu, ka īsti labi nav. Cilvēks tā ir pateicis, viņš vēl beigās apvainosies. Diezgan bieži es atstāju.” Jāpiemin, ka žurnālistu darbā pastāv iespēja atļaut intervētajam cilvēkam iepazīties ar tekstu pirms raksta nodošanas publicēšanai un pārrunāt, ja nepieciešams teiktajā kaut ko stilistiski precizēt.

Tiešās runas daļā lietotie sarunvalodas vārdi vai izteicieni lielākoties raksturo pašu runātāju vai intervijā aprakstīto situāciju. Tādējādi pa kādam sarunvalodas vārdam ir konstatēts arī laikrakstu rubrikās, kur publicē atbildes uz ekspresintervijas jautājumu, kuras snieguši nejausi izvēlēti iedzīvotāji (sk. 3. attēlu).

zinīgi novērtēja Liepupes veikala un
zan skolas nozīmi ciema attīstībā. Ve-
is, kur regulāri iegriežas ciema ļaudis,
gaitā izveidojies ne tikai par satikša-
vietu, bet arī atbalsta centru. Savukārt
a lepojas ar profesionālo pedagoģu
andu un zinātkārijam audzēkņiem.
airāk par esošajām un plānotajām ak-
tēm Liepupē – kādā no turpmākajiem
kļa numuriem.

Ivitas RENCES
teksts un foto

ektu finansē
ilju atbalsta
is no Latvijas
ts budžeta
ekšiem.

MAF
Mediju atbalsta fonds

publicācijās saturu atbild projekta
notāja – SIA «Izdevniecība Auseklis».
ksta Nr. 2022/LV/RMA/44

resentus

Vai lepojamies ar savu dzimto vietu?

Limbažniece

Sandra Gūtmane:

– Esmu dzimusi Jel-
gavas pusē, bet jau
ilgus gadus dzīvoju
Limbažos, tāpēc
vairāk piederīga jū-
tos te. Mūsu pilsēta
izceļas ar akurātumu

un sakoptību. Arī ar dzimto vietu saistās
daudz labu atmiņu, piemēram, skolas
gaitām, Lielupi, kur iemācījies peldēt.

Limbažnieks

Guntars Zaķis:

– Strādāju ārzemēs,
bet manas mājas
vienmēr būs te. Ir
dažas lietas, kas
varētu būt labākas,
piemēram, ielas, bet
kopumā priecājos, kā
pilsēta attīstās. Par Limbažiem vienmēr
stāstu ar lepnumu un nekur citur dzīvot
negribētu!

Ainažniece **Una Mangule:** – Mūsu
vērtības ir Jūrskolas un Ugunsdzēsības
muzeji, tāpat mols, jūra un piemineklis
Baltā saule. Ainažos esmu dzimusi un
uzskatu sevi par pilsētas patrioti. Ap-
mekleju vietējos pasākumus, pati vairāk
nekā 30 gadu dziedu kori. Nevajag *čik-
stēt*, ka mazajās pilsētās nekā nenotiek,
bet pašiem vairāk iesaistīties!

Izvaicāja **Aiga EVERTOVSKA**
Lindas TAURINĀS foto

3. attēls.

Laikraksta rubrika ar
ekspresintervijas jautājumu
(Auseklis 31.01.2023., 3)

*Nevajag **čīkstēt**, ka mazajās pilsētās nekā nenotiek, bet pašiem vairāk iesaistīties!* (Auseklis 31.01.2023.)

*Es arī labi apzinos, ka man nevajadzētu pretendēt uz to, ka tas kādam ir **briesmīgi** vajadzīgs.* (Kurzemnieks 16.05.2023.)

*Mani kā mājas vecāko ar LNA palīdzību noņēma 2021. gadā, un manā vietā ielika trīs citas kontaktpersonas, kuras latviski pilnīgi neko nemāk, tādēļ LNA ir izdevīgas šādas personas, kurām **zem deguna pabāzt** dokumentus, lai paraksta.* (Kurzemes Vārds 20.07.2023.)

*Ne jau visi pārzina visus sporta veidus; daudziem jāpaskaidro spēles noteikumi, jāiemāca dažādi **knifiņi**.* (Saldus Zeme 10.01.2023.)

Arī tiešās runas daļā sarunvalodas vārda vai izteiciena kursivējums reizēm ir izmantots, kā pirmajā teikumā ar sarunvalodas vārdu *čīkstēt* 'gausties, žēloties'. Lielākajā daļā gadījumu kursivējuma trūkst, piemēram, intervētā mākslas darbu autora atbildēs (sk. 4. attēlu) ar sarunvalodas vārdu *briesmīgi* 'ļoti liels; ārkārtīgs' vai citātā ar sarunvalodas izteicienu *pabāzt zem deguna* 'parādīt ļoti tuvu'.

Daži jautājumi autoram

● Ko Latvijā vēl var sasniegt mākslinieks, kas izstādījies lielākajā izstāžu zālē, saņēmis Purviša balvu un pārstāvējis Latviju Venēcijas biennālē?

Nu, teorētiski var saņemt vēl vienu Purviša balvu, varbūt teorētiski var arī biennālē vēlreiz piedalīties. (Smejas.) Tagad man ir paredzēta izstāde Mākslas muzejā (M.Fišers ir viens no trim māksliniekiem, kas uzvarējis Latvijas Nacionālā mākslas muzeja konkursā, un viņa personālizstāde paredzēta galvenās ēkas Lielajā zālē 2025.–2026. gadā – aut.). Tas vēl būtu tas, kas man jāizdara.

● Kura izmantotā tehnika tieši procesa laikā sniedz vislielāko gandarījumu?

Nu laikam jau glezniecība tajos brīžos, kad iet no rokas. Ir momenti, kad tu uzglezno un pats nesaproti, kā tas ir izdevies. Protams, arī kokgriezums sniedz tūlītēju gandarījumu. Mazāk varētu to teikt par videodarbiem, jo tur es pats pie tehniskajām lietām nestrādāju.

● Cik nopietni uztverat to, ko darāt?

Es vispār neko nopietni neuztveru. Vismazāk jau to, ko daru. Es arī labi apzinos, ka man nevajadzētu pretendēt uz to, ka tas kādam ir briesmīgi vajadzīgs. Es jūtos ļoti gandarīts, ja no 100 apmeklētājiem kādiem desmit tas iekrīt sirdī. Man šķiet, tas arī ir labs rezultāts.

4. attēls.

Daži jautājumi autoram

(Kurzemnieks 16.05.2023., 3)

Labot vai atstāt?

Var pievienoties Ilzes Lokmanes atzinumam, ka sarunvalodas „atšķirību no citiem funkcionālajiem paveidiem lielā mērā nosaka pretstats starp runas un rakstu valodu” (Lokmane 2009, 6). Tādējādi kā pieredzējuši laikrakstu veidotāji, tā jaunie žurnālisti ir saskārušies ar jautājumu, kā rīkoties, ja intervētais cilvēks ir lietojis sarunvalodas vārdus, izteicienus, vārdu secību. Respondentu atbildēs uz šo anketas jautājumu tiek minēti vairāki argumenti gan par labu teksta labojumam, gan par labu sarunvalodas vārdu, izteicienu, tekstveides īpatnību atstāšanai rakstā. Ilustrācijai daži viedokļi.

Labojam, cenšoties saglabāt teiktā jēgu. Atstājam kādu spilgtāku frāzi tiešajās runās. Aprakstoši attēlojam pārējo, piemeklējot vārdus, kas precīzāk nodod tālāk informāciju. Ja tā nebūs saprotama un uztverama... Kam tas vajadzīgs? („Auseklis”)

Ir vietas, kur sarunvalodas vārdi, manuprāt, iederas, paspilgtina domu, parāda runātāju. Bet ir vietas, kur tie jālabo. („Kurzemnieks”, redaktore Daiga Bitiniece)

Ja tas ir iespējams nepazaudējot galveno domu un sacīto, tad dažreiz izlaižu tāda tipa vārdus. Ja izteiciens ir interesants un tas labi raksturo domu, tad to izmantoju. Dažreiz „pielaboju” vārdu secību, ja tas nemaina pašu teikuma būtību. („Kurzemes Vārds”)

Ja tie atklāj runātāja personību (nodarbošanos, paaudzi) atstāju, taču, ja sarunā tikai viena divas nepareizības, laboju. („Saldus Zeme”, ziņu redaktore Ieva Vilmane-Zvonkus)

Šajā pētījumā var secināt, ka visu četru reģionālo laikrakstu veidotāji apzinās sarunvalodas specifiku un atšķirības no publicistikas stila un izvērtē katru gadījumu atsevišķi no vairākiem aspektiem – lingvistiskiem un ekstralingvistiskiem. Sarunvalodas leksika un tekstveides īpašības ļauj atspoguļot intervijas dabiskumu un raksturo runātāju. Mērķtiecīgs sarunvalodas lietojums vairāk atbalstāms tiešās runas daļā.

Varētu rosināt plašāku diskusiju, vai sarunvalodas izmantojums laikrakstu virsrakstos un pašu žurnālistu tekstā ir vieglākais un ātrākais lasītāju uzmanības piesaistīšanas veids. Latviešu literārā valoda ir pietiekami tēlaina un bagāta, lai tajā meistarīgs rakstītājs atrastu visus nepieciešamos stilistiskās izteiksmes līdzekļus. Par to daudzkārt var pārliecināties arī izvēlēto reģionālo laikrakstu numuros.

Avoti

Auseklis (laikraksts).

Kurzemes Vārds (laikraksts).

Kurzemnieks (laikraksts).

Saldus Zeme (laikraksts).

1. Baltiņš, Druviete 2017 – Baltiņš, Māris, Druviete, Ina. *Ceļavējš cilvēku ciltij: valoda sabiedrībā*. Zin. red. L. Lauze. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017.
2. Kusiņa-Šulce 2023 – Kusiņa-Šulce, Linda. Valsts valodas centrs īpašā akcijā apbalvo kvalitatīvas latviešu valodas laureātus masu mediju nozarē [tiešsaiste]. *Latvijas Avīze*, 2023, 29. marts [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: <https://www.la.lv/seko-zimei-laba-valoda>
3. Kvašīte 2013 – Kvašīte, Regina. Latviešu valodas stili. *Latviešu valoda*. Red. A. Veisbergs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 175.–192. lpp.
4. Laiveniece 2014 – Laiveniece, Diāna. Populārzinātnisko rakstu virsraksti latviešu valodas kultūras pētījumiem. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 18 (1). Liepāja : LiePA, 2014, 165.–178. lpp.
5. Lauze 2004 – Lauze, Linda. *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja : LiePA, 2004.
6. Lauze 2020 – Lauze, Linda. Mutvārdu teksta un tā elementu atveide rakstu formā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 15. Atb. red. I. Lokmane. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2020, 118.–133. lpp.
7. Liepa 2011 – Liepa, Dite. *Latvijas preses valoda*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011.
8. Liepa 2013 – Liepa, Dite. Virsrakstu lietojums preses tekstos. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 17 (1). Liepāja : LiePA, 2013, 143.–152. lpp.
9. Lokmane 2009 – Lokmane, Ilze. Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 5.–13. lpp.
10. Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008 – Nītiņa, Daina, Iljinska, Larisa, Platonova, Marina. *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti*. Rīga : RTU Izdevniecība, 2008.
11. Rozenbergs 1995 – Rozenbergs, Jānis. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.
12. Spektors et al. 2023 – Spektors, Andrejs et al. *Tēzauris*, 2023, Rudens versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/92> [skatīts 22.11.2023.]. Pieejams: <https://tezauris.lv/>
13. VVC 2023 – Apbalvoti akcijas „Latviešu valodas kvalitāte periodiskajā presē” laureāti [tiešsaiste]. Valsts valodas centrs, 2023, 22. marts [skatīts 29.08.2023.]. Pieejams: https://www.vvc.gov.lv/lv/jaunums/apbalvoti-akcijas-latviesu-valodas-kvalitate-periodiskaja-prese-laureati-3?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

CITVALODU ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE

Daiva Sinkevičūtė (Daiva Sinkevičiūtė)

Aizgūtu personvārdu rakstības īpatnības Lietuvā: iespēstie teksti un dokumenti

Aizgūtu – no citām valodām lietuviešu valodā pārņemtu – personvārdu pieraksts dažādu žanru tekstos un Lietuvas dokumentos mainās. Personvārdu pierakstu dažādos laika posmos ir ietekmējis gan dokumenta veids un valoda, gan politiskā situācija un attieksme pret valodu. Tomēr nav neviena plaša pētījuma par to, kā personvārdi tika pierakstīti kopš lietuviešu rakstu valodas pirmsākumiem, savukārt novērojumi par personvārdu pieraksta īpatnībām un tendencēm nav konsekventi un ir atkarīgi no avota izpētes pakāpes un pētnieka interesēm. Arī 20.–21. gadsimta personvārdu rakstība un to lietošanas tendences nav īpaši daudz pētītas, lai gan par personvārdu formām Lietuvā arvien rodas diskusijas, kurās iesaistās arī valodnieki.

Šajā rakstā Lietuvā aizgūtu personvārdu rakstības īpatnības iedalītas divās grupās, no kurām vienā grupā ir dažādu stilu teksti, bet otrā – dokumenti un personu reģistrācijas avoti. Atbilstoši šim dalījumam ir sniegts personvārdu rakstības tendenču apskats no lietuviešu valodas īpašvārdu lietošanas pirmsākumiem līdz pat mūsdienām, pēc iespējas vairāk atsaucoties uz skaitliski nelielo pētījumu rezultātiem un Lietuviešu valsts valodas komisijas apkopoto informāciju¹, kā arī aplūkojot dažādu žanru publicētos tekstus. Rakstā ir mēģināts akcentēt svarīgākos aizgūtu personvārdu rakstības aspektus, parādīt pierakstu dažādību un piesaistīt uzmanību aktuāliem personvārdu lietojuma jautājumiem, tos skatot vispārējā Lietuvas onīmu formēšanās un lietošanas kontekstā.

Personvārdi citvalodu avotos un dokumentos

Lietuviešu valoda līdz pat 16. gadsimtam pārsvarā bija sadzīves valoda, lai arī mutiskajā saziņā tā tika lietota valsts pārvaldē (Zinkevičius 1987, 144–146). Dokumenti un citi teksti līdz 16. gadsimtam tika rakstīti nevis lietuviešu, bet citās valodās. Lietuvas valdnieki ar Rietumeiropu sazinājās latīņu valodā, kurā kopš 16. gadsimta tika rakstīti zinātniskie un literārie darbi, bet šī valoda bija turīgo iedzīvotāju – daļēji arī pilsētnieku – valoda (Zinkevičius 1987, 113–115).

¹ Sk. <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/asmenvardziai> [skatīts 23.06.2023.].

Kad lietuviešu zemēm tika pievienotas slāvu zemes, tagadējā Lietuvas teritorijā tika lietota rutēņu valoda² (sena austrumslāvu valoda), kas kļuva par Lietuvas valdnieku kancelejas valodu, kuru spēcīgi ietekmēja slāvu dialekti. Rutēņu valodā tika rakstītas Lietuvas metrisku grāmatas un valsts likumi. Šīs valodas ietekmē tā laika tēvvārdi ar slāviskajiem piedēkļiem *-evič-*, *-ovič-* ir atstājuši iespaidu uz mūsdienu lietuviešu uzvārdiem (Zinkevičius 1987, 117–135). Kopš 16. gadsimta otrās puses jūtami pieauga poļu valodas ietekme, savukārt tās lietojums paplašinājās vēlāk – it īpaši ar baznīcas starpniecību (Zinkevičius 1987, 135–140; 1990, 64–87). Pēc tam palielinājās krievu valodas ietekme (Zinkevičius 1990, 88–110).

Latīņu, vācu, rutēņu, poļu un krievu valodā tika rakstīti dažādi teksti un dokumenti, kuros ar citvalodu rakstzīmēm ir pierakstītas ierastas un šo valodu ietekmētas personvārdu formas. Kopš 15. gadsimta dokumentos blakus latinizētajiem variantiem *Georgius*, *Alexius*, *Jacobus* u. c. ir atrodamas arī lietuviskotas formas *Jurgis*, *Aleksas*, *Jokūbas* u. c. (Ambrasas 2008, 25).

Citvalodu dokumentos ir atrodamī arī lietuviski vai ar latīņu un poļu valodu kombinēti personvārdu ieraksti, kā, piemēram, 18. gadsimta Šauļēnu baznīcas ieraksti lietuviešu valodā, kuros fiksētas tādas lietuviešu valodai raksturīgas personvārdu formas kā *Mikola Dragunaitis*, *Iurgis Stankunas* (Garliauskas 2001, 219). Citās valodās rakstīti agrāko gadsimtu dokumenti ir galvenie lietuviešu vēsturisko personvārdu zinātnisko pētījumu avoti, kas atspoguļo lietuviešu (un līdz ar to baltu) personvārdu sistēmu un tās attīstības īpatnības.

Citvalodu dokumenti atspoguļo lietuviešiem ierastu personvārdu (ne vien baltiskas cilmes, bet arī aizgūtu) pierakstu citās valodās – tie iegūst pieraksta valodai raksturīgas celmu formas un piedēkļus (Zinkevičius 1988, 145–149). Tas redzams gan Zigma Zinkeviča (*Zigmas Zinkevičius* 1977), gan Vitalijas Maciejauskienes (*Vitalija Maciejauskienė* 1991), gan Almas Ragauskaites (*Alma Ragauskaitė* 2005; 2022) un citu personvārdu pētnieku darbos. Tajos ir diezgan daudz personvārdu, kam lietuviešu piedēkļi ir nomainīti pret slāviskiem vai arī tie lietoti personvārdu paplašināšanai, tāpat tikuši tulkoti lietuviešu cilmes apelatīvu celmi, savukārt lietuviešu valodai raksturīgie vārdi un no tiem radušies uzvārdu celmi pierakstīti dokumenta valodai raksturīgās formās. Tā, piemēram, pētījumā par 17. gadsimta beigu Viļņas pilsētas personvārdiem (Zinkevičius 1977, 98–111) ir redzams, kā persona, kas sākumā pierakstīta kā

² Dižkunigaitijas sarakste ar rietumu valstīm notika latīņu valodā, bet ar Lietuvas austrumu vasaļiem un sabiedrotajiem sazinājās rutēņu valodā (kancelejas slāvu valodā), jo lielākā daļa iedzīvotāju un aristokrātijas bija austrumslāvi (<https://www.vle.lt/straipsnis/slavu-kanceliarine-kalba/>).

Meszkutis, vēlāk kļuva par *Miedzwiedz*³. Tas liecina, ka daļa lietuviešu cilmes personvārdu dokumentos ieguva citu valodu formas. Kopumā citās valodās rakstītajiem dokumentiem ir bijusi liela ietekme uz tagadējām lietuviešu uzvārdu formām, daļai no tām ir redzami tolaik rutēņu vai poļu valodā lietoti kristietisko personvārdu celmi (Sinkevičiūtē 2007, 359–364).

Daudzi lietuviešu personvārdi saglabājušies citās valodās rakstītos tekstos un dokumentos. Tas apliecina lietuviskas cilmes personvārdu kļūšanu par citas cilmes onīmiem vai to slāviskošanos. Daļa mūsdienu lietuviešu uzvārdu, kas saistīti ar citvalodu leksiku vai kuriem ir slāvu valodām raksturīgie kristīto vārdu celmi, daļēji ir rezultāts tam, ka personvārdi tika pierakstīti citās valodās.

Personvārdu rakstība lietuviešu tekstos (16. gadsimts – 20. gadsimta sākums)

16. gadsimtā lietuviski sāka rakstīt reliģiska, publicistiska un cita rakstura tekstus. Tā lietuvieši varēja izteikties dzimtajā valodā vai paust pretestību pret lietuviskuma apspiedējiem, un lietuviešu valodā sāka veidoties personvārdu rakstības tradīcijas. Pirmie teksti lietuviešu valodā parādījās līdz ar kristietības ienākšanu, un to mērķis bija sludināt reliģiju. Prūsijā lietuviešu rakstu valoda aizsākās agrāk nekā Lietuvas dižkunigaitijā, jo Prūsijā par tekstu sagatavošanu lietuviešu valodā rūpējās valsts, savukārt Lietuvas dižkunigaitijā tas bija atkarīgs no atsevišķu personu iniciatīvas (Zinkevičius 1988, 14–21). Lietuviešu valodā rakstītajos reliģiskajos tekstos personvārdu nebija daudz, tie visbiežāk bija saistīti ar kristietību. Tajos ir redzamas divas aizgūtu personvārdu rakstības tendences: tie ir lietuviskoti vai atstāti oriģinālformā.

Fēlikss Tīss (*Felix Thies* 2019, 199–225), kurš ir analizējis personvārdu morfoloģisko integrāciju Mikolaja Daukšas (*Mikolajus Daukša*) rakstos (16. gadsimta beigas), konstatēja, ka bezgalotņu formas, piemēram, *Abraham*, *Ester*, visbiežāk lietotas nominatīvā, bet citos locījumos vārdiem tekstā bija galotnes. F. Tīsa (2019, 199–225) pētījumā redzams, ka daļu personvārdu M. Daukša lieto poļu valodai tuvākā formā, no kuriem daļa ir pārņemta, tos vispār nemainot, piemēram, *Oniasz*, *Zacharyasz*, savukārt otra daļa vairāk atbilst lietuviešu valodas sistēmai, piemēram, *Lozorius*, *Morta*. Vēl citos gadījumos M. Daukša ir atstājis latīņu formas, piemēram, *Ireneus*, *Titus*, jo tolaik nebija nostabilizējusies to rakstības tradīcija. Jons Paļonis (*Jonas*

³ Personvārda celms *mešk-* (sal. ar lietuviešu *meška* 'lācis') tika pārtulkots poliski (sal. ar poļu *niedzwiedz* 'lācis').

Palionis 1979, 84) ir pamanījis, ka 16.–17. gadsimta lietuviešu tekstos caur poļu un vācu oriģināliem nākušie latīņu, grieķu un ebreju cilmes vārdi adaptēti divējādi: plaši zināmi un lietojami īpašvārdi tika lietuviskoti, piemēram, *Adomas, Dovydas*, bet tie, kuri bija maz zināmi vai vispār nezināmi, visbiežāk lietoti oriģinālformā vai lietuviskoti atkarībā no autora izvēles, piemēram, *Noe* un *Noach, Noah, Titas* un *Titus*; vācu īpašvārdiem visbiežāk tika pievienotas galotnes, piemēram, *Hulrichas, Weinreichas*.

Indre Baltrušaitiene (*Indrė Baltrušaitienė* 2009, 12), kas ir pētījusi aizgūtu personvārdu rakstības attīstību, ir pamanījusi, ka 17. gadsimtā ir bijušas arī lietuviešu valodai pielāgotas personvārdu formas, piemēram, *Powilas*, kā arī oriģinālformas, kurām pievienotas lietuviešu galotnes, piemēram, *Martinas*. No Aleksa Girdeņa (*Aleksas Girdenis*) un Danutes Girdenienes (*Danutė Girdenienė*) sagatavotā „Ziwato” (18. gadsimta vidus) indeksa redzams, ka biežāk saglabātas oriģinālās personvārdu formas, piemēram, *Joachims* (Girdenis, Girdenienė 1997, 37). Un visumā 17.–18. gadsimta gramatikas liecina par lielu personvārdu galotņu pieraksta dažādību: personvārdi var būt ar galotni, piemēram, *Jonuttis*, ar īsinātu dialektālu galotni, piemēram, *Jokubs*, vai būt vispār bez galotnes, piemēram, *Saul* (Gudeliene 2016, 39–41).

16.–18. gadsimta rakstos fiksētu retāk sastopamu uzvārdu celmus biežāk pierakstīja oriģinālformā. Daļai celmu pievienoja galotnes, piemēram, *Martina Luthera* (vienskaitļa ģenitīvs), savukārt citos (retāk) – tās nepievienoja, piemēram, *per Lazaru Sengftack* (vienskaitļa instrumentālis), lai arī reizēm bija sastopamas lietuviskotas formas (Baltrušaitienė 2009, 12). Var sacīt, ka no citām valodām pārņemtos uzvārdus autori visbiežāk centās pierakstīt, nemainot oriģinālo rakstību, bet pievienojot lietuviešu galotnes (Ambrazas 2008, 25).

19. gadsimta Dionīza Poška (*Dionizas Poška*), Simona Staneviča (*Simonas Stanevičius*), Simona Daukanta (*Simonas Daukantas*) un citu kultūras darbinieku aktivitātes apliecināja centienus izveidot lietuviešu rakstu valodu. Birute Gudeliene (*Birutė Gudeliene* 2016, 40–42) ir ievērojusi, ka S. Stanevičs personvārdus ir rakstījis ar galotnēm, piemēram, *Galyjotas, Giedeonas*, lai arī bija sastopami bezgalotņu vārdi, piemēram, *Hely, Noe*, bet S. Daukanta tekstos galotnes lietotas dažādi: bez jau iepriekš minētajiem oriģinālajiem un lietuviskotajiem variantiem mēdza būt arī īsinātas galotnes, piemēram, *Gedeons, Samsons*, kas dažkārt nodalītas ar apostrofu, piemēram, *Adom's, Kain's*, vai arī pavisam bez galotnes, piemēram, *Raguel, Saul*. Tas liecina, ka 19. gadsimta personvārdu pieraksts bija atkarīgs no autora, to ietekmēja arī dialekts un valodas lietotāja viedoklis, tomēr, tāpat kā agrāk, zināmākus vārdus autori centās lietuviskot, bet mazāk zināmus – atstāt oriģinālajā rakstībā. Līdz ar to personvārdu rakstība neatšķīrās no iepriekšējiem gadsimtiem (Gudeliene 2016, 42).

19. gadsimta pēdējās desmitgadēs citvalodu īpašvārdu rakstība bija atkarīga no to atpazīstamības. Zināmāki personvārdi jau kopš senākas rakstu tradīcijas visbiežāk tika rakstīti lietuviskotā adaptētā formā. Nezināmi, iepriekš nelietoti personvārdi tika rakstīti, saglabājot oriģinālo rakstību, piemēram, *Guillebert de Lannoy*, vai pēc apostrofa pievienojot galotni, piemēram, *Geitler'is*, *Schmidt'as*, vai arī bez apostrofa, piemēram, *Bezzenbergeris*, *Dusburgas* (Palionis 1995, 243).

Liela nozīme lietuviešu rakstu valodas attīstībā (Palionis 1995, 187–191) bija Augusta Šleihera (*August Schleicher*) un Frīdriha Kuršaiša (*Frydrichas Kuršaitis*) 19. gadsimtā uzrakstītajām lietuviešu valodas gramatikām (par tām sk. Zinkevičius 1990, 296–299, 318–322). 19. gadsimtā, kad sāka izdot lietuviešu laikrakstus „Aušra” un „Varpas”, tika aplūkoti arī personvārdu atšķirīgās rakstības jautājumi. Vincs Kudirka (*Vincas Kudirka*) formulēja noteikumus, kuros ieteica citvalodu antroponīmus – vārdus un uzvārdus – rakstīt atbilstoši izrunai, bet iekavās pievienot oriģinālo rakstību, piemēram, *Liuis* (*Lewes*), tomēr ne visi preses pārstāvji šos ieteikumus ņēma vērā (Palionis 1995, 243), un V. Kudirkas piedāvājums neieviesās (Ambrazas 2008, 26). Šķiet, ka V. Kudirka šo pieeju attiecināja uz tekstiem, kas paredzēti plašākai publikai, bet tekstos, kas bija paredzēti izglītotiem lasītājiem, personvārdiem bija jābūt oriģinālformā, tāpat kā paša V. Kudirkas rakstītajās vēstulēs (Baltrušaitienē 2009, 14).

Tātad no lietuviešu rakstības aizsākumiem līdz 19. gadsimta beigām aizgūtu personvārdu formas bija mainīgas: biežāk bija sastopamas oriģinālformas, bet bija arī lietuviskotas formas; biežāk lietuviskoja zināmus personvārdus, bet mazāk izplatītas formas atstāja oriģinālrakstībā. Līdz V. Kudirkas sastādītajiem noteikumiem šis process bija stihiskāks (Baltrušaitienē 2009, 14) un atkarīgs no katra autora, lai arī ar laiku presē bija manāmi centieni īpašvārdus vienādot.

Aizgūto personvārdu rakstība neatkarīgās Lietuvas presē un citos iespējamos tekstos (1918–1940)

20. gadsimta sākumā personvārdu rakstība bija ļoti svārstīga, jo 1901. gadā izdotajā lietuviešu valodas gramatikā („Lietuviškos kalbos gramatika”), kurai bija liela ietekme lietuviešu valodas normu nostiprināšanā, netika aplūkoti īpašvārdu rakstības jautājumi. Neatkarīgās Lietuvas laikā vēl joprojām bija sastopamas dažādas aizgūtu personvārdu formas: zinātniskajā, kultūras un oficiālajā valsts periodikā tika lietotas oriģinālformas, savukārt skolai, laukiem un plašākai sabiedrībai paredzētos izdevumos lietoja adaptētas formas (Ambrazas 2008, 28).

I. Baltrušaitiene ir novērojusi, ka ne personvārdu oriģinālajās, ne adaptētajās formās netika ievērota konsekvence (Baltrušaitienē 2009, 15–24). Daļai aizgūto personvārdu oriģinālformu ir lietots apostrofs ne tikai pēc neizrunājama patskaņa *e* vai neizrunājama līdzskaņa, piemēram, *Benveniste'o* (vienskaitļa ģenitīvs), *Goddard'o* (vienskaitļa ģenitīvs), bet arī pēc izrunājama līdzskaņa, piemēram, *Georg'o* (vienskaitļa ģenitīvs), *Jones'o* (vienskaitļa ģenitīvs). Līdz ar to apostrofs pildīja tādu kā citvalodas īpašvārda iezīmētāja funkciju. Vēlāk iezīmējās tendence no apostrofa atteikties, it īpaši kopš 20. gadsimta 30. gadiem, piemēram, *Erdmanno* (vienskaitļa ģenitīvs), *Wosslerio* (vienskaitļa ģenitīvs), tomēr reizēm tas ir saglabāts personvārdos, kas ir līdzīgi tradicionāli lietotajiem personvārdiem lietuviešu valodā, piemēram, *Cicil'is*. Atsevišķos gadījumos blakus oriģinālajai formai iekavās dota arī adaptētā forma, piemēram, *Humphry Davy* (izrunā *Devī*) (plašāk sk. Baltrušaitienē 2009, 15–20).

Neatkarīgās Lietuvas presē iezīmējās divi aizgūtu vārdu un uzvārdu pierakstīšanas modeļi: vienā variantā tika rakstīts lietuviskots vārds un oriģināls vai lietuviešu valodas gramatiskajā sistēmā iekļauts uzvārds, piemēram, *Jonas Otrėbskis*, savukārt otrā variantā tika locīts tikai uzvārds, piemēram, *Hugo Weberiui* (vienskaitļa datīvs) (Baltrušaitienē 2009, 20). Konsekventi tika lietuviskoti populāru mākslas, politikas un kultūras darbinieku uzvārdi, piemēram, *Dikensas*, *Haufo* (vienskaitļa ģenitīvs), *Kantq* (vienskaitļa akuzatīvs), *Nelsonas*, lai arī atsevišķi tā laika izdevumi personvārdus tikai transkribēja, bet nelietuviskoja, piemēram, *Loid Žorž*, *Kaktinš*, taču ir atrodami arī mēģinājumi personvārdus rakstīt lietuviski (saglabājot oriģinālās iezīmes) vai adaptētā formā (oriģinālu rakstot iekavās), piemēram, *Jokūbas Langė* (*Jekabs Lange*) (Baltrušaitienē 2009, 21–22). Autentiskas formas bez lietuviešu galotnes lietotas tikai nominatīvā, piemēram, *Johannes R. Becher*, *Faidutti*, dažkārt blakus autentiskajai formai norādot arī tautību, piemēram, *Theodor Dreiser* (amerikānis) (Baltrušaitienē 2009, 23–24).

Uzskatāms piemērs, kā tolaik tika rakstīti cittautiešu uzvārdi, atstājot oriģinālo rakstību, ir 1932. gada žurnālā „Bangos” (Nr. 28)⁴ minētais rakstnieka Tomasa Manna un viņa sievas uzvārds – tiek lietots *Tomas Mannas*, *Mannui* (vienskaitļa datīvs), viņa sieva ir *Mannienė*. 1938. gadā Marijampolē izdotajā nedēļrakstā „Šaltinis” (Nr. 39) vērojama tendence oriģinālformām pievienot locījumu galotnes, piemēram, Lielbritānijas politiķa Čemberlena uzvārds tika pierakstīts kā *Chamberlainas*, *Chamberlaino* (vienskaitļa ģenitīvs), *Chamberlainui* (vienskaitļa datīvs), savukārt Itālijas politiķa Musolīni uzvārds –

⁴ Tomasa Manna muzeja stenda ekspozīcija Nidā (<https://www.mann.lt/lt/muziejus>).

kā *Mussolinis*⁵. Tas bija veids, kā presē cittautiešu personvārdi tika integrēti lietuviešu valodā.

Kopš 20. gadsimta sākuma zinātniskajā literatūrā ir lietotas uzvārdu oriģinālformas ar apostrofu, piemēram, Kazimirs Būga (*Kazimieras Būga* 1908) lietoja *Thomsen'as*, *Endzelin'as*, *Šmidt'o* (vienskaitļa ģenitīvs), bet dažkārt bez apostrofa, piemēram, *Sommerio* (vienskaitļa ģenitīvs). Populārzinātniskos K. Būgas (Būga 1922) darbos sastopamas arī lietuviskotas formas, kad tas pats personvārds lietots atkārtoti, piemēram, *Leskien'as*, bet *Leskynu* (vienskaitļa instrumentālis).

Personvārdu oriģinālformas tika lietotas arī „Lietuviešu enciklopēdijā” („Lietuviškoji enciklopedija”). Tās rakstītas gan virsrakstos, gan šķirķļu tekstā, piemēram, *Aleardi Aleardo*, *Brian Mac Giolla Meidhre*, *Donaugh Mac Conmara*, savukārt saistītā tekstā pēc vajadzības tika lietots apostrofs, piemēram, *Piemfert'ui* (vienskaitļa datīvs), *Kurto Hiller'io* (vienskaitļa ģenitīvs).

Tātad atšķirīgi pierakstīto personvārdu atveidē vērojamas divas tendences. Plašākai publikai paredzētos izdevumos personvārdi tika adaptēti dažādos veidos. Zinātniskajā literatūrā un izglītotiem lasītājiem paredzētos izdevumos orientējās uz oriģinālformām. Uzvārdu oriģinālformu ziņā Lietuva aplūkotajā laikposmā neatšķīrās no citām Eiropas valodām, kurās izmantots latīņu alfabēts.

Citvalodu cilmes personvārdu formas un to lietuviskošana Lietuvas dokumentos (1918–1940)

Valsts nozīmes dokumentos lietuviešu personvārdi, no kuriem daļa ir baltiskas cilmes, piemēram, tādi vārdi kā *Birutė*, *Vytautas* un uzvārdi *Daunorienė*, *Gailiūnaitė*, *Žqsinas*, savukārt citi – aizgūti, piemēram, tādi vārdi kā *Marija*, *Petras* un uzvārdi *Antanavičius*, *Jankauskienė*, *Šimėnaitė*, sākot ar 20. gadsimtu, konsekventi tika rakstīti lietuviešu valodā. Pirms tam dokumentos tagadējās Lietuvas Republikas teritorijā vai nu citu valstu administratīvās atkarības dēļ, vai saskaņā ar tā laika rakstības tradīcijām personvārdus rakstīja citās valodās – galvenokārt latīņu, vācu, rutēņu, poļu un krievu valodā.

Tāpat kā pārējās Baltijas valstis, arī Lietuva kļuva neatkarīga 20. gadsimta sākumā – 1918. gada 16. februārī, kad tika parakstīts Neatkarības akts, kas tika pieņemts, balstoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām, lietuviešu tautas gribu un Lietuvas konferences deklarāciju. Kad 1922. gadā Dibināšanas Seims pieņēma pirmo pastāvīgo Lietuvas valsts konstitūciju, lietuviešu valoda tika

⁵ Sk. <https://www.epaveldas.lt/static/lnb-bucket/LNB010DC69D/LNB010DC69D-1938-Nr.39/doc/0001-94EC2F153BF148C0E59CD0455D7BF2AD.pdf> [skatīts 23.06.2023.].

atzīta par valsts valodu. Atkārtoti par valsts valodu tā tika atzīta 1928. un 1938. gada konstitūcijā.

1920. gadā Lietuvas valdība izdeva rīkojumu par vārdu, uzvārdu, iesauku un vietvārdu rakstību, pēc kura vadījās gandrīz divdesmit gadus. Saskaņā ar šo rīkojumu lietuviešu valodā rakstītos dokumentos un oficiālos rakstos personvārdi un vietvārdi rakstāmi atbilstoši to izrunai lietuviešu valodā, savukārt citvalodu vārdi un uzvārdi – saglabājot sakni, bet pievienojot lietuviešu valodas galotnes (Pupkis 2019a, 12).

Kopš 20. gadsimta 20. gadiem lietuviešu personvārdi tika rakstīti lietuviešu valodai un tās dialektiem raksturīgās formās. Tas redzams tā laika dokumentos, piemēram, līdzās tādām ierastām personvārdu formām kā *Olimpija, Eugenijus, Leokadija, Melanija, Fulgencijus, Valerija* sastopamas arī reģionālās vārdu formas *Alimpija, Augenijus, Leukadija, Malanija, Pulgencijus, Valērija* (Sinkevičiūtė 2021, 169–172). Tātad 20. gadsimta pirmās puses dokumenti atspoguļoja arī reālos vārdu lietošanas gadījumus tā laika lietuviešu sarunvalodā.

Kā liecina lietuviešu valodā rakstītās baznīcu grāmatas, neatkarīgās Lietuvas laikā meitu uzvārdi, kas atvasināti no tēva personvārda, bija daudzveidīgāki. Piemēram, Ramīgalas draudzē 1922.–1926. gadā sieviešu uzvārdi ir fiksēti ne tikai ar piedēkļiem *-ait-ė⁶, -yt-ė, -(i)ut-ė, -(i)ūt-ė*, ar kuriem uzvārdi tiek darināti arī 21. gadsimtā, bet arī ar piedēkli *-iuk-ė*, piemēram, *Bal-iukė < Balys, Kiel-iukė < Kiela* (Sakalauskaitė 2024). Pašreizējiem lietuviešu uzvārdiem neraksturīgi sieviešu dzimtes piedēkļi ir sastopami arī citu Lietuvas reģionu metriku grāmatās. Tas apstiprina iepriekš minēto apgalvojumu, ka arī tā laika dokumentos tika fiksētas reģionālās uzvārdu formas.

1920. gadā izdots rīkojums par īpašvārdu rakstību ietekmēja arī cittautiešus. Lietuvas cittautiešiem dokumentos bija lietuviešiem raksturīgas vārdu un uzvārdu izskaņas, bet identitāte tika izteikta ar attiecīgajai tautai raksturīgiem vārdu un uzvārdu celmiem. Tas redzams Kauņas pilsētas ebreju miršanas metriku grāmatā, kur slavena Lietuvas dziedātāja Daniela Dolska (*Danielius Dolskis*) miršanas dokumentā viņa un viņa vecāku personvārdi⁷ ierakstīti ar lietuviešu valodai raksturīgām galotnēm. Arī sieviešu personvārdi neatkarīgās Lietuvas laikā dokumentos pierakstīti ar lietuviešu valodai raksturīgiem piedēkļiem: 1929. gadā dzimušu ebreju pasēs ierakstīts *Černė Percikovičiūtė, Lēja Goldbergaitė* u. c.⁸ Tātad ar Lietuvā dzīvojošo

⁶ Lietuviešu piedēkļiem *-aitė, -ytė* u. c. latviešu valodā atbilst izskaņas (piemēram, piedēklis *-īt-* un galotne *-e*).

⁷ Sk. https://www.archyvai.lt/lt/lvia_virtualios_parodos/virtuali-paroda-zydai-ss79.html [skatīts 23.06.2023.].

⁸ Sk. https://www.archyvai.lt/lt/kaa_virtualios_parodos/kauno-zydu-bendruomene-29n1.html [skatīts 23.06.2023.].

mazākumtautību pārstāvjiem bija panākta vienošanās, un lietuviskošana bija konsekventa un korekta (Pupkis 2019b, 7–10).

20. gadsimta pirmajā pusē, kad Lietuva bija neatkarīga, tika pieliktas lielas pūles, lai sakārtotu un lietuviskotu dažādu cilmju lietuviešu īpašvārdu kopumu. Īpaši rūpējās par lietuviešu uzvārdu formām, jo uzvārdi bija slāviskoti, turklāt agrākā pieraksta dēļ uzvārdi atšķīrās pat radinieku starpā, piemēram, *Šaulys* un *Šaulevičius*, *Valančius* un *Volončevskis*, daudzu uzvārdu formas bija dialektālas, piemēram, *Undriūnas* un *Andriūnas* (Zinkevičius 1992, 294–295). Tas rāda, ka bija vēlme izvairīties no izloksnēm un slāvu valodām raksturīgām uzvārdu formām.

1933. gadā tika izveidota Uzvārdu lietuviskošanas komisija, kuras priekšsēdētājs bija Jozs Balčikonis (*Juozas Balčikonis*). Ar leikšlietu ministrijas palīdzību gada laikā komisija apkopoja uzvārdus kartotēkā un pārbaudīja lietuviešu valodā lietotās uzvārdu formas, un pēc tam tās sāka lietuviskot. Vispirms obligāti centās lietuviskot lietuviešu cilmes uzvārdus ar slāviskiem piedēkļiem un tulkotos uzvārdus, tomēr saglabājot lietošanā aizgūtus citvalodu uzvārdus, piemēram, *Jankus*, *Jonušas*, kā arī citvalodu cilmes uzvārdus, savukārt aizgūtus nelietuviskotus uzvārdus un uzvārdus ar neglaimojošu nozīmi ļāva mainīt pēc vēlēšanās (Vanagas 1994, 64–66). 1935. gadā komisija sagatavoja uzvārdu lietuviskošanas projektu, bet nepaguva izdot lietuviskoto uzvārdu vārdnīcu, jo sākās karš un okupācija (Zinkevičius 1992, 295). Tādējādi uzvārdus lietuviskoja tikai atsevišķas personas, kas pēc savas iniciatīvas vērsās komisijā. Kad lietuvieši 1939. gadā atguva Viļņas apgabalu, atklājās šī reģiona izkropļotie uzvārdi, piemēram, *Gaidelis* bija pierakstīts kā *Gojdel*, *Gejdelis*, *Hajdel* (Zinkevičius 1994, 16–17).

Lietuvas Republikas Seims 1938. gadā pieņēma Uzvārdu likumu, kura 24. pantā teikts: „Citvalodu uzvārds rakstāms saskaņā ar lietuviešu valodas rakstības likumiem, bet to var rakstīt arī tā, kā to savā valodā raksta tā īpašnieks, ja tāda ir viņa vēlme un ja šajā valodā ir latīņu alfabēts.”⁹ Izskatās, ka šis princips nepaguva ieviesties praksē un netika attīstīts, jo tobrīd draudēja karš un drīzumā sākās Lietuvas okupācija.

Tātad neatkarīgās Lietuvas pastāvēšanas laikā liela uzmanība un centieni tika veltīti tam, lai arī aizgūtas cilmes personvārdi būtu pēc iespējas lietuviskāki, par ko liecina 20. gadsimta 30. gados pieņemtie lēmumi. Lietuvas cittautiešu personvārdi tika pieņemti kā Lietuvas personvārdu sistēmas daļa, kas jau bija integrēti kopējā personvārdu sistēmā vai ko vēlāk mēģināja integrēt tajā.

⁹ Sk. https://vlkk.lt/media/public/file/ist_Pavardziu_1938.pdf [skatīts 23.06.2023.].

Personvārdi padomju laika tekstos un dokumentos

Pēc padomju okupācijas palielinājās krievu valodas ietekme, atnesot līdzīgu jaunai Lietuvai neraksturīgas personvārdu rakstības tradīcijas. Padomju laikā Lietuvai uzspieda uzvārdu pierakstu atbilstoši aptuvenai krievu valodas izrunai (nevis atbilstoši oriģinālvalodu likumiem un kārtībai), šo tradīciju pārņemot no krievu valodas (Ambrazas 2008, 34).

1941. gadā vēl mēģināja turpināt iepriekšējās tradīcijas un rakstīt personvārdus atbilstoši oriģinālformai, tomēr to rakstība nebija konsekventa (Palionis 1995, 311). Šos centienus atspoguļo 1943. gadā izdotās pareizrakstības vadlīnijas „Lietuvių kalbos rašybos pagrindai” (Baltrušaitienė 2009, 39). Tās autori Antans Salis (*Antanas Salys*) un Prans Skardžus (*Pranas Skardžius*) definēja aizgūtu personvārdu rakstības principus un vienādoja apostrofa lietošanas kārtību. P. Skardžus šīs idejas attīstīja emigrācijā (Ambrazas 2008, 33).

Ar 1948. gadā izdoto pareizrakstības vārdnīcu „Lietuvių kalbos rašybos žodynas” tika nostiprināta citvalodu cilmes personvārdu lietuviskošana, lai gan atbilstoši teksta veidam tika ieteikts tos rakstīt atšķirīgi zinātniskajos darbos – minot personu pirmo reizi, iekavās rakstīt oriģinālformas (Baltrušaitienė 2009, 39). 1950. gadā izdotajā lietuviešu valodas rokasgrāmatā „Lietuvių kalbos vadovas” tika aicināts personvārdus lietot vienādi – pierakstīt tos atbilstoši vienkāršotai izrunai vai oriģinālam. Lai gan izdevumā tika piedāvāts lietot arī adaptētas formas, tomēr netika izslēgta iespēja personvārdus, kas rakstīti ar latīņu alfabēta burtiem, atstāt oriģinālformā, savukārt personvārdus, kas nav rakstīti ar latīņu alfabēta burtiem, transkribēt burtu pa burtam. Šajā rokasgrāmatā bija ieteikts zinātniskajos un plašākai sabiedrībai paredzētajos izdevumos blakus transkribētajām formām iekavās norādīt oriģinālformas, savukārt blakus netranskribētam personvārdam sniegt adaptētas formas. Pie šiem personvārdu rakstības principiem pieturējās līdz pat 20. gadsimta beigām (plašāk sk. Baltrušaitienė 2009, 39–40).

Padomju laika izdevumos tika ievērota piespiedu kārtā ieviestā aizgūtu personvārdu pielāgošana. To uzskatāmi parāda 1950. gada laikraksts „Komjaunimo tiesa”, kurā Lielbritānijas premjerministrs Klements Ričards Atlijs (*Clement Richard Attlee*) atbilstoši aptuvenai izrunai tika rakstīts kā *Etlis*, tāpat arī minēts *Trumenas* (ASV politiķis)¹⁰, *Bevinas* (Lielbritānijas politiķis), *Morisas Torezas* (Francijas politiķis)¹¹. Tā laika presē tika lietotas atbilstoši izrunai pielāgotas citvalodu personvārdu formas, kas konsekventi nostiprinājās pēc 1950. gada (Savukynas 1968).

¹⁰ Abus sk. <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0004604741-1950-Gruod.17> [skatīts 23.06.2023.].

¹¹ Abus sk. <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0004604741-1950-Lapkr.17> [skatīts 23.06.2023.].

Arī lietuviešu valodā rakstītajos zinātniskajos darbos visbiežāk tika lietotas izrunai pielāgotas personvārdu formas, piemēram, sešdesmito gadu darbos ir atrodami tādi uzvārdi kā *Fikas*, *A. Valde* (vienskaitļa instrumentālis)¹² vai *Otremskis*, *Endzelynas*¹³ un citi, kuru oriģinālformas bija redzamas atsaucēs un izmantotās literatūras sarakstā. Citos gadījumos blakus izrunai pielāgotajām formām iekavās tika norādītas oriģinālformas, piemēram, *A. Mejė* (*A. Meillet*), *M. Fasmerio* (*M. Vasmer*) (vienskaitļa ģenitīvs), *E. Frenkelio* (*E. Fraenkel*) (vienskaitļa ģenitīvs), *Kraės* (*Krahe*) (vienskaitļa ģenitīvs)¹⁴.

Personvārdu pielāgošanai nepiekrita inteliģence, kura vismaz zinātniskajā literatūrā vēlējās atgriezties pie pirmskara tradīcijas rakstīt oriģinālformas. To apliecina vēsturnieka Joza Jurgīņa (*Juozas Jurginis*) 1968. gadā uzsāktā diskusija. J. Jurginim pievienojās citi kultūras darbinieki, kas atbalstīja ideju par autentisku īpašvārdu rakstību, izņemot jau plaši izplatītus lietuviskotus personvārdus, piemēram, *Šekspyras*. Izrunai pielāgots personvārdu pieraksts tika uzskatīts par maldinošu un tādu, kas traucē nodot informāciju (Savukynas 1968). Skaidrs, ka Rietumu personvārdu rakstības jautājums bija politisks un saistīts ar krievu kultūras dominanci (Vaitkūnas 1968).

Tā laika emigrācijas pārstāvji nepiekrita arī personvārdu transkribēšanai (Jonikas 1952; Vaitkūnas 1968). Emigrācijas presē tika lietotas netranskribētas citvalodu personvārdu formas, piemēram, *Milleris*, *Newmano*. Tas redzams emigrācijā izdotajā žurnālā „Gimtoji kalba”, lai gan aktualizējās jautājumi arī par personvārdu pieraksta diferencēšanu atkarībā no teksta veida un par nepieciešamību lietot apostrofu vai galotnes, lai norādītu uz locījuma formām (Baltrušaitienė 2009, 41–44). Bostonā izdotajā enciklopēdijā „Lietuvių enciklopedija” īpašvārdi rakstīti oriģinālvalodā (plašāk sk. Balčiūnienė 2013).

Sākot ar 1956. gadu, politiskais klimats kļuva maigāks, un 1961. gadā tika izveidota Lietuviešu valodas komisija, kas galvenokārt analizēja, kā rakstāmi citvalodu īpašvārdi. Ar pārtraukumiem tā darbojās līdz pat 1970. gadam. 1976. gadā tika izveidota jauna Lietuviešu valodas komisija, kas normēja valodu un analizēja citvalodu īpašvārdu rakstību (Ambrazas 2008, 38). 1980. gadā Lietuviešu valodas komisija oficiāli apstiprināja citvalodu īpašvārdu rakstību oriģinālformā zinātniskos un informatīvos izdevumos (Ambrazas 2008, 39). Padomju varas dēļ šī lēmuma publiskošana iestrēga, komisija tika atlaista, un 1981.–1983. gadā tās darbība pārtrūka, tomēr

¹² Sk. <https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/836/763> [skatīts 23.06.2023.].

¹³ Sk. <https://www.zurnalai.vu.lt/kalbotyra/article/view/18487> [skatīts 23.06.2023.].

¹⁴ Sk. <https://journals.iki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/1990/2089> [skatīts 23.06.2023.].

1984. gadā atjaunotā komisija atkal apstiprināja lēmumu. Lēmums stājās spēkā 1987. gadā. Saskaņā ar to zinātniskajā literatūrā un citos nozaru tekstos tika nostiprinātas oriģinālformas, lai arī periodikā bija jālieto lietuviskotas formas (sk. tālāk)¹⁵. Šīs aktivitātes norāda uz centieniem pretoties dominējošajai krievu valodas ietekmei.

Tāpat kā pārējā Padomju Savienībā padomju varas laikā Lietuvas iedzīvotāju dokumenti mainījās: daļa no tiem bija svešvalodā vai divās valodās. Rakstot dokumentus krievu valodā, vārdam un uzvārdam tika pievienots lietuviešu personvārdu lietošanas tradīcijai neraksturīgais tēvvard. Kā redzams no padomju laika bērnu vārdu reģistrēšanas datiem, 40.–60. gados turpinājās iepriekšējās tradīcijas: bija sastopamas atsevišķiem reģioniem raksturīgas personvārdu formas vai personvārdu saīsinājumi, biežāk bērnu vārdi reģistrēti kļūdaini, jo daļai dzimtsarakstu nodaļu darbinieku nebija labu lietuviešu valodas zināšanu (Sinkevičiūtē 2021). Minētajā laikposmā reģistrētie uzvārdi rakstības ziņā reizēm atšķīrās no citu ģimenes locekļu uzvārda rakstības, bija arī pa kādam krieviskotam variantam, piemēram, 1945. gadā Žaslos *Alfonsas Kundratas* vietā reģistrēts *Alfons Kondratov* (Zinkevičius 1994, 223–224). No 60. gadu vidus situācija sāka mainīties: izzuda tendence reģistrēt personvārdu reģionālās formas, samazinājās atšķirības vienas ģimenes locekļu uzvārdu pierakstā. Tas ir saistīts ar brīvāku pieeju un vidi Lietuvā un lielāku pietāti pret lietuviešu valodu un tās pareizrakstību. 1967. gadā tika izveidota Lietuviešu valodas sekcija (Pupkis 2016, 19–25).

Jāpiebilst, ka padomju laiks smagi skāra Lietuvas dienvidaustrumu iedzīvotājus, kuri vēl nebija atguvušies no Polijas okupācijas, jo padomju okupācijas rezultātā Viļņas apgabals tika pārtautots. To uzskatāmi parāda arī uzvārdu formas, piemēram, *Gintowt*, *Trinkun*, *Wojsznis* (Zinkevičius 1994, 85–86), kurās saskatāma sena baltiskā cilme. Daļa Lietuvas iedzīvotāju, kas kara laikā emigrēja uz citām valstīm, arī zaudēja lietuviešu valodai raksturīgo personvārdu formu. Emigrācijā uzvārdi mainījās angļu alfabēta dēļ, piemēram, *Šimkus* kļuva par *Simkus*, *Žukas* – par *Zukas*, dažkārt uzvārdi tika saīsināti, piemēram, *Lakavičius* kļuva par *Lack*, *Rušinskas* – par *Rush* vai pārtulkoti, piemēram, *Kalvis* kļuva par *Smith*. Biežāk tika lietotas angliskas vārdu formas, piemēram, *Jonas* kļuva par *John*, *Ona* – par *Ann* (Zinkevičius 1994, 144).

Tādējādi padomju laiki spēcīgi ietekmēja citvalodu personvārdu rakstību. Lai arī bija pretestība centieniem tekstos nerakstīt oriģinālformas,

¹⁵ Sk. <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/apie-skyriu-svetimvardziai> [skatīts 23.06.2023.].

tomēr no šīs ietekmes neizdevās izvairīties – padomju okupācijas laikā izrunai pielāgotu formu lietošana kļuva par ierastu parādību. Padomju laiks negatīvi ietekmēja arī Lietuvas iedzīvotāju personvārdus, maz uzmanības (it īpaši sākumposmā) tika veltīts pareizām vārdu un uzvārdu formām dokumentos, pārtrūka neatkarīgās Lietuvas laikā uzsāktā personvārdu lietuviskošana, un tas redzams Viļņas apgabala uzvārdos.

Lēmums Nr. 60 un tā ietekme uz aizgūto personvārdu pierakstu lietuviešu tekstos

Līdz pat Lietuvas neatkarības atgūšanai iespiestos tekstos aizgūti personvārdi tika rakstīti, ievērojot padomju laika tradīcijas. Lai gan ar Lietuviešu valodas komisijas 1984. gada lēmumu zinātniskajā un informatīvajā literatūrā bija atļauts lietot oriģinālās personvārdu formas, tas oficiāli stājās spēkā Atmodas laikā (Zinkevičius 1994, 190). 1990. gadā tika izveidota Lietuviešu valsts valodas komisija¹⁶.

Balstoties uz 1984. gada lēmumu, 1997. gadā tika pieņemts „Lēmums par lietuviešu valodas ortogrāfiju un interpunkciju” (turpmāk – Lēmums Nr. 60)¹⁷. Ar to tika paredzēts turpināt ierasto (gan neatkarīgās Lietuvas laika, gan 1980. gadā izmēģināto) tradīciju rakstīt no citām valodām pārņemtos personvārdus divējādi: populārajā un bērnu literatūrā lietot pielāgotas formas, bet zinātniskos un uzzīņu izdevumos – oriģinālformas. Saskaņā ar Lēmumu Nr. 60 saistītā tekstā personvārdu oriģinālformas vajag iekļaut lietuviešu valodas gramatiskajā sistēmā, respektīvi, pievienot locījuma galotnes, savukārt oriģinālās un pielāgotās formas var rakstīt blakus atkarībā no teksta veida. Tādējādi ar šo lēmumu tika definēti citvalodu personvārdu lietošanas principi un vispārējie adaptēšanas noteikumi, tika pieņemti nosacījumi par oriģinālformu lietošanu utt.¹⁸

Inteliģence, pārsvarā cienījami vecāka gadagājuma pilsoņi, kas nepiekrita oriģinālformu rakstībai, pretojās šim lēmumam. Viņi rakstīja sūdzības, peticijas un viņu galvenais piedāvājums bija zinātniskajā literatūrā, uzzīņu un cita veida specializētos izdevumos īpašvārdus rakstīt ar lietuviešu valodas rakstu zīmēm atbilstoši izrunai un, minot tos pirmo reizi, iekavās norādīt oriģinālformas valodā, kas balstīta uz latīņu valodas alfabētu (par diskusiju sk. Baltrušaitienė 2009, 51–59). 2006. gadā tika izdota Vinca Urbuša

¹⁶ Sk. <https://www.vlkk.lt/veikla/istorija/vlkk-istorija> [skatīts 23.06.2023.].

¹⁷ Sk. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41265> [skatīts 23.06.2023.].

¹⁸ Plašāk sk. <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/apie-skyriu-svetimvardziai#Specnutarimai> [skatīts 23.06.2023.].

(*Vincas Urbutis*) grāmata, kurā ir rakstīts par to, cik ļoti lietuviešu valodai kaitē neintegrētu, fonētikai, pareizrakstībai un morfoloģijai nepielāgotu, no citām valodām pārņemtu īpašvārdu lietošana (Urbutis 2006)¹⁹.

Lēmums Nr. 60 palika spēkā. 2003. gadā sabiedrības aptaujā atklājās, ka Lietuvas iedzīvotāji atbalsta diferencētu citvalodu īpašvārdu atveidi atbilstoši lasītāju vecumam, izglītībai un publikācijas veidam²⁰. Vītauts Ambrazs (*Vytautas Ambrazas* 2008) sāka plašāk skaidrot citvalodu īpašvārdu lietošanas normas dažādos tekstos. Viņaprāt, līdzīgi kā lietuvieši, autentiskus personvārdus tekstos lieto vairums citu uz latīņu valodas alfabēta balstītu valodu, savukārt pastāvošā tradīcija – pielāgot formas atbilstoši teksta veidam un adresātam – ir lietuviešu kultūras īpatnība un apmierina dažādus sabiedrības slāņus. Galvenā problēma ir tajā, ka pielāgoti personvārdi precīzi neidentificē objektu, respektīvi, neatspoguļo ne izrunu, ne grafisko veidolu, un var gadīties, ka, meklējot informāciju internetā, enciklopēdijās vai katalogos, šos personvārdus var neatpazīt. Līdz ar to uzticamākā citvalodu īpašvārdu atveide ir autentisko formu rakstīšana oriģinālvalodā (plašāk sk. Ambrazas 2008).

Ar laiku Lēmums Nr. 60 tika pilnveidots. 2016. gadā Lietuviešu valsts valodas komisija apstiprināja ieteikumus par autentisku personvārdu iekļaušanu lietuviešu valodas gramatiskajā sistēmā, kas nodrošināja labāku citvalodu īpašvārdu integrāciju lietuviešu valodā, jo saskaņā ar šiem ieteikumiem oriģinālforma no lietuviešu galotnes ir jānodala ar apostrofu, kas precizitātes dēļ bija lietderīgi kā dokumentu veidošanā, tā arī to tulkošanā²¹. 2022. gadā tika apstiprināti jauni noteikumi par citvalodu personvārdu un vietvārdu lietojumu lietuviešu valodā²², Lēmums Nr. 60 zaudēja spēku²³.

¹⁹ Tā laika diskusijas un nostāja redzama V. Urbuša grāmatas prezentācijā, plašāk sk. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sukilimas-pries-kalbos-komisija.d?id=14978683> [skatīts 23.06.2023.].

²⁰ Aptauja atklāja: jo augstāka izglītība, jo svarīgāks ir citvalodu personvārdu rakstības jautājums; daudzi respondenti uzskata, ka, rakstot aizgūtus personvārdus, ir jāņem vērā publikācijas raksturs, adresāts un viņa izglītības līmenis. Plašāk sk. <https://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/lietuvos-gyventoju-poziturs-i-svetimvardziu-rasyba> [skatīts 23.06.2023.].

²¹ Sk. <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/rekomendacija-del-autentisku-asmenvardziu-gramatinimo> [skatīts 23.06.2023.].

²² Sk. https://www.vlkk.lt/media/public/file/Nutarimai/Rasyba_2022.pdf [skatīts 23.06.2023.].

²³ Sk. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/dd01b90073e711ecb2fe9975f8a9e52e?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=9f1eab28-182a-467a-81d9-8346ac360b35> [skatīts 23.06.2023.].

Tātad Lēmums Nr. 60 bija nozīmīgs un laika gaitā arvien uzlabots dokuments, pēc kura vairāk nekā divdesmit gadus vadījās, rakstot personvārdus dažādos dokumentos. Lēmums Nr. 60 legalizēja personvārdu oriģinālformas, kuru dēļ radās daudz diskusiju, tomēr šī lēmuma būtiskākie principi Lietuvā ir aktuāli līdz pat šai dienai.

Personvārdu formas publicistikā un daiļliteratūrā (20. gadsimta beigas – 21. gadsimta sākums)

Pēdējo trīsdesmit gadu laikā publikācijās ir sastopami dažādi personvārdu pieraksta veidi, ko noteikusi izvēlētais rakstības stratēģija un adresāts. Saskaņā ar Lēmumu Nr. 60 populārāajā periodikā aizgūtie personvārdi ir jālieto adaptētā formā.

Tomēr Lietuvas presē tie tiek rakstīti atšķirīgi. Vienos dienas laikrakstos tiek rakstītas oriģinālformas, savukārt sintaktiskie sakari teikumā tiek parādīti ar pievienotajām galotnēm, kuras tiek pievienotas aiz apostrofa, ja personvārds beidzas ar neizrunājamu patskani *e* vai neizrunājamu līdzskani, piemēram, 2013. gadā laikrakstā „Lietuvos rytas” minēts *Kyle’as Dube’as* vai *Jake’as Davidsonas*, tomēr dažkārt pretēji lēmumam apostrofs netiek rakstīts, piemēram, *Andrewas Ashcraftas*, vai arī tieši otrādi – to lieto bez vajadzības, piemēram, *James’o Joneso* (Pažūsis 2014, 115–117). 2023. gadā personvārdi laikrakstā „Lietuvos rytas” vēl joprojām visbiežāk tiek rakstīti oriģinālformā ar pievienotām galotnēm, piemēram, *Markusas Zieneris*, *Olafui Scholzui* (vienskaitļa datīvs), *Borisas Pistoriusas*, *Joe Bidenas*, *Donaldu Trumpu* (vienskaitļa instrumentālis), *Helmutas Schmidtas*, *Gerhardas Schroderis*²⁴, gadās arī varianti ar apostrofu, piemēram, *Antony’is Blinkenas*²⁵, lai gan, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, šķiet, ka šāds personvārdu pieraksts sastopams arvien retāk.

Lietuvas laikraksti mēdz izvēlēties arī citu personvārdu atveides stratēģiju: personvārdi tiek atveidoti, bet, pieminot tos pirmo reizi, iekavās tiek norādītas oriģinālformas. Šādā veidā 2023. gadā citvalodu personvārdus atveido laikraksts „Respublika”, piemēram, tajā atrodami personvārdi *Džo Baidenas* (*Joe Biden*), *Džeimsas Komeris* (*James Komer*), *Devono Arčerio* (*Devon Archer*) (vienskaitļa ģenitīvs), lai gan virsrakstā ir oriģinālā uzvārda forma ar

²⁴ Visus sk. <https://www.lrytas.lt/pasaulis/ivykiai/2023/08/10/news/vokietijos-ekspertas-metai-iki-kito-rudens-ukrainai-lemiami-ir-gali-buti-paskutiniai-27972981> [skatīts 14.08.2023.].

²⁵ Sk. <https://www.lrytas.lt/pasaulis/ivykiai/2023/08/11/news/j-bidenas-pavadino-kinija-tiksincia-bomba--27976020> [skatīts 14.08.2023.].

galotni, piemēram, Dž. *Bidenas*²⁶. Tāpat tekstos ir atrodamas arī nepielāgotas formas, piemēram, *Andrzejus Dudos* (vienskaitļa ģenitīvs)²⁷.

Karolina Eismontaite (*Karolina Eismontaitė*) ir pētījusi, kā Lēmumu Nr. 60 ievēro populārē žurnāli, kuru mērķauditorija ir sievietes un meitenes. Viņas pētījums parādīja, ka aizgūti personvārdi biežāk tiek lietoti oriģinālajā, nevis atveidotajā formā. Jaunākiem lasītājiem paredzētajos izdevumos personvārdi bieži vien tiek pielāgoti, tos fonētiski transkribējot un tādējādi pielāgojot lietuviešu valodai, savukārt vecākiem lasītājiem šie personvārdi tiek rakstīti autentiskā formā. K. Eismontaite ir ievērojusi, ka dažkārt citvalodu personvārdi tiek pielāgoti, novirzoties no noteikumiem, piemēram, *Paulas Koeljas* vietā *Paulo Koeljo*, *Andželina Džoli* vietā *Andželina Džouli*, tāpat arī ir atrodami nepareizi atveidoti aizgūtie personvārdi, piemēram, *Michaelis Bastianas* vietā *Michaelas Bastianas*, *Rogeris Federeris* vietā *Roger Federeris*, savukārt autentiskajā formā (bez lietuviešu galotnēm) lietotie personvārdi tiek rakstīti pareizi. (Eismontaitė 2015)

Dažkārt presē kļūdaini tiek adaptēti arī latviešu personvārdi. Regīna Kvašīte (2004) ir secinājusi, ka lietuviešiem problēmas sagādā latviešu garie patskaņi, piemēram, *Bērzinis* vietā *Berzinis*, *Sjanytis* vietā *Sjanitis*, *Dabuolinis* vietā *Dabolinis*, arī angļu valodai kā starpniekvalodai ir sava ietekme, piemēram, *Misanė* vietā *Misan*.

Jāpiebilst, ka Lietuvā ir nostiprinājusies tradīcija karaļu un karalienju vārdus lietot tradicionālajās lietuviešu formās²⁸, līdz ar to mirusī Lielbritānijas karaliene ir *Elžbieta II*, bet pašreizējais karalis ir *Karolis III*²⁹. Pie šiem principiem pārsvarā pieturas arī Lietuvas prese, piemēram, 2023. gadā avīzē „Lietuvas rytas” ir minēts *Karolis III*³⁰, „Respublika” – *Elžbieta II*³¹, savukārt interneta portālos lietotas arī citas formas, piemēram, portālā „15min.lt” 2023. gadā tiek lietota forma *Charlesas III*³².

²⁶ Sk. https://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio_politika/skandalas-kongresas-paskelbe-ataskaita-apie-dzbideno-milijonines-pajamas-is-rusijos-ir-ukrainos/ [skatīts 14.08.2023.].

²⁷ Sk. https://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio_politika/lenkija-rinkimai-i-seima-ir-senata-bus-surengti-siu-metu-spalio-15-aja/ [skatīts 14.08.2023.].

²⁸ Sk. https://vlkk.lt/media/public/file/Nutarimai/Rašyba_2022.pdf [skatīts 23.06.2023.].

²⁹ Sk. <https://www.vle.lt/straipsnis/elzbieta-ii/>, <https://www.vle.lt/straipsnis/karolis-iii-1/> [skatīts 23.06.2023.].

³⁰ Sk. <https://www.lrytas.lt/pasaulis/ivykiai/2023/08/14/news/ziniasklaida-britu-karalius-karolis-iii-rugseji-vieses-prancuzijoje-28012618> [skatīts 14.08.2023.].

³¹ Sk. https://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/kitos_pasaulio_naujienos/ziniasklaida-karalienes-elzbietos-ii-mirties-metiniu-proga-viesu-renginiu-nebus/ [skatīts 14.08.2023.].

³² Sk. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/charlesas-iii-rugseji-su-valstybinu-vizitu-lankysis-prancuzijoje-ziniasklaida-57-2096298> [skatīts 14.08.2023.].

Tulkotajā literatūrā personvārdu atveide mainījās 20. gadsimta beigās, kad daiļliteratūras izdošanu ietekmēja lasītāji un tirgus (Danytė 2008, 51–52). Lietuvā kopš neatkarības atgūšanas uz tulkoto grāmatu vākiem autora vārdu un uzvārdu sāka rakstīt oriģinālvalodā, piemēram, *J. K. Rowling*, lai gan romāņu valodu tekstos personvārdi gandrīz vienmēr tiek fonētiski adaptēti, bet lielāka dažādība ir vietvārdu atveidē (Danytė 2008, 52–53).

Pētījumā par īpašvārdu atveidi tulkojumos no angļu valodas novērots, ka vairums īpašvārdu daiļliteratūrā ir fonētiski un grafiski adaptēti (Pažūsis 2014, 47–228). Dažreiz ir atkāpes no Lēmuma Nr. 60, piemēram, angļu *Peter* lietuviski jāatveido kā *Piteris*, bet sastopams arī variants *Pyteris*, arī personvārdu formas ar divskaņiem mainās, piemēram, angļu *Jones* ir *Džouns*, *Džounsas* vai *Džonsas* (biežāk sastopamas formas ar *ou*), sieviešu uzvārdos *-ei* vietā ir sastopama *-ėj*, piemēram, angļu *Grey* tiek atveidots ne tikai kā *Grei*, bet arī *Grėj*, personvārdi ar neuzsvērtiem reducētiem patskaņiem adaptējot tiek atveidoti ar *a*, bet sastopami arī varianti ar *e*, piemēram, *Feldman* tiek atveidots kā *Feldmanas*, lai gan ir fiksēts arī *Feldmenas*, tāpat arī sastopami kļūdaini atveidoti personvārdi ar angļu līdzskaņiem *th*, *w*, *r*, *s*. (Pažūsis 2014, 53–67)

Tulkojot daiļliteratūru, personvārdi tiek adaptēti arī morfoloģiski, pie adaptētajām un autentiskajām formām pievienojot galotnes, kas nepieciešamas vārdu sintaktisko sakaru izteikšanai teikumā. Pievienojot galotnes atveidotajām formām, variācijas rodas, ja angļu personvārda zilbe tiek identificēta ar lietuviešu valodas galotnēm *-as*, *-is*, *-us*, piemēram, angļu *Andrews* tiek atveidots kā *Endrius*, *Endriusas* vai *Endrusas*, angļu *Davis* tiek atveidots kā *Deivis*, *Deivisas*, tiek izvēlēta nepareiza galotne, piemēram, angļu *Jasper* tiek atveidots ne vien kā *Džasperis*, bet arī *Džasperas*, mainās galotne, piemēram, angļu *June* tiek atveidota *Džuna* vai *Džunė*, dažkārt galotne tiek pievienota pēc tradīcijas, piemēram, angļu *Ruby* atveido kā *Rubė*, *Sally* – kā *Selė*, lēmumu labāk izdodas ievērot, morfoloģiski adaptējot vīriešu personvārdus (Pažūsis 2014, 74–91). Autentiskas rakstības citvalodu personvārdu formas atrastas arī tulkojumos no romāņu valodām, piemēram, *Whitmanas*, un tulkotajā dzejā, piemēram, *Teeny* (Pažūsis 2014, 130–131). Tomēr šāds personvārdu lietojums nav raksturīgs daiļliteratūrai.

Tulkojot daiļliteratūru, atkarībā no konteksta citvalodu personvārdus, kuriem lietuviešu valodā ir tradicionālas kristīgā mantojuma atbilstmes, var mainīt, piemēram, *Eve* atveido kā *Ieva*. Kad nav tradicionālas lietuviešu valodas atbilstmes, personvārdi tiek lietoti pielāgotā formā, piemēram, *Šv. Olafo koledžas*, *Šv. Tankredo vikaras* (Pažūsis 2014, 144–151). Reizēm, neievērojot lēmuma nostādnes, tiek lietotas lietuviešu valodas tradīcijai neraksturīgas karaļu un karalienē vārdu formas, piemēram, *Mary Queen*

kļūst par *karalienē Merē* (Pažūsis 2014, 155–158; Urnēžiūtē 2009, 3–13). Daiļliteratūrā varoņu vārdus un uzvārdus var tulkot un pielāgot (tāpat kā semantiski skaidrus uzvārdus), to nozīmi skaidrojot zemsvītras piezīmēs atkarībā no teksta, izņemot raksturotājonimus, kuri tiek tulkoti tieši, tomēr diskusijas rodas par tulkojuma precizitāti (Pažūsis 2014, 164–181).

Tātad no 20. gadsimta beigām līdz 21. gadsimta sākumam publicistikas un daiļliteratūras tekstos vērojamas divas personvārdu pieraksta stratēģijas. Daiļliteratūrā personvārdi parasti tiek lietoti adaptētā formā, lai arī gadās sastapt atveides neprecizitātes. Publicistikā personvārdu formas nav konsekventas, bet pieaugušajiem domātos izdevumos biežāk tiek rakstītas oriģinālformas ar lietuviešu valodas galotnēm.

Personvārdu formas uzziņu izdevumos un zinātniskajā literatūrā (20. gadsimta beigas – 21. gadsimta sākums)

Saskaņā ar Lēmumu Nr. 60 informatīvos un izglītojošos uzziņu izdevumos, kā arī zinātniskajā literatūrā ir jālieto autentiskas citvalodu personvārdu formas. Tomēr arī šādos izdevumos ir vērojama personvārdu pieraksta dažādība.

Lietuviešu valodā rakstītajā zinātniskajā literatūrā pārsvarā lieto autentiskas citvalodu personvārdu formas. Šī tendence ir novērojama 21. gadsimta 20. gados izdotajos zinātniskajos žurnālos, kuros ir raksti lietuviešu valodā³³, kaut arī citvalodu personvārdu lietojums ir atkarīgs no izdevuma tradīcijām un zinātnju jomas.

Daļā tekstu tiek lietotas oriģinālformas ar pievienotām galotnēm. Pie šī principa pieturas, piemēram, žurnāls „Knygotyra”, kurā ir lietotas tādas formas kā *Armandas D'Angouras*, *Peteris Gray'us*, *Susan Applegate Krouse*, *Jay'aus Roundso* (vienskaitļa ģenitīvs), *David Andersono* (vienskaitļa ģenitīvs) un, pat saglabājot citu valodu ortogrāfiju, piemēram, *Zbyněkui Zbyslavui Stránský'ui* (vienskaitļa datīvs)³⁴. Tāda pati citvalodu personvārdu pieraksta stratēģija ir arī žurnālā „Sociologija. Mintis ir veiksmas”, piemēram, *Silke's Bartmann* (vienskaitļa ģenitīvs), *Maurice'u Merleau-Ponty* (vienskaitļa instrumentālis), *Martinq Buberj* (vienskaitļa akuzatīvs), *Alfredas Schützās*, *Melisa Mārčuš*, *Michelio Conde'o* (vienskaitļa ģenitīvs), *Tschiltschke'ē*³⁵.

³³ Vairums Lietuvā izdoto žurnālu zinātniskos darbus publicē galvenokārt lietuviešu un angļu valodā – ar tendenci vairāk rakstīt angļu valodā.

³⁴ Sk. <https://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/view/30496/29483> [skatīts 16.08.2023.].

³⁵ Sk. <https://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmas/article/view/29157/28282> [skatīts 16.08.2023.].

Citos zinātniskajos izdevumos tiek lietotas citvalodu personvārdu formas bez galotnēm: tādas, piemēram, ir atrodamas žurnālā „Slauga. Moksas ir praktika” – *Adrienssens J.* (vienskaitļa ģenitīvs), *Healy S.* (vienskaitļa ģenitīvs), *Tyrell M.* (vienskaitļa ģenitīvs), *Ross Adjie* (vienskaitļa instrumentālis)³⁶. Vēl citos izdevumos personvārdi lietoti bez galotnēm, ja tekstā ir minētas norādes uz zinātnisko literatūru, bet dažkārt galotnes tiek pievienotas, apcerot autoru domas. Tas ir novērojams, piemēram, žurnālā „Psihologija”, kurā izmantotas tādas formas kā *M. Merleau-Ponty* (vienskaitļa ģenitīvs), *E. Husserl*, *Wertz*, bet *E. Husserlio* (vienskaitļa ģenitīvs), *Wertz*³⁷.

Autentiski rakstītus personvārdus var sastapt ne tikai zinātniskajā literatūrā, bet arī cita veida tekstos. Piemēram, autentiski tiek rakstīti Eiropas Savienības Tiesas tiesnešu un dalībnieku – vīriešu un sieviešu – uzvārdi, tiem nepievienojot galotnes. Tulkotajā nozaru literatūrā personvārdu formas ir mainīgas, piemēram, dažādos šāda veida izdevumos tiek lietots *Steve Jobsas*, *Steve’as Jobsas* un *Stivas Džobsas*, lai gan kopumā populārzinātniskos, uzzīņu un izglītojošos izdevumos cenšas nošķirt reālu un izdomātu personu vārdus. Reālām personām ir svarīga precizitāte, līdz ar to sliecas lietot oriģinālo rakstību, savukārt izdomātām – pielāgoto (Pažūsis 2014, 130–133).

Enciklopēdijas „Visuotinė lietuvių enciklopedija” virsrakstos ir izvēlētas autentiskās personvārdu formas, iekavās pievienojot adaptētās, piemēram, *Freud Sigmund* (*Zigmundas Froidas*), toties tekstā autentiskajām formām tiek pievienotas galotnes, piemēram, *S. Freudo* (vienskaitļa ģenitīvs)³⁸. Kopumā šī enciklopēdija tiek izmantota, lai noskaidrotu, kā adaptēt konkrētos onimus.

Citos uzzīņu literatūras avotos rīkojas atšķirīgi. 2019. gadā izdotajā informatīva rakstura grāmatā „Religijos”³⁹ redzams, ka reālu personu personvārdi parasti tiek lietoti autentiskās formās ar pievienotām galotnēm, piemēram, *Theodoras Herzlis*, *Karlas Barthas*, *Johnas Wycliffe’as*, *Charleso Taze’o Russelo* (vienskaitļa ģenitīvs), *Haile Salassie*, *Haile’ēs Salassie’ēs* (vienskaitļa ģenitīvs), bet tāpat ir sastopamas arī nelokāmas formas *Gandhi* (vienskaitļa datīvs) un personvārdi ar lietuviešu valodas galotni, piemēram, *Gandhi* (vienskaitļa akuzatīvs).

2018. gadā izdotajā pusaudžiem paredzētajā izglītojošajā grāmatā „Visata”⁴⁰ tiek lietotas atveidotas formas, iekavās norādot oriģinālformas, piemēram, *Stivenas Hokingas* (*Stephen Hawking*), *Fredas Hoilis* (*Fred Hoyle*),

³⁶ Sk. <https://www.zurnalai.vu.lt/slauga/article/view/31635/30525> [skatīts 16.08.2023.].

³⁷ Sk. <https://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/31720/31311> [skatīts 16.08.2023.].

³⁸ Sk. <https://www.vle.lt/straipsnis/sigmund-freud/> [skatīts 23.06.2023.].

³⁹ *Religijos*. Vilnius : Alma littera, 2019.

⁴⁰ *Visata: žvaigždžių sistemas, planetos, galaktikos*. Vilnius : Vaiga, 2018.

Džoselina Bel (Jocelyn Bell). Pie šī principa pieturas arī plašai sabiedrībai paredzētos Eiropas Savienības Publikāciju biroja sagatavotajos tulkotajos izdevumos, piemēram, *Vinstonas Čērčilis (Winston Churchill)*, kā arī tulkotās nozaru literatūras grāmatās, piemēram, *Endriu Karnegis (Andrew Carnegie)* (Pažūsis 2014, 135–136). Savukārt 2021. gadā izdotajā bērnu grāmatā „Herojai”⁴¹ lietotas tikai adaptētas personvārdu formas, piemēram, *Maiklas Džordanas, Saimon Bails, Šonas Vaitas, Ilonas Maskas*.

Tātad zinātniskajos žurnālos parasti izmanto oriģinālās personvārdu formas, bet personvārdu galotņu pievienošana ir atkarīga no konkrētā izdevuma tradīcijām un zinātņu nozares. Informatīvos izdevumos vērojama personvārdu rakstības dažādība, to nosaka adresāts un izdevuma veids.

Vārdu un uzvārdu lietojums mūsdienų Lietuvas dokumentos

Pēc Lietuvas neatkarības atgūšanas 1990. gadā notika pāreja uz konsekventu lietuviešu valodas lietošanu dokumentos. Pamatojoties uz Lietuviešu valsts valodas komisijas lēmumu, Lietuvas Republikas Augstākā padome 1991. gadā pieņēma lēmumu, saskaņā ar kuru „vārdi un uzvārdi pasēs rakstāmi ar lietuviešu valodas rakstzīmēm atbilstoši lietuviešu valodas ierakstiem esošajās pasēs vai citos personas dokumentos, uz kuru pamata pase tiek izsniegta”⁴², bet citu tautību pilsoņiem pēc rakstiska iesnieguma vārdus un uzvārdus pilsoņa pasē var rakstīt arī bez lietuviešu valodas galotnēm⁴³, t. i., saskaņā ar izrunu un neiekļaujot lietuviešu valodas gramatiskajā sistēmā. Atšķirībā no padomju laika dokumentiem vārdi tika pārcelti pirms uzvārdiem, pazuda tēvvārdi, un tika radīti noteikumi par citvalodu personvārdu rakstību (Kniūkšta 2013, 50). 1991. gadā Lietuviešu valsts valodas komisija apstiprināja Lietuvas poļu⁴⁴, baltkrievu⁴⁵, krievu⁴⁶ un ukraiņu⁴⁷ vārdu un uzvārdu rakstības (transkripcijas) noteikumus Lietuvas Republikas pilsoņu dokumentos, vēlāk arī

⁴¹ Marx, Jonny. *Herojai. Įkvepiantys žmonės ir jų neįtikėtini darbai*. Vilnius : Alma littera, 2019.

⁴² Sk. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.652> [skatīts 23.06.2023.].

⁴³ Sk. turpat.

⁴⁴ Sk. <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-lenku-kalbos> [skatīts 23.06.2023.].

⁴⁵ Sk. <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-gudu-baltarusiu-kalbos> [skatīts 23.06.2023.].

⁴⁶ Sk. <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-rusu-kalbos> [skatīts 23.06.2023.].

⁴⁷ Sk. <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/perrasa-is-ukrainu-kalbos> [skatīts 23.06.2023.].

ķīniešu, japāņu, ivrita un jidiša, tāpat arī apstiprināja transkripcijas noteikumus atveidei no angļu, vācu u. c. valodām.

Pēdējo trīsdesmit neatkarīgās Lietuvas pastāvēšanas gadu laikā ir notikušas plašas diskusijas un izstrādāti dažādi projekti par personvārdu rakstību dokumentos⁴⁸. Ir radušies daudzi jautājumi par ārvalstnieku un viņu ģimenes locekļu vārdu rakstību.

2022. gadā tika pieņemts jauns Lietuvas Republikas likums par vārda un uzvārda rakstību dokumentos⁴⁹, kas stājās spēkā 2022. gada 1. maijā. Saskaņā ar šo likumu „pēc Lietuvas Republikas pilsoņa, kas nav lietuvietis, lūguma viņa un viņa bērnu vārdus un uzvārdus Lietuvas Republikas pilsoņa identitāti apliecinošos dokumentos un civilstāvokļa aktu reģistros raksta ar latīņu alfabēta burtiem (bez diakritiskajām zīmēm)”⁵⁰. Šajā sakarā Lietuvas Republikas valdība pieņēma lēmumu, ar kuru apstiprināja personas vārda un uzvārda rakstības noteikumus personas identitāti apliecinošos un cita veida dokumentos⁵¹. 2022. gadā Lietuviešu valsts valodas komisijā tika apstiprināti noteikumi par kirilicas rakstzīmju transliterāciju ar latīņu alfabēta burtiem⁵². Tajos noteikts, ka personas identitāti apliecinošos un cita veida dokumentos un civilstāvokļa aktu ierakstos vārdus un uzvārdus transliterē ar latīņu alfabēta burtiem bez diakritiskajām zīmēm (burtus ar diakritiskajām zīmēm lieto tikai tad, ja attiecīgie burti ir sastopami lietuviešu valodas alfabētā). Tas ir ērti, jo nav problēmu ar personu identifikāciju un nav atšķirību dokumentos.

Jaunais likums par personas vārda un uzvārda rakstību Lietuvas Republikas dokumentos ir izraisījis daudz diskusiju, jo tas atļauj uzvārdu rakstību ar citvalodu burtiem dokumentos un civilstāvokļa aktu reģistros. Tas galvenokārt attiecas uz to personu uzvārdu rakstību, kuras pēc laulības noslēgšanas izvēlējušās ārvalstu pilsoņu uzvārdus, kas pierakstīti ar citvalodu rakstu zīmēm. Tāpat tas skar Lietuvas mazākumtautību pārstāvju, piemēram, poļu uzvārdus, kas dokumenta avotā rakstīti ar citvalodu rakstu zīmēm. Saistībā ar šo noteikumu Lietuvas Republikas Seima deputātu grupa vērsās Konstitucionālajā tiesā⁵³, lai noskaidrotu, vai šī likuma 3. panta trešajā daļā un

⁴⁸ Plašāk sk. <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/asmenvardziai> [skatīts 23.06.2023.].

⁴⁹ Sk. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/c8890cd07e6e11ec993ff5ca6e8ba60c> [skatīts 23.06.2023.].

⁵⁰ Sk. turpat, 3. panta trešā daļa.

⁵¹ Sk. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/efc0e036c6e811ecb69ea7b9ba9d787b?jfwid=11kq9466hk> [skatīts 23.06.2023.].

⁵² Sk. <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/kirilisku-rasmenu-transliteravimo-lotyniskos-abeceles-rasmenimis-taisykles> [skatīts 23.06.2023.].

⁵³ Plašāk sk. <https://lrkt.lt/lt/apie-teisma/naujienos/1331/konstitucinis-teismas-tirs-ar-asmens-vardo-ir-pavardes-rasymo-dokumentuose-istatymo-nuostata-del-galimybės-pilieciu-asmenvardzius-rasyti-ne-valstybine-kalba-nepriestarausja-konstitucijai:485> [skatīts 23.06.2023.].

4. panta otrajā daļā paredzētās tiesības rakstīt pilsoņu personvārdus valodā, kas nav valsts valoda, nav pretrunā ar Lietuvas Republikas Konstitūcijas 14. panta nosacījumu, ka „valsts valoda ir lietuviešu valoda”⁵⁴. Tomēr Konstitucionālā tiesa 2023. gadā pieņēma spriedumu, ka 2022. gada likums nav pretrunā ar Konstitūciju⁵⁵.

2022. gada lēmums par personvārdu rakstību ar citvalodu burtiem ir vērtējams divējādi. Jau kopš 20. gadsimta beigām ir bijusi problēma ar ārvalstu personvārdu, kuros ir *x*, *w*, *q*, rakstību Lietuvas Republikas dokumentos, jo pirms minētā likuma stāšanās spēkā 2022. gada 1. maijā šie burti personvārdu pierakstam dokumentos netika lietoti. Mantotais personvārds lielākoties tika pārrakstīts oriģinālformā no ārzemju dokumenta, izņemot *x*, *w*, *q*, kas tika mainīti ar lietuviešiem ierastiem burtiem, piemēram, *w* tika aizstāts ar *v* (bez jebkādiem apstiprinātiem noteikumiem), piemēram, *Schwarz* tika rakstīts kā *Schvarz*. Šādas viena uzvārda variācijas starp ģimenes locekļiem negatīvi ietekmēja gan sabiedrību kopumā, gan atsevišķu pilsoņu, vienas ģimenes locekļu identifikāciju, kā rezultātā radās juridiskas problēmas.

Tādējādi 2022. gada lēmums atrisināja jautājumu par identisku uzvārdu piešķiršanu personām, kas noslēgušas laulību ar ārvalstu pilsoņiem un pieņēmušas viņu uzvārdus, par ko Lietuvā līdz tam bija daudz diskutēts. Lietuviešu valsts valodas komisija vairāk nekā divdesmit gadu garumā bija iestājusies par to, lai Lietuvas pilsoņiem, kas pieņēmuši savu laulāto – ārvalstu pilsoņu – uzvārdus, tie tiktu rakstīti oriģinālformā latīņu burtiem, par dokumenta avotu uzskatot ārvalstnieka personu apliecinošu dokumentu⁵⁶, taču likums netika pieņemts. Tā rezultātā sākotnēji, lai ģimenei panāktu kopīgu uzvārdu, šis jautājums tika risināts ar tiesas starpniecību, piemēram, tiesvedība par uzvārdu *Pauwels*, kas dokumentos bija pierakstīts kā *Pauvels*⁵⁷.

Ar ārvalstu pilsoņiem precējušos personu uzvārdu oriģinālās transkripcijas legalizēšana dokumentos ar burtiem *x*, *w*, *q* būtiski neietekmē lietuviešu valodu vai tās sistēmu. Pirmkārt, šādu personvārdu nav daudz, tie ir Lietuvas pilsoņu īpašvārdu kopuma perifērija, t. i., nevis lietuviešu valodas īpašvārdu kopuma daļa, bet citu valodu iestarpinājumi lietuviešu valodā.

⁵⁴ Sk. <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [skatīts 23.06.2023.].

⁵⁵ Sk. <https://lrkt.lt/lt/apie-teisma/naujienos/1331/asmens-vardo-ir-pavardes-rasyto-dokumentuose-istatymo-nuostatos-kuriomis-nustatyti-atiskiri-atvejai-kada-pilieciu-asmenvardziai-asmens-tapatybe-patvirtinanciuose-dokumentuose-gali-buti-rasomi-lotyniskos-abeceles-rasmenimis-be-diakritiniu-zenklu-nepriestarauja-konstitucijai:566> [skatīts 16.08.2023.].

⁵⁶ Plašāk sk. <https://vlkk.lt/component/content/article?id=12807:vlkk-pritaria-europos-komisijos-nuostatai-del-asmenvardziu> [skatīts 16.08.2023.].

⁵⁷ Sk. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilniaus-teismas-nurode-lietuvos-pilietes-pavarde-tapatybes-kortelege-rasyti-su-w-56-650895> [skatīts 16.08.2023.].

Otrkārt, dzīvojot globalizācijas apstākļos, no citu valodu uzvārdiem tāpat neizdosies norobežoties, un bija svarīgi tos iekļaut īpašvārdu kopuma sistēmā, jo tie ir Lietuvas pilsoņu personvārdi, kuru pieraksta noteikumi jāizstrādā, vērtējot parādības no lietuviešu valodas perspektīvas. Iepriekš minēto trīs burtu *x*, *w*, *q* rakstība uzvārdos ir politisks lēmums. Tas ir būtisks cilvēku identificēšanai un atspoguļo uzvārda funkciju, jo uzvārds ir personvārds, kas norāda uz piederību konkrētai ģimenei un dzimtai, savukārt nesistēmisku burta atšķirību juridiski var traktēt dažādi un tā var radīt problēmas.

Pieņemtais likums ietekmē Lietuvas poļu personvārdu rakstību. Līdz pat 2022. gada lēmumam Lietuvā dzīvojošo mazākumtautību pārstāvju personvārdi tika rakstīti Lietuvas pilsoņiem ierastā kārtībā: tāpat kā lietuviešu personvārdi, tikai, kā jau iepriekš minēts, tika ņemtas vērā mazākumtautību valodu izskaņas (sk. iepriekš). Līdz šim nav bijis diskusiju par to, ka Lietuvas pilsoņu personvārdu celmu formas rakstveidā būtu jādiferencē pēc tautības. Tāpēc pieņemtais lēmums ir politisks un nav balstīts uz Lietuviešu valsts valodas komisijas vai sabiedrības lielākās daļas piedāvājumiem. Šobrīd viss, kas Lietuvas pilsonim ir jādara, lai iegūtu poļu uzvārdu ar burtu *w*, ir jādeklarē sava tautība.

Tomēr šķiet, ka uzvārdu rakstīšana ar poļu valodas burtiem ir drīzāk politisku ambīciju jautājums, jo no 2022. gada 1. maija līdz 2023. gada augustam savus uzvārdus šādā veidā dokumentos ir reģistrējušas 337 personas, no kurām pirmā bija Lietuvas Republikas tieslietu ministre Evelīna Dobrovolska (*Ewelina Dobrowolska*)⁵⁸, kas ir šī projekta iniciatore. No 337 personām absolūtais vairākums – 325 personas – bija Lietuvas Republikas pilsoņi vai dubultpilsoņi un mazāk par piecām personām – ar Polijas Republikas pilsonību vai Polijas un Lietuvas dubultpilsonību⁵⁹. Dažas nedēļas vēlāk Tieslietu ministrija precizēja datus un paziņoja, ka minētajā laikposmā personvārdus kopumā nomainījuši 752 cilvēki, no kuriem 203 ir poļi, kas personvārdus mainījuši atbilstoši poļu valodas gramatikas likumiem, lai gan atjauninātie dati neatklāj to cilvēku skaitu, kas savus personvārdus ir reģistrējuši ar poļu valodas rakstzīmēm⁶⁰.

⁵⁸ Sk. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2022/05/24/news/teisingumo-ministre-e-dobrovolska-pakeite-pavardes-rasyba-is-lietuviskos-i-lenkiska-23462536> [skatīts 31.01.2024.].

⁵⁹ Šis lēmums bija aktuāls personām, kas noslēgušas laulību ar ārvalstniekiem, un personām ar dubulto pilsonību, plašāk sk. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2050409/daug-triuksmo-bet-vangi-realybe-is-viso-dokumentuose-raides-w-x-ar-q-isirase-337-asmenys-is-julenku-tautybes-maziau-nei-5> [skatīts 16.08.2023.].

⁶⁰ Sk. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2058075/asmenvardzius-lietuvoje-pasikeite-jau-752-asmenys> [skatīts 20.08.2023.].

Lietuvas poļi ir arī cēlušī prasības un uzvarējuši lietās par uzvārdu rakstību. Šīs prasības bija ne tikai par burtu *w*, bet arī par citiem poļu valodas burtiem, piemēram, *ł*, kāda lietuviešu valodā nav. Lai gan tiesas ir lēmušas par labu poļu valodas pareizrakstībai, Lietuvā pagaidām nav tehnisku iespēju šādus burtus ieviest⁶¹. 2023. gada nogalē šo jautājumu skatīja arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa, kas nonāca pie secinājuma, ka iespēja cittautiešu pilsoņu vārdus un uzvārdus dokumentos rakstīt latīņu alfabēta burtiem bez diakritiskajām zīmēm nav pretrunā ar Konstitūciju, jo Seims bez Lietuviešu valsts valodas komisijas slēdziena par personvārdu rakstību latīņu alfabēta rakstzīmēm ar diakritiskajām zīmēm likumā nevarēja paredzēt iespēju personvārdus rakstīt citādi, kā tas šobrīd ir noteikts⁶². Tādējādi Konstitucionālā tiesa atstāja šo jautājumu atklātu un radīja precedentu Seimam lemt par diakritisko zīmju lietošanu, lai gan Seims līdz šim vēl nav vērsies pie Lietuviešu valsts valodas komisijas ar jautājumu par diakritisko zīmju lietošanu dokumentos⁶³ un vēl nav šo jautājumu skatījis.

Lietuvā ir arī problēmas ar dokumentos reģistrējamo Lietuvas pilsoņu vārdu formām. Ne tikai cittautieši, bet arī lietuvieši arvien biežāk saviem bērniem vēlas reģistrēt lietuviešu valodai neraksturīgus, galvenokārt no angļu valodas pārņemtus vārdus, kuriem nav ierasto lietuviešu valodas galotņu un kuri nav adaptēti. Pārrakstot no dažādās valstīs izdotiem dokumentiem Lietuvas Republikas pilsoņu vārdu, reģistrā pieaug lietuviešu valodai neraksturīgu personvārdu skaits, piemēram, *Leo*, *Mattie*, *Patricia*, *Thea*. Tieši uz šādiem piemēriem balstās dzimtsarakstu nodaļu darbinieki vai tiesu prakse, ja šādu vārda pierakstu pieprasa Lietuvā dzimuši Lietuvas pilsoņi⁶⁴. Lai gan līdz šim problēmu nav bijis, ar laiku 2022. gadā pieņemtais likums par poļu personvārdu rakstību var izraisīt lietuviešu valodai neraksturīgu formu skaita palielināšanos Lietuvas pilsoņu vārdu reģistrā, ko var izmantot gan dzimtsarakstu nodaļu darbinieki, gan tiesa, apstiprinot lietuviešu īpašvārdu sistēmai neraksturīgas personvārdu formas.

⁶¹ Sk. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2022/06/09/news/teismas-lietuvos-pilieciui-pavarde-leido-rasyti-su-raide-kurios-nera-lotyniskame-raidyne-23625603> [skatīts 16.08.2023.].

⁶² Sk. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2023/12/28/news/kt-galimybe-vardus-ir-pavardes-asmens-dokumentuose-rasyti-be-diakritiniu-zenklu-nepriestarauja-konstitucijai-29778239> [skatīts 31.01.2024.].

⁶³ Sk. <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2023/12/28/news/ivertino-kt-sprendima-del-diakritiniu-zenklu-vartojimo-vlkk-pirmininke-izvelgia-riziku-teisingumo-ministre-dziaugiasi-29781993> [skatīts 31.01.2024.].

⁶⁴ Plašāk sk. <https://vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/diskusija-del-asmenvardziu-ar-laisve-yra-layla> [skatīts 16.08.2023.].

Lietuviešu valsts valodas komisijas konsultācijas 2023. gadā⁶⁵ liecina, ka Lietuvas pilsoņi konsultējas arī tad, kad vēlas iegūt jaunus vai mainīt esošos vārdus. Visbiežāk tika uzdoti jautājumi par aizgūtu personvārdu formām, no kurām dažas tika pieņemtas, piemēram, *Dantē, Liamas, Karlailas, Maela, Odē, Uma*, savukārt citas noraidītas, piemēram, *Andreas, Calvinas, Seth, Jessika, Tiffany, Ume*, vai par personvārdu maiņu, piemēram, no *Liamas* uz *Liam*, no *Mindaugas* uz *Kras*, no *Viktorija* uz *Victoria*. Šie lēmumi tika pieņemti atbilstoši Personas vārda un uzvārda maiņas noteikumiem, saskaņā ar kuriem vārds nedrīkst būt pretrunā labiem tikumiem un Lietuvas Republikas sabiedriskajai kārtībai, kas ietver arī taisnīgumu⁶⁶.

Tātad, rakstot Lietuvas Republikas pilsoņu vārdus un uzvārdus dokumentos, pašlaik saskaramies ar sasāpējušu Lietuvas mazākumtautības – poļu – personvārdu rakstības problēmu: poļi vēlas, lai viņu personvārdi Lietuvas dokumentos tiktu rakstīti poļu valodai raksturīgajās formās. Tas liecina, ka pirms padomju okupācijas no Polijas atgūtajā Viļņas apgabalā nav atrisināts jautājums par personvārdu rakstību un padomju laikā nav pieliktas pūles to lietuviskošanai Viļņas apgabalā, un daļa šīs teritorijas iedzīvotāju nejūtas piederīgi Lietuvas valstij, kurā lietuviešu valoda ir valsts valoda. No otras puses, ar 2022. gadā pieņemto likumu tika atrisināta kopīga uzvārda problēma personām, kas noslēgušas laulību ar citu valstu pilsoņiem, jo līdz tam pilsoņiem tas bija radījis sarežģījumus ne vien Lietuvā, bet arī ārvalstīs.

Uzvārdu formu maiņa un sieviešu uzvārdu darināšana

Lietuvā ir bijušas un joprojām rodas diskusijas par dažādu cilmju lietuviešu uzvārdu formām, kas reģistrētas pilsoņu dokumentos. Viens no šādiem jautājumiem ir iespēja mainīt uzvārdu formas, kas sākotnēji tika saistīta ar neatkarīgajā Lietuvā sāktu uzvārdu lietuviskošanu (sk. iepriekš).

Kopš 2019. gada arvien pilnveidotie Lietuvas noteikumi par uzvārdu maiņu paredz, ka, saglabājot esošā uzvārda celmu, ir iespējams mainīt galotni, celmam noņemt vai pievienot piedēkli, ja uzvārds vēlamajā formā tradicionāli tiek lietots un šāda maiņa ir spēkā visas ģimenes uzvārdiem⁶⁷. Tātad uzvārdu *Jonelis* var mainīt uz *Jonis*, *Jonys* (saisināt uzvārdu), *Jonevičius*, *Jonaitis* (mainīt piedēkli)

⁶⁵ Plašāk sk. <https://vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/apie-asmenvardziu-klausimus-2023-metais?lang=lt-LT> [skatīts 31.01.2024.].

⁶⁶ Plašāk par personvārdu gramatiskajām prasībām sk. https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/asmenvardziai#vard_pav_suteikim [skatīts 31.01.2024.].

⁶⁷ Sk. spēkā esošo kopsavilkuma redakciju <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/60ffb44cd4111e69185e773229ab2b2/asr> [skatīts 16.08.2023.].

vai *Jonelaitis*, *Joneliauskas* (pagarināt uzvārdu). Šī iespēja ir attīstījusies kopš 2009. gada, kad tika pieņemts lēmums, kas ļauj saīsināt uzvārdus, atmetot piedēkļus, lai gan masveida interese par uzvārdu maiņu nav bijusi⁶⁸. Tāpat kopš 2019. gada personu vārdus un uzvārdus dokumentos ir iespēja rakstīt lietuviešu valodā atbilstoši izrunai vai atveidot, sal. valodas komisijas sniegtos piemērus *Yaroshyk* kā *Jarošyk* (rakstīts lietuviski atbilstoši izrunai) vai *Jaroškykas* (atveidots atbilstoši lietuviešu valodas gramatiskajai sistēmai)⁶⁹.

Lai gan Lietuvas pilsoņi izmanto iespēju mainīt uzvārda formu, šī parādība nav plaši izplatīta. 2023. gadā biežākais iemesls, kādēļ Lietuviešu valsts valodas komisijā (150 pieteikumu) vērsās iedzīvotāji, bija vēlme saīsināt uzvārdu, atteikties no piedēkļiem *-ausk-*, *-evič-* un citiem, piemēram, *-avič-*, *-ovič-*, *-ov-*, *-ev-*, *-enk-*, retāk persona ir vēlējusies atgūt vecvecāku vai vecvecvecāku uzvārdu un vienlaikus to saīsināt, atmetot piedēkli. Par uzvārdu piedēkļu vai galotņu maiņu vai uzvārdu pagarināšanu Lietuvas pilsoņi ir konsultējušies reti. Jāpiebilst, ka gadījumos, kad Lietuvas pilsoņi vēlējās saīsināt uzvārdus, „nocērtot to beigas”, piemēram, *Masiulis* vēlējās mainīt uzvārdu uz *Masi*, *Vaitkus* vēlējās kļūt par *Vait*, šie varianti tika noraidīti⁷⁰.

Vēl viens Lietuvas sabiedrībā sasāpējis jautājums ir sieviešu uzvārdu formas. Līdz 21. gadsimta sākumam ierastā prakse bija tāda, ka precētu sieviešu uzvārdi tika darināti no vīriešu uzvārdiem, atkarībā no uzvārda galotnes pievienojot piedēkli *-ienė* vai *-(i)uvienė*, bet meiteņu un neprecētu sieviešu uzvārdi tika darināti no tēva uzvārda, pievienojot piedēkli *-aitė*, *-ytė*, *-(i)ūtė* vai *-utė* atkarībā no tēva uzvārda galotnes.

Tomēr Lietuvas sievietēm šāds lēmums šķita diskriminējošs (šis jautājums ir ticis aktualizēts gan neatkarīgās Lietuvas laikā 20. gadsimta 30. gados, gan padomju laikā 60. gados, sk. Miliūnaitė 2013, 56–69). Tāpēc 2003. gadā Lietuviešu valsts valodas komisija pieņēma lēmumu, ka var pierēģistrēt uzvārdus ar galotni *-ė*, kas nenorāda uz ģimenes stāvokli, piemēram, *Butkė* (< *Butkus*), *Jankevičė* (< *Jankevičius*), *Motiekė* (< *Motieka*), *Raudonė* (< *Raudonis*), *Petrauskė* (< *Petrauskas*), bet gadījumos, kad vīrieša uzvārds beidzas ar *-ė*, sievietei arī ir tāds pats uzvārds, piemēram, *Lapė* (< *Lapė*)⁷¹. Sieviešu uzvārdi ar galotni *-ė*, kas nenorāda uz ģimenes stāvokli, tika izvēlēti, ņemot vērā vēsturiskos avotus un dialektu datus.

⁶⁸ Plašāk sk. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simaseviciai-naudojasi-galimybe-tapti-simasiais-jankeviciai-jankais.d?id=29809073> [skatīts 16.08.2023.].

⁶⁹ Sk. <https://vlkk.lt/aktualiausios-temos/asmenvardziai#vyr-pavardes> [skatīts 16.08.2023.].

⁷⁰ Plašāk sk. <https://vlkk.lt/naujiemos/pakomisiu-naujiemos/apie-asmenvardziu-klausimus-2023-metais?lang=lt-LT> [skatīts 31.01.2024.].

⁷¹ Sk. <https://vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-moteru-pavardziu-darymo> [skatīts 16.08.2023.].

Lēmums par sieviešu uzvārdiem bez piedēkļa ar galotni -ē izraisīja publiskas diskusijas. Daži cilvēki, starp kuriem bija arī vecākās paaudzes valodnieki, teica, ka šīs sievietes, kuras bija izvēlējušās uzvārdus bez piedēkļa un ar galotni -ē, dzīvo amorāli un necienīgi⁷². 2009. gadā veiktajā aptaujā par to, kā sabiedrība vērtē sieviešu bezpiedēkļu uzvārdus ar -ē, 69 % aptaujāto sieviešu uzvārdu formu nesaistīja ar viņu morāli⁷³. 2009. gadā Lietuviešu valsts valodas komisijā tika skatīts arī personu grupas piedāvājums atcelt iespēju sievietēm darināt bezpiedēkļa uzvārdus tikai ar galotni -ē, tomēr tas tika noraidīts kā nepamatots.

Gan 2010.⁷⁴, gan 2021.⁷⁵ gadā pēc kāzām Lietuvas sievietes pārsvarā izvēlējās uzvārdus ar piedēkli -ienē, bet bezpiedēkļu uzvārdi ar galotni -ē vai dubultie uzvārdi ir sastopami daudz retāk. Rita Miļūnaite (*Rita Miliūnaitė* 2013, 293) uzskata, ka uzvārdi ar -ē bieži tiek izvēlēti tāpēc, ka sievietes vēlas parādīt, ka viņas ir modernas un patstāvīgas, nevis aiz vēlmes slēpt savu ģimenes stāvokli⁷⁶.

2023. gadā Lietuvā jau uzvirvoja diskusijas par sieviešu uzvārdu darināšanu ar galotni -a, ja arī vīrieša uzvārds beidzas ar -a, piemēram, lai līdzās vīriešu uzvārda formai *Turla* arī sievietes uzvārds būtu *Turla*. Šo priekšlikumu 2022. gadā iesniedza Seima deputāte Ieva Pakarklīte (*Ieva Pakarklytė*), pamatojot to ar sieviešu diskrimināciju, jo Lietuva pieļauj izņēmumus, ja ģimenē (dzimtā) tiek saglabāts sieviešu uzvārds ar galotni -a atbilstoši kādas citas (ne lietuviešu) valodas noteikumiem, piemēram, *Kovalevskā, Račickaja*. Lai gan Lietuviešu valsts valodas komisija Seima deputātei ir atbildējusi, ka dažādās valodās ir atšķirīgas uzvārdu veidošanas likumsakarības⁷⁷, tomēr šis jautājums joprojām tiek skatīts un apspriests Seimā un radio raidījumos, arī Lietuvas valodnieki⁷⁸ iesaistās diskusijās par uzvārdiem ar galotni -a. 2023. gada rudenī šo jautājumu bija plānots skatīt Lietuvas Republikas Seimā.

⁷² Sk. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kalbininko-siulymas-moterims-imti-pavarde-su-priesaga-arba-neteketi.d?id=21990522> [skatīts 16.08.2023.].

⁷³ Sk. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/7-is-10-gyventoju-nemato-rysio-tarp-moters-pavardes-ir-jos-morales-rod-tyrimas.d?id=23130945> [skatīts 16.08.2023.].

⁷⁴ Sk. <https://mamyciuklubas.lt/naujienos/moteru-pavardes-su-priesaga-iene-islieka-populiarios-4937/> [skatīts 16.08.2023.].

⁷⁵ Sk. <https://www.delfi.lt/moterys/ivairenybes/moteru-pavardes-po-vedybu-lietuvoje-vis-dar-kelia-aistras-kodel-vienos-renkasi-iene-o-kitos-e-86836655> [skatīts 16.08.2023.].

⁷⁶ Sk. turpat.

⁷⁷ Sk. <https://vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/apie-moteru-pavardes-placiau-kodel-pritarta-e-bet-nepritarta-a> [skatīts 16.08.2023.].

⁷⁸ Sk. arī saites uz citiem viedokļiem: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/daiva-murmulaityte-vire-vire-kose-arba-dar-syki-apie-pavardes-su-a-pabaigoje.d?id=94130745> [skatīts 16.08.2023.].

Jāpiebilst, ka 2023. gada maijā Lietuviešu valsts valodas komisija paplašināja 2003. gada lēmumu „Par sieviešu uzvārdu darināšanu”, no pareizrakstības noteikumiem pārnesot sieviešu uzvārdu darināšanas nosacījumus⁷⁹. 2023. gada jūlijā Lietuvas Republikas Seima valde lūdza Lietuviešu valsts valodas komisiju sniegt atzinumu jautājumā par sieviešu uzvārdiem ar galotni *-a*. Septembrī tika sniegts negatīvs atzinums gan lingvistisku, gan juridisku iemeslu dēļ: ierosinātie uzvārdi ar *-a* neatbilst lietuviešu valodas tradīcijai un pārkāptu lietuviešu uzvārdu darināšanas noteikumu integritāti⁸⁰. Pagaidām Lietuvas Republikas Seims šo jautājumu tālāk nav skatījis.

Tātad uzvārdu formas Lietuvas sabiedrībā ir jūtīgs jautājums. Agrākos laikos bija tendence saīsināt uzvārdus, atmetot to piedēkļus. Tagad modē ir pagarināt uzvārdus, par būtiskāko uzvārda pazīmi uzskatot uzvārda pamatvārdu. Kaut arī Lietuvā ir nostabilizējusies sieviešu uzvārdu diferencēšanas tradīcija pēc ģimenes stāvokļa, 21. gadsimtā tā ir sākusi zaudēt savu funkciju un daļai iedzīvotāju kļuvusi nepievilcīga. To ietekmē globalizācija un sieviešu uzvārdu formu plašais lietojums citās valodās, kur piedēkļi nenorāda uz ģimenes stāvokli. Kā atzīst R. Miļūnaite (Miļūnaitē 2013, 306, 319), vēlme pielāgoties citvalodu kultūrām ir radījusi vēlmi atteikties no piedēkļiem un galotnēm par labu vienotai vīriešu un sieviešu uzvārdu formai, kas ir sacelšanās pret uzvārdu sistēmu kā lietuviešu identitātes sastāvdaļu.

Secinājumi

Aizgūto personvārdu rakstības īpatnības liecina, ka mūsdienu lietuviešu valodas tekstos atkarībā no publikācijas rakstura, adresāta un lietošanas tradīcijas to formas ir ļoti atšķirīgas. Daiļliteratūrā, kā arī bērniem un pusaudžiem domātos tekstos ar motivētiem un nemotivētiem izņēmumiem visbiežāk tiek rakstītas pielāgotas personvārdu formas. Savukārt Lietuvas presē, zinātniskajā vai uzzīņu literatūrā un daļēji arī nozaru literatūrā tiek lietotas oriģinālformas, pievienojot lietuviešu valodas galotnes, lai parādītu vārdu sintaktiskos sakarus teikumā. Tendence diferencēt aizgūto personvārdu lietojumu dažādos tekstos vērojama jau kopš lietuviešu rakstu valodas pirmsākumiem, savukārt neatkarīgās Lietuvas presē nostiprinājušās aizgūto

⁷⁹ Sk. <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-valstybines-lietuviu-kalbos-komisijos-2003-m-birzelio-26-d-nutarimo-nr-n-2-87-del-moteru-pavardziu-darymo-pakeitimo-2> [skatīts 31.01.2024.].

⁸⁰ Sk. <https://www.vlkk.lt/naujienos/komisijos-posedziai/vlkk-pateike-seimu-ispada-del-asmenvardziu-istatymo-pakeitimo-projekto> [skatīts 31.01.2024.].

personvārdu lietošanas tendences pārtrauca padomju laiks, pēc kura aizgūto personvārdu lietojumu dažādos tekstos atkal sāka diferencēt.

Aizgūto lietuviešu, tāpat arī cittautu, personvārdu rakstība dokumentos ir veikusi garu ceļu līdz pašreizējai situācijai. Agrāko gadsimtu dokumentos svešvalodās bija fiksēti arī nelietuviskas cilmes personvārdi, daži no tiem veidoti, pielāgojot lietuviešu cilmes vai lietuviešu valodai ierastus onīmus dokumenta valodai, tos slāviskojot. Kopš 20. gadsimta sākuma, rakstot dokumentos personvārdus lietuviešu valodā, sāka rasties jautājumi par to lietuviskošanu un sieviešu ģimenes stāvokļa nenorādīšanu. Padomju laika rusifikācija skāra arī personvārdus – dokumentos personas tika fiksētas lietuviešu valodai neraksturīgā sistēmā, neņemot vērā lietuviešu literārās valodas normas, bet pēc neatkarības atgūšanas, sākot ar 21. gadsimtu, sākās reformas. Iespiestajos tekstos, kā arī ar ārvalstniekiem precējušos personu un mazākumtautību pārstāvju uzvārdos sāka lietot lietuviešu valodai neraksturīgus burtus *w*, *x* un *q*, tāpat tika koriģētas uzvārdu formas, sākotnēji ar mērķi tos lietuviskojoš saīsināt, un mainītas tradicionālās sieviešu uzvārdu formas, ko ietekmē arī citvalodu uzvārdu lietošanas tradīcijas.

No lietuviešu valodas tulkojusi *Lāsma Sirmule*

1. Ambrazas 2008 – Ambrazas, Vytautas. *Svetimų tikrinių vardų rašymas*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2008.
2. Balčiūnienė 2013 – Balčiūnienė, Irena. Triukšmas ir įniršis dėl svetimų vardų. *Literatūra ir menas*, Nr. 3423, 2013.
3. Baltrušaitienė 2009 – Baltrušaitienė, Indrė. *Svetimvardžių rašymo tradicijos formavimasis Lietuvoje*. Magistro darbas. Vilnius : Vilniaus universitetas, 2009 [skatīts 27.08.2023.]. Pieejams: https://www.vlkk.lt/media/public/file/Svetimzodziai/str_mgr_VU09_IBaltrusaitiene.pdf
4. Būga 1908 – Būga, Kazimieras. *Aistiški studijai. I-oji dalis*. Peterburgas : Imperatoriškos Mokslo Akademijos Spauduve, 1908.
5. Būga 1922 – Būga, Kazimieras. *Kalba ir senovė*. Kaunas : Švietimo ministerijos leidykla, 1922.
6. Danytė 2008 – Danytė, Milda. Literatūrinio vertimo normų pokyčiai Lietuvoje po 1990-ųjų metų. *Kalbų studijos*, 12, 2008, 51–56 p.
7. Eismontaitė 2015 – Eismontaitė, Karolina. *Svetimvardžių vartojima spoliariuosiuose periodiniuose leidiniuose*. Bakalauro darbas. Vilnius : Vilniaus universitetas, bakalauro darbas, 2015.

8. Garliauskas 2001 – Garliauskas, Vidas. Lietuviški Šiaulėnų bažnyčios įrašai 1719–1738 metų santuokų metrikose. *Archivum Lithuanicum*, T. 3, 2001, 213–250 p.
9. Girdenis, Girdenienė 1997 – Girdenis, Aleksas, Girdenienė, Danutė. *1759 m. „Ziwato“ indeksas*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1997.
10. Gudelienė 2016 – Gudelienė, Birutė. Tikrinių vardų galūnių adaptavimo ypatumai Simono Daukanto ir Simono Stanevičiaus *Epitome Historiae Sacrae* vertimuose. *Lituanistica*, T. 62, Nr. 1 (103), 2016, 38–44 p.
11. Jonikas 1952 – Jonikas, Petras. *Gimtojo žodžio baruose*. Čikaga : Terra, 1952.
12. Jurginis 1968 – Jurginis, Juozas. Dar kartą apie tą patį. *Literatūra ir menas*, Nr. 28, 1968.
13. Kniūkšta 2013 – Kniūkšta, Pranas. Iš vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose istorijos. *Kalbos kultūra*, 86, 2013, p. 50–59.
14. Kvašytė 2004 – Kvašytė, Regina. Latvių asmenvardžiai Lietuvos spaudoje. *Kalbos kultūra*, 77, 2004, 129–137 p.
15. Maciejauskienė 1991 – Maciejauskienė, Vitalija. *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius : Mokslo, 1991.
16. Miliūnaitė 2013 – Miliūnaitė, Rita. *Ką manote apie nepriesagines moterų pavardes*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2013.
17. Palionis 1979 – Palionis, Jonas. *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*. Vilnius : Mokslo, 1979.
18. Palionis 1995 – Palionis, Jonas. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
19. Pažūsis 2014 – Pažūsis, Lionginas. *Kalba ir vertimas*. Vilnius : Lodvila, 2014 [skatīts 26.08.2023.]. Pieejams: http://www.vsk.flf.vu.lt/upl/File/knygos/Kalba_ir_vertimas.pdf
20. Pupkis 2016 – Pupkis, Aldonas. *Lietuvių kalbos sąjūdis 1968–1988 m.* Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2016.
21. Pupkis 2016a – Pupkis, Aldonas. Lietuvių kalba valstybėje. Iš tarpukario patirties. *Gimtoji kalba*, 1, 2019, 4–13 p.
22. Pupkis 2019b – Pupkis, Aldonas. Lietuvių kalba valstybėje. Iš tarpukario patirties. *Gimtoji kalba*, 2, 2019, 7–15 p.
23. Ragauskaitė 2005 – Ragauskaitė, Alma. *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2005.
24. Ragauskaitė 2022 – Ragauskaitė, Alma. *XVII–XVIII a. kėdainiečių asmenvardžiai*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2022.
25. Sakalauskaitė 2024 – Sakalauskaitė, Laura. Moterų mergautinių pavardžių priesaginė daryba XX a. trečio dešimtmečio Ramygaloje. *Gimtoji kalba* (sagatavošanā), 2024.
26. Savukynas 1968 – Savukynas, Bronys. Svarbi taikomosios kalbotyros problema. *Literatūra ir menas*, Nr. 31, 1968.

27. Sinkevičiūtė 2007 – Sinkevičiūtė, Daiva. XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai, 2005. Rec. Alma Ragauskaitė. *Archivum Lithuanicum*, 9, 2007, 359–364 p.
28. Sinkevičiūtė 2021 – Sinkevičiūtė, Daiva. Skolintų vardų su baigmeniu -ij- kamieno variantai ir jų kaita XX–XXI a. Lietuvos vardyne. *Linguistica Lettica*, 29, 2021, 155–179 p. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/lingualet.29>
29. Thies 2019 – Thies, Felix. *Innere Variation bei Daukša. Untersuchungen zu Orthographie und Syntaxdesalt litauischen Katechismus (1595) und der Postille (1599) von Mikalojus Daukša*. Köln, 2019 [skatīts 28.08.2023.]. Pieejams: <https://kups.ub.uni-koeln.de/9957/1/KUPS%20Dissertation%20Thies.pdf>
30. Urbutis 2006 – Urbutis, Vincas. *Lietuvių kalbos išdavystė*. Vilnius : Margi raštai, 2006.
31. Urnėžiūtė 2009 – Urnėžiūtė, Rita. Atsargiai – šventieji! *Gimtoji kalba*, 9, 2009, 3–13 p.
32. Vaitkūnas 1968 – Vaitkūnas, Juozas. Tikrinių vardų rašymo painiava Lietuvoje. *Draugas*, Nr. 294 (50), 1968 [skatīts 26.08.2023.]. Pieejams: http://www.draugas.org/archive/1968_reg/1968-12-14-PRIEDAS-DRAUGASm.pdf
33. Vanagas 1994 – Vanagas, Aleksandras. Prof. A. Salys ir pavardžių bei vietovardžių komisija. *Lietuvių kalbotyros klausimai. Lietuvių kalbos tarmės ir jų tyrinėjimai*, 34, 1994, 64–71 p.
34. Zinkevičius 1977 – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius : Mokslas, 1977.
35. Zinkevičius 1987 – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių kalbos istorija II. Iki pirmųjų raštų*. Vilnius : Mokslas, 1987.
36. Zinkevičius 1988 – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių kalbos istorija III. Senųjų raštų kalba*. Vilnius : Mokslas, 1988.
37. Zinkevičius 1990 – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių kalbos istorija IV. Lietuvių kalba XVIII–XIX a.* Vilnius : Mokslas, 1990.
38. Zinkevičius 1992 – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių kalbos istorija V. Bendrinės kalbos iškilimas*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
39. Zinkevičius 1994 – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių kalba naujaisiais laikais VI*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

Lauma Šime

Raksta zinātniskais konsultants:

Daiki Horiguči (Daiki Horiguchi)

Japāņu personvārdu atveide latviešu valodā

Japāņu valoda un rakstība

Japāņu valodā runā apmēram 127 miljoni cilvēku Japānā, un tā ir devītā izplatītākā valoda pasaulē. Japāņu valodas izcelsme nav zināma. Vienā no teorijām to uzskata par izolētu valodu, otrajā pieņem, ka japāņu valoda ietilpst altajiešu valodu saimē, bet trešajā – ka austronēziešu valodu saimē. (Iwasaki 2013, 1–4)

Japāņu valoda, kurai veltīts šis raksts, ir tā sauktā standartvaloda jeb literārā valoda (標準語 *hjódzungo*, *hyōjungo*), vēlāk pārdēvēta par kopvalodu (共通語 *kjocūgo*, *kyōtsūgo*), ko Japānas valdība oficiāli noteica 1913. gadā un kas ir balstīta galvaspilsētā Tokijā runātajā dialektā. Šo standartvalodu izmanto izglītības iestādēs un publiskajā komunikācijā, un to saprot visā valstī.

Japāņu valodas rakstībā šobrīd tiek izmantotas trīs rakstības sistēmas vienlaikus. Japāņu valodas hieroglifus jeb kandži (漢字 *kanji*)¹, burtiski – ķīnizīme jeb Ķīnas rakstzīme –, izmanto japāņu valodas vai ķīniešu valodas cilmes nomenklatūras vārdu pierakstīšanai, t. i., lietvārdu rakstībai un darbības vārdu un īpašības vārdu sakņu jeb nelokāmās daļas rakstībai. Vienlaikus ar kandži izmanto divus zīlbu alfabētus – hiraganu (ひらがな *hiragana*) un katakanu (カタカナ *katakana*). Ar hiraganu pieraksta vārdu daļas vai vārdus ar gramatisku nozīmi, piemēram, darbības vārdu un īpašības vārdu galotnes, un partikulas, kam japāņu valodā ir gramatiska funkcija. Ar katakanu pieraksta onomatopoētiskus vārdus un svešvalodu (izņemot ķīniešu valodas) cilmes vārdus, galvenokārt tie ir angļu valodas cilmes vārdi, piemēram, *pankēki* (パンケーキ) no angļu *pancake* 'pankūka'. Visus japāņu valodas vārdus var pierakstīt tikai ar zīlbu alfabētiem, tātad katra kandži izrunu var pierakstīt ar hiraganas vai katakanas rakstzīmēm (visbiežāk ar hiraganu, bet ir arī gadījumi, kad pieraksta ar katakanu). Šādi rakstīt skolā mācās japāņu bērni un arī japāņu valodas kā svešvalodas apguvēji. Tā kā kandži skaits ir ievērojami lielāks (šobrīd japāņu standartvalodā lietošanai

¹ Šeit un citur, ja tekstā nav norādīts citādi, iekavās sniegta japāņu vārda oriģinālā rakstība un atveide angļu valodā pēc Hepbērna sistēmas.

publikācijās izveidots 2136 kandži saraksts, bet, rakstot ar datoru, iespējams izvēlēties no gandrīz 7000 kandži), tos apgūst pakāpeniski un pamazām ar tiem sāk aizstāt hiraganas rakstzīmes (Iwasaki 2013, 24).

Pirmās rakstzīmes, ko iepazīna Japānas teritorijā, bija ķīnizīmes jeb ķīniešu valodas hieroglifi. Ķīniešu teksti Japānas arhipelāgā parādījās jau mūsu ēras 1. un 2. gadsimta mijā, un pamazām izveidojās dažādas to lietojuma metodes. Pirmais to lietojums zināms kā *kundoku* (訓読 *kundoku*) – lasa ķīniešu valodā sastādītu tekstu, asociējot hieroglifa oriģinālo nozīmi ar līdzīgas nozīmes vārdu japāņu valodā, izmanto japāņu valodas izrunu, tekstu papildina ar japāņu valodas gramatiskajiem elementiem un maina vārdu secību atbilstoši japāņu valodas likumiem. Vēlāk radās jauns ķīnizīmju lietojums – tās lietoja kā fonētiskus simbolus japāņu valodas vārdu rakstīšanai, tādējādi hieroglifs tika atdalīts no oriģinālās nozīmes un izmantots tikai sava skanējuma dēļ. Šo lietojumu sauc par *manjoganu* (万葉仮名 *manyōgana*). Ir vārdi, kuriem šāda rakstība saglabājusies arī mūsdienu japāņu valodā, piemēram, *Āzija* (亜細亜 *Adžia, Ajia*), tomēr jāpiebilst, ka visbiežāk šo vārdu raksta ar katakanas zilbju alfabētu – *Āzija* (アジア *Adžia, Ajia*). Kā redzams, katra kandži nozīmei nav sakara ar vārda nozīmi, tie izvēlēti galvenokārt izrunas dēļ.

Āzija (亜細亜 *Adžia, Ajia*)

kandži	nozīme	izruna
亜	otrais, ēkas pamats	a
細	tievs	dži
亜	otrais, ēkas pamats	a

Ilgu laiku šie abi lietojumi parādījās vienlaikus vienā tekstā – daļa vārdu tika pierakstīti ar ķīnizīmēm kā fonētiskiem simboliem, bet daļa – ar savu oriģinālo semantiku un tikai izrunāta kā atbilstošais japāņu valodas vārds. Vēlāk tika izveidoti abi zilbju alfabēti – hiragana un katakana –, kas sākotnēji izmantoti atšķirīgiem tekstiem un situācijām. Piemēram, hiraganu izmantoja sievietes, rakstot dienasgrāmatas un dzeju, bet katakanu izmantoja budistu mūki reliģiska satura tekstos, lai pierakstītu gramatiskos japāņu valodas elementus vai komentētu tekstu saturu (Iwasaki 2013, 18–25). Šādas vēsturiskās lietojuma attīstības rezultātā arī šobrīd japāņu valodā vairumam kandži ir gan japāniskā no *kundoku* lietojuma radusies izruna (tagad īsāk

saukta par *kun* izrunu), gan no *manjoganas* lietojuma radusies izruna (tagad īsāk saukta par *on* izrunu). Turklāt ķīniešu valodas teksti Japānas teritorijā nonāca dažādos vēsturiskos periodos un vairāku ķīnizmjū izruna laika gaitā ir mainījusies, tādēļ vizuāli un semantiski vieni un tie paši hieroglifi Japānas teritorijā nonāca ar dažādu izrunu. Vēl joprojām japāņu valodā ir kandži ar, piemēram, trīs dažādām *on* izrunām. Tā kā vairumam kandži ir vairākas *kun* un vairākas *on* izrunas, to pareizo izrunu konkrētā situācijā var izsecināt tikai pēc konteksta un pēc tā, ar kādiem citiem kandži tas kopā rakstīts. Ja runa ir par personvārdiem, bieži pareizo izrunu zina tikai pats vārda īpašnieks (Iwasaki 2013, 24). Ja persona vēlas, lai tās vārdu pareizi izlasītu, ir jānorāda rakstība arī ar zilbju alfabētu. Piemēram, tālāk redzams, ka vienus un tos pašus kandži var dažādi izrunāt – pieci dažādi vīriešu personvārdi tiek rakstīti ar vienādiem kandži.

kandži	hiragana	latviešu valoda
大樹	だいき	Daiki
大樹	たいき	Taiki
大樹	だいじゅ	Daidžu
大樹	たいじゅ	Taidžu
大樹	ひろき	Hiroki

Japāņu valodas latinizācija jeb transliterācija

Japāņu valodas vārdi, arī personvārdi, visbiežāk latviešu valodā nonāk ar angļu valodas starpniecību, tādējādi skaņas tiek atveidotas no japāņu valodas angļu valodā, un tad – no angļu valodas latviešu valodā. Lai izvairītos no kļūdainas atveides latviešu valodā, jāaplūko japāņu valodas rakstība un jāsaprot, no kādām rakstzīmēm vārds sastāv oriģinālvalodā, tāpat bieži nepieciešams zināt, no kādiem kandži vārds sastāv (precīzāk, kur vārdā ir kandži robeža, t. i., beidzas viena kandži izruna un sākas otra). Tā kā bieži tas nav iespējams (tādēļ, ka visbiežāk lasītājam nav pazīstama japāņu valodas rakstība un kandži, vai tādēļ, ka vārdam nav atrodams oriģinālais avots), svarīgi aplūkot pazīstamākās un biežāk lietotās japāņu valodas latinizācijas sistēmas. Japāņu valodā tās pazīstamas kā *romadžī* (ローマ字 *romaji*), burtiski – romiešu rakstzīmes. Iepriekš latviešu valodā izmantota atveide *romadžī* (plašāk par šīm atveides atšķirībām turpmāk rakstā) (Eglīte, Katajs 1978, 166), bet angļu valodā visbiežāk sastopamais termins ir *romanization*. Lai arī latviešu valodā

atbilstošais termins ir *latinizācija*, ir skaidrs, kādēļ, runājot par japāņu valodu, bieži sastopams arī termins *romanizācija*.

Pastāv vairākas japāņu valodas latinizācijas sistēmas un to variācijas, bet divas galvenās un visizplatītākās ir Hepbērna un *Kunrei* sistēmas (訓令 *Kunrei*, valdības pilnvarotā atveides sistēma) (SWET [2018] 2022, 15). Rietumu valstīs, kā arī japāņu valodas apguvēju vidū visizplatītākā japāņu valodas latinizācija jeb atveide angļu valodā ir amerikāņu misionāra Džeimsa Kērtisa Hepbērna (*James Curtis Hepburn*, 1815–1911) izveidotā sistēma (turpmāk – Hepbērna sistēma), ko autors izmantoja savā 1887. gadā publicētajā japāņu un angļu valodas vārdnīcā. Šī sistēma ir balstīta angļu valodas skaņu sistēmā, precīzāk, angļu valodas līdzskaņos un itāļu un vācu valodas patskaņos (SWET [2018] 2022, 16), tādēļ indoeiropiešu dzimto valodu runātājiem, kas neprot japāņu valodu, tā ir instinkktīvi vissaprotamākā un ir viegli uzminēt pareizo (vai vismaz vistuvāko) japāņu valodas vārda izrunu. Par spīti tam, ka *Kunrei* sistēma 1937. gadā tika pieņemta par oficiālo sistēmu valstī, tiek izmantota Japānas valdības iestādēs un mācīta skolās (SWET [2018] 2022, 16), iedzīvotāju aptauja (Nippon 2022; Asahi Shimbun 2022) atklāj, ka Hepbērna sistēma ir visizplatītākā arī japāņu vidū. To izmanto vairumā akadēmisko tekstu un angļu valodas publikācijās Japānā, un tā ir pamatā arī sistēmai, ko Japānas valdība izmanto personvārdu atveidei japāņu pasēs (Komaba 2009, 1–2). Tomēr ne visiem japāņiem ir pasēs, jo to noformēšana nav obligāta, bet citos personu apliecinošos dokumentos vārds netiek latinizēts. Tādējādi daudzi savu vārdu raksta, izmantojot nevis Hepbērna sistēmu, bet gan *Kunrei* sistēmu vai kādu no abu sistēmu variācijām. Bieži novērojams arī abu sistēmu paralēls lietojums, piemēram, vienā ceļazīmē katrs vietvārds atveidots pēc savas metodes. Hepbērna sistēmu izmanto izdevniecības akadēmiskām publikācijām angļu valodā, vārdnīcās un presē (SWET [2018] 2022, 16).

Tomēr Hepbērna sistēmai ir variācijas, un laika gaitā ir izveidojušās vairākas tai radniecīgas sistēmas, kas visas tiek sauktas vienā vārdā – par Hepbērna atveides sistēmu. Visas ir balstītas oriģinālajā sistēmā, bet ir vairākas atšķirības (par tām turpmāk rakstā). Šīs variācijas var radīt apjukumu gan japāņu, gan valodas apguvēju vidū, bet jo īpaši tas rada pārpratumus to cilvēku starpā, kas nezina japāņu valodu, un bieži nav skaidrs, vai ir runa par dažādām atveides variācijām vai pilnīgi atšķirīgiem vārdiem un skaņām. Joko Kudo (Kudo 2011, 100) secina, ka Hepbērna sistēma drīzāk ir uzskatāma par vienotu atveides principu kopumu vai atveides metodi, nevis par konkrētu sistēmu.

Zilbju tabula

Hiraganas zilbju alfabēts mūsdienu japāņu valodā sastāv no 46 simboliem, bet tradicionāli tiek saukts par 50 skaņu tabulu (五十音図 *godžūondzu, gojūonzu*). Arī katakanas alfabēts atveido tādas pašas skaņas, bet vizuāli rakstzīmes atšķiras. Tiek uzskatīts, ka tā struktūra balstīta Indijas valodu fonoloģiskajās sistēmās, ko Japānas teritorijā budistu mūki ieviesa 11. gadsimtā. Zilbju tabulu veido piecas kolonnas un 10 rindas (vai arī otrādi, ja izmanto tradicionālo – vertikālo, no labās uz kreiso pusi – rakstības virzienu). (Iwasaki 2013, 20–25) Šajā rakstā 1. tabulā izmantots indoeiropiešu valodu horizontālais rakstības virziens. 1. rinda sastāv no pieciem patskaņiem, katra nākamā rinda sastāv secīgi no tiem pašiem patskaņiem, bet katra sākas ar savu līdzskani. Izņēmums ir pēdējie simboli – viens pats līdzskanis *n* un *o* (を *o*), ko izmanto tikai kā gramatisku vienību (akuzatīva locījuma partikulu). Japāņu valodā izmanto fonētisko principu – rakstība atbilst izrunai. Lai arī ir dažas izrunas nianse atkarībā no skaņas atrašanās vārda sākumā vai vidū un atkarībā no novietojuma blakus citām skaņām, tās nav tik būtiskas, lai mainītu skaņas atveidi angļu valodā pēc Hepbērna sistēmas vai latviešu valodā. 1. tabulā norādītas angļu valodas atbilsmes pēc Hepbērna sistēmas, kas publicēta 2018. gada Rakstnieku, redaktoru un tulkotāju sabiedrības 3. izdevumā „Japānas stila lapa”. Tā veidota kā ieteikumi un ceļvedis tām izdevniecībām, rakstniekiem un tulkotājiem, kuri darbojas Japānā un raksta angļu valodā (SWET [2018] 2022, 64). Šīs atbilsmes saskan ar Amerikas Savienoto Valstu Kongresa bibliotēkas publicētajiem jaunākajiem norādījumiem, kas atpazīstami ar saīsinājumu ALA-LC (*American Library Association – Library of Congress*) (ALA-LC [2018] 2022, 28), kā arī ar Tokijas Universitātes Angļu valodas nodaļas publicētajiem latinizācijas ieteikumiem (Komaba 2009, 3).

Latviešu valodas atbilsmēm izmantota Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes (turpmāk – LU HZF) Āzijas studiju nodaļā pakāpeniski izstrādātā un profesores Agneses Haijimas publicētā atveides sistēma (Haijima 2015, 176), sk. 1. tabulu. Ar treknrakstu iezīmēta to skaņu atveide, kas angļu un latviešu valodā atšķiras.

Tabulas lauciņi veidoti pēc šāda principa:

hiraganas simbols
Hepbērna atveide / atveide latviešu valodā

	<i>a</i> zilbes	<i>i</i> zilbes	<i>u</i> zilbes	<i>e</i> zilbes	<i>o</i> zilbes
patskaņu rinda	あ a / a	い i / i	う u / u	え e / e	お o / o
patskaņu rindas piemēri	Aiko / Aiko	Ichika / Ičika	Miu / Miu	Emika / Emika	Osamu / Osamu
<i>k</i> zilbes	か ka / ka	き ki / ki	く ku / ku	け ke / ke	こ ko / ko
<i>k</i> zilbju piemēri	Rika / Rika	Miyuki / Mijuki	Kumiko / Kumiko	Kenji / Kendži	Chikako / Čikako
<i>s</i> zilbes	さ sa / sa	し shi* / ši	す su / su	せ se / se	そ so / so
<i>s</i> zilbju piemēri	Masahiro / Masahiro	Hiroshi / Hiroši	Asuka / Asuka	Sena / Sena	Sora / Sora
<i>t</i> zilbes	た ta / ta	ち chi* / či	つ tsu* / cu	て te / te	と to / to
<i>t</i> zilbju piemēri	Takashi / Takaši	Chika / Čika	Natsumi / Nacumi	Teruaki / Teruaki	Haruto / Haruto
<i>n</i> zilbes	な na / na	に ni / ņi	ぬ nu / nu	ね ne / ne	の no / no
<i>n</i> zilbju piemēri	Haruna / Haruna	Nika / Ņika	Kinue / Kinue	Suzune / Sudzune	Minori / Minori
<i>h</i> zilbes	は ha / ha	ひ hi / hi	ふ fu* / fu	へ he / he	ほ ho / ho
<i>h</i> zilbju piemēri	Haruki / Haruki	Hikari / Hikari	Fumi / Fumi	Taihei / Taihei	Akiho / Akiho
<i>m</i> zilbes	ま ma / ma	み mi / mi	む mu / mu	め me / me	も mo / mo
<i>m</i> zilbju piemēri	Masaki / Masaki	Mika / Mika	Hiromu / Hiromu	Yume / Jume	Tomoki / Tomoki
<i>j</i> zilbes	や ya / ja	–	ゆ yu / ju	–	よ yo / jo
<i>j</i> zilbju piemēri	Ayami / Ajami	–	Yuki / Juki	–	Hiyori / Hijori
<i>r</i> zilbes	ら ra / ra	り ri / ri	る ru / ru	れ re / re	ろ ro / ro
<i>r</i> zilbju piemēri	Sakura / Sakura	Tenri / Tenri	Haruki / Haruki	Reo / Reo	Hiroshi / Hiroši
<i>v</i> zilbes	わ wa / va	–	–	–	を o / o
<i>v</i> zilbju piemēri	Wataru / Vataru	–	–	–	–
–	ん n / n	–	–	–	–
<i>n</i> rakstu zīmes piemērs	Anna / Anna	–	–	–	–

* Zilbes, kuru atveide atšķiras no *Kunrei* sistēmas

1. tabula. Hiraganas alfabēts ar tā atveides variantiem
angļu un latviešu valodā ar īpašvārdu piemēriem

Kā redzams 1. tabulā, līdzskaņi tikai dažās zilbju rindās visās piecās zilbēs atveidoti konsekventi. *S* rindā četras zilbes atveidotas ar līdzskani *s*, bet viena zilbe (し *ši*) – ar *š*. Citās rindās šādi izņēmumi ir *t* rindas *či* un *cu*, *h* rindas *fu* un tikai latviešu valodas atveides gadījumā arī *n* rindas *ņi*. Var gadīties saskarties ar angļu valodā atveidotiem vārdiem pēc iepriekš pieminētās *Kunrei* sistēmas, kas šajā ziņā ir konsekventāka nekā Hepbērna sistēma, jo veidota no japāņu valodas skatupunkta. Pēc *Kunrei* sistēmas šīs rindas izskatās tā, kā norādīts 2. tabulā.

	<i>a</i> zilbes	<i>i</i> zilbes	<i>u</i> zilbes	<i>e</i> zilbes	<i>o</i> zilbes
<i>s</i> zilbes	sa	si*	su	se	so
<i>t</i> zilbes	ta	tj*	tu*	te	to
<i>h</i> zilbes	ha	hi	hu*	he	ho

* Zilbes, kuru atveide atšķiras no *Kunrei* sistēmas

2. tabula. Trīs zilbju rindas ar to atveides variantiem angļu valodā *Kunrei* sistēmā

2.a tabulā uzskatāmāk redzams, kā šīm četrām zilbēm atšķiras atveide angļu valodā pēc Hepbērna un *Kunrei* sistēmas.

	<i>l</i> zilbes	<i>u</i> zilbes
<i>s</i> zilbes	H: shi (Takeshi) K: si (Takesi)	–
<i>t</i> zilbes	H: chi (Chika) K: ti (Tika)	H: tsu (Tatcuki) K: tu (Tatuki)
<i>h</i> zilbes	–	H: fu (Fumika) K: hu (Humika)

2.a tabula. Hepbērna un *Kunrei* sistēmas atšķirību atveides piemēri

Lai arī Hepbērna sistēma ir izplatītāka, reizēm nākas saskarties ar japāņu valodas vārdiem, kas angļu valodā atveidoti pēc *Kunrei* sistēmas. Ja nākas saskarties ar *Kunrei* sistēmas atveidojumiem (personvārdiem, kas angļu valodā atveidoti, izmantojot zilbes *si*, *ti*, *tu*, *hu*), atveidojot latviešu valodā, ieteicams izmantot atbilstoši *ši*, *či*, *cu* un *fu*.

Mituko (*Kunrei*) → *Mitsuko* (Hepbērna) → *Micuko* (latviešu valodā)

Hepbērna sistēma no angļu valodas skatupunkta ir intuitīvi vieglāk izmantojama, lai pēc iespējas precīzāk izrunātu japāņu valodas skaņas. Tomēr nevar viennozīmīgi apgalvot, ka visas Hepbērna piedāvātās atveides ir tuvākas patiesajai japāņu valodas izrunai, piemēram *ši* (*し* *shi*) izruna patiesībā ir pa vidu starp latviešu *ši* un *si*. Gunas Eglītes un Edgara Kataja piedāvātajā atveides sistēmā šo zilbi atveido kā *si*, bet LU HZF sistēmā – kā *ši*. Ja aplūko 1. tabulas zilbes, tad tā ir arī vienīgā atšķirība šajās sistēmās. (Eglīte, Katajs 1977, 132.) Tādējādi skaidrojamas atšķirīgās vārdu *Hirošima*, *Fukušima*, *suši* utt. atveides:

LU HZF sistēma	G. Eglītes un E. Kataja sistēma
Fukušima	Fukusima
Hirošima	Hirosima
suši	susi

Nemot vērā angļu valodas kā starpniekvalodas augsto īpatsvaru, arī LU HZF izstrādātā un A. Haijimas publicētā atveides sistēma (Haijima 2015, 176) balstīta šobrīd pasaulē populārākajā Hepbērna sistēmā (tā redzama 1. tabulā), pēc kuras šo zilbi atveido kā *shi* un kam latviešu valodā atbilstu *ši*.

Hiraganas rakstzīme *n* (*n* ん)

Kā redzams tabulā, vienīgais līdzskanis, kam ir sava rakstzīme, ir *n*. Jāmin, ka pirmajā 1867. gadā publicētajā Dž. Hepbērna vārdnīcā līdzskanis *n* pirms līdzskaņiem *b*, *p* vai *m* bieži atveidots kā *m*, piemēram, uzvārdā *Honma*:

本間 (ほんま) – angļu val. *Honma* / *Homma*

Lai arī jaunākajās publikācijās ieteikts izvairīties no *n* pārveidošanas par *m*, šādi atveidoti vārdi vēl joprojām ir samērā bieža parādība angļu valodas tekstos. (Komaba 2009, 5) Šī variācija var radīt neskaidrību, ja vārds jāpārveido no angļu valodas, piemēram, latviešu valodā, bet oriģinālvalodas teksts nav pieejams. Šādos gadījumos līdzskanis *m*, kas atrodas pirms *b*, *p* vai *m*, arī konsekvences labad būtu jāpārveido atpakaļ par *n*.

Par citām iespējamām problēmsituācijām līdzskaņa *n* atveidē sk. arī sadaļā „Apostrofa un defises lietojums angļu valodas atveidē” turpmāk rakstā, kur aplūkotas morfēmu robežas japāņu valodas vārdos.

Diakritiskās zīmes

3. tabulā redzams, ka zilbēm, kuras sākas ar līdzskaņiem *k*, *s*, *t* un *h*, var lietot diakritiskās zīmes, kas maina zilbes pirmā līdzskaņa izrunu (pirmo trīs rindu gadījumā piešķir balsīgumu).

	<i>a</i> zilbes	<i>i</i> zilbes	<i>u</i> zilbes	<i>e</i> zilbes	<i>o</i> zilbes
<i>k</i> → <i>g</i>	が ga / ga	ぎ gi / gi	ぐ gu / gu	げ ge / ge	ご go / go
piemēri	Taiga / Taiga	Tsumugi / Cumugi	Megumi / Megumi	Genji / Gendži	Shingo / Šingo
<i>s</i> → <i>dz/dž</i>	ざ za / dza	じ ji* / dži	ず zu / dzu²	ぜ ze / dze	ぞ zo / dzo
piemēri	Monzaemon / Mondzaemon	Kenji / Kendži	Mizuki / Midzuki	Zenji / Dzendži	Kenzou / Kendzo
<i>t</i> → <i>d/dž/dz</i>	だ da / da	ぢ ji* / dži	づ zu / dzu	で de / de	ど do / do
piemēri	Daisuke / Daisuke	–	Aizu / Aidzu	Hideto / Hideto	Midori / Midori
<i>h</i> → <i>b</i>	ば ba / ba	び bi / bi	ぶ bu / bu	べ be / be	ぼ bo / bo
piemēri	Subaru / Subaru	Hibiki / Hibiki	Shinobu / Šinobu	Koube / Kobe	Noboru / Noboru
<i>h</i> → <i>p</i>	ぱ pa / pa	ぴ pi / pi	ぷ pu / pu	ぺ pe / pe	ぽ po / po
piemēri	Genpaku / Genpaku	Pika / Pika	Onpu / Onpu	Junpei / Džunpei	Tanpopo / Tanpopo

* Zilbes, kuru atveide atšķiras no *Kunrei* sistēmas

3. tabula. Hiraganas zilbes ar diakritiskajām zīmēm ar īpašvārdu piemēriem

3. tabulā atklājas, kā mainās zilbju izruna un atveide angļu un latviešu valodā, ja tām ir diakritiskās zīmes. Jāpievērš uzmanība tam, ka *s* zilbju rindā diakritiskā zīme padara *s* par *dz* visos gadījumos, izņemot *ši*, kas kļūst par *dži*. *T* rindā diakritiskā zīme padara *t* par *d*, bet ir divi izņēmumi: *či* kļūst par *dži* un *cu* – par *dzu*. Savukārt retāk izmantotajā *Kunrei* sistēmā *s* rindā tiek konsekventi izmantots līdzskanis *z*, bet *t* rindā Hepbērna sistēmas *ji* vietā arī izmanto *zi*. Ja nākas saskarties ar zilbi *zi* angļu valodas atveidē, ieteicams latviešu valodā to

² Uģis Nastevičs piedāvā *dz* skaņas vietā rakstīt līdzskani *z* (Nastevičs 2021). Šajā rakstā konsekvences dēļ viscaur izmantota LU HZF izstrādātā un ikdienā lietotā sistēma.

atveidot kā *dži*. Šeit atkal jāpiemin atšķirība no G. Eglītes un E. Kataja sistēmas, kurā *dži* (ㄗ ʝi) atveido bez mikstinājuma zīmes – kā *dzi*. (Eglīte, Katajs 1977, 133.)

LU HZF sistēma	G. Eglītes un E. Kataja sistēma
Fudži	Fudzi
Fudžijama	Fudzijama

Minot atkal to pašu iemeslu – Hepbērna sistēmas popularitāti un biežo angļu valodas starpniekgadījumu skaitu –, pēc LU HZF sistēmas konsekvences dēļ tiek izmantots *dži* (Haijima 2015, 176).

Saliktās skaņas

4. tabulā attēlotas saliktās skaņas – *i* zilbes kopā ar mazu rakstzīmi *ja, ju* vai *jo*.

	+ maza <i>ja</i>	+ maza <i>ju</i>	+ maza <i>jo</i>
<i>ki</i>	きゃ kya / kja	きゅ kyu / kju	きょ kyo / kjo
piemēri	Kyan / Kjan	Kyui / Kjui	Kyo / Kjo
<i>ši</i>	しゃ sha* / ša	しゅ shu* / šu	しょ sho* / šo
piemēri	Musha / Muša	Shutou / Šjuto	Yakusho / Jakušo
<i>či</i>	ちゃ cha* / ča	ちゅ chu* / ču	ちょ cho* / čo
piemēri	Tarucha / Taruča	Chuuji / Čūdži	Chouji / Čodži
<i>ņi</i>	にゃ nya / ņa	にゅ nyu / ņu	にょ nyo / ņo
piemēri	Hannya / Hanņa	Hanyuu / Hanjū	Shinnyo / Šinņo
<i>hi</i>	ひゃ hya / hja	ひゅ hyu / hju	ひょ hyo / hjo
piemēri	Hyakutarou / Hjakutaro	Hyuuga / Hjūga	Hyouosuke / Hjosuke
<i>mi</i>	みゃ mya / mja	みゅ myu / mju	みょ myo / mjo
piemēri	–	Myuuji / Mjūdži	Myoi / Mjoi
<i>ri</i>	りゃ rya / rja	りゅ ryu / rju	りょ ryo / rjo
piemēri	–	Ryuunosuke / Rjunosuke	Ryou / Rjo

* Zilbes, kuru atveide atšķiras no *Kunrei* sistēmas

4. tabula. Saliktās skaņas ar īpašvārdu piemēriem

Kā redzams 4. tabulā, angļu un latviešu valodas atveide ir atšķirīga visām saliktajām skaņām. *Kunrei* sistēmā *ši* rindas zilbes tiek atveidotas kā *sya*, *syu*, *syo*, bet *či* rindas – kā *tya*, *tyu*, *tyo*. Arī šīs zilbes latviešu valodā ieteicams atveidot kā *ša*, *šu*, *šo* un *ča*, *ču*, *čo*. 5. tabulā redzams, ka *Kunrei* sistēmā atšķiras *ši* rinda – *zya*, *zyu*, *zyo*. Arī šīs zilbes latviešu valodā ieteicams atveidot kā *dža*, *džu*, *džo*. Iespējams, daļēji *Kunrei* atveides iespaidā arī G. Eglītes un E. Kataja sistēmā *ši*, *či* (4. tabulā) un *dži* (5. tabulā) rindu salikto skaņu atveidojumā ir atšķirības (attiecīgi *sja*, *sju*, *sjo*; *čja*, *čjo*, *čjo*; *dzja*, *dzju*, *dzjo*). (Eglīte, Katajs 1977, 134)

5. tabulā parādītas tās saliktās skaņas, kuru pirmajai – *i* zilbei – ir diakritiskā zīme.

	+ maza <i>ja</i>	+ maza <i>ju</i>	+ maza <i>jo</i>
<i>ki</i> → <i>gi</i>	ぎゃ gya / gja	ぎゅ gyu / gju	ぎょ gyo / gjo
piemēri	Gyakushi / Gjakuši	–	Gyou / Gjō
<i>ši</i> → <i>dži</i>	じゃ ja* / dža	じゅ ju* / džu	じょ jo* / džo
piemēri	Bunjaku / Bundžaku	Jun / Džun	Jouji / Džodži
<i>hi</i> → <i>bi</i>	ひゃ bya / bja	ひゅ byu / bju	ひょ byo / bjo
piemēri	Byakuren / Bjakuren	Byuuga / Bjūga	Byouga / Bjoga
<i>hi</i> → <i>pi</i>	ぴゃ pya / pja	ぴゅ pyu / pju	ぴょ pyo / pjo
piemēri	–	–	Pyon / Pjon

* Zilbes, kuru atveide atšķiras no *Kunrei* sistēmas

5. tabula. Saliktās skaņas ar diakritiskajām zīmēm ar īpašvārdu piemēriem

Dubultoti līdzskaņi

Japāņu valodā var pagarināt līdzskaņa izrunu, pirms zilbes, kuras pirmais līdzskaņš jāpagarina jeb jādubulto, liekot mazu hiraganas rakstzīmi *cu* (つ *tsu*). Latviešu valodas atveidē troksneņus nedubulto.

Hiragana	Hepbērna atveide	Atveide latviešu valodā
はっとり	Hattori	Hatori
いっきょう	Ikkyō	Ikjo
いっぽ	Ippo	Ipo
はっし	Hasshi	Haši
せつつ	Settsu	Secu

Ja maza rakstzīme *cu* atrodas pirms zilbes *či* (ち *chi*), tad Hepbērna sistēmā dubultošanu atveido ar *t* pirms šīm zilbēm, bet ir sastopami atveidojumi arī ar dubultu *c*:

Hiragana	Hepbērna atveide	Atveide latviešu valodā
まっちゃ	Matcha / Maccha	Mača

Ievērojot latviešu valodas rakstības likumus, troksneņus nedubulto, lai arī līdzskani izrunā kā dubultu. Piemēram, vārda *mačs* ģenitīva locījumā *mača* (*Krastu mača komandas*) troksnenis *č* tiek izrunāts kā dubultais līdzskaņš, tomēr rakstībā to neatspoguļo. Līdzīgi kā latviešu valodas vārdos *aka*, *taka*, *saka*. Arī japāņu valodas vārdam *mača* troksnenis *č* nebūtu jādubulto. Latvietis, lasot šādu vārdu, intuitīvi izrunātu šo līdzskani kā dubultu skaņu. Troksneņu dubultošana, pirms tiem rakstot *t*, arī atbilst nevis latviešu valodas likumiem, bet gan angļu valodas likumiem.

Vienīgais izņēmums ir līdzskaņš *n*, kuru nedubulto ar mazo *cu*, bet ar hiraganas simbolu *n* (ん *n*). Tā kā latviešu valodas pareizrakstības likumi ļauj dubultot skaneņus, *n* dubultošana ir piemērota arī tālāk minēto japāņu valodas vārdu atveidei latviešu valodā.

Hiragana	Hepbērna atveide	Atveide latviešu valodā
あんな	Anna	Anna
てんな	Tenna	Tenna

Garās skaņas

Japāņu valodā ir pieci īsie un pieci garie patskaņi, tās ir atsevišķas fonēmas, gluži tāpat kā latviešu valodā. Tā kā arī latviešu valodā četriem no patskaņiem liekamas garumzīmes, tāpat ieteicams darīt japāņu valodas vārdu atveidē – tāad visiem, izņemot o.

Vissarežģītākais ir jautājums par *e+i* savienojumu. Vairumā japāņu valodas pētījumu un mācību materiālu norādīts, ka ar šo savienojumu tiek veidots garais ē. Pēc japāņu valodas fonētikas aprakstiem redzams, ka *ei* vienas morfēmas robežās izrunā variē starp divskani [ei] un garo patskani [e:] (Iwasaki 2013, 31). Galvenajās Hepbērna sistēmas vadlīnijās (SWET [2018] 2022; Komaba 2009; ALA-LC [2018] 2022) tiek ieteikts *ei* nepārveidot par garo patskani, t. i., neizmantot garumzīmi, bet atstāt divskani *ei*. Savukārt vairākās japāņu valodas gramatikās un vārdnīcās visi garie patskaņi atveidoti ar dubultu patskani (*aa, ii, uu, ee, oo*) (Kenkyusha 1992; Martin [1975] 1988). LU HZF atveides sistēmā *ei* šādos gadījumos atveido kā garo ē (Haijima 2015, 177) atbilstoši vairumam japāņu valodas mācību materiālu. Šī raksta autore un zinātniskais konsultants iesaka japāņu personvārdu (nevis sugasvārdu) atveidē šo patskaņu salikumu nostiprinātās tradīcijas dēļ atstāt kā divskani, nevis pārveidot par garo ē (tas arī ir saskaņā ar Hepbērna atveides principu un rakstību, kādā šie personvārdi tiek rakstīti japāņu pasēs), piemēram, sieviešu personvārdā *Eiko*.

	Formula pagarināšanai hiraganas alfabētā	Piemērs hiraganā	Hepbērna atbilde	Citi atveides varianti (<i>Kunrei</i> un citi)	Atveide latviešu valodā
<i>ā</i>	<i>a</i> -zilbe + <i>a</i>	さあや	Sāja	Saaja	Sāja
<i>ī</i>	<i>i</i> -zilbe + <i>i</i>	いいだ	Īda	lida	Īda
<i>ū</i>	<i>u</i> -zilbe + <i>u</i>	しゅうじ	Shūji	Shuujji	Šūdži
<i>ē</i>	<i>e</i> -zilbe + <i>e</i> <i>e</i> -zilbe + <i>i</i>	おねえさん えいこ	onēsan Eiko	oneesan Eeko	onēsan Eiko
<i>ō</i>	<i>o</i> -zilbe + <i>o</i> <i>o</i> -zilbe + <i>u</i>	おおの そうし	Ōno Sōshi	Oono / Ohno Sooshi / Soushi	Ono Soši

6. tabula. Patskaņu pagarināšana

Kā redzams, patskaņu pagarināšanai angļu valodas atveidē mēdz izmantot dažādas metodes. Vēl papildus jāpiemin, ka reizēm garos patskaņus atveido kā īsos, turklāt dažās vadlīnijās ieteikts garos patskaņus lietot tikai

tad, ja paredzētā auditorija ir japāņu valodas pratēji vai ja raksta tematika cieši saistīta ar Japānu (Komaba 2009, 4). Tādēļ, ja latviešu valodā jāatveido jau angliskots japāņu valodas vārds, bieži nevar noteikt, vai oriģinālā ir bijis garais patskanis vai ne. Ja nav pieejama arī izruna zilbju rakstībā, ieteicams to noskaidrot pie vārda īpašnieka. Piemēram, *Ono* (小野, おの *Ono*) un *Ōno* (大野, おおの *Ōno*) ir divi dažādi uzvārdi, un *Juki* (*Yuki*) ir drīzāk sieviešu personvārds, bet *Jūki* (*Yūki*) ir abu dzimumu personvārds.

7. tabulā redzams, kā nekonsekvents garo patskaņu atveidojums angļu valodā var radīt pārpratumus, ja nav pieejama rakstība zilbju alfabētā.

Hiragana	Hepbērna atveide, ja nelieto garumzīmes	Atveide latviešu valodā
ゆき	Yuki	Juki
ゆうき	Yuki	Jūki
みゆ	Miyu	Miju
みゆう	Miyu	Mijū

7. tabula. Personvārdi ar garajiem un īsajiem patskaņiem

Vienzilbes personvārdu ar īso patskani japāņu valodā nav. Ja angļu valodas atveidē ir vienzilbes personvārds, arī tad, ja tas rakstīts ar īso patskani, japāņu valodā tam atbilst garais patskanis, tādēļ latviešu valodā tas būtu jāatveido kā garais. Piemēram, šādi vīriešu personvārdi:

Shu (angļu val.) → *Šū* (latv. val.)

Sho (angļu val.) → *Šo* (latv. val.) (izrunā ar garo *o*)

Apostrofa un defises lietojums angļu valodas atveidē

Ja hiraganas simbols *n* atrodas pirms patskaņa vai kādas no *j* (*y*) zilbēm, aiz tā, lai arī ļoti reti, mēdz lietot apostrofu vai defisi. Apostrofs un defise šādos gadījumos akcentē morfēmu jeb vārda daļu un vienlaikus arī kandži robežu (norāda, ka aiz šī apostrofa sākas cita morfēma un arī kandži). Ja runa ir par personvārdiem, tad to lietojums rāda, kur viena kandži izruna beidzas un sākas cita, ja jāatdala līdzskanis *n* un patskanis vai ja otrā kandži līdzskanis ir *j* (*y*). Piemēram, *Šin-ichi* (*Shin-ichi*) un *Šun-ja* (*Shun-ya*). Bez šādas vizuālas morfēmu atdalīšanas šos vārdus varētu lasīt arī citādi – kā *Šiņiči* (*Shinichi*) un *Šuņa* (*Shunya*), tādējādi defises vai apostrofa lietojums norāda, ka latviešu valodā

jālieto *n*, nevis *ŋ*. No tā var secināt, ka šajos vārdos zilbju alfabēta atveidē ir nevis kāda no *n* zilbēm kopā ar patskani (sk. 2. tabulas rindu „*n* zilbes”), bet gan rakstzīme *n* (*ん*).

Hiragana	Hepbērna atveide	Pareiza atveide latviešu valodā	Kļūdaina atveide latviešu valodā
けんや しんや しゅんや じゅんや	Ken-ya Shin-ya Shun-ya Jun-ya	Kenja Šinja Šunja Džunja	Keņa Šiņa Šuņa Džuņa
けんいち しんいち しゅんいち じゅんいち	Ken-ichi Shin-ichi Shun-ichi Jun-ichi	Keniči Šiniči Šuniči Džuniči	Keņiči Šiņiči Šuņiči Džuņiči
けんいちろう しゅんいちろう じゅんいちろう	Ken-ichirō Shun-ichirō Jun-ichirō	Keničiro Šuničiro Džuničiro	Keņičiro Šuņičiro Džuņičiro

8. tabula. Apostrofa vai defises lietojums morfēmu robežas norādīšanai

Personvārdos, kuros ir līdzskaņi *n* un *j*, jāapzinās, ka ir divi iespējami atveides varianti latviešu valodā. Līdzskanis *n* var būt gan daļa no līdzskaņa un patskaņa zilbes *ni*, gan viens pats līdzskanis *n* (*ん*), un no tā ir atkarīgs *n* mīkstinājuma zīmes lietojums. Atbildi reizēm var atrast japāņu valodas personvārdu vārdnīcā, kur ir norādīta morfēmu robeža. Ja vārdnīcā norādīts, ka morfēmas var tikt šķirtas divējādi, atbildi var meklēt tikai pie vārda īpašnieka. Arī līdzskanis *j* (*y*) angļu valodas atveidē var būt radies gan no līdzskaņa un patskaņa zilbēm *ja*, *ju*, *jo*, gan kā daļa no saliktajām skaņām, kas attēlotas 4. un 5. tabulā. Kā redzams šajās tabulās, dažos gadījumos latviešu valodas atveidē līdzskanis *j* pazūd, tādēļ arī vārdos ar šīm zilbēm (sk. *ši*, *či*, *ŋi* rindas 4. tabulā un *ši* rindu 5. tabulā) par pareizo atveidi latviešu valodā jāpārlicinās vārdnīcā vai, ja iespējams, pie vārda īpašnieka.

Japāņu valodā ir daudz homonīmu jeb vārdu, kuru izruna un rakstība ir vienāda, bet nozīmes – atšķirīgas, un vēl vairāk homonīmu var rasties transliterācijas rezultātā. Šāda apostrofa vai defises lietošana var palīdzēt tos izšķirt. Piemēram, dažādas hiraganas rakstzīmju kombinācijas angļu valodas atveidē var izskatīties vienādi – *či + n + a + cu* (ちんあつ *chin'atsu* 'apspiešana') un *chi + na + cu* (ちなつ *Chi'natsu*, sieviešu personvārds).

Hiragana	Hepbērna atveide	Atveide latviešu valodā
ちなつ	Chi'nacu	Činacu
ちんあつ	chin'atcu	činacu

Morfēmu un kandži robežas personvārdos

8. tabulas piemērs ilustrē morfēmu (kas šajā gadījumā sakrīt ar kandži) robežu noteikšanas nozīmi, lai varētu pareizi atveidot latviešu valodā. Ir arī citi gadījumi, kas nav saistīti ar līdzskaņiem *n* un *j*, kuros atveides noteikšanā ir svarīgas morfēmu robežas.

6. tabulā redzamās patskaņu (precīzāk, zilbju un patskaņu) kombinācijas var veidot garos patskaņus vienas morfēmas robežās, bet katrs patskanis var arī piederēt pie citas morfēmas, kā personvārdos *Mei*, *Inoue*, *Miike*, *Fudžii* un *Masaaki* 9. tabulā. Patskaņu pagarināšana nenotiek pāri morfēmu robežām (Iwasaki 2013, 31; SWET [2018] 2022), tādēļ arī angļu un latviešu valodas atveidē šādos gadījumos nelieto garumzīmes, bet raksta divus secīgus patskaņus. Lai labāk varētu uztvert šeit apspriesto problemātiku, 9. tabulā Hepbērna atveidē morfēmu robežas šī raksta autore norādījusi ar defisi, tomēr angļu valodā šādi defises izmanto ļoti reti (kā minēts iepriekš, visbiežāk apostrofus vai defises lieto tikai līdzskaņu *n* un *j* atdalīšanai).

Kandži	Hiragana	Hepbērna atveide	Atveide latviešu valodā	Komentārs
芽生	めい	Me-i	Mei	<i>e + i</i> neveido garo <i>ē</i>
池江	いけえ	Ike-e	Ikee	<i>e + e</i> neveido garo <i>ē</i>
由理恵	ゆりえ	Yu-ri-e	Jurie	–
井上	いのうえ	Ino-ue	Inoue	<i>o + u</i> neveido garo <i>o</i>
三池	みいけ	Mi-ike	Miike	<i>i + i</i> neveido garo <i>ī</i>
藤井	ふじい	Fuji-i	Fudžii	<i>i + i</i> neveido garo <i>ī</i>
新井	あらい	Ara-i	Arai	–
博臣	ひろおみ	Hiro-omi	Hiroomi	nedrīkst sajaukt ar citu personvārdu Hiromi
正明	まさあき	Masa-aki	Masaaki	<i>a + a</i> neveido garo <i>ā</i> ; nedrīkst sajaukt ar citu personvārdu Masaki

9. tabula. Vārdi, kur starp diviem patskaņiem ir morfēmas un kandži robeža

Lai arī latviešu valodā vārdi nebeidzas ar divskani, personvārdos būtu ieteicams saglabāt divus secīgus patskaņus vārda beigās, ja tie katrs ir savas morfēmas sastāvdaļa, kā 9. tabulas *Mei*, *Jurie* un *Arai*. Tā kā šiem vārdiem pēdējais patskanis japāņu valodā atbilst veselam kandži, to noņemt nozīmētu dzēst pusi no vārda nozīmes (piemēram, *Mei* šajā piemērā sastāv no diviem kandži – *me* (芽 'asns') un *i* (生 'dzīvība')). Vēl citi piemēri ar šādiem vārdiem: *Čie* (千絵, ちえ *Chie*), *Mie* (美恵, みえ *Mie*), *Rie* (理絵, りえ *Rie*), *Ei* (永依, えい *Ei*).

Ja nav zināma oriģinālrakstība un ir šaubas vai nu par garajiem patskaņiem, vai morfēmu robežām, risinājumu un skaidrību dažos gadījumos var meklēt uzticamā japāņu personvārdu vārdnīcā, bet bieži tikai pie šā vārda īpašnieka.

Personvārdu locīšana un secība

Ja vārda galotne ir tāda pati kā latviešu vārda galotne, to loka atbilstoši latviešu valodas likumiem (tādas galotnes būtu *a* un *e*). Piemēram, personvārdu *Inoue* iespējams locīt šādi – nom. *Inoue*, ģen. *Inoues*, dat. *Inouei/Inouem*, akuz. *Inoui*, instr. ar *Inoui*, lok. *Inouē*, vok. *Inoue!* Ja vārda beigas nesaskan ar latviešu valodas galotnēm, to neloka, piemēram, *Hokusai* paliktu tāds pats visos locījumos.

Japāņu valodā japāņu izcelsmes personu vārdi un uzvārdi tiek rakstīti ar kandži, tomēr ir gadījumi, kad vārds vai vārda daļa ir rakstīta ar hiraganu, it īpaši sieviešu vārdiem. Šādos gadījumos vecāki izvairījušies asociēt vārdu ar konkrētu nozīmi, bet devuši priekšroku skanējumam.

Japāņu valodā secība ir šāda – uzvārds un pēc tam vārds. Japāņu autoru atveides ieteikumu rokasgrāmatās un vadlīniju publikācijās, ja iespējams, iesaka saglabāt šo secību, bet pieļauj, ka var mainīt secību, ja auditorija ir cilvēki, kas automātiski pieņem, ka vārds ir rakstīts pirmais (SWET [2018] 2022, 37–38). Angļu valodas tekstos transliterācijās no japāņu valodas visbiežāk vārdu raksta pirmo. Arī latviešu valodas tekstos vārds rakstāms kā pirmais, ievērojot latviešu valodas tradīciju.

川 端 康 成

Kawa bata Yasu nari → angļu val. *Yasunari Kawabata*

Kava bata Jasu nari → latv. val. *Jasunari Kavabata*

Ja latviešu valodas tekstā nepieciešams līdzās atveidei latviešu valodā norādīt personvārdu oriģinālrakstībā (vai arī Hepbērna atveidi), cienot japāņu

valodas kultūru, ieteicams japāņu valodas tekstā ievērot secību – uzvārds un pēc tam vārds.

Jasunari Kavabata (川端 康成 Kawabata Yasunari)

Augstā un zemā toņa zilbes

Japāņu valodā nav uzsvara kā latviešu valodā, bet zilbes tiek izrunātas ar augstu vai zemu toni.

Sa-i-to (zema-augsta-augsta)

Ja-ma-mo-to (zema-augsta-augsta-augsta)

Sa-to (augsta-zema)

Ši-mi-dzu (augsta-zema-zema)

Ho-ri-gu-či (zema-augsta-zema-zema)

Augstās un zemās zilbes vārdos nav paredzamas un ir jāmācās katram vārdam atsevišķi, turklāt dažādos dialektos vienam un tam pašam vārdam tās var atšķirties. Augstajam un zemajam tonim var būt nozīmes šķirēja funkcija. Ir pieejamas uzvārdu zilbju toņu vārdnīcas, tātad uzvārdiem tās ir zināmā mērā normētas.

1. ALA-LC [2018] 2022 – *Japanese The ALA-LC Japanese Romanization Table*. Council on East Asian Libraries, CTP/CJM Joint Working Group on ALA-LC Japanese Romanization Table, 2018 [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.loc.gov/catdir/cpsa/romanization/japanese.pdf>
2. Eglīte, Katajs 1977 – Eglīte, Guna, Katajs, Edgars. Par japāņu valodas vārdu atveides problēmām. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 13. izdevums. Rīga : Liesma, 1977, 126.–134. lpp.
3. Eglīte, Katajs 1978 – Eglīte, Guna, Katajs, Edgars. Pārskats par japāņu valodas latīņu transkripcijas sistēmām. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 14. izdevums. Sast. T. Porīte. Rīga : Liesma, 1978, 164.–170. lpp.
4. Haijima 2015 – Haijima, Agnese. Japāņu valodas vārdu transkripcija latviešu valodā. *Latvijas Universitātes raksti. Orientālistika*. 803. sējums. Red. L. Taivans. Rīga : Latvijas Universitāte, 2015, 175.–180. lpp.
5. Iwasaki 2013 – Iwasaki, Shoichi. *Japanese*. Volume 17. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2013.

6. Kenkyusha 1992 – *The Kenkyusha Japanese-English Learners Dictionary*. Ed. S. Takebayashi. Tokyo : Kenkyusha, 1992.
7. Komaba 2009 – *Recommended System for Romanizing Japanese*. Komaba Organization for Educational Development, The University of Tokyo, 2009 [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <http://park.itc.u-tokyo.ac.jp/eigo/UT-Komaba-Romanization-of-Japanese-v1.pdf>
8. Kudo 2011 – Kudo, Yoko. Modified Hepburn Romanization System in Japanese Language Cataloging: Where to Look, What to Follow. *Cataloging & Classification Quarterly* 49 (2), 2011, pp. 97–120. Pieejams: <https://doi.org/10.1080/01639374.2011.536751>
9. Martin [1975] 1988 – Martin, E. Samuel. *A Reference Grammar of Japanese*. Tokyo : Charles E. Tuttle Company, 1988.
10. Nastevičs 2021 – Nastevičs, Uģis. Romanization of Japanese in Latvian and Transcription of Latvian in Japanese. *XIII Starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodas laikā un telpā”*, 2021. gada 13.–15. oktobrī.
11. Nippon 2022 – Akasi or Akashi? Hepburn Most Established of Japan's Different „Rōmaji” Systems. *Nippon.com*, November 2, 2022 [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01483/>
12. SWET [2018] 2022 – *Japan Style Sheet, Third edition. The SWET Guide for Writers, Editors, and Translators*. Tokyo: Society of Writers, Editors, and Translators, [2018] 2022 [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: https://japanstylesheet.com/wp-content/uploads/2022/08/JapanStyleSheet_3rdEdition_SWET_2022.pdf
13. The Asahi Shimbun 2022 – VOX POPULI: Confusion still exists regarding the romanization of Japanese. *The Asahi Shimbun*, October 6, 2022 [skatīts 20.08.2023.]. Pieejams: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14736165>
14. 名前10万よみかた辞, 10man Yomikata Jiten (100 000 personvārdu vārdnīca). 東京 : 日外アソシエーツ Tokyo : Nichigai Associates, 2002.

Noderīgas tīmekļvietnes

Izplatītākie jaundzimušo vārdi: 明治安田 Meiji Yasuda / Meidži Jasuda (*Meidži Jasuda* apdrošināšanas uzņēmuma statistika). Pieejams: <https://www.meijiyasuda.co.jp/enjoy/ranking/>

Izplatītākie uzvārdi prefektūrās: 名字由来 Myoji Yurai / Mjodži Jurai (Uzvārdu izcelsme). Pieejams: <https://myoji-yurai.net/prefectureRanking.htm>

Zilbju toņi vārdos: 日本語教育用アクセント辞典 Nihongo Kyoikuyo Akusento Jiten / Nihongo Kjoikuyo Akusento Džiten (Zilbju toņu vārdnīca japāņu valodas apguvei). Pieejams: <https://accent.u-biq.org/namae.html>

Zilbju toņi uzvārdos: 名字アクセント辞典 Myoji Akusento Jiten / Mjodži Akusento Džiten (Uzvārdu zilbju toņu vārdnīca). Pieejams: <https://myoji.scave.net/>

Valters Negribs

Ieteikumi hindi personvārdu atveidei latviešu valodā¹

Ievads

Hindi ir viena no Indijas oficiālajām valodām. Otra valoda, kurai piešķirts šis statuss, ir angļu valoda. 2011. gada tautas skaitīšanā norādīts, ka hindi valodu pārvalda 43,63 % no Indijas populācijas jeb vairāk nekā 528 miljoni cilvēku. Hindi valodu lieto arī ievērojams skaits indiešu diasporas pārstāvju visā pasaulē. Indijā hindi valodu galvenokārt lieto tā sauktajā hindi jostā Ziemeļindijā, kuru veido šādi štati: Utarpradēša, Bihāra, Madhja Pradēša, Rādžasthāna, Harjāna, Himāčala Pradēša, kā arī Deli teritorija. Jānorāda, ka pie hindi valodas mēdz pieskaitīt arī vairākus reģionālus dialektus, taču dažus no tiem politisku vai valodniecisku apsvērumu dēļ mēdz dēvēt par atsevišķām valodām, kā, piemēram, rādžastāņu un marvaru valoda (Shapiro 2003, 276). Hindi tika standartizēta ap 1920. gadu. Kopš tā laika Indijas valdība un plašsaziņas līdzekļi popularizē noteiktu hindi variantu, ko mēdz dēvēt par „mūsdienu standarta hindi” (*Modern Standard Hindi*).

Hindi pieder pie indoeiropiešu valodu saimes indoirāņu grupas valodām. To ietekmējušas gan radniecīgā persiešu valoda jeb farsī, gan citas indoeiropiešu valodas – galvenokārt angļu un portugāļu –, kā arī pie afroaziātu valodu saimes semītu grupas valodām piederīgā arābu valoda. Indoeiropiešu valodu attīstību Dienvidāzijā pieņemts iedalīt trīs posmos – senindiešu, vidusindiešu un jaunindiešu valodās. Hindi ir viena no jaunindiešu valodām.

Apzīmējums „senindiešu valoda” tiek attiecināts uz vēdisko sanskritu jeb valodu, kura izmantota vēdās „Rigvēda”, senākā no četrām vēdām, datējama ar otro gadu tūkstoti pirms mūsu ēras. Vēdiskais sanskrits ir pamatā klasiskajam sanskritam, kuru ap 4. gs. p. m. ē. kanonizējis ievērojamais gramatiķis Pānini savā darbā „Aštādhyājī”. Klasiskais sanskrits kā nozīmīgākā Indijas literatūras, zinātnes un reliģisko rituālu valoda saglabāties praktiski nemainīgs kopš Pānini laikiem.

¹ Izsaku pateicību Evelīnai Zilgalvei, Agrim Timuškam un Vijai Požarnovai par vērtīgajiem ieteikumiem raksta uzlabošanai. Ja rakstā atrodamas kļūdas vai neprecizitātes, par tām esmu atbildīgs es pats.

No senindiešu valodas attīstīties ne tikai klasiskais sanskrits, bet arī vidusindiešu valodas, kuras mēdz dēvēt par prākritiem. Dažādos prākritu dialektos sacerēti senākie zināmie budistu un džainistu teksti. Prākrits lietots arī imperatora Ašokas (3. gs. p. m. ē.) akmens gravējumos, kas ir senākie Indijas rakstības pieminekļi.

Vidusindiešu valodas jeb prākriti ir pamatā modernajām Indijas indoeiropiešu valodām. Nozīmīgākās no tām ir hindi, bengāļu valoda jeb bānglā, kā arī pandžabu, gudžaratu un marathu valoda. Jāpiebilst, ka līdztekus indoeiropiešu valodām Indijā pārstāvētas arī citas valodu saimes un grupas. Nozīmīgākā no tām ir dravīdu valodu saime, kurai pieder, piemēram, telugu, tamilu un kannadu valoda. Vērā ņemamas Indijā ir arī tibetbirmiešu un austroaziātu valodas.

Dažādos laikos un reģionos lietotus modernās standarta hindi valodas priekštečus mēdz dēvēt vienkārši par hindi, kā arī par vechindi vai hindustāni. Hindustāni valoda radusies, vidusindiešu valodām nonākot persiešu valodas ietekmē. Līdzīgi kā mūsdienu hindi, hindustāni valoda ietvēra dažādus dialektus. Šie dialekti ir kā valodu spektrs, kura viens gals ir vairāk persiešu valodas ietekmē un ir pamatā Pakistānā lietotajai urdu valodai un kura otrs gals ir vairāk sanskritizēts, dodot priekšroku indoeiropiešu leksikai, kuras saknes meklējamas sanskritā. Hindustāni valodu vai dialektu spektrā sevišķi jāizceļ Deli reģionam raksturīgais Khariboli dialekts, kurš lielā mērā ņemts par pamatu mūsdienu standarta hindi. Hindi ne tikai dod priekšroku indoeiropiešu leksikai, bet arī sanskritizē hindustāni valodu, atgriežot tajā noteiktas arhaiskas fonēmas, kuras bija izzudušas vidusindiešu un modernajās indiešu valodās (Masica 1991, 27–30; Shapiro 2003, 277–278).

Hindi vārdu došanas paražas un vēsturiskā izcelsme

Indijā sastopamas daudzas atšķirīgas vārdu došanas paražas. Vairums hindi valodas lietotāju izmanto vārdu un uzvārdu, sekojot paražām, kuras ieviesušās britu koloniālā perioda laikā, taču Indijā atrodami arī reģioni, kuros uzvārdus bieži nelieto, kā, piemēram, Tamilnāda. Vairums hindi vārdu ir cēlušies no sanskrita īpašvārdiem, sugasvārdiem vai īpašības vārdiem. Jo sevišķi izplatīti ir dievību vārdi, kā arī senindiešu tekstu varoņu vārdi. Daudzi no šiem varoņiem gan tiek uzskatīti par dieviem, kas pieņēmuši cilvēka veidolu. Piemēram, ļoti izplatītais vīriešu vārds *Rāms* (*Rām*) ir no senindiešu eposa „Rāmājana”, kurā stāstīts par princi Rāmu, ko identificē ar dievu Višnu.

Arī mūsdienu Indijā populārais sieviešu vārds *Sīta* nācis no senindiešu eposa „Rāmājana”, kurā tas ir Rāmas sievas vārds. Starp sieviešu vārdiem izplatīti ir arī upju vārdi. Piemēram, sieviešu vārds *Džānvī* (no sanskrita *Jhānavī*) ir viens no Gangas nosaukumiem. Vārdi, kuri cēlušies no sanskrita īpašvārdiem vai sugasvārdiem, parasti var tikt izmantoti tikai vienā dzimtē, atbilstoši to dzimtei sanskritā. Piemēram, *Pūdža* (*Pūjā*) ir sieviešu vārds, jo sanskritā šis lietvārds ar nozīmi 'godināšana, godināšanas ceremonija' ir sieviešu dzimtē. Šim likumam gan ir daži izņēmumi. Piemēram, kaut arī vārds *Šrī* sanskritā ir sieviešu dzimtē, to mūsdienās iespējams izmantot gan kā godinošu prievārdu, gan kā zēna vārdu. Izvēloties vārdu, bieži ņem vērā arī astroloģiskus vai numeroloģiskus apsvērumus. Tāpat nozīme var būt arī reliģiskajai piederībai, jo ne visi hindi valodas lietotāji ir hinduisti.

Senās Indijas sanskrita tekstos cilvēku visbiežāk nosauc divos vārdos. Pirmais ir vecāku dots vārds. Otrais parasti ir atvasinājums no viena no vecāku vārdiem, taču visbiežāk no tēva vārda. Tā, piemēram, *Gotamas* dēla otrais vārds varētu būt *Gautama*, kas mūsdienās tiek lietots kā uzvārds. Citkārt otrais vārds norāda uz piederību klanam jeb gotrai vai arī uz dzimšanas vietu. Retākos gadījumos otrais vārds norāda uz izcelšanos no ievērojama leģendāra senča. Piemēram, jau minētais *Rāma* no eposa „Rāmājana” tiek dēvēts arī par *Rāghavu*, jo ir leģendārā karaļa *Raghu* pēcnācējs.

Senās Indijas traktātos par *dharmu* aprakstītas dažādas vārdu došanas paražas atkarībā no tādiem aspektiem kā bērna dzimums, sociālais stāvoklis un dzimšanas brīdis. Kā liecina literatūrā un citos avotos atrodamie vārdi, šajos traktātos aprakstītie likumi gan ne vienmēr tikuši ievēroti (Kane 1941, 238–254).

Hindi uzvārdu izcelsme

Kaut arī Senās Indijas sanskrita kultūra joprojām ietekmē vārdu došanas paražas Indijā, it sevišķi sanskritam salīdzinoši tuvajā hindi valodā, mūsdienu vārdu un uzvārdu došanas un lietošanas paražas ietekmē saskare ar citām kultūrām. Britu koloniālajā periodā vismaz daļā Indijas pēc Lielbritānijas parauga tika ieviesti mantojami uzvārdi. Uzvārdu došanu noteica dažādi faktori, tai skaitā sociāli, reliģiski, nejaušība un citi. Daži uzvārdi ir nākuši no sanskrita un netieši norāda uz sociālo stāvokli. Piemēram, uzvārds *Trivēdi* nozīmē 'tas, kurš pārvalda trīs vēdas' un norāda uz izcelšanos no brahmaņu jeb priesteru kārtas. Daži uzvārdi ir veidojušies, atdalot beidzamo daļu no salikteņa, kurš sākotnēji bijis personas vārds. Izplatītais uzvārds *Šarma* saistīts ar personvārdiem, kuri beidzas ar *-šarma*, piemēram, *Višnušarma* 'Višnu priekš'.

Tradicionāli vārdi, kas beidzas ar *-šarma*, doti brahmaņiem. Daži uzvārdi, kaut arī atvasināti no sanskrita, neko daudz par sociālo stāvokli vai reliģisko piederību neatklāj. Tāds ir, piemēram, ļoti izplatītais uzvārds *Kumārs*, kurš burtiski nozīmē 'zēns' vai 'princis'. Savukārt citi uzvārdi atvasināti no personas senču profesijas, piemēram, izplatītais uzvārds *Patels* saistāms ar ciemata pārvaldītāja amatu. Uzvārdu *Patels* galvenokārt lieto hindi valodai radniecīgās gudžaratu valodas runātāji. Ļoti izplatīti ir uzvārdi, kas norāda uz ciematu vai citu apdzīvotu vietu.

Daļa uzvārdu saistīti ar reliģiju. Rietumnieciskus vārdus un uzvārdus reizēm izvēlējušies Indijas kristiešu kopienu locekļi. Kristiešu kopienas Indijā pastāvēja jau pirms koloniālā perioda. Daudziem džainistu kopienas locekļiem uzvārds ir vienkārši *Džains*. Sikhu kopienas vīrieši pieņem vārdu *Sings*, bet sievietes – vārdu *Kaura*. *Sings* vai *Kaura* var tikt lietots kā otrais vārds vai arī aizstāt uzvārdu. Tādējādi reizēm arī meitenes manto uzvārdu *Singa*, kaut arī tas cēlies no sanskrita vīriešu dzimtes vārda *simhaḥ*, kas nozīmē 'lauva'.

Vairākos Dienvidindijas reģionos, kā, piemēram, Tamilnādā, uzvārdi nav tikuši lietoti. Ja tomēr uzvārds jānorāda, bieži tiek izmantots tēva vārds. Tā daudzi vārdi, kurus hindi lietotāji izmantotu galvenokārt kā personvārdus, Dienvidindijā ir kļuvuši arī par uzvārdiem. Sanskrita cilmes vārdus Dienvidindijā mēdz pierakstīt citādi. Īpaši bieža atšķirība ir *t* aizstāšana ar *th*. Piemēram, *Kārtiks*, ko Ziemeļindijā parasti pierakstītu kā *Kartik*, var tikt pierakstīts kā *Karthik*.

Hindi rakstība

Mūsdienās hindi pieraksta galvenokārt ar dēvanāgarī rakstību, kura sākotnēji tika lietota sanskrita pierakstīšanai. Jānorāda, ka hindi neizrunā dažas skaņas, kuras izrunā sanskritā, taču šo skaņu zudums neietekmē rakstību. Hindi neizrunā patskani *-a*, ja tas atrodas vārda beigās vai arī salikteņa pirmās daļas beigās. Piemēram, sanskrita personvārds रामः (*Rāmaḥ*) hindi kļūst par *Rām*, taču šī vārda pieraksts dēvanāgarī rakstībā – राम – balstās agrākajā sanskrita pierakstā. Tādējādi राम sanskritā transliterētu kā *Rāma*, bet hindi – kā *Rām*. Lai pierakstītu skaņas, kuras parādās no arābu, persiešu vai angļu valodas aizgūtos vārdos, dēvanāgarī rakstībā izmanto diakritiskās zīmes.

Hindustāni un citus hindi priekšgājējus pierakstīja arī persiešu vai arābu rakstībā, ko arī mūsdienās lieto, lai pierakstītu hindi ļoti tuvu urdu valodu.

Dēvanāgarī rakstību iespējams precīzi transliterēt ar latīņu burtiem, izmantojot starptautisko sanskrita transliterācijas sistēmu (*International Alphabet of Sanskrit Transliteration*, turpmāk – IAST). Kā jau iepriekš minēts, hindi izruna ne vienmēr sakrīt ar vārda pierakstu dēvanāgarī, kas var balstīties agrākajā sanskrita izrunā, tādēļ IAST nepieciešams modificēt, lai tā atbilstu hindi izrunai.

Visbiežāk gan, atveidojot indiešu personvārdus, par pamatu nākas izmantot šo vārdu pierakstu angļu valodā ar latīņu burtiem, kuru izmanto arī pasē. Diemžēl angļiskajā pierakstā netiek izmantotas diakritiskās zīmes, kā arī nav vienota veida, kā pierakstīt indiešu vārdus. Līdz ar to, atšķirībā no dēvanāgarī, hindi personvārdu angļiskais pieraksts ne vienmēr norāda vārda izrunu. Viens un tas pats vārds var tikt dažādi pierakstīts ar latīņu burtiem. Piemēram, *Harīś* angļiski var tikt pierakstīts kā *Harish* vai *Hareesh* (IAST: *Harīś*). Galvenais neskaidrību cēlonis ir tas, ka tikai retumis tiek norādīti garie patskaņi *ā*, *ī* un *ū*. Reizēm tos mēdz angļiski pierakstīt attiecīgi kā, *aa*, *ee* un *oo*. Nevienuzīmīga ir arī burta *y* izruna angļiskajā pierakstā, jo to var izrunāt gan kā *i*, gan kā *j*. Savukārt burtkopa *ch* var norādīt gan uz parasto *č*, gan uz aspirēto *čh* skaņu. *N* burtu izrunā kā *ŋ* pirms skaņām *č*, *dž* un *š*, bet citās pozīcijās – kā *n*.

Pirmajā tabulā atrodamas hindi valodā lietotās dēvanāgarī alfabēta pamatzīmes, to pieraksts IAST transliterācijā, tām atbilstošās skaņas latviešu valodā, kā arī vārdu piemēri, kuros attiecīgās skaņas parādās. Tabulā iekļauti 33 hindi valodas līdzskaņi, kā arī 11 patskaņi un divskaņi, kurus pieņemts grupēt un pretstatīt līdzskaņiem. Dēvanāgarī rakstības pamatvienība ir zilbe, tādēļ līdzskaņu zīmes savā vienkāršākajā veidolā ietver indoāriešu valodās visbiežāk sastopamo patskaņi *-a*. Tādēļ tabulā atrodama, piemēram, zilbe *ka*, nevis vienkārši līdzskanis *k*. No tabulas var gūt priekšstatu par hindi valodas fonēmām, taču ne par dēvanāgarī rakstību. Tā kā dēvanāgarī rakstība veidota ap zilbes pierakstu, tajā izmanto dažādas zīmju kombinācijas, kuras ne vienmēr var reducēt uz tabulā minētajām pamatzīmēm. Šādu kombināciju ir pārāk daudz, lai tās visas iekļautu tabulā. Tabulā nav iekļauti arī personvārdu piemēri hindi līdzskaņiem *tha*, *ḍa* un *dha*, jo tie reti parādās personvārdos. Šie retrofleksie jeb cerebrālie līdzskaņi sanskritā aizgūti no citām valodām, tādēļ tie ir ļoti reti no sanskrita mantotajā leksikā.

CITVALODU ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE

Dēvanāgarī rakstība	Starptautiskā transliterācija (IAST)	Angļu valodā	Atbilstme latviešu valodā	Piemērs dēvanāgarī rakstībā	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Izplatītākie pieraksta veidi angļu valodā	Atveide latviešu valodā
अ	a	a	a	रवि	Ravi	Ravi	Ravi
आ	ā	a, aa	ā	ध्यान	Dhyān	Dhyān, Dhyaan	Djāns
इ	i	i	i	अभिषेक	Abhiṣek	Abhishek	Abhišēks
ई	ī	i, ee	ī	सुनीता	Sunītā	Sunita, Suneeta	Sunīta
उ	u	u	u	ध्रुव	Dhruv	Dhruv	Druvs
ऊ	ū	u, oo	ū	पूजा	Pūjā	Puja, Pooja	Pūdža
ऋ	ṛ	ri	ri	पृथ्वी	Pr̥thvī	Prithvi	Pritvī
ए	e	e	ē	महेश	Maheś	Mahesh	Mahēšs
ऐ	ai	ai	ai	हैमन्ती	Haimantī	Haimanti	Haimantī
ओ	o	o	o	विनोद	Vinod	Vinod	Vinods /o:/
औ	au	au, ou	au	सौम्य	Saumya	Soumya	Saumja
क	ka	k	k	कान्ति	Kānti	Kanti	Kānti
ख	kha	kh	kh	लिखित	Likhit	Likhit	Likhits
ग	ga	g	g	गिरीश	Girīś	Gireesh, Girish	Girišs
घ	gha	gh, h	gh	सिंह, सिंघ	Siṃh, Siṅgh	Singh	Sings
ङ	ṅa	n	n	प्रियंका, प्रियङ्का	Priyaṃkā, Priyaṅkā	Priyanka	Prijanka /ŋ/
च	ca	ch, c	č	पांचाल, पाञ्चाल	Pāṃcāl, Pāñcāl	Panchal	Pāṇčāls
छ	cha	ch	č	चौहान, छौहान	Chauhān, Cauhān	Chauhan	Čauhāns
ज	ja	j	dž	राज	Rāj	Raj, Raaj	Rādžs
झ	jha	jh	dž ²	झानवी	Jhānavī	Jhanvi	Džānvī
ञ	ña	n	ŋ	संजय, सञ्जय	Sam̐jay, Sañjay	Sanjay	San̐džajs
ट	ṭa	t	t	भट्टाचार्य	Bhaṭṭācārya	Bhattacharya	Bhattāčārja
ठ	ṭha	th	th	–	–	–	–
ड	ḍa	d	d	–	–	–	–
ढ	ḍha	dh	dh	–	–	–	–
ण	ṇa	n	n	राणी	Rāṇī	Rani	Rānī

² Šajā gadījumā, lai izvairītos no nevēlamas līdzskaņu kombinācijas džh, jāatmet -h, kas norāda uz aspirāciju.

Dēvanāgarī rakstība	Starptautiskā transliterācija (IAST)	Angļu valodā	Atbilstme latviešu valodā	Piemērs dēvanāgarī rakstībā	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Izplatītākie pieraksta veidi angļu valodā	Atveide latviešu valodā
त	ta	t	t	अमित	Amit	Amit	Amits
थ	tha	th	th	सिद्धार्थ	Siddhārth	Siddharth	Siddhārts
द	da	d	d	आदर्श	Ādarś	Adarsh, Aadarsh	Ādaršs
ध	dha	dh	dh	निधि	Nidhi	Nidhi	Nidhi
न	na	n	n	नरेन्द्र	Narendra	Narendra, Narender	Narēndra
प	pa	p	p	प्रभा	Prabhā	Prabha	Prabha
फ	pha	ph, f	f	फणी	Phaṇī	Phani, Phanee	Fanī
ब	ba	b	b	बलबीर	Balbīr	Balbir	Balbīrs
भ	bha	bh	bh	प्रभज्योत	Prabhj(y)ot	Prabhjot	Prabdzota /o:/
म	ma	m	m	अमित	Amit	Amit	Amits
य	ya	y	j	जयेन्द्र	Jayendra, Jayendra	Jayendra	Džajēndra
र	ra	r	r	वीरेन्द्र	Virendra	Virendra, Veerendra	Virēndra
ल	la	l	l	विशाल	Viśāl	Vishal	Višāls
व	va	v	v	विवेक	Vivek	Vivek	Vivēks
स	sa	s	s	सीता	Sītā	Sita, Seeta	Sita
ष	ṣa	sh	š	लक्ष्मी	Lakṣmī	Lakshmi, Laxmi	Lakšmī
श	śa	sh	š	अश्विन	Aśvin	Ashvin, Ashwin	Ašvins
ह	ha	h	h	हरीश	Harīś	Harish, Hareesh	Harīšs
अं	aṃ		Atkarībā no sekojošā līdzskaņa. Sk. <i>ṛ</i> , <i>ṅ</i> , <i>ṇ</i> , <i>n</i> , <i>m</i> . Sk. arī vārdu <i>Sings</i> , kuram pamatā ir sanskrita <i>siṃhaḥ</i> un kurā anusvāru (<i>m</i>) aizstāj <i>ng</i> .	–	–	–	–

1. tabula. Dēvanāgarī alfabēta pamatzīmes, to pieraksts IAST transliterācijā, atbilstošās skaņas latviešu valodā un piemēri

Lai izrunātu vārdus, kuri aizgūti no citām valodām, jo sevišķi persiešu, arābu un angļu, hindi tiek izmantotas arī tādas skaņas, kuras nav tikušas lietotas senindiešu valodās. Piemēram, skaņa *z* tiek lietota, lai izrunātu vārdu *bazārs*. Indiešu personvārdi, kuros šādas skaņas sastopamas, būtu jāatveido atbilstoši to sākotnējai valodai, tādēļ šajā rakstā šādu personvārdu piemēri netiek apskatīti.

Strīdīgi jautājumi indiešu personvārdu un terminu atveidē: dubultlīdzskaņi un aspirācija

Līdz šim nav tikuši ieviesti vispārpieņemti principi, kas regulētu hindi īpašvārdu atveidi latviešu valodā. Dažiem vispārīgiem principiem hindi radniecīgu valodu atveidē ir pievērsies Viktors Ivbulis savā rakstā „Sanskrits un bānglā” (Ivbulis 2012), kur sniegts vispārīgs ievads par indoeiropiešu cilmes indiešu valodām – galvenokārt par sanskritu, prākritu un bengāļu valodu jeb bānglā, kā to dēvē V. Ivbulis –, taču tajā nav piedāvāti sistemātiski šo valodu atveides principi. V. Ivbuļa rakstā atrodami divi argumenti, kuri attiecas arī uz hindi atveidi.

Pirmkārt, raksta beigās V. Ivbulis uzdod dažus retoriskus jautājumus par indiešu valodu atveidi, kuri attiecas arī uz hindi: „Kāpēc nevar neierobežoti būt dubultlīdzskaņi, kas principā ir arī latviešu valodā, kāpēc nevar būt garais *o*, kas ir daudzās citās valodās?” (Ivbulis 2012) Vairums hindi dubultlīdzskaņu atrodami saliktenos vai arī iegūti morfoloģisku procesu rezultātā un tādēļ nav reducējami uz vienu līdzskani. Arī latviešu valodā šādā gadījumā dubultlīdzskaņi tiek saglabāti (piemēram, *iz+zināt = izzināt*). Piemēram, hindi vārds *Siddhārth* cēlies no sanskrita vārda *Siddhārthaḥ* – saliktena, kura pirmā daļa ir pagātnes ciešamās kārtas divdabis, kas atvasināts no saknes *sidh* ar piedēkli *-ta*, skaņu mijā kļūstot par *siddha*. Savukārt vārds *Prijankumārs* ir saliktenis no *prijank* un *kumārs*. Savukārt jautājumā par garo *o* jānorāda, ka hindi ir sastopams tikai garais *o* (kā no sanskrita aizgūtajā vārdā *joga*), taču mūsdienu latviešu valodā nav pieņemts rakstībā nošķirt garo no īsā *o*.

Otrkārt, V. Ivbulis norāda, ka „pagājušā gadsimta 70.–80. gados latviešu valodnieku izskaustā indiešu burtu *h* daļa nav ņemama no to pirmās daļas, jo kopā ar to veido labi skaidri redzamus atsevišķus burtus *kha*, *gha*, *džha*, *tha*, *dha* un *bha*” (Ivbulis 2012, 163). Citiem vārdiem sakot, V. Ivbulis uzskata, ka aspirēto līdzskaņu transkripcijā jā saglabā burts *h*, kam piekrīt arī šī raksta autors.

Jāpiebilst, ka burts *h*, ja tas seko līdzskanīm IAST vai angliskajā pierakstā, norāda nevis uz atsevišķu skaņu *h*, bet gan uz līdzskaņa aspirāciju. Tādējādi, piemēram, zilbē *kha* ir tikai viens līdzskanis (*kh*), kuram dēvanāgarī rakstībā atbilst viena rakstzīme, kas nav atvasināta no līdzskaņa *k* zīmes. Šajā rakstā tiek piedāvāts arī latviešu valodā izmantot burtu *h*, lai norādītu uz aspirāciju

senindiešu, vidusindiešu un jaunindiešu valodā, kā pieņemts rīkoties, pierakstot šo valodu vārdus latīņu burtiem Eiropas valodās, tai skaitā lietuviešu valodā. Vēl jo vairāk, tādi indiešu izcelsmes vārdi kā *dharma* 'likums, pienākums, reliģija' un *Mahābhārata* (eposa nosaukums) jau labi zināmi latviešu lasītājiem šādā pierakstā. Kā galvenais izņēmums, kur burts *h* atmests, minams sanskrita *Buddhaḥ*, kurš jau latviešu valodā iegājis kā Buda. Senindiešu personvārdu un terminu saraksti, kuros ievēroti šādi atveides principi, atrodami V. Ivbuļa sastādītajā krājumā „Indiešu literatūra: vissenākais posms” (Ivbulis 1985), kā arī tā paša autora monogrāfijā „Šīva izdejo un sagrauj pasauli” (Ivbulis 2003). Šai pašai atveides tradīcijai seko Sigma Ankrava grāmatā „Indiešu dievi un dieves” (Ankrava 2019). Nevienā no šīm publikācijām nav iztirzāti sanskrita atveides principi, taču tos var izsecināt no atveidotajiem vārdiem. Diemžēl jānorāda, ka nevienu no šīm publikācijām nevar izmantot kā autoritatīvu avotu sanskrita vārdu pareizrakstībai latviešu valodā, jo neviens no šiem indologiem nav specializējies tieši sanskritā. Tajos sastopamas dažādas neprecizitātes garumzīmju lietojumā, kā arī citos pareizrakstības aspektos. Sanskrita personvārdu un terminu atveide būtu jāaplūko atsevišķā publikācijā.

Hindi un tai radniecīgu mūsdienu Indijas valodu personvārdu rakstību vienkāršo, atsakoties no aspirācijas norādīšanas ar *h* burtu gadījumos, ja aspirētajam līdzskanī uzreiz seko cits līdzskanis vai ja tas atrodas vārda beigās. Piemēram, *Singh – Sings, Prabhjot – Prabdzota*. Šis princips atšķiras no, piemēram, S. Ankravas varianta *Džaganāths* (Ankrava 2019), kuru piedāvā arī V. Ivbulis kopā ar paralēlformu *Džaganātha* (Ivbulis 2017). Šī raksta autors ieteiktu sanskrita *Jagannāthaḥ* atveidot kā *Džagannātha*, bet, ņemot par pamatu hindi *Jagannāth*, atveidot šo vārdu kā *Džagannāts*. Šajā vārdā būtu jā saglabā līdzskaņa *n* dubultojumu, jo tas ir saliktenis no *jagat* 'pasaule' un *nātha* 'pavēlnieks'.

Strīdīgi jautājumi indiešu personvārdu un terminu atveidē: hindi un sanskrits

Daudzi hindi personvārdi cēlušies no sanskrita, taču hindi šo personvārdu izruna var būt mainīta. Līdz ar to, atveidojot hindi personvārdus, ir jāizlemj, vai hindi personvārdus atveido tāpat kā tiem atbilstošos sanskrita personvārdus vai arī atšķirīgi no tiem.

Būtiska atšķirība starp sanskritu un hindi parādās sanskrita vīriešu dzimtes *a* celma vārdos. Šai deklinācijai pieder vairāk vārdu nekā jebkurai citai, un tā atbilst latviešu valodas pirmajai deklinācijai un lietuviešu vārdiem ar izskaņu *-as*. Piemēram, sanskrita वृकः (*vrkaḥ*), lietuviešu *vilkas* un latviešu

vilks. Kā jau iepriekš minēts, šai deklinācijai piederošais sanskrita personvārds रामः (*Rāmaḥ*) hindi kļūst par *Rām*. Ja sanskrita personvārdu atveido kā *Rāma*, bet hindi kā *Rāms*, izveidojas potenciāli nevēlama situācija, ka viens un tas pats vārds tiek dažādi atveidots. Šī raksta autora ieskatā, tomēr būtu labāk pieturēties pie šādas atšķirīgas atveides.

Nebūtu saprātīgi hindi vīriešu dzimtes vārdiem, kuri vēsturiski zaudējuši celma skaņu *-a*, to atkal pievienot.

Apsvēršanas vērts ir priekšlikums sanskrita vārdus ar izskaņu *aḥ* atveidot kā pirmās deklinācijas lietvārdus, kā to piedāvā Valdis Bisenieks. Viņš norāda, ka „sanskrita formai *Kṛṣṇaḥ* [sic] [...] atbilst Krišns un nevis Krišna” (Bisenieks 1999, 147). Arī lietuviešu valodas vārdus, kuri beidzas ar *-as*, latviešu valodā atveido pirmajā deklinācijā. Tādā gadījumā, gan sanskrita, gan hindi personvārds tiktu atveidots kā *Rāms*.

V. Bisenieka piedāvātā sanskrita atveides sistēma, ko šeit nav iespējams pilnībā iztīrīt, ir meistarīgi izveidota un parocīga. Tā paredz, ka visi sanskrita personvārdi latviešu valodā būs lokāmi. Galvenais šķērslis šīs atveides sistēmas pieņemšanai ir tas, ka tā ir pretrunā lietojumam, kas jau nostiprinājies latviešu valodā. Sugas vārdi no vīriešu dzimtes *a* celma iegājušie kā 4. deklinācijas lietvārdi sieviešu dzimtē (piemēram, *yogaḥ* – *joga*, nevis *jogs*), bet īpašvārdi – kā ceturrtās deklinācijas lietvārdi vīriešu dzimtē (piemēram, *Śivaḥ* – *Śiva*, nevis *Śivs*, kā piedāvā V. Bisenieks). Šāda atveide, saglabājot celma patskani *-a*, ir sastopama gan populārā literatūrā, gan vairākās indoloģiskās publikācijās, kā, piemēram, jau minētajās V. Ivbuļa un S. Ankravas monogrāfijās.

Lai viegli nošķirtu vīriešu vārdus, kuri beidzas ar *-a*, no sieviešu vārdiem, V. Ivbuļa un S. Ankravas publikācijās pieņemts saglabāt garo *-ā* sieviešu vārda beigās. Piemēram, sieviešu vārds *Śītā* (*Śītā*) ir viegli nošķirams no vīriešu vārda *Rāma* (*Rāmaḥ*). Šī atveides principa trūkums ir tāds, ka sieviešu un dieviešu vārdi *Śītā*, *Durgā* utt. ir nelokāmi.

Ja hindi *Rām* atveido kā *Rāms*, nevis *Rāma*, rodas jautājums, vai ir pamatoti saglabāt V. Ivbuļa un S. Ankravas piedāvāto neisināto garo *-ā* sieviešu vārdu beigās, lai tos nošķirtu no vīriešu vārdiem (Ankrava 2006). Šajā rakstā piedāvāts *-ā* isināt, lai sieviešu dzimtes vārdi būtu lokāmi tiem vēsturiski atbilstošajā latviešu valodas deklinācijā. Līdz ar to, atveidojot no hindi, vārdi *Rām* un *Śītā* būtu *Rāms* un *Śīta*, bet, atveidojot no sanskrita, tie būtu *Rāma* un *Śītā* (vai arī *Rāma* un *Śīta*, padarot vārdu *Śīta* lokāmu, bet atsakoties no acīmredzama nošķiruma starp vīriešu un sieviešu vārdiem). Šādā gadījumā joprojām varētu sajaukt sieviešu vārdus ar tiem vīriešu vārdiem, kuriem pirms *-a* atrodama līdzskaņu grupa un kuri tādēļ arī hindi beidzas ar *-a* (piemēram, *Virēndra*). Šādu vārdu gan ir ievērojami mazāk, nekā to vīriešu vārdu, kuri

hindi beidzas ar līdzskani un tādējādi tiek atveidoti kā pirmās deklinācijas vārdi (piemēram, *Rāms*). Šī raksta autora ieskatā, būtu vēlams sieviešu vārdus padarīt lokāmus, īsinot *-ā* vārda beigās, pat tad, ja iespējami pārpratumi par personas dzimumu. Lai izvairītos no tā, ka daži no hindi atveidoti vīriešu vārdi beidzas ar *-a*, varētu apsvērt patskani *-a* aizstāt ar galotni *-s*. Šāda prakse gan radītu sarežģījumus, tādēļ tā šeit netiek rekomendēta. Piemēram, pēc šāda principa atveidojot vārdu *Buddha*, tiktu iegūta nevēlama līdzskaņu kombinācija *dds*: *Budds*.

Personvārdu locīšana

Ja vīriešu vārds beidzas ar līdzskani, tam pievieno galotni *-s* un loka kā 1. deklinācijas lietvārdu, piemēram, *Aadarsh – Ādaršs*.

Ja vīriešu vārds beidzas ar galotni *-a*, to loka kā 4. deklinācijas lietvārdu, izņemot datīva formu, kur pievieno galotni *-am* (piemēram, *Rādžēndram*). Kā jau iepriekš minēts, hindi pieņemts neizrunāt vēsturisko skaņu *a* vīriešu dzimtes vārdu beigās, ja tā seko vienam līdzskanim, kaut arī tā tiek pierakstīta dēvanāgarī rakstībā. Skaņu *a* tomēr izrunā gadījumos, ja pirms tās atrodams līdzskaņu savienojums, kuru būtu grūti izrunāt bez sekojoša patskaņa, piemēram, *Rajendra – Rādžēndra*.

Ja vīriešu vai sieviešu vārds beidzas ar citu patskani, kā, piemēram, *-i*, *-ī* vai *-u*, tas ir nelokāms. Piemēram, *Ravi – Ravi*. Pēc angļiskā pieraksta gan nav iespējams noteikt, kuri sieviešu vārdi beidzas ar *-i* un kuri ar *-ī*. Daudz vairāk būs tādu sieviešu vārdu, kuri beigsies ar garo *ī*, jo šie vārdi vēsturiski atbilst mūsu 5. deklinācijai (sal. sanskrita *dēvi* un *dieve*). Īsais *-i* vārda beigās parādās no sanskrita mantotos sieviešu vārdos, kuri sākotnēji atbilduši mūsu 6. deklinācijai. Piemēram, latviešu *nakts*, lietuviešu *naktis* un sanskrita *naktiḥ*, kas parādās tikai vienu reizi „Rīgvēdā”. Sanskritā senā indoeiropiešu galotne *-s* tiek aizstāta ar visargu (*-h*), bet jaunākās indiešu valodās šī galotne tiek pavisam atmesta. Piemēram, no sanskrita sieviešu dzimtes lietvārda *kāntiḥ* 'daile' radies mūsdienu vārds *Kānti*, kurš minēts 1. tabulā.

Ja vīriešu dzimtes vārdam ir izskaņa *-ai*, to atveido ar izskaņu *-ajs* un loka kā 1. deklinācijas lietvārdu, piemēram, *Mukeshbhai – Mukēšbhajs*.

Ja sieviešu vārds beidzas ar līdzskani, tam pievieno patskani *-a* un loka kā 4. deklinācijas lietvārdu, piemēram, *Prabhjot – Prabdzota*.

Vairums sieviešu vārdu beidzas ar *-ā*. Gala patskani saīsina, lai tos varētu locīt kā 4. deklinācijas lietvārdus, piemēram, *Sītā – Sīta*.

Šos pašus principus izmanto arī uzvārdu locīšanā – ja uzvārds beidzas ar līdzskani, tam sieviešu dzimtē pievieno galotni *-a*.

Nobeigums

Šajā rakstā piedāvāti ieteikumi hindi personvārdu atveidei, liekot uzsvāru uz tiem personvārdiem, kas mantoti no sanskrita. Diemžēl paredzams, ka hindi personvārdu atveide joprojām sagādās problēmas. Galvenais šķērslis, ar ko nākas saskarties atveidē, ir hindi vārdu pieraksts. Pasēs un angliskajā vidē lietotais pieraksts ar latīņu burtiem nesniedz precīzu informāciju par vārda izrunu, bet vārda pieraksts dēvanāgarī rakstībā noderēs vien tiem, kuri apguvuši šo rakstību.

Indiešu personvārdu atveides piemēri

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Aadarsh	Ādarś	Ādaršs
Aayush	Āyuṣ	Ājušs
Abhishek	Abhiṣek	Abhišēks
Ajay	Ajay	Adžajs
Akash	Ākāś	Ākāšs
Amit	Amit	Amits
Arjun	Arjun	Ardžuns
Aswin	Aśvin	Ašvins
Bhagyesh	Bhāgyeś	Bhāgjēšs
Bhaskar	Bhāskar	Bhāskars
Dev	Dev	Dēvs
Dhruv	Dhruv	Druvs
Dhyan	Dhyān	Djāns
Dinesh	Dineś	Dinēšs
Ganesh	Gaṇeś	Ganēšs
Girish	Girīś	Girīšs
Harish	Harīś	Harišs
Ishan	Īśān	Īšāns

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Kartik	Kārtik	Kārtiks
Kumar	Kumār	Kumārs
Maresh	Maheś	Mahēšs
Manish	Manīś	Manīšs
Mayurkumar	Mayūrkumār	Majūrkumārs
Mukesh	Mukeś	Mukēšs
Mukeshbhai	Mukeśbhai	Mukēšbhajs
Mūrthi	Mūrthi	Mūrthijs
Narendra	Narendra	Narēndra
Parth	Pārth	Pārts
Pranav	Praṇav	Pranavs
Prabhjot	Prabhjot	Prabdžots /o:/
Prasad	Prāsād	Prāsāds
Prem	Prem	Prēms
Priyankkumar	Priyaṅkkumār	Prijankkumārs /ŋ/
Raj	Raj	Rādžs
Rajendra	Rājendra	Rādžēndra
Rajesh	Rajeś	Rādžēšs
Rakesh	Rakeś	Rakēšs
Ram	Rām	Rāms
Rameshchandra	Rāmeścandra	Rāmēščandra
Ravi	Ravi	Ravi
Ravikant	Ravikānt	Ravikānts
Sachin	Sacin	Sačins
Sandeep	Sandip	Sandīps
Sanjay	Saṅjay	Saṇdžajs

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Santosh	Santoṣ	Santošs /o:/
Shankar	Śaṅkar	Šankars /ŋ/
Shri, Shree	Śrī	Šrī
Siddharth	Siddhārth	Siddhārts
Singh	Siṅgh	Sings
Sukhpreet	Sukhpṛit	Sukprīts
Suman	Suman	Sumans
Sumit	Sumit	Sumits
Sundar	Sundar	Sundars
Suneet	Sunīt	Sunīts
Sureshkumar	Sureṣkumār	Surēškumārs
Surya	Sūrya	Sūrja
Sushil	Suśil	Sušils
Vaibhav	Vaibhav	Vaibhavs
Vinod	Vinod	Vinods /o:/
Virendra	Virendra	Virēndra
Vishal	Viśāl	Višāls
Vishnu	Viṣṇu	Višnu
Vivek	Vivek	Vivēks

2. tabula. Indiešu vīriešu vārdu un to latvisko atveidojumu saraksts

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Aarti, Arti	Ārtī	Ārtī
Ananya	Ananyā	Ananja
Anjali	Añjali	Aņdžali

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Anupama	Anupamā	Anupama
Bhagya	Bhāgyā	Bhāgja
Deepali, Dipali	Dīpali	Dīpali
Deepika, Dipika	Dīpikā	Dīpika
Gita, Geeta	Gītā	Gīta
Harshita	Harṣitā	Haršita
Indira	Indirā	Indira
Kanti	Kānti	Kānti
Kanika	Kanikā	Kanika
Kavita	Kavitā	Kavita
Lakshmi, Laxmi	Lakṣmī	Lakṣmī
Lata	Latā	Lata
Mallika	Mallikā	Mallika
Meena	Mīnā	Mīna
Nalini	Nalinī	Nalinī
Nandita	Nanditā	Nandita
Nidhi	Nidhi	Nidhi
Parvati	Pārvatī	Pārvatī
Pooja	Pūjā	Pūdža
Prabha	Prabhā	Prabha
Prabhjot	Prabhjot	Prabdžota /o:/
Preeti	Prīti	Prīti
Prithvi	Pr̥thvī	Pritvī
Priya	Priyā	Prija
Pushpa	Puṣpā	Pušpa
Radha	Rādhā	Rādha

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Rani	Rāṇī	Rānī
Roopa	Rūpā	Rūpa
Roshni	Rośnī	Rośnī /o:/
Shri, Shree	Śrī	Šrī
Sita, Seeta	Sītā	Sīta
Sudha	Sudhā	Sudha
Sulocana	Sulocanā	Suločana /o:/
Sumana	Sumanā	Sumana
Sunita	Sunītā	Sunīta
Sushila	Suśilā	Sušila
Soumya	Saumyā	Saumja
Tanvi	Tanvī	Tanvī
Urmila	Ūrmilā	Ūrmila
Usha	Uṣā	Uša

3. tabula. Indiešu sieviešu vārdu un to latvisko atveidojumu saraksts

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Acharya	Ācārya	Āčārja
Anand	Ānand	Ānands, -a
Arya	Ārya	Ārja
Balaram	Balarām	Balarāms, -a
Balakrishna	Balakṛṣṇa	Balakrišna
Bhaskar	Bhāskar	Bhāskars, -a
Bhattacharya	Bhaṭṭācārya	Bhattāčārja
Bhardwaj	Bhārdvāj	Bhārdvādžs, -a
Chaturvedi	Caturvedī	Čaturvēdī

Angliskais pieraksts	Izrunai pielāgota IAST transliterācija	Atveide latviešu valodā
Das	Dās	Dāss, -a
Dhir	Dhīr	Dhīrs, -a
Dvivedi	Dvivedī	Dvivēdī
Gautam	Gautam	Gautams, -a
Gupta	Gupta	Gupta
Jha	Jhā	Džā
Joshi	Joši	Džoši /o:/
Kashyap	Kāśyap	Kāšjaps, -a
Kumar	Kumār	Kumārs, -a
Mitra	Mitra	Mitra
Panchal	Pāñcāl	Pāņčāls, -a
Pandya	Pandya	Pandja
Prasad	Prāsād	Prāsāds, -a
Raj	Rāj	Rādžs, -a
Rajesh	Rājeś	Rādžēšs, -a
Rajput	Rājput	Rādžputs, -a
Shankar	Śaṅkar	Šankars, -a
Sharma	Śarma	Šarma
Shukla	Śukla	Šukla
Singh	Siṅgh	Sings, -a
Suresh	Sureś	Surēšs, -a
Trivedi	Trivedī	Trivēdī
Umashankar	Umāśaṅkar	Umāšankars, -a /ŋ/
Varma	Varma	Varma
Yadav	Yādav	Jādavs, -a
Yajaman	Yajamān	Jadžamāns, -a

4. tabula. Indiešu uzvārdu un to latvisko atveidojumu saraksts

1. Ankrava 2019 – Ankrava, Sigma. *Indiešu dievi un dieves*. Rīga : Dienas Grāmata, 2019.
2. Ankrava 2006 – Ankrava, Sigma. Hindi un urdu valodas vietvārdu latviskojuma galvenie principi un īpatnības. *Vadlinijas citvalodu īpašvārdu transkripcijai latviešu valodā*. Rīga : Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2006, 55.–70. lpp.
3. Bisenieks 1999 – Bisenieks, Valdis. *Bhagavadgīta. Svētā dziesma*. Rīga : Vieda, 1999.
4. Ivbulis 2017 – Ivbulis, Viktors. *No indiešu civilizācijas vēstures*. Rīga : Zvaigzne, 2017.
5. Ivbulis 2012 – Ivbulis, Viktors. Sanskrits un bānglā. *Orientalistika: Latvijas orientālistikas 20 gadi*. Red. L. Taivans. Latvijas Universitātes raksti, 779, 2012. 159. –170. lpp.
6. Ivbulis 2003 – Ivbulis, Viktors. *Šīva izdejo un sagrauj pasauli*. Rīga : Zinātne, 2003.
7. Ivbulis 1985 – Ivbulis, Viktors. *Indiešu literatūra: vissenākais posms*. Sast. V. Ivbulis, atdzej. V. Ļūdēns, tulk. G. Bērziņa. Rīga : Zvaigzne, 1985.
8. Kane 1941 – Kane Pandurang Vaman. *History Of Dharmaśāstra*. Vol II Part I. Poona : Publisher Bhandarkar Oriental Research Institute, 1941.
9. Masica 1991 – Masica, Colin P. *The Indo-Aryan languages*. Cambridge : Cambridge University Press, 1991.
10. Shapiro 2003 – Shapiro, Michael C. Hindi. *The Indo-Aryan Languages*. Eds.: George Cardona and Dhanesh Jain. New York : Routledge, 2003.

VALODAS KONSULTĀCIJAS

Pareizrakstība

Kā rakstāms universitātes nosaukums: *Hārvardas* vai *Hārvarda universitāte*? Vai vārds *universitāte* rakstāms ar lielo sākumburtu?

Hārvarda Universitāte nosaukta par godu ziedotājam vārdā Džons Hārvards (*John Harvard*), kurš pēc nāves bija tai atstājis lielu ziedojumu un novēlējis bibliotēku. Nosaukums *Hārvarda* lietots, apzīmējot visu universitātes pilsētiņu līdzīgi kā Jeila vai Stenforda, taču pašas universitātes nosaukumā lietojams Džona Hārvarda vārds ģenitīvā.

Savukārt vārds *universitāte* rakstāms ar lielo sākumburtu, jo Latvijas un citu valstu augstskolu, akadēmiju, universitāšu divvārdu nosaukumos, kuros pirmais vārds ir īpašvārds, arī otrais vārds rakstāms ar lielo sākumburtu, piemēram, *Vidzemes Augstskola*, *Lutera Akadēmija*, *Daugavpils Universitāte*. (Sk. Laugale, V., Šulce, Dz. *Lielo burtu lietojums latviešu valodā: ieskats vēsturiskajā izpētē, problēmas un risinājumi*. Rīga : LVA, 2012, 47. lpp.) Tātad nosaukums rakstāms ***Hārvarda Universitāte***.

Kā pareizi rakstāms: *dzērienu karte* vai *dzērienkarte*?

Vārda *dzērienkarte* pagaidām latviešu valodas vārdnīcās nav, taču pēc analogijas ar līdzīgiem salikteniem, kā *kontūrkarte* (nevis *kontūru karte*), *pastkarte* (nevis *pasta karte*) un, protams, *ēdienkarte* (nevis *ēdienu karte*), ieteicams rakstīt salikteni ***dzērienkarte***.

Virsrakstos mēdz citēt kāda sacīto aiz kola, bet bez pēdiņām. Vai šādos gadījumos aiz kola lietojams lielais vai mazais sākumburts?

Virsraksti, kuri veidoti kā piebilde ar tiešo runu bez pēdiņām, plašsaziņas līdzekļos sastopami it bieži. Visticamāk, autori izvairās no pēdiņu lietojuma, lai lieki nesaraibinātu tekstu.

No interpunkcijas viedokļa aiz kola lielā sākumburta lietojums nav pamatots, tātad šāds rakstījums formāli ir korekts: *Jānis Bērziņš: brauksim lēnāk pār tiltu, draugi!*

Savukārt pēc nozīmes virsraksts funkcionē kā tiešās runas teikums, kurā ir nosaukts runātājs un viņa sacītais, tātad pēc satura to ir iespējams uzskatīt par tiešās runas teikumu un lietot lielo sākumburtu aiz kola: *Jānis Bērziņš: Brauksim lēnāk pār tiltu, draugi!*

Šādas konstrukcijas latviešu valodā nav normētas, proti, nav noteikta nedz interpunkcija, nedz arī lielo sākumburtu lietojums tajās. Formāli aiz kola rakstāms mazais sākumburts, taču pēc nozīmes virsrakstā ir izteikts kādas personas sacītais līdzīgi kā tiešajā runā. **Tātad būtu iespējams gan mazā, gan lielā sākumburta lietojums.**

Ja Vārmes vidējās paaudzes deju kolektīvs sevi sauc „DimDari”, vai tas ir jārespektē, vai drīkst rakstīt „Dimdari”?

Ja deju kolektīva nosaukums oficiāli ir rakstīts „DimDari”, tad tas tā arī rakstāms – TDK „DimDari”.

Šādu neraksturīgu lielo un mazo burtu kombinējumu nosaukumos var izmantot par grafisku līdzekli nosaukuma leksiski semantiskās nozīmes izcelšanai, papildnozīmes piešķiršanai, vārdu spēlei u. tml., piemēram, „UgunsGrēks” (uzsvērtā vārddāļa *grēks*), „AvanTūristi” (uzsvērtā vārddāļa *tūristi*).

Deju kolektīvs nosaukumā acīmredzot vēlējies uzsvērt, ka nosaukumā nav atspoguļots tikai refrēns, bet ietverts arī vārds *darīt*.

Interpunkcija

Vai teikumā *Mežā ir lapsas, zaķi, vilki u. c.* teikuma beigās ir liekams vēl viens punkts aiz saīsinājuma?

Ja stāstījuma teikums beidzas ar saīsinājumu, aiz kura likts punkts, tad vēl viens punkts teikuma beigās nav nepieciešams. Beigu pieturzīme lietojama tikai jautājuma vai izsaukuma teikuma beigās. Tātad teikumi būtu rakstāmi šādi: *Vai mežā ir lapsas, zaķi, vilki u. c.?*, *Mežā ir lapsas, zaķi, vilki u. c.!*, bet ***Mežā ir lapsas, zaķi, vilki u. c.***

Kura pieturzīme lietojama sporta spēles rezultāta pierakstā – domuzīme (2–0) vai kols (2:0)?

Kols parāda jēdzienu, galvenokārt skaitļu, attiecību, tātad **sporta spēļu rezultāts rakstāms 2:0**. (Sk. Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009, 378. lpp.)

Vai liekams komats nosaukumos *Cilvēks vārdā Oto, lelas kaķis vārdā Bobs, Vīrs vārdā Ūve*?

Valodas praksē gadījumos, kad lietots vārdu savienojums *vārdā A*, bieži sastopams komats, kas likts, iespējams, *vārdā A* uzskatot par kādu reducētu sintaktisku vienību, piemēram, *Cilvēks, [kam] vārdā Oto; lelas kaķis, [saukts] vārdā Bobs*. Vārdu savienojums *vārdā A* nav uzlūkojams par kādu atsevišķu sintaktisku vienību, kā, piemēram, savrupinājumu vai paligteikumu. Tas ir nedalāms, leksikalizēts vārdu savienojums, kas ar pieturzīmēm no pārējā teksta nav atdalāms. Tātad nosaukumi rakstāmi ***Cilvēks vārdā Oto, lelas kaķis vārdā Bobs, Vīrs vārdā Ūve***.

Gramatika

Kā dēvējami Ulbrokas un Lēdurgas iedzīvotāji?

Latvijas austrumdaļā, aptuveni no Rīgas uz austrumiem, iedzīvotāju nosaukumiem parastākā izskaņā ir *-ieši*, kas pievienota vietvārda formai bez galotnes, piemēram, *Cesvaine – cesvainieši, Kalsnava – kalsnavieši*. Vietvārda galotnes priekšā iedzīvotāju nosaukumā *k* mēdz pārvērsties par *c* un *g* – par *dz*. Tātad Ulbrokas iedzīvotāji ir ***ulbrocieši***, un Lēdurgas iedzīvotāji ir ***lēdurdzieši***. (Sk. Dambe, V. *Latvijas apdzīvoto vietu un iedzīvotāju nosaukumi*. Rīga, 1990, 4., 86., 165. lpp.)

Vai ar tādiem vārdiem kā *otrpus, viņpus* lietojams ģenitīvs vai datīvs?

Saliktie prievārdi *abpus, augšpus, ārpus, leļpus, katrpus, otrpus, šaipus, vienpus, viņpus, virspus* literārajā valodā lietojami gan ar ģenitīvu, gan ar datīvu, piemēram:

krēsli salikti katrpus galda / katrpus galdam;

baļķis turas virspus ūdens / virspus ūdenim.

Tiek uzskatīts, ka lietojumā ar datīvu šiem prievārdiem vairāk izpaužas apstākļa vārda nozīme. (Sk. Paegle, Dz. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga : Zinātne, 2003, 183.–184. lpp.; Smiltneiece, G. *Apstākļa vārds (adverbs)*. *Latviešu valodas gramatika*. Atb. red. D. Nītiņa, J. Grigorjevs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 601. lpp.)

Kurā locījumā lietojams teikuma priekšmets, un kurā skaitli un locījumā lietojamas lokāmā ciešamās kārtas pagātnes divdabja formas un īpašības vārdi izteicējā teikumos, kur teikuma priekšmets ir daudzums procentos? Piemēram, 90 % ziedotie līdzekļi / ziedoto līdzekļu izmantoti/izmantots fasādes atjaunošanai; 51 % sastāvdaļas/sastāvdaļu ir dabisks/dabiski/dabiskas?

Dalāmā ģenitīva nozīmē tiek lietoti lietvārdi, kuri izsaka dalāmu nojēgumu – ko mērāmu, sveramu vai skaitāmu. Ar procentiem izsaka daudzumu simtdaļās, tāpēc ar to lietojams ģenitīvs: *pieci procenti mēbeļu, desmit procentu (vai procenti) ziedu, divdesmit viens procents pensionāru.*

Ja izteicējā ir lietots īpašības vārds, tad tas dzimtē un skaitli tiek saskaņots ar lietvārdu, kura daudzums procentos izteikts, piemēram, *divdesmit viens procents pensionāru ir trūcīgi (sal. pensionāri ir trūcīgi), divdesmit divi procenti sastāvdaļu ir dabiskas (sal. sastāvdaļas ir dabiskas).*

Ar divdabja formām iespējams rīkoties dažādi. Tas aplūkots tabulā.

Lokāmā ciešamās kārtas pagātnes divdabja formu iespējams saskaņot ar formu, kurā ir vārds <i>procents</i> .	Tā kā teikuma priekšmets ir ģenitīvā, lokāmā ciešamās kārtas pagātnes divdabja formu iespējams lietot vienskaitļa vīriešu dzimtes formā kā nemarkētajā formā.	Lokāmā ciešamās kārtas divdabja formu iespējams saskaņot ar lietvārda dzimti un skaitli, kura daudzums izteikts procentos.
<i>Divdesmit viens procents pensionāru ir noskaņots</i> pozitīvi. <i>Pieci procenti mēbeļu ir nopirkti</i> Latvijā. <i>Desmit procentu (vai procenti) ziedu ir atvesti</i> no Kurzemes. <i>Divdesmit divi procenti sievietes ir nodarbināti</i> valsts iestādēs.	<i>Divdesmit viens procents pensionāru ir noskaņots</i> pozitīvi. <i>Pieci procenti mēbeļu ir nopirkts</i> Latvijā. <i>Desmit procentu (vai procenti) ziedu ir atvests</i> no Kurzemes. <i>Divdesmit divi procenti sieviešu ir nodarbināts</i> valsts iestādēs.	<i>Divdesmit viens procents pensionāru ir noskaņoti</i> pozitīvi. <i>Pieci procenti mēbeļu ir nopirkta</i> Latvijā. <i>Desmit procentu (vai procenti) ziedu ir atvesti</i> no Kurzemes. <i>Divdesmit divi procenti sieviešu ir nodarbinātas</i> valsts iestādēs.

Tātad jautājumā minētie piemēri rakstāmi šādi:

90 % ziedoto līdzekļu izmantoti/izmantots fasādes atjaunošanai;

51 % sastāvdaļu ir dabiskas.

Kā pareizi lietojams darbības vārds *atrast* pavēles izteiksmē? Piemēram, uzdevumā rakstāms *Atrrod vārdīti* vai *Atrodi vārdīti*?

Pavēles izteiksmes forma vienskaitļa otrās personas formā sakrīt ar īstenības izteiksmes tagadnes vienskaitļa otrās personas formu, piemēram, *tu esi jauks – esi jauks!*, *tu lasi grāmatu – lasi grāmatu!*

Darbības vārdu *atrast* loka līdzīgi kā *izprast* vai *pierast*: *tu izproti mūziku – izproti mūziku!*, *tu pierodi būt pacietīgs – pierodi būt pacietīgs!*, *tu atrodi vārdīti – atrodi vārdīti!*

Kura darbības vārda *izsliet* forma ir pareiza: *es izsleju galvu* vai *es izslienu galvu*?

Darbības vārda *izsliet* konjugēšanā vienkāršajā tagadnē ir paralēlformas:

es izsleju	mēs izslejam	es izslienu	mēs izslienam
tu izslej	jūs izslejat	tu izslien	jūs izslienat
viņš, viņa izslej	viņi, viņas izslej	viņš, viņa izslien	viņi, viņas izslien

Tātad iespējams lietot abas formas: *es izsleju galvu* un *es izslienu galvu*. (Sk. Ceplītis, L., Mīkelsone, A., Porīte, T., Raģe, S. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2007, 743. lpp.; Zuicena, I. et al. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Vai vārds *apostille* ir lokāms?

Vārds *apostille* ir franču valodas vārds, ko lieto dokumentos kā apliecinājuma atzīmi ar juridisku spēku. Dokumentu legalizācijas likumā ir teikts: „1) apliecinājums (*apostille*) – atbilst 1961. gada 5. oktobra Hāgas konvencijā par ārvalstu publisko dokumentu legalizācijas prasības atcelšanu lietotā attiecīgā termina skaidrojumam.” (Sk. *Dokumentu legalizācijas likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/155411-dokumentu-legalizācijas-likums>) Lai gan valodas praksē nereti locīts pēc 5. deklinācijas paradigmas, vārds *apostille* ir pārcēlums no franču valodas līdzīgi kā latīņu *a priori*, *itāļu crescendo* u. tml., un **tas tekstā lietojams nemainīgā formā un rakstāms slīprakstā: *apostille*.**

Vai vārds *pilates* ir lokāms vārds?

Pilates ir fizisku vingrinājumu komplekss, ar kura palīdzību, izmantojot dažādus palīglīdzekļus, tiek attīstīta izturība un trenētas atsevišķas muskuļu grupas, pareiza elpošana. Vārds radies no metodes pamatlicēja, vācu izcelsmes amerikāņu fizikultūras instruktora Džozefa Humberta Pilatesa (*Josephus Pilates*) uzvārda. (Sk. Bankava, B. *Jaunā eponīmu vārdnīca*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 123. lpp.) Lai gan *pilates* sākotnēji latviešu valodā ienācis kā tiešs pārcēlums no metodes pamatlicēja uzvārda, laika gaitā tas iekļāvies latviešu valodas sistēmā, un nu tiek uzskatīts par 5. deklinācijas daudzskaitlinieku, tātad lokāmu lietvārdu. **Tātad vārds *pilates* latviešu valodā ir lokāms: *pilašu nodarbība, eju uz pilatēm, apmeklētu pilates, vakar biju pilatēs/pilašu nodarbībā*.** (Sk. Zuicena, I. et al. *Mūsdienų latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Pareizrūna

Vai vārdā *pieder* teikumā *Jānim pieder liela laiva patskanis e* izrunājams šauri vai plati?

Plato patskani [e], [ē] lieto pirmās un trešās konjugācijas darbības vārdu trešajā personā, ja senāk vārdā bijis vairāk zilbju, tā pēdējā zilbē bijis patskanis *a* un pirms tā nav šaurinātāja līdzskaņa. Piemēram, *mest* – *viņš met* [mēt], *nest* – *viņš nes* [nēs], *cerēt* – *viņš cer* [cēr], *redzēt* – *viņš redz* [rēdz], *piederēt* – *viņam pieder* [piedēr]. (Sk. Markus, D. *Galvenās latviešu valodas pareizrūnas jeb ortoepijas problēmas*. *Latviešu valodas gramatika*. Atb. red. D. Nītiņa, J. Grigorjevs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 127. lpp.)

Kurā zilbē liekams uzsvars uzvārdā *Rinkēvičs*?

Uzvārds *Rinkēvičs* ir slāvu cilmes uzvārds, kas formā *Rinkevičius* sastopams arī lietuviešu valodā. Lietuviešu valodā izskaņā *-evičius* patskanis *e* tiek pagarināts, tāpēc uzvārds latviešu valodā sastopams rakstījumā gan ar īsu, gan garu patskani *e*: *Rinkevičs*, *Rinkēvičs*. Uzsvars uzvārdā *Rinkēvičs* liekams uz otrās zilbes: *Rin'kēvičs*.

Vai vārdā *nešļava* patskanis *e* izrunājams šauri vai plati?

Vārdā *nešļava* patskanim *e* seko šaurinātājskaņa *ļ*, tāpēc patskanis *e* izrunājams šauri: *nešļava*. (Sk. Markus, D. Galvenās latviešu valodas pareizrūnas jeb ortoepijas problēmas. *Latviešu valodas gramatika*. Atb. red. D. Nītiņa, J. Grigorjevs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 126. lpp.)

Terminoloģija

Vai pareizi ir *Parkinsona slimība* vai *Pārkinsona slimība*? Proti, vai patskanis *a* ir īss vai garš?

Slimība nosaukta angļu ārsta Džeimsa Pārkinsona (*James Parkinson*) uzvārdā. Uzvārds *Parkinson* saskaņā ar angļu īpašvārdu atveides noteikumiem latviešu valodā būtu atveidojams *Pārkinsons*, tātad slimības nosaukums būtu rakstāms ar garo patskani *ā* pēc uzvārda izrunas angļu valodā – *Pārkinsona slimība*. Nosaukums ***Parkinsona slimība*** ir samērā sena un stabila termina forma, kas ir nostiprināta arī Starptautiskajā statistiskajā slimību un veselības problēmu klasifikācijā, līdz ar to tā nav maināma. (Sk. *Nacionālais terminoloģijas portāls*. Pieejams: <https://termini.gov.lv/>)

Vai pareizi rakstāms *barters* vai *bārters*? Ar īso vai garo patskani *a*?

Preču vai pakalpojumu apmaiņa bez naudas kā maksāšanas līdzekļa izmantošanas ir ***bārters***. Vārds aizgūts no angļu valodas vārda *barter*. Latviešu valodā aizguvuma *bārters* vietā iespējams lietot arī vārdu *prečmaiņa*. (Sk. *Nacionālais terminoloģijas portāls*. Pieejams: <https://termini.gov.lv/>)

Līdz šim vairākus likumprojektus, kurus iesniedz kopā par vienu jautājumu, dēvēja par *likumprojektu paketi*, taču pēdējā laikā sāk parādīties apzīmējums *likumprojektu pakotne*. Kā tad ir pareizi?

Nosaucot likumprojektus, kurus iesniedz kopā par vienu jautājumu, joprojām var lietot terminu *likumprojektu pakete*. Dokumentu kopuma nozīmē vārds *pakete* kā angļu *package* ekvivalents lietots gan „Tēzaura” vārdnīcās, gan terminu datubāzēs (IATE, termini.gov.lv) – *enerģētikas pakete*, *dzelzceļa pakete*, *likumprojektu pakete* u. tml.

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” vārda *pakete* atbilstošās nozīmes ir šādas.

'Vairāku savstarpēji saistītu dokumentu (likumu, normatīvu aktu u. tml.) kopums.' *Dokumentu pakete. Pieņemt nepieciešamo likumu paketi. Sagatavot normatīvo aktu paketi.*

// dator. 'Programmu vai datu kopums, ko ievada un apstrādā kā vienu objektu; nedalāms datu bloks, ko pārsūta pa datu pārraides tīklu.' *Paketes formāts. Paketes garums.*

'Kopums, komplekts, ko piedāvā pircējam, patērētājam.' *Pakalpojumu pakete. Uzņēmuma akciju pakete.* (Sk. Zuicena, I. et al. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Vārds *pakotne* gan vispārlietojamās valodas vārdnīcās, gan terminu datubāzēs lietots kā informātikas termins. Vārds *pakotne* ar nozīmi 'dokumentu, uzdevumu kopums', visticamāk, kļuvis populārs saistībā ar IT jomā ieviestajiem terminiem (*programmu pakotne, programmatūras pakotne* u. tml.). No vārddarināšanas viedokļa vārds *pakotne* ir pareizi darināts latviešu valodas vārds, taču kā termins ar nozīmi 'dokumentu kopums' apstiprināts tas nav.

Tā kā sinonīmija, nosaucot vienu jēdzienu, terminoloģijā nav vēlama, ieteicams izmantot terminoloģijas datubāzēs iekļauto terminu *pakete*. Tātad lietojama vārdkopa ***likumprojektu pakete***.

Vai ir pH mērītājs vai pH metrs?

Grieķu izcelsmes vārddāļa *-metrs* (gr. *metron* 'mērs') tiek izmantota kā saliktena otrā daļa dažādu mērinstrumentu nosaukšanai, piemēram, *hronometrs, barometrs, eksponometrs, spidometrs*. Pēc šāda principa veidojams arī pH mērinstrumenta nosaukums. Šāds nosaukums lietots terminu vārdnīcās, ko apstiprinājusi LZA Terminoloģijas komisija, piemēram, LZA Terminoloģijas komisijas izstrādātajā vārdnīcā „LZA TK Terminoloģija 7. Ķīmijas un ķīmijas tehnoloģijas terminu vārdnīca” (Rīga : Liesma, 1969 (red. 2006)), J. Dolača izstrādātajā „Mežtehnikas, mežsaimniecības un kokrūpniecības terminu vārdnīcā” (Rīga : Atēna, 1998) (pieejamas <https://termini.gov.lv/atrast/pH-metrs/lv>).

Mērinstrumenta nosaukums var būt veidots arī ar elementu *mērītājs, mēraparāts* u. tml. Šādi parasti ir veidoti mērinstrumentu nosaukumi, kuru pirmais elements ir latviešu valodas vārds, piemēram, *siltummērītājs; caurteces mērītājs; siltumenerģijas kontroluzskaites mēraparāts*. Ar vārddāļu *-metrs* parasti ir aizgūtie mērinstrumentu nosaukumi, kuru pirmajā daļā arī ir citas valodas vārddāļa, piemēram, *hronometrs, barometrs, eksponometrs*.

Ir iespējams arī sinonīmisks aizguvuma un pašcilmes termina lietojums, piemēram, *higrometrs*, *mitruma mērītājs*. Tomēr, ja sistēmiski ar saliktena beigu daļu *-mets* darināts mērinstrumenta nosaukums nozarē ir nostiprinājies kā termins, nebūtu vajadzības to aizstāt ar latvisku vārdkopu, piemēram, zinātniskā tekstā, nosaucot mērinstrumentu, rakstīt *atmosfēras spiediena mērītājs*, nevis *barometrs* vai aprakstā par automašīnām terminu *spidometrs* aizstāt ar *ātruma mērītājs*. Aizgūtais saliktenis mērinstrumenta nozīmē kā termins ir konkrētāks un nepārprotamāks.

Vārdkopa tomēr var variēties un ir aprakstoša. Arī angļu termina *flow meter* ekvivalenti latviešu valodā var būt gan *patēriņa mērītājs*, gan *caurplūdes mērītājs* vai *plūsmas mērītājs*, arī *caurteces mērītājs*.

Tā kā pH mērītāja nosaukumu veidojošā saliktena sākumdaļa ir burtkopa, nevis vārds, **mērinstrumenta nosaukums rakstāms ar defisi – *pH-metrs***. Vārdu *mērītājs* šī mērinstrumenta nosaukšanai var lietot sarunvalodā vai aprakstoši, piemēram, *pH mērītājs* ir *pH-metrs*.

Vai enerģijas avoti ir atjaunīgi vai atjaunojami? Piemēram, vējš ir viens no visplašāk izmantotajiem atjaunīgās/atjaunojamās enerģijas avotiem uz zemes?

Uz resursiem, kas pieejami nosacīti bezgalīgi un atjaunojas ātrāk par to patērēšanas ātrumu, attiecināms termins **atjaunīgs**. Šādu terminu ir apstiprinājusi LZA Terminoloģijas komisija (sk. <https://termini.gov.lv/atrast/atjaun%C4%ABgie%20energoresursi/lv>).

Termins *atjaunīgie resursi* pieņemts, pamatojoties uz faktu, ka šie resursi paši atjaunojas, savukārt atjaunojamie resursi kādam būtu jāatjauno. Atjaunīgie resursi ir apzinātie energoresursi, kuru atjaunošanos nosaka dabas procesi. Tā ir saules, vēja, biomasas, zemes siltuma un ūdens potenciālās enerģijas daļa, kuras izmantošana pašreizējā tehnikas līmenī ir ekonomiski pamatota.

Tātad termins **atjaunīgs** izmantojams tādos piemēros kā *vējš ir viens no visplašāk izmantotajiem atjaunīgās enerģijas avotiem uz zemes*; *Latvijas iedzīvotāji izvēlētos elektroenerģiju, kas ražota no atjaunīgiem energoresursiem – vēja, saules, ūdens*.

Leksika un stilistika

Vai latviešu valodā gramatiski un stilistiski ir pieņemams teikt: *nepieciešams izdzēst datni, man nepieciešams aiziet uz veikalu*? Vai nav jālieto vajadzības izteiksme: *jāizdzēš datne, man jāiet uz veikalu*?

Latviešu valodā nepieciešamas, obligāti īstenojamas darbības norādīšanai pamatā izmantojama vajadzības izteiksme, piemēram, *Jānim ir jāiet mājās; man jāizveido jauns makets*.

Līdzās vajadzības izteiksmei plaši lietoti arī citi vajadzības izteikšanas līdzekļi:

- vajadzēt + nenoteiksme, piemēram, *Jānim vajag iet mājās*;
- nākties + nenoteiksme, piemēram, *man nāksies veidot jaunu maketu* (šī konstrukcija, visticamāk, veidojusies krievu valodas iespaidā, un koptā valodā to iesaka nelietot);
- ciešamās kārtas tagadnes divdabis ar piedēkli *-am/-ām-* nomināla izteicēja funkcijā, piemēram, *man veidojams jauns makets*;
- bija/būs + nenoteiksme, piemēram, *Jānim būs iet mājās*.

(Sk. Kalnača, A. Darbības vārds (verbs).

Latviešu valodas gramatika. Atb. red. D. Nītiņa, J. Grigorjevs.

Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 489., 497. lpp.)

Šāds *vajadzēt*, *nākties* un *būt* (kā novecojis) lietojums fiksēts arī vārdnīcās. (Sk. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Atb. red. L. Ceplītis. Rīga : 1972–1996. Pieejams: <https://lvv.tezaurs.lv/>; Zuicena, I. et al. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Jāteic, konstrukcija *nepieciešams + nenoteiksme* nav aprakstīta kā vajadzības izteikšanas līdzeklis nedz latviešu valodas vārdnīcās, nedz gramatikās. Tai pašā laikā, piemēram, „Latviešu valodas gramatikas” tekstā šī konstrukcija sastopama vairākkārt: *Adjektīvisko šāds, šāda lieto gadījumos, ja vēlas vai ir nepieciešams aktualizēt kādu situāciju, parādību un tai raksturīgas pazīmes, raksturot kaut ko pašreiz notiekošu*. (442. lpp.) *Tas īpaši attiecas uz kontekstiem, kad nepieciešams pakārtojuma vārdu lietot lokatīvā, ģenitīvā vai kopā ar prievārdiem*. (452. lpp.)

Arī, piemēram, Intas Freimanis monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” (Rīga : Zvaigzne, 1993) šāda konstrukcija lietota ne reizi vien: *Literārajai valodai raksturīgs variatīvums un paralēlismu konkurence, tāpēc*

to nepieciešams normēt, unificēt dažādus izrunas, derivatīvos, strukturālos un citus paralēlismus, galvenokārt variantus [..]. (31. lpp.) *Nekonsekvence, lietojuma dažādība ir dažādu izstrādājumu un ražojumu marku nosaukumos; ir nepieciešams vienoties par vienu lietojuma variantu – tas attiecas uz katru konkrētu abreviatūru.* (166. lpp.)

Konstrukcija *nepieciešams + nenoteiksme*, domājams, visai plaši lietota, jo tā ir mazāk kategoriska, izsaka zemāku obligātuma pakāpi nekā vajadzības izteiksme vai citi vajadzības izteikšanas līdzekļi. Vienlaikus tā, iespējams, izsaka augstāku nepieciešamības pakāpi nekā vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids (*man būtu jāveido makets*). **Konstrukcijas *nepieciešams + nenoteiksme* izplatība arī gramatikas un valodas kultūras aprakstos liecina, ka to nav pamata uzskatīt par nevēlamu.** Protams, allaž izvērtējams, kuras konstrukcijas lietojums tekstā ir iederīgākais, kā arī vēlams raudzīties, lai tekstā nevaldītu sintaktisks vienveidīgums.

Vai literārajā valodā ieteicams teikt *pilnvarai ir notecējis termiņš*?

„Latviešu literārās valodas vārdnīcā” vārda *notecēt* lietojums ar nozīmi ‘pārstāt būt spēkā, izbeidzoties iepriekš noteiktam laikposmam’ uzskatīts par literāru, savukārt „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” šādam lietojumam jau ir sarunvalodas atzīme. Uz to, ka konstrukcija *notecējis laiks* ir kalkēta, norādīts arī „Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmatā” (pieejams: https://www.vvc.gov.lv/sites/vvc/files/media_file/lv-rokasgraamata.pdf, 36. lpp.).

Lai gan vārdkopa *notecējis termiņš* sastopama ne tikai Civillikumā, bet arī citos tiesību aktos, labā literārajā latviešu valodā ieteicams rakstīt ***pēc pilnvaras termiņa beigām***.

Televīzijā, radio, sociālajos medijos joprojām bieži dzird vārdu *forši*. Vai tiešām mūsdienās *forši* vairs nav skauzams literārajā valodā?

Kā raksta latviešu valodas slenga pētnieks, viens no „Latviešu valodas slenga vārdnīcas” autoriem Ojārs Bušs, ģermāņu cilmes barbarismi valodas pētniekus satraukuši jau kopš 18. gadsimta. (Bušs, O. Ģermāņu cilmes barbarismi ceļā no XX uz XXI gadsimtu. *No ģermānismiem līdz superlatīvam*. Rīga : LU aģentūra LU Latviešu valodas institūts, 2008, 380.–385. lpp.) Sevišķi 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā vērojama sevišķa neiecietība pret vācu cilmes aizguvumiem, kas arī skaidrojams ar vēsturisko situāciju. Tā kā 20. gadsimta 60.–80. gados krievu valodu uzskatīja par krietni nopietnāku draudu latviešu valodai, senāku vācu cilmes aizguvumu prestižs

kopumā cēlās, vājinājās emocionāli negatīvā attieksme pret tiem. Tiesa gan, lielākā daļa šo vārdu joprojām tika uzskatīta par barbarismiem, nevis literārās valodas vārdiem.

Ģermānisms *foršs* (arī apstākļa vārda formā *forši*) sastopams literatūrā jau vismaz kopš 19. gadsimta beigām (piemēram, Viļa Lāča, Augusta Deglava, Lijas Bīdakas darbos), protams, tas parasti lietots sarunvalodas attēlojumā, tomēr vārda lietojums rāda, ka latviešu valodā tas aktuāls jau noteikti vairāk nekā gadsimtu. O. Bušs vārdu *foršs* minējis kā visbiežāk lietoto ģermānismu gan 1980., gan 2005. gadā, slenga vārdnīcā arī fiksēti piemēri jau kopš 20. gadsimta 70. gadiem. (Sk. Bušs, O. Barbarismi – 1980. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rīga : Avots, 1982, 126.–131. lpp.; Bušs, O. Pēc 25 gadiem jeb Barbarismi – 2005. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 1. Atb. red. S. Lagzdiņa. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 39.–46. lpp.; Bušs, O., Ernstsone, V. *foršs, forši. Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga : Norden AB, 2006, 158.–159. lpp.)

Dažādos avotos ir norādīts, ka *foršs* ir neliterārs vārds, kas lietots vairāku literārās valodas vārdu vietā, piemēram, Melita Stengrevica raksta: „[...] *foršs, forši* kvalificējams par neliterāra elementa izmantojumu literārajā valodā, un tā lietojuma kvantitatīvie rādītāji un plašais semantiskais spektrs tikai apliecina neliterārā valodas slāņa agresīvo raksturu – tā tieksmi izskaust vārdu sinonīmiskos resursus un pat mazināt valodas leksisko bagātību izmantojumu.” (Stengrevica, M. Ģermāniskie barbarismi mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 2. Atb. red. S. Lagzdiņa. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 37.–42. lpp.) Arī „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” vārdam *foršs* ir atzīme *neliterārs* (pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/for%C5%A1s>). Jānis Kušķis 2007. gadā publicējis rakstu ar daudziem literārās valodas vārdiem, kuru vietā sarunvalodā lietots vārds *foršs*, piemēram, *jauks, jautrs, patīkams, rūpīgs, skaists, stilīgs* un citi (pieejams: https://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Kuska.htm).

Publicistikas stils, ko lieto plašsaziņā, tātad arī televīzijas un radio raidījumos, sociālajos medijos, pieļauj sarunvalodas stila elementus, tomēr plašsaziņā lietotā valoda neapšaubāmi ietekmē valodas lietojumu sabiedrībā: kāda vārda lietošana medijos veicina un nostiprina tā lietošanu valodā. Sarunvaloda publicistikas stilā tiek izmantota, lai mazinātu oficiālumu un uzrunātu adresātu. Nosaukums (arī pasniegšanas veids u. c.) var būt līdzeklis, kas piesaista mērķauditorijas uzmanību. Ņemot vērā plašsaziņas līdzekļu ietekmi uz valodas kvalitāti un to izglītojošo funkciju, būtu vēlams izvērtēt lietotos vārdus, lai neieviestu latviešu valodā nevēlamus aizguvumus.

Kā akadēmiskās un populārzinātniskās publikācijās, tā latviešu valodas vārdnīcās vārds *foršs* (apstākļa vārda formā *forši*) ir atzīts par neliterārās leksikas vārdu, kura vietā atkarībā no konteksta iespējams izvēlēties kādu no atbilstošajiem literārās valodas vārdiem, piemēram, *aizraujošs, apbrīnojams, brīnišķīgs, debešķīgs, enerģisks, interesants, jauks, labs, kolosāls, krāšņs, lielisks, nevainojams, satriecošs, spožs, varens*.

Pilsētā izvietoti svētku plakāti ar uzrakstu *Tu esi no svara*. Vai tad latviešu valodā pareizi nav sacīt: *Tu esi svarīgs*?

Konstrukcija *būt/nebūt no svara* sastopama daļā literatūrā, piemēram:

Māras Zālītes dzejolī „Trīs lietas” atrodamas rindas: *Dvēsele vaļā, asaras sāļas, / Dzīve ir rūgta, alus ir salds. / Dziesma ir gara, dzīve ir īsa, / Tas nav no svara – alus ir salds;*

Raiņa darbos, piemēram, lugā „Suns un kaķe”: *Suņa tēvs Krancis (Lēni.) Traki, bet ko tanī troksnī lai dara? Galu galā tas nav ar no svara. Kaķe peļu gane (Dusmīga.) Nav no svara, kā tad nu tā?*

Jāņa Klīdzēja romānā „Cilvēka bērns”: *[..] nav no svara, cik tu liels vai mazs, bet ir gan no svara, vai tevī ir jušana.*

Tāpat konstrukcija sastopama Jāņa Ezeriņa, Jāņa Joņeva un citu autoru darbos (sk., piemēram, literārā žurnāla „Karogs” piemērus, pieejami: https://ej.uz/nacionālā_korpusu_kolekcija_karogs). Tā sastopama arī plašsaziņas medijos un citur, piemēram: *Insults. Kad katra minūte ir no svara; Katrs pikselis ir no svara; Tavi noskrietie kilometri ir no svara.* (Timekļa avoti.)

Kā liecina kanāla TV3 timeklvietnē publicētā informācija, Rīgas mērs Mārtiņš Staķis norādījis, ka vēstījums *Arī Tu esi no svara* radies, domājot par grupas „Pērkons” dziesmas „Zaļā dziesma” rindām *Kā gan tu domā / Cik ļoti no svara viens ugunskurs?* (pieejams: <https://dzivesstils.tv3.lv/pasakumi/riga-4-maija-aicina-apmeklet-pasakumus-pilsetas-parkos-sveros-un-kulturas-centros/>).

Teiciens *būt no svara* ar nozīmi ‘būt svarīgi, nozīmīgi, arī būt svarīgam, nozīmīgam’ atrodams arī „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (pieejams: <https://lvv.tezaurs.lv/svars>).

Konstrukcija *būt no svara* nav uzskatāma par stilistiski pilnīgi neitrālu, un droši vien tieši tās plašais lietojums latviešu prozā, dramaturģijā, dzejā un latviešiem nozīmīgās dziesmās mudinājis to izvēlēties par svētku saukli pilsētas svētkiem, raisot asociācijas ar latvisko un pazīstamo.

Vai latviešu literārajā valodā drīkst rakstīt *dziesmu top* 10?

Vārds *top* angļu valodā tiek lietots ar nozīmi ‘virsoņs’, ‘augstākā pakāpe’. Latviešu sarunvalodā no šī vārda aizgūts vārds *tops* – ‘populārāko izdevumu, dziesmu u. tml. saraksts’, tātad sarunvalodā varētu teikt *10 dziesmu tops*, savukārt literārajā valodā tas saucams **10 dziesmu izlase**. (Sk. Zuicena, I. et al. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Vai vārds *estrāde* nav padomju laika palieka?

Vai tagad nebūtu lietojams kāds cits vārds kultūras pasākumu organizēšanai?

Vārds *estrāde* ir aizgūvums no franču valodas vārda *estrade* ar nozīmi ‘(dēļu) paaugstinājums’. Aizgūvums sastopams arī vācu (*Estrade*) un krievu valodā (*эстрада*), kuras veicinājušas vārda ienākšanu latviešu valodā, lai apzīmētu paaugstinājumu, kur uzstājas mākslinieki (sk. <https://mlvv.tezaurs.lv/estr%C4%81de>). Latviešu periodikā vārds *estrāde* atrodams jau vismaz kopš 19. gadsimta 70. gadiem. Tas lietots vairākos rakstos, piemēram, par Igauniju otrajiem vispārīgajiem mūzikas un dziedāšanas svētkiem 1879. gadā Tērbatā vai par Latviešu otrajiem dziedāšanas svētkiem 1880. gadā, kur bija uzcelta svētku celtnie ar estrādi tagadējā Jēkaba laukumā. (Sk. *Periodika*. Pieejams: <http://periodika.lv/>) Pirmo vispārīgo latviešu dziedāšanas svētku estrādi Ķeizardārzā piemin Vilis Daudziņš grāmatā „Pirmie latviešu dziedāšanas svētki bildēs” (sk. Daudziņš, V. *Pirmie latviešu dziedāšanas svētki bildēs*. Rīga : Neputns, 2023, 106. lpp.).

Estrādes pieminētas arī literatūrā jau kopš 19. gadsimta beigām, piemēram, Andreja Upīša romānā „Sieviete” (1910), Augusta Deglava „Zeltenīte” (1896), Raiņa dienasgrāmatās, Mirdzas Bendrupes prozā un citur. (Sk. *Nacionālo korpusu kolekcija*. Pieejams: <https://korpus.lv/>). Vairākas estrādes celtas arī Latvijā starpkaru periodā, piemēram, Mellužu estrāde (1930), Durbes estrāde Tukumā (19. gs. 20. gados) un citas.

Mežaparka Lielā estrāde tika uzbūvēta 1955. gadā, un kopš tā brīža tajā notiek Vispārējie latviešu dziesmu un deju svētki. Iespējams, estrādes uzbūvēšanas laiks liek domāt, ka tā saistāma ar padomju propagandu, taču tā nav tiesa: lielākas un mazākas estrādes ir pastāvējušas jau krietni iepriekš.

Vēl viens iemesls, kas varētu likt saistīt vārdu *estrāde* ar padomju laikiem, ir vārdu savienojums *estrādes mūzika* – ar šo jēdzienu PSRS 20. gadsimtā tika

apzīmēta gandrīz visa populārā mūzika. (Sk. estrādes mūzika. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/3346>).

Tātad no vārda *estrāde* lietojuma, lai apzīmētu paaugstinājumu, skatuvi, nav iemesla vairīties, jo tas nav ieviests padomju laikā, bet ir pazīstams jau kopš pašiem pirmajiem dziedāšanas svētkiem un Latvijas neatkarības sākuma.

Kā būtu pareizi: *dokuments papīra formātā* vai *dokumenta papīra formā*?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” viena no vārda *formāts* nozīmēm ir ‘veids, forma’. Vārdam *forma* ir vairākas nozīmes, taču starp tām ir arī ‘veids, tips’. (Sk. Zuicena, I. et al. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Pamatā vārds *formāts* izmantots, lai nosauktu konkrētu papīra lapas vai kartona izmēru, piemēram, *A4 formāta papīra lapa*, *izvēlēts nepareizs papīra formāts*, *iestatīt papīra formātu*.

Šobrīd par formātu sauc arī dokumenta elektronisko veidolu, piemēram, *word* (teksta dokumenta formāts), *pdf* (portatīvā dokumenta formāts).

Nacionālajā terminoloģijas portālā atrodami termini *papīra formāts*, *mašīnlasāms formāts*, līdztekus arī *datorlasāma forma*, *rakstveida forma*, *mašīnlasāma forma*. (Sk. *Nacionālais terminoloģijas portāls*. Pieejams: <https://termini.gov.lv/>)

Elektronisko dokumentu likumā, 2018. gada 4. septembra Ministru kabineta noteikumos Nr. 558 „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība”, 2005. gada 5. jūnija Ministru kabineta noteikumos Nr. 473 „Elektronisko dokumentu izstrādāšanas, noformēšanas, glabāšanas un aprites kārtība valsts un pašvaldību iestādēs un kārtība, kādā notiek elektronisko dokumentu aprīte starp valsts un pašvaldību iestādēm vai starp šīm iestādēm un fiziskajām un juridiskajām personām” lietots termins *papīra forma*, tas atrodams arī Tieslietu ministrijas publicētajās „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas vadlīnijās” (sk. <https://www.tm.gov.lv/lv/media/7605/download>).

Ieteicams lietot vārdu *formāts* par lappuses, iespieddarba izmēru, kā arī elektroniski pieejamiem dokumentiem, kā *.doc*, *.pdf*, *.jpg*, *.edoc* u. c. Savukārt vārds *forma* attiecināms uz dokumenta veidu – elektronisko vai papīra formu, piemēram, grāmatvedības dokumentu papīra formas pārvēršana elektroniskā formā.

Kā pareizi: *brīvprātīgā darbs* vai *brīvprātīgais darbs*?

Vārdkopā *brīvprātīgais darbs* vārdu *darbs* raksturo noteiktais īpašības vārds *brīvprātīgais*, nevis lietvārda *brīvprātīgais* ģenitīva forma. *Brīvprātīgā darba* nozīme ir 'tāds [darbs], kas tiek veikts, organizēts bez pavēles, piespiešanas, nav obligāts', un tā pretstats ir *piespiedu darbs* '[darbs,] kas nenotiek brīvprātīgi, bet izpildot kādu lēmumu, rīkojumu, pavēli. Tātad vārdkopa rakstāma ***brīvprātīgais darbs***. (Sk. Zuicena, I. et al. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* (MLVV), 2023, Ziemas versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/95>. Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv/>)

Personvārdu atveide

Kā latviešu valodā rakstāmi žurnālista *Владимир Кара-Мурза*, latīņalfabētiskajā transliterācijā *Vladimir Kara-Murza*, personvārdi? Vai viņa uzvārds ir lokāms?

Uzvārds *Kapa-Myp3a*, latīņalfabētiskajā transliterācijā *Kara-Murza*, ir tatāru izcelsmes uzvārds ar nozīmi 'melnais princis' vai 'tumšais pavēlnieks'. Ja oriģinālvalodā uzvārds rakstīts ar defisi, tā paturama arī atveidē, veidojot dubultuzvārdu *Kara-Murza*. Līdz ar to abas uzvārda daļas būtu lokāmas, proti, *Vladimira Karas-Murzas*, *Vladimiram Karam-Murzam*, *Vladimiru Karu-Murzu* utt. Tomēr, kā norāda tatāru valodas pratēji, uzvārda pirmā daļa *Kara* nebūtu lokāma, tāpēc, lai saglabātu uzvārda pirmo daļu nelocītu un atvieglotu tā lietošanu latviešu valodā, to ieteicams atveidot vienā vārdā *Karamurza* (ar uzsvaru uz 1. vai 2. zilbes). Tātad personvārdi latviešu valodā rakstāmi ***Vladimirs Karamurza***.

Paldies Mārai Poļakovai un Arturam Hansonam par palīdzību atbildes sagatavošanā!

Kā atveidojami aktiera *Joaquin Phoenix* personvārdi? *Hoakins Fīnikss* vai *Vakīns Fīnikss*?

Aktieris ir dzimis Puertoriko, kur oficiālās valodas ir spāņu un angļu. *Joaquin* ir spāņu vārds, kurš saskaņā ar spāņu īpašvārdu atveides noteikumiem latviešu valodā būtu atveidojams *Hoakins*.

Šis ir viens no gadījumiem, kad personvārda izruna citā valodā attālinājusies no izrunas oriģinālvalodā: angļu valodā vārds tiek izrunāts

[hwa:'ki:n], izrunā [h] dzirdams minimāli, tāpēc personvārda izrunai angļu valodā tuvākā atveide latviešu valodā ir *Vakīns*.

Skaņas, kura rakstos apzīmēta ar *oa*, izruna ir starp *a* un *o*, tāpēc, piemēram, ASV vietvārdos, kuru nosaukumi nākuši no spāņu valodas, patskaņa *a* vietā atveidē sastopams *o*: *San Joaquin River* Nevadā ir *Sanvokīna*, *San Joaquin Valley* Kalifornijā ir *Sanvokīnas ieleja* (Sk. *Lielais pasaules atlants*. Galv. red. J. Turlajs. Rīga : SIA „Karšu izdevniecība Jāņa sēta”, 2008).

Personvārda atveidē gan labāk lietot patskani *a*, kas ir tuvāks vārda izrunai: *Vakīns*. **Tātad personvārdi *Joaquin Phoenix* latviešu valodā rakstāmi *Vakīns Fīnikss***. Jāpiebilst, ka šāda atveide latviešu valodā sastopama jau vismaz kopš 2015. gada.

Sagatavojušas LVA lingvistes
Santa Logina, Kristīne Pēča, Iveta Pūtele, Evelīna Zilgalve

KOMISIJAS UN LĒMUMI

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas darbība (2022–2023)

2023. gadā Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija (turpmāk – LZA TK) turpināja rīkot sēdes attālināti, kas izrādījies ļoti veiksmīgs risinājums, lai varētu piesaistīt dažādu nozaru ekspertus konkrētu jautājumu izskatīšanai. Līdz 2023. gada novembra beigām ir notikušas deviņas sēdes:

- janvāris – mediju un komunikācijas apakškomisijas termiņi, bezbērnotības terminu saraksts;
- februāris – atzinums par „Sociālā darba terminu vārdnīcu”, tūrisma terminu saraksts, terminu *labbūtība* un *labesme* apstiprināšana;
- marts – tūrisma terminu saraksts, termina *repozitorijs* apstiprināšana;
- maijs – terminu *rūpības pienākums* (kā atbilde angļu *due diligence*, cilvēktiesību jomā) un *koptaisnība* (angļu *restorative justice*) apstiprināšana, ģeotehnikas terminu apspriešana, par apzīmējuma *tehniķis* lietojumu 5. profesionālās kvalifikācijas līmeņa nosaukumā un *inženieris* – 7. profesionālās kvalifikācijas līmeņa nosaukumā;
- maijs – atlikto tūrisma terminu izskatīšana, ģeotehnikas terminu apspriešana, Siltuma, gāzes un ūdens tehnoloģijas terminoloģijas apakškomisijas terminu izskatīšana, termina *aukstumapgāde* nomaiņa ar terminu *dzesēšana* (vai *saldēšana*) un termina *inženierkomunikācijas* aizstāšana ar terminu *inženiersistēmas*;
- jūnijs – ģeotehnikas terminu apspriešana, diskriminācijas jomas termiņi, termina *pēclidojuma adaptācija* (angļu *jet lag*) apstiprināšana, lēmums par termiņiem *pārmērīga dalīšanās* un *pārmērīga bērnrādīšana* kā atbilstmēm angļu *oversharing* un *sharenting*;
- jūlijs (ārkārtas sēde) – izglītības terminu skaidrojošās tiešsaistes vārdnīcas jaunterminu apspriešana;
- septembris – atzinums par izglītības terminu skaidrojošo vārdnīcu, pārrunāts nozīmes šķīrums starp termiņiem *badošanās* un *gavēšana*;
- novembris – apspriesti Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcijas CERT piedāvātie kibernetikas termiņi, aprites ekonomikas termiņi un jēdzienu kopa, kas saistīta ar resnumu.

Apakškomisiju darbs

Informācijas un dokumentācijas terminoloģijas apakškomisijas vadību uzņēmusies Latvijas Nacionālās bibliotēkas standartizācijas eksperte Aija Uzula, kas nomainījusi amatā līdzšinējo priekšsēdētāju Intu Virbuli.

Pārskata periodā aktīvi darbojušās šādas apakškomisijas:

- Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas terminoloģijas apakškomisija;
- Medicīnas terminoloģijas apakškomisija;
- Siltuma, gāzes un ūdens tehnoloģijas terminoloģijas apakškomisija;
- Informācijas un dokumentācijas terminoloģijas apakškomisija;
- Mediju un komunikācijas nozares terminoloģijas apakškomisija.

Citās terminoloģijas apakškomisijās darbs pamatā noticis konsultāciju veidā.

Ikgadējā konference

Informācijas un dokumentācijas terminoloģijas apakškomisija 6. oktobrī sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku rīkoja gadskārtējo terminoloģijas konferenci „Terminoloģija un standartizācija: saskarpunkti informācijas un dokumentācijas jomā”. Konferenci atklāja LZA TK priekšsēdētājs Māris Baltiņš, savukārt LZA TK zinātniskā sekretāre Astrīda Vucāne uzstājās ar referātu „Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas darba aktualitātes (2020–2023)”, iepazīstinot konferences dalībniekus ar aktuālāko LZA TK darbībā pēdējos trīs gados.

Terminu vārdnīcu apstiprināšana

LZA TK sniedza atsaukumi par „Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcu” (*Dr. sc. soc. Baibas Belas un Dr. sc. soc. Līgas Rasnačas zinātniskajā redakcijā*), kas sagatavota pēc Labklājības ministrijas iniciatīvas. Tā kā vārdnīcā ietilpināti arī daudzi enciklopēdiska rakstura šķirkļi, to atbilstoši saturam tika ierosināts pārdēvēt par „Sociālā darba vārdnīcu”. Pēc precizējumu veikšanas šī vārdnīca tika apstiprināta LZA TK 2023. gada 21. februārī. Tagad šī vārdnīca jau ir iznākusi un pieejama gan elektroniski Labklājības ministrijas tīmekļvietnē (<https://www.lm.gov.lv/lv/media/23154/download?attachment>), gan nelielā eksemplāru skaitā papīra formātā bibliotēkās.

Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca tapa divu gadu laikā pēc Izglītības un zinātnes ministrijas pasūtījuma. To veidoja autoru kolektīvs (projekta vadītāja *Dr. paed.* Diāna Laiveniece), kas pārstāvēja Liepājas Universitāti, Latvijas Universitāti un Rīgas Stradiņa universitāti. Vārdnīcas tapšanas gaitā LZA TK darba grupā pārstāvēja valodniecības eksperte LU profesore Anna Vulāne un pedagoģijas eksperte Daugavpils Universitātes profesore Dzintra Iliško. LZA TK 2023. gada 26. septembra sēdē šo vārdnīcu apstiprināja kā terminu kopumu un atzina par publicējamu terminoloģijas portālā kā terminu kolekciju. 2023. gada 18. jūlija sēdē pēc vārdnīcas veidotāju

ierosmes tika īpaši izskatīti piedāvātie jauntermi. Kopā ar Latviešu valodas ekspertu komisiju tika rasts labs risinājums, ar ko aizstāt daudz kritizēto virsklases jēdzienu *izglītojamais*, piedāvājot tā vietā *izglītības guvējs* (un attiecīgi pēc vajadzības *izglītības sniedzējs* pēc analogijas ar *darba devējs* un *darba ņēmējs*). Tika uzsvērts, ka šāds kopējais apzīmējums jālieto tikai tad, ja tam tiešām jāaptver viss personu spektrs, bet konkrētos gadījumos iederīgāki termini ir *audzēknis*, *skolēns*, *students*, *kursants*, *māceklis* u. c.

Konsultācijas

LZA TK sniegusi apmēram 100 rakstisku un mutisku konsultāciju, galvenokārt par dažādu angļu terminu ekvivalentiem latviešu valodā. Konsultāciju jomā LZA TK, kā ierasts, sadarbojas ar Valsts valodas centru un Latviešu valodas aģentūru.

LZA TK pieņemto lēmumu un protokolu publiskošana

Informācija par LZA TK sēdēm, kā arī TK lēmumi un sēžu protokoli tiek ievietoti Nacionālajā terminoloģijas portālā.

Pārskata periodā pieņemti divi lēmumi, kas publiskoti oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis” un pieejami portālā www.likumi.lv. Lēmums Nr. 105 attiecas uz bezbērnotības terminu apstiprināšanu latviešu valodā, savukārt lēmums Nr. 106 precizē angļu valodas termina *bolus* atbilstes latviešu valodā. Šobrīd apstiprināšanu gaida vēl trīs lēmumi, kas ir projekta stadijā.

Sadarbība ar Latvijas Nacionālās enciklopēdijas redakciju

2023. gadā turpināta sadarbība ar Latvijas Nacionālās enciklopēdijas redakciju. Apzināti vairāki problemātiski terminoloģijas jautājumi.

LZA TK vēstures apkopojums

Turpinās darbs pie LZA TK vēstures apcerējuma sagatavošanas, apkopojot Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitālajos resursos (galvenokārt periodikas datubāzē www.periodika.lv) pieejamos materiālus un caurskatot LZA arhīvā saglabātos LZA TK protokolus un LZA Prezidija sēžu protokolos atrodamos lēmumus par LZA TK darbību.

Pārskatu sagatavoja LZA TK priekšsēdētājs *Māris Baltriņš*
un LZA TK zinātniskā sekretāre *Astrīda Vucāne*

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas lēmumi un ieteikumi

2023. gada 8. februārī (sēdes protokola Nr. 2)

Jautājumā par Ukrainas nacionālās traģēdijas (padomju varas 1932.–1933. gadā mākslīgi izraisītā bada) nosaukuma (ukraiņu *голодомор*) atveidi latviešu valodā komisija nolēma, ka tas atveidojams formā **holodomors** atbilstoši šā vārda izrunai ukraiņu valodā.

Komisijas lēmums publicēts oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis” (Nr. 31, 13.02.2023., pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/339423>).

Izskatot jautājumu par priekšvārdu formām ar izskaņām *-ia* un *-ea*, eksperti vienprātīgi secināja, ka personvārdi bez līdzskaņa *j* pirms galotnes *a* latviešu valodā būtu rakstāmi tikai gadījumos, kad to pieļauj attiecīgās svešvalodas īpašvārdu atveides noteikumi, bet šādu formu izvēle nav atbalstāma gadījumos, kad personvārds tiek brīvi izvēlēts.

Komisija ar balsu vairākumu nolēma ieteikt šādus ASV un Austrālijas vietvārdu – pilsētu un štatu nosaukumu – atveides variantus latviešu valodā:

Annarbora

Bredforda

Brisbena

Klīvlenda

Kolorādospringsa

Demoīna

Grandrepidsa

Halifeksa/Helifeksa

Ilinoīsa

Aiova

Indianapole

Madisona

Mančestra

Mineapole

Oklenda

Pērtā

Portlenda

Kvīnslenda

Sagīno

Sandjego

Sentpītersberga

Tasmānija

Vulongonga/Vuljunga

Eksperti vienojās par to, ka dažu ISO 639-2/B valodu kodu klasifikatorā iekļauto nosaukumu ieteicamie atveidojumi latviešu valodā ir **nko valoda**, **temezihtu valoda** un **blissimbolika**.

2023. gada 8. martā (sēdes protokola Nr. 3)

Latviešu valodas ekspertu komisija atbalstīja pašreizējos terminus psiholoģiskā terora paveidu apzīmēšanai – **mobings**, **bulings** un **bosings** –, noraidot vairākos politikas plānošanas dokumentu un tiesību aktu projektos piedāvāto apzīmējumu *ņirgāšanās*.

2023. gada 12. aprīlī (sēdes protokola Nr. 4)

Eksperti ar balsu vairākumu nolēma atbalstīt darbības vārda formu **navigēt** visās lietvārda *navigācija* nozīmēs un ar tām saistītajās jomās – kuģošanā, lidaparātu vadīšanā un informātikā.

2023. gada 15. maijā (sēdes protokola Nr. 5)

Izvērtējot priekšlikumus par Krievijas pilsētas Kaļiņingradas nosaukuma maiņu, komisija ar balsu vairākumu ieteica krieviskā nosaukuma *Kaļiņingrada* vietā latviešu valodā turpmāk lietot tradicionālo baltisko nosaukumu **Karaļauči** vai vēsturisko vācisko nosaukumu **Kēnigsberga**.

2023. gada 16. augustā (sēdes protokola Nr. 7)

Jautājumā par dažu jaunu izglītības jomas terminu formas variantiem eksperti atbalstīja terminu **izglītības guvējs** nevēlamā apzīmējuma *izglītojamais* vietā, bet neatbalstīja piedāvātos terminus *neformālā / ārpusformālā / informālā izglītība* apzīmējuma *ēnu izglītība* vietā.

Izvērtējot personas ierosinājumu precizēt vārdu *vēstniecība* un *pārstāvniecība* nozīmes skaidrojumus valodas normu avotos, komisija atbalstīja „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas” attiecīgo šķirklju papildināšanu, pievienojot jaunas nozīmes vai nozīmes nianšes un ilustratīvos piemērus.

2023. gada 11. oktobrī (sēdes protokola Nr. 9)

Papildinot iepriekš pieņemto lēmumu par Kaļiņingradas nosaukuma maiņu, Latviešu valodas ekspertu komisija atbalstīja ieteikumu ģeogrāfijas terminu *Kaļiņingradas līcis* turpmāk lietot formā **Kēnigsbergas līcis**.

Informāciju sagatavojis LVEK priekšsēdētāja vietnieks
Agris Timuška

HUMORA LAPPUSĪTE

Atzīmējot
Ērika Hānberga
90 gadu jubileju
pagājušā gada maijā,
latviešu rakstnieku,
publicistu un
žurnālistu par valodas
darinājumiem iztaujā
Valdis Rūmnieks.

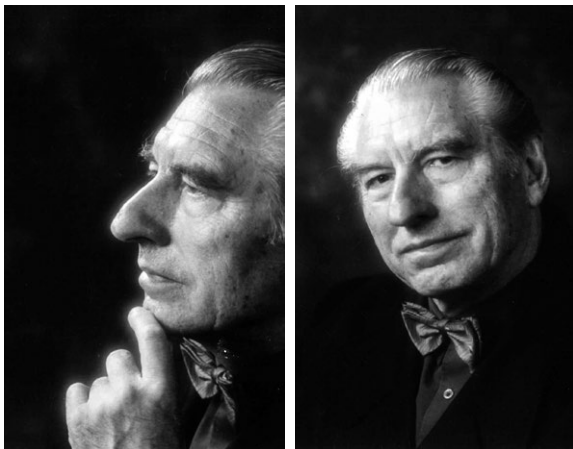

Foto: Anda Krauze

Ēriks Hānbergs profilā un pretskatā

Pazīstu Ēriku jau daudzus desmitus gadu un allaž esmu apbrīnojis viņa *hānbergismus*, tas ir, viņa valodisko virpināšanu. Ēriks nesaka tieši, drīzāk caur puķēm. Tagad modē ir datori, bet savulaik – es nezinu, kā Ēriks tos pieraksta – varbūt blociņos? kladēs? kantora grāmatās? Ielūkosimies!

Vārpas cita citu paglāsta. Ja tu vārpas neglāstīsi, gaudi sarausies sīki un nīkuļos kā pamesti bērni.

Loģikai jābūt apaļai kā sivēnastes gredzentiņam.

Saēdušies treknu zupu, iznāk pagalmā un skatās visapkārt taukām acīm.

Strups kā lopu biete.

Ēriks stāsta:

– Es katru dienu pierakstu dzirdējumus, kas man šķiet interesanti. Tie ir mani iekrājumi. Bet kā izveidot dārgumu kopkrātuvi? Un vai tāda vajadzīga? Taču starp šiem dārgumiem daudzi nosaucami par mūsdienu folkloru. Vai to drīkst aizlaist postā? Vajadzīgs ieinteresējošs konkurss „Mēs tavi kopēji, valoda!”

Acīmredzot Ērikam šis impulsējums rada aizmetni stāstam. Viņš ir trakoti ražīgs! Bet vienubrīd trakam jāpaliek – Ēriks izdod piecas grāmatas gadā! Ceru, ka viņš, gadiem ejot, ir nomierinājies.

Kā tu atrodi savus īpašos vārdus, ar kuriem citādāk apzīmēt parastus jēdzienus?

Labu laiku pirms Ērika 70. dzimšanas dienas, tātad 2003. gada maija sākumā, saņēmu Ērika ielūgumu:

Instruktabla ielūgme

Godinošā cieņā _____

Aicinu līdzdarbīgi piedalīties saietā, kurā:

** veidosim koppuķojumu (ja patiešām ir vēlme ziedējumu nest, tad ļoti lūdzu – tikai vienu puķi!)*;*

** veidosim kopsvečojumu (ja patiešām ir vēlme dāvanu nest, tad ļoti lūdzu – tikai vienu svecīti!)*;*

** lūkosim Ulda Zemzara izstādi „Ziedēšana” (portretveltījumi ne tikai Ērika Hānberga dāmām);*

** vērsim vaļā apgādā „Jumava” tapušo grāmatu „Omulības” (Ēriks Hānbergs un Jānis Ķuzulis ar sirsnīgu smaidu par latviešu rakstniekiem);*

** iebaudīsim netradicionālos sklandējumus un tradicionālos plātējumus; iemetīsim nestandarta ņiprumiņu ar tradicionālo uzdzērienu.*

Ikvienu sagaidīs Ilze Gaigala un Zane Krēsliņa.

Ikvienu režīsēs Imants Skrastiņš (ceremonija) un Guntis Skrastiņš (dancāšana).

Saiešana Rīgas Latviešu biedrības namā 2003. gada 29. maijā.

Sākums 19.00.

Ierašanās no 18.00.

Tērps – atbilstīgs saietam.

Promiešana – kad nobriest.

** katrai puķei un katrai svecei atnešanas brīdī piestiprinās birku kā rudzu maisiem klēts laikos.*

Jūtat, kas ir hānbergismi?

Trīs vīru komanda – Aivars Berķis, Imants Ziedonis un Ēriks Hānbergs –, piepulcējot vienu dāmu – Dainu Bruņinieci, ilggadīgi braukāja pa Latviju, rīkojot konkursu „Sakoptākās lauku sētas Latvijā”. Ē. Hānbergs rakstīja „Lielo Tencinājumu” un „Tencinājumu”. I. Ziedonis stingri vēlas tos rediģēt, tad atmet

ar roku, teikdams: „Tie nepadodas labošanai!” Lūk, viens no raksturīgiem piemēriem (katru gadu bija izvēlēta sava tēma, un 2004. gadā bija „Bērzs skaistumam un peļņai”):

Apburošs ir Jūsu sētsvidus: ar puķēm un košumkrūmiem pārbagāts. Iezīmēta robeža – te beidzas daiļums, un te sākas saimniekošanas pagalmšs, kur mājkuštoņiem iet un nākt.

Garāmbraucot Jūsmājām, skatiens apstājas un tver sakoptību. Otrpus ceļam birzīte, kurā laukumiņš ligošanas ugunskuram. Jūs sev vairākkārt vaicājat: kā audzi kopt un vai labiekārtošana nepievinlās dzeršlotājus un piedrazotājus?

Lai izdodas risinājumu rast sev un citiem par prieku!

Un vēl:

Mazītiņš birztaliņas aizsākums var kļūt par balstījumu tālākdarbībai. Ja vēlme būs visiem kopā ģimeniski ar bērziem saskarsmē būt. Diendienā praktiskumos esot, pagrūti laiku atlicināt elpas atvilkšanai un ainavu kā vērtību post. Taču patikami, ka esat darbīgā noskaņā, arī daiļumu uzturot. Un ka gribat tehniku un darbarīkus sakārtoti iekomponēt Mārsilu kopskatā.

Lai veicas dienu sadalīt atļaušanās un pievarēšanas gabaliņos – visiem mazlietiņ veltīt, un kopums taps!

Jūsu pagalma un apkaimes birzītes, pudurīšus un savrupbērzus esat romantiski ieraudzījušas. Par katru audzi un katru koku vērpjas vēsturisks un šodienīgs stāstījums. Mēs zinātkāri klausijāmiešs vēstījumos.

Simpātiski, ka, Bērzu taku izstaigājot, mēs vairākkārt dzirdējām iecerējumu paudumus, kurus esat nodēvējušas par darāmajiem darbiem. Lai Jums izdodas radoši turpināt, saudzēt, audzēt, kopt un iekopt!

Pavisam vēl:

Par nākamības vīziju sasaisti ar skaistiem praktiskumiem...

Par asprātībām pagalmā, ēkāšs un apkaimē...

Par patvēruma radīšanu kokiem un skatieniem klajā laukā...

Par vērienīgu tālredzību jaunbirzīs un iecerēm kopt un iekopt...

* * *

Par katra stādītā koka personificēšanu...

* * *

Par prasmi līdzenumā radīt ainaviskus un praktiskus akcentus...

* * *

Par pagātnes liecinājumu gaumīgu sasaisti ar pagalmu, ēkām un audzi...

* * *

Par stabilām kokaudzēm un izteiksmīgiem stāstījumiem...

* * *

Par nepārtrauktību un pakāpenību stādījumos un vēsturiskos atskatos...

Vai tu izvēlies pavisam jaunus, oriģinālus vārdus tādām parādībām, kuru vienkārši nav uz šīs pasaules?

Kā te lai neatceras stāstu „Sestdienas minerālūdeņi” no krājuma „Taka rudzu laukā” (1981)! Vēstījuma galvenā persona ir Vilis Laube, kas sevi iedēvējis par kūts higiēnistu, monologā pauž:

Skatos, jūs uz vīniem metušies. Slikti jau nav, bet grūtāk ar barības vienību aprēķināšanu. Es tuos pie dzīvē pārbaudītā mēra. Septiņi grammi šņabja uz vienu dzīvsvara kilogramu. Tas ir normāli. Ziemā var deviņus. Ja piecpadsmit grammi, tad esi pamatīgi pillā. Kad akurāt kāds jādabū gar zemi, divdesmit grammi vajadzīgi gan. Es te nerunāju par ģurkabikšiem, kas krīt daudz ātrāk.

Ēriks vēlreiz:

– Tajos gados bieži biju saimniecībās. Un bieži arī mani sēdināja pie galda. Neizpalika uzjautrinošais vakarēšanas uzstādījums. Piemēram:

Pēc Hānberga indeksu tabulas šovakar jāsasniedz vismaz desmit gramu līmenis.

– Arī tagad, kad iegadās būt lauku saietos, reizumis dzirdu lauksaimniecības veterānu humorīgo paudumu par indeksu un piebildumu:

Uz desmit grammiem vairs netiecamies, bet līdz ģurkabikšu līmenim gan nenolaižamies!

Tas tik ir ko vērts – ģurkabiksis! Saimniecību vadītāji paudumu, kā jau iepriekš zināt, bija nodēvējuši par Hānberga indeksu. Lauksaimniecības akadēmijā organizēja saimniecības vadītāju zināšanu papildināšanas kursus. Parasti kursu noslēguma dienā mācību galvenais koordinators profesors Ervids Grinovskis kopā ar semināristiem punktu lika vai nu kādā sautētavā, vai arī citā radošā saietuvē. Kursanti savstarpēji dižojās, nosaukdami izturības vidējo, tātad Hānberga, indeksu. Ja kāds kautri bilda, ka izturības mērs ir septiņi, cits tūdaļ izsmējīgi atmeta ar roku: „Ģurkabikši!” Kultūras namos un bibliotēkās valodas ietecēja sadzīvē. Un vienmēr arī par dzeršanu un dzeršļāšanu. Glāžu cilātāji bija iedalīti divos grupējumos. Vieni, kas turējās pie stiprinātajiem vīniem – tie bija neglābjami sabojāti. Tātad – ģurkabikši. Otri, kas turējās tikai pie šņabja un varēja iztukšot pat divus, trīs pusstopus un palikt kājās. Ne jau vienā piesēdienā, bet dienas ritumā, vēl arī vakaru pieķerot klāt.

Tu ilgus gadus – kopā ar Jāni Ķuzuli – veltīji „Omulības klubīgam” Rīgas Latviešu biedrībā, vai tev ir gadījies sastapt kādu runātāju, kurš ir līdzīgs Tev?

– Grūti pateikt. Varbūt Andris Jakubāns, Zigmunds Skujiņš, Alberts Bels, Andrejs Migla un Valdis Rūmnieks. Jā, vēl Aivars Berķis.

Vai atrodi kādu analogiju ar rakstniekiem, kuri valodiskā ziņā būtu tev rada?

– Es esmu viens un vienīgs! (*Ēriks smejas.*) Droši vien Uldis Zemzaris.

Laikam vērts atcerēties slaveno Ulda Zemzara „draņķūdeni”!

Patiesības labad vēl kāds fakts, kur draudzīgi apsmaida šos *hānbergismus*.

Andžils Remess, rūdīts liepājnieks un publicists, pēc kādiem gadiem desmit, kuru laikā Ēriks pauž šos *hānbergismus*, Liepājas pilsētas avīzes attiecīgajā 1. aprīļa numurā ielika parodiju, kā Ēriks varētu rakstīt par futbola spēli, – „Garāmsišana”. Ieskatīsimies!

Ir tādi, kas mierīgumu traucē. Viss būtu labi, bet nē. Vēl kaut ko vajag. Vēl kaut kur jārokas. Vēl kaut kur jādzenas. Vēl nav diezgan.

Tas ir meklēšanas prieks.

Tāču vienmēr kāds prasa:

– Vai tad nebija labi kā līdz šim?

Uzbrucējs neiesita vārtus. Te tev nu bija.

Bet ne jau par to ir runa. Sist var dažādi.

Ir nošņurkuši sitieni.

*Ir saērcinoši sitieni.
Ir sapļukāti sitieni.
Ir iesliedēti sitieni.
Ir nobakstoši sitieni.
Ir nīgrojoši sitieni.
Bet cilvēku urda rūpe:
– Uzbrucējs aizsita garām.
Tā ir garāmsīšana.
Bet vai tā nav arī garāmskriešana?
Vai tad tā nevar aizskriet garām bērnam, sievai, vīram, darbabiedram,
kafejnīcai „Volna”?
Vai tad tā nav mēraukla, lai varētu sākties saruna?
Ir vienkāršas pogas un greznas pogas.
Bet, ja nav ne viena, ne otra, cilvēks iestidzis nevīžībā.
Ir izplauti grāvji un sakokojušies grāvji.
Bet, ja nav ne vieni, ne otri, kur tu pakausi atspiediņi?
Ir lieli honorāri un mazi honorāri.
Bet, ja nav ne vieni, ne otri, kā tu par senjoritu uzdziedāsi?
Ir gludi rīti un ir rīti, kad no baložiem bail.
Bet, ja nav otri, kā tu „Pirmā grēka līci” uzrakstīsi?
Publicistu raksturo domas tiešums.
Sievu raksturo vīra kreklis.
Dzērāju raksturo cikla ilgums.
Darbarīku raksturo kāts.
Nekad nefotografējiet plikus bērnus. Tikai par izsmieklu. Mazbērni šķirsta
albumu un ķiķinās:
– Vai, kur vectēvam mazs krāniņš!
Bet to jau nejūt.
Jānotrāpa īstais brīdis.
Un no rīta jāieskrienas.
Tā ir visa gudrība.
Darba platumš. Izveicība. Līdzī rēķināšana. Gareniski un krusteniski.
Elpas atvilkšana. Atjaunotais prieks. Neuzkrītoša nogurķošanās. Pārļiekot
padarīto.
Tādas jau ir tās kopsakarības.*

Nobeigumā kaut kas personisks. Kad 2002. gada sākumā rakstīji atlūgumu Latvijas Rakstnieku savienībā, pats velns nevarēja tikt gudrs, vai tu raksti atlūgumu vai prātuļojumu?

– Es gribēju tēlaini uzrakstīt. Par visu paldies!

Ēriks 1983. gada oktobrī vēstulē VI Valodas prakses dalībniekiem rakstīja:
Valoda ir tautsaimniecības nozare. Galvenā. Nevis rūpniecība vai lauksaimniecība, bet valoda. Bez valodas mēs netiktu pie galarezultāta. Bet kāpēc valodai izrāda tādu necieņu? Lielum lielā daļa pavēļu, instrukciju, protokolu, paziņojumu, etiķešu ir tikai pārpalikumi no normālas valodas.

Es minēto Ērika Hānberga atlūgumu nodevu grāmatvedei, citādi Ērikam gāja pie mērnikiem Ilonas un Aivara Sniedzēm dzimtajā Birzgales pagastā. Tad Ēriks dabūjis pārrakstīt iesniegumu trīs reizes.

Tā viš i ar tiem *hānbergismi*. Priekā!

Sagatavojis
Valdis Rūmnieks

Ja nebūtu korektora modrās acs...

Lai gan Latvijas preses vēsturei jau apritējis 200 gadu un šajā laikā iespiedtehnoloģijas ir mainījušās un kļuvušas ļoti modernas, darbu raksta cilvēks, nevis mašīna vai robots. Autora teksti pirms publicēšanas tiek lasīti un pārlasīti, nepieciešamības gadījumā pēc redaktora ieteikuma laboti vai uzlaboti, un pārsvarā gala rezultāts ir labs. Ja uzrakstīto pārlasa arī korektors, vēl pēdējā brīdī reizēm gadās „izķert” citu nepamanītos misēkļus. Taču ir gadījumi, kad drukātajā tekstā iezogas pa kādai kļūdai, pat vārdu spēlei, turklāt dažkārt izlaistais burts vai pārrakstīšanās ir tik neveikla, ka nopietna vēsts pārvēršas smieklīgā izteikumā vai frāzē. Šādu piemēru ir ne mazums, un vēsture saglabājusi jautrus piemērus par presi pat 100 gadu tālā pagātnē.

Taču t. s. preses pīles rodas arī mūsdienās. Informācijas aprīte ir tik strauja, ka nereti ziņas tiek gatavotas steigā, tāpēc nav brīnums, ka filmēta materiāla vai audioieraksta tekstuālajā atveidē iesprūk pa aplamībai... Šoreiz aplūkosim tieši šādus gadījumus, tiesa, ar piebildi, ka tie pirms publicēšanas ir tikuši novērsti (lielākoties!), jo tos ir pamanījusi korektora modrā acs.

Humora lappusītē – 2023. gadā portālā „LSM.lv” ieraudzītie *burtu velniņa* nedarbi, tos apkopojusi portāla redaktore un korektore Jogita Cinkus.

Padoms: vienmēr rūpīgi pārlasiet uzrakstīto tekstu! Palīdziet arī citiem: ja ko pamanāt, ziņojiet!

Atsevišķi vārdi

bibliotēja	kasesbiedrenes	astpoļkuģi
baiseins	žurnālsite	dzmedības
subornācija	pieērms	demorkāti
kamponentes	bezpiens	

Kas notiek Latvijā?

„Tas no 100 metru aukstuma spēj pievilkt kapeiciņu uz asfalta un redzēt, kas uz tās kapeikas ir rakstīts,” stāstīja Rita. (*augstuma*)

Austākās izglītības iestāde. (*augstākās*)

Cerības saista ar to, ka izdosies izaudzēt attālu. (*atālu*)

Tuvojas Dziesmu un ideju svētki. (*deju*)

Mājokļus Latvijā pēdējā laikā apēdušas blaktis. (*apsēdušas*)
 Iekārta var veikt plašu ventilēšanu. (*plaušu*)
Skaitītāju papildnā zāle. (*skatītāju*)
Pautas ansambļi. (*tautas*)
Mušu Tautas kolektīvi... (*mūsu*)
 Darbu uzsāks svētku stabs Rīgā, Vainu ielā 2. (*štābs Vaļņu ielā*)
 Iztukšo sabiedroto krējumus. (*krājumus*)
 Man tagad ir atšāvušies atsevišķos gadījumos pārmet, ka es esmu pārāk liberāla. (*atļāvušies*)
 Kā vienu no iesējamiem risinājumiem minēja Igaunijas politiku. (*iespējamiem*)
 Spirta vads bija ieraksts zemē. (*ieraksts*)
 Par nekodīgu komercpraksi. (*negodīgu*)
 Mūs lieliski uzņēma. Veiksmīgi adoptējāties. (*adaptējāties*)
 Valsts austrumos neliels gals. (*sals*)
 Tirgošanos ar šiem produktiem, kas varētu būt aizlieti. (*aizliegti*)
 Ceļu satiksmes tikums. (*likums*)
Nepārvārāmi šķēršļi. (*nepārvarami*)
 Skolotāju arodbiedrība draud valdībai ar steiku. (*streiku*)
 Izšķirošajās pavasara sejas sagatavošanas dienās. (*sējas*)
 Muzejā pieņemts lēmums pārtraukt svešu liešanas programmu. (*sveču*)
Smiltsērķšņu sula. (*smiltsērķšķu*)
 Finanšu ministrija tagad gatavos nepieciešamos graižījumus. (*grozījumus*)
 Cik konvertus šis kolektīvs sniedzis? (*koncertus*)
 Pegaza galma viesistabā. (*pagalma*)
 Projekts par vardarbības novērošanu. (*novēršanu*)
 Jūrmalā bieži vien kājas var redzēt uz katra stūra. (*kaijas*)
 Man kā vadītājam ir savi akcenti, ko gribētu izvēlt jaunā limenī. (*izcelt*)
 Pierīgas pašvaldībās, tajā skaitā Salapilī. (*Salaspilī*)
 Tāpēc šis lēmums nebija viegls, taču kekatnieki arī saka – sirdī pašsaprotams. (*ķekavnieki*)

Izmanto sanesto lietus ūdeni, tā pasargājot teritorijas no aplūšanas. (*applūšanas*)

Mainoties poliskajai vadībai ministrijās. (*politiskajai*)

Latvijai ir nepieciešams laiks, lai atristītos. (*attīstītos*)

Augsta līmeņa inženieru kalte Latvijā. (*kalve*)

Eksperimentam bijušas arī negatīvas plaknes, bet tās esot risināmas. (*blaknes*)

Tas var mazināt spriedzi, un atklātu saunu pusaudži novērtēs. (*sarunu*)

Valdība strādā, ieņemti nozīmīgi lēmumi. (*pieņemti*)

Komersants, kas veic dziļurbumus, vērtē, ka sasakņošanas izmaksas palielinās. (*saskaņošanas*)

Tā šobrīd ir tā liekākā sāpe. (*lielākā*)

Jaunbūves septītajā stāvā izvēlies ugunsgrēks. (*izcēlies*)

Inflācijas prognozi šim gadam 10 % apmērā ministrija nemanīja. (*nemainīja*)

Mēģinām iekārot arī tādus eksotiskākus tirgus kā arābu pasauli. (*iekarot*)

Pārmaiņas jāveic izglītības un vēlības jomā. (*veselības*)

Spilgts piemērs, kas daudziem pazīstams, ir Podnieka filma „Vai viegli būt kaunam?”. (*jaunam*)

Lai šādas kļūdas vairs neatkātos. (*neatkārtotos*)

Iesviest kā pastāvīgu normu. (*ieviest*)

Ikdienā strādā kuģu brūvētavā. (*būvētavā*)

Tikuma beigās liek pieturzīmes. (*teikuma*)

Urnas ir aprīkotas ar Latvijā līdz šim neizmatotiem plauktiņiem. (*neizmantotiem*)

Pašā popukārākajā – 5 kilometru distancē. (*populārākajā*)

Informācija par velomaršstruntu Daugavpilī. (*velomaršrutu*)

Risinājumu saskata izmitināšanas vietu iekārošanā pilsētās. (*iekārtošanā*)

Informācija par atkārotu izsoli. (*atkārtotu*)

Ministrijas iedāvātais risinājums. (*pieāvātais*)

Bijām gatavi izmetināt mūsu viesnīcās. (*izmitināt*)

Sēdvietu izkātojums. (*izkārtojums*)

Statistika vēl nav apkopta. (*apkopota*)

Ģimene braukusi slēpt Somijā. (*slēpot*)

Liepājnieks pēc aizadītās sezonas veica ceļgala operāciju. (*aizvadītās*)

Tieši šai sabiedrības daļai domāts publiskais vētījums. (*vēstījums*)

Kas notiek ārzemēs?

Īpaši tas vērojams kopš mobilizācijas izludināšanas. (*izsludināšanas*)

Sīvas cīņas šobrīd tirpinās. (*turpinās*)

Tā ir oficiāli atzīsta starptautiska institūcija. (*atzīta*)

Viena piktā daļa tomēr zaudē dzīvību. (*piektā*)

Dante ar Betariči tikās. (*Beatriči*)

Iesaldēts konflikts vai „Minkas vienošanās Nr. 2 vai Nr. 3”. (*Minskas*)

Ukrainas rezidents Volodimirs Zelenskis. (*prezidents*)

Trešdien nositusī vizīte. (*notikusī*)

NATO mudina Krieviju ievērot kodolīgumu ar ASV. (*kodollīgumu*)

Iznicinātais tanks. (*iznīcinātais*)

Kijivas opera gaida skaitītājus. (*skatītājus*)

Maisveidīgais ienaidnieka trieciens. (*masveidīgais*)

Satraukumu radījusi ģeopolitiskā spiedze. (*spriedze*)

Kāda ir kārība, un vai kurināmā pietiks visiem gribētājiem? (*kārtība*)

Nomāja auto par 22,4 minjoniem. (*miljoniem*)

Konts ir bijis spriegošanas programmu mērķis. (*spiegošanas*)

Seulā izvadītas Latvijas dienas Korejā. (*aizvadītas*)

Vai armijai vajadzētu rīkot vienu plaša mēroga operāciju vai vārākas mazākas. (*vairākas*)

Drošības grants būs NATO kolektīvā aizsardzība. (*garants*)

Koksriekstu eļļa ir populārākā augu eļļa Āzijā. (*kokosriekstu*)

JAUNĀKĀS GRĀMATAS

2022. gada novembris – 2023. gada novembris

Īss pārskats par latviešu valodas jautājumiem veltītajām izdotajām grāmatām, rakstu krājumiem, tiešsaistes lietotnēm u. c. uzziņu materiālu.

2022

1. *Akadēmiskā Dzīve*, Vol. 58, 2022/2023. Zinātnei un tēvzemei. Galv. red. Ainārs Dimants. Rīga : Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2022, 159 lpp. ISSN 25929429. Pieejams: <https://journal.lu.lv/adz/issue/view/46/32>
2. *Baltu filoloģija*, XXXI (1) 2022. Baltu valodniecības žurnāls = *Journal of Baltic Linguistics*. Red. Pēteris Vanags. [Rīga] : LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 198 lpp. ISSN 1691-0036. Pieejams arī tiešsaistē: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/64877>
3. *Baltu filoloģija*, XXXI (2) 2022. Baltu valodniecības žurnāls = *Journal of Baltic Linguistics*. Red. Pēteris Vanags. [Rīga] : LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 128 lpp. ISSN 1691-0036. Pieejams arī tiešsaistē: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/64878>
4. *5th International Symposium Language for International Communication, Linking Interdisciplinary Perspectives : Language for Specific Purposes in the Era of Multilingualism and Technologies, April 28–29, 2022*. Book of Abstracts. Rīga, Latvia. [Rīga] : University of Latvia Press, 2023, 97 p. ISBN 978-9934-36-025-1. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2023/LINCS-5_tk_2022.pdf
5. Kaija, Inga, Laizāne, Inga. *Latviešu valodas gramatika. Pamatlīmenis : A1. Mācību līdzeklis gramatikas apguvei angļu valodā runājošiem = Grammar of the Latvian Language. Elementary : A1. Teaching aid in grammar for the speakers of English*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2022, 295 lpp.
6. *Latvijas Universitātes 80. starptautiskā zinātniskā konference. Valodniecība. Literatūrzinātne. Folkloristika. Referātu tēzes*. Sast. un red.: Indra Karapetjana, Paula Kļaviņa. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 159 lpp. ISBN 978-9934-18-868-8 (PDF). Pieejams: <https://doi.org/10.22364/luszk.80.vlf.tk>
7. *80th International Scientific Conference of the University of Latvia. Human, Technologies and Quality of Education, 2022*. Proceedings of Scientific Papers = *Cilvēks, tehnoloģijas un izglītības kvalitāte, 2022*. Rakstu krājums. Editor Linda Daniela. Rīga : University of Latvia, 2022, 1135 p.
8. *Linguistic Diversity, Terminology and Statistics*. Book of Abstracts of the International Interdisciplinary Scientific Conference November 3–4, 2022, Ventspils, Latvia. Eds.: Arturs Stalažs, Silga Sviķe, Aiga Veckalne. Ventspils : Ventspils University of Applied Sciences, 2022, 61 p. ISBN : 9789934607059. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/33827415.pdf?attach=true>
9. *Linguistica Lettica*. Nr. 30. LU Latviešu valodas institūta žurnāls. Atb. red. Solvita Berra. Numura red.: Anna Vulāne, Edmunds Trumpa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2022, 496 lpp. ISSN 1407-1932. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61954>

10. Malahova, Ludmila. *Sporta teksti profesionālajai komunikācijai latviešu valodā*. Mācību līdzeklis LSPA profesionālā bakalaura studiju programmā „Sporta zinātne” ārvalstu studējošiem. Rīga : LSPA, 2022, 49 lpp. ISBN 9789934520525.
11. *Tu esi Latvijas dārgums*. Red. Valdis Rūmnieks. Rīga : LVA, 2022, 304 lpp. ISBN 978-9934-617-10-2. Pieejams: <https://heyzine.com/flip-book/782fd3a519.html#page/2>
12. *Valoda: nozīme un forma* 13. *Gramatika un valodas prasme = Language: Meaning and Form* 13. *Grammar and Language Skills*. Krājuma sast., red. un priekšv. aut. Andra Kalnača. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas rakstu krājums. Rīga : Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2022, 248 lpp. Pieejams arī tiešsaistē: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Valoda-nozime-forma/VNF_13/vnf_13.pdf
13. *Valoda – 2022. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. XXXII zinātnisko rakstu krājums = *Language – 2022. Language in Various Cultural Contexts*. Proceedings of Scientific Readings XXII. Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils : DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2022, 204 lpp. ISSN 16916042, ISBN 9789984149752. Pieejams: <https://du.lv/zinatne/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>

2023

1. 58. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Gramatika un vārdarināšana”. Referātu tēzes. 2023. gada 16. un 17. martā = Prof. Arturo Ozolo 58-osios tarptautinēs moklinēs konferencijos „Gramatika ir žodžiu daryba”. Pranešimų tezės 2023 metų kovo 16 ir 17 d. 58th Arturs Ozols International Academic Conference „Grammar and Word Formation”. Abstracts, March 16–17, 2023. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 83 lpp. ISBN 9789934189456 (iespiestais izdevums) ISBN 978993418946-3 (digitālais izdevums). Pieejams arī tiešsaistē: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2023/A_Ozola_58_konf_tezes_2023.pdf
2. *Akadēmiķa Jāņa Endzelina 150. dzimšanas dienas atcerei veltīta starptautiska zinātniska konference „Endzelins. Valoda. Laiks”*. Tēzes. Sast. Kristīne Mežapūke. Lit. red.: Sanda Rapa, Renāte Siliņa-Piņķe, Anna Stafecka, Agris Timuška, Anta Trumpa, Anna Vulāne (latv. un angļu val.), Regīna Kvašīte (liet. val.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2023, 80 lpp. [skatīts 02.11.2023.]. ISBN 9789934580161. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/61794>.
3. Anspoka, Zenta, Birzgale, Egina, Zemīte, Inga. *Latviešu valoda 5. klasei*. III daļa. Lit. red.: Līga Sudare, Ilze Zvirgzda. Lielvārds : Lielvārds, 2023, 111 lpp. ISBN 9789984116143.
4. Auziņa, Inese. *Teksta analīze*. Materiāli skolotājam un skolēnam. Rīga : Zvaigzne ABC, [2023], 144 lpp. ISBN 9789934316777.
5. *Biznesa vārdnīciņa*. Skaidro mazie ventiņi. Priekšv. Jana Bakanauska. [Ventspils] : Ventspils izglītības pārvalde, 2023, 78 lpp.
6. Buņina, Aleksandra. *Semantisko lauku ietekme uz deficīta izpausmēm frazeoloģismu tulkumos no franču valodas uz latviešu valodu*. Promocijas darba kopsavilkums zinātnes doktora grāda iegūšanai humanitārajās un mākslas zinātnēs valodniecības

- un literatūrzinātnes nozarē, sastatāmās un salīdzināmās valodniecības apakšnozarē = *Influence of Semantic Fields on the Manifestations of Deficit in the Translations of Idioms from French into Latvian*. Summary of doctoral thesis, submitted for the degree of doctor of philosophy in linguistics, in the field of linguistics and literary studies, subfield of comparative linguistics. Darba zin. vad. *Dr. philol.* Jeļena Vladimirska. Rec.: *Dr. habil. philol.* Andrejs Veisbergs, *Dr. habil. philol.* Dace Markus, *Dr. habil. philol.* Sergejs Čugunņikovs. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2023, 101 lpp. ISBN 9789934189777, ISBN 9789934189784 (PDF). Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/1300504.html>
7. Buņina, Aleksandra. *L'influence des champs sémantiques sur les manifestations de déficit de traduction des expressions figées du français vers le letton* = Semantisko lauku ietekme uz deficīta izpaušmēm frazeoloģismu tulkojumos no franču valodas latviešu valodā. Thèse, direction de thèse prof. J. Vladimirska. Université de Lettonie. Rīga : [LU], 2023, 171.
 8. Briede, Santa. *Īpašvārdi latviešu un lietuviešu leksikogrāfijā*. Promocijas darba kopsavilkums zinātnes doktora grāda iegūšanai humanitārajās un mākslas zinātnēs. Darba zina. vad.: *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs, *Dr. Vilma Zubaitiene*. Zin. kons. *Dr. philol.* Laimute Balode. Rec.: *Dr. habil. philol.* Andrejs Veisbergs, *Dr. philol.* Antra Kļavinska, *Dr. Daiva Sinkevičute*. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2023, 41 lpp. ISBN 9789934189401, ISBN 9789934189418 (PDF). Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/1285927.html>
 9. Briede, Santa. *Proper Names in Latvian and Lithuanian Lexicography*. Summary of the doctoral thesis submitted for the degree of doctor of science in humanities and arts. Supervisors *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs, *Dr. Vilma Zubaitiene*. Consultant *Dr. philol.* Laimute Balode. Reviewers *Dr. habil. philol.* Andrejs Veisbergs, *Dr. philol.* Antra Kļavinska, *Dr. Daiva Sinkevičūtē*. University of Latvia. Faculty of Humanities. Rīga : University of Latvia, 2023, 43 p. ISBN 9789934189425. ISBN 9789934189432 (PDF). Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/1285923.html>
 10. Bušmane, Brigita. *Nicas izloksnes vārdnīca. P [tiešsaiste]*. Atb. red. Agris Timuška. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2023, XXXII + 378 lpp. ISSN 9789934580154 [skatīts 02.11.2023.]. Pieejams: https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2023/01/B.-Busmane_Nicas_izloksnes_vardnica_P_2023.pdf
 11. Daudziņa, Zane. Runā droši. Pārliecinoša uzstāšanās jebkuras publikas priekšā. Rīga : Zvaigzne ABC, [2023], 80 lpp. ISBN 9789934316272.
 12. *Digitālais Eiropas valodu portfelis*. Metodiski ieteikumi darbam ar digitālo Eiropas valodu portfeli (EVP) angļu valodā. Metodisko līdzekli izstrādāja Ināra Dimpere. Metodiskā līdzekļa izstrādē piedalījās: Ina Baumanē, Svetlana Brasnujeva, Jūlija Demakova, Lidija Izotova, Astra Jansone, Marina Jefremova, Ilze Jirgensone, Gunta Krigere, Kaiva Kugrēna, Anita Švežika, Jānis Zeimanis. [Rīga] : Valsts izglītības satura centrs, [2023], 149 lpp. ISBN 9789934241291 (PDF).
 13. *Digitālais Eiropas valodu portfelis*. Metodiski ieteikumi darbam ar digitālo Eiropas valodu portfeli (EVP) latviešu valodā. Metodiskais līdzeklis ir izstrādāts Eiropas Sociālā fonda projektā „Kompetenču pieeja mācību saturā”. Metodisko līdzekli izstrādāja

- Ināra Dimpere. Metodiskā līdzekļa izstrādē piedalījās: Ina Baumanē, Svetlana Brasnujeva, Jūlija Demakova, Lidija Izotova, Astra Jansone, Marina Jefremova, Ilze Jirgensone, Gunta Krigere, Kaiva Kugrēna, Anita Švežika un Jānis Zeimanis. [Rīga] : Valsts izglītības satura centrs, [2023], 149 lpp. ISBN 9789934241321 (PDF)
14. Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase. I, II, III, IV1, IV2 sējums : tematiskais un vārdu rādītājs*. Sast.: Dzintra Hirša, Ojārs Bušs, Ingmars Zemzaris. Atb. red., priekšv. aut. Alberts Sarkanis. Rīga : Zinātne, 2023, 832 lpp.
 15. Endzelīns, Jānis. *Darbu izlase. I, II, III, IV1, IV2 sējums : tematiskais un vārdu rādītājs [tiešsaiste]*. Sast.: Dzintra Hirša, Ojārs Bušs, Ingmars Zemzaris. Atb. red., priekšv. aut. Alberts Sarkanis. Rīga : Zinātne, 2023, 832 lpp. Pieejams: <https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2023/10/Janis-Endzelins-tematiskais-un-vardu-raditajs-2023.pdf>
 16. Kaija, Inga, Laizāne, Inga. *Latviešu valodas gramatika. Pamatlīmenis A1*. Mācību līdzeklis gramatikas apguvei angļu valodā runājošiem = *Grammar of the Latvian Language. Elementary A1*. Teaching aid in grammar for the speakers of English. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 294 lpp. ISBN 9789934617171.
 17. Kaija, Inga, Laizāne, Inga. *Latviešu valodas gramatika. Pamatlīmenis A2*. Mācību līdzeklis gramatikas apguvei angļu valodā runājošiem = *Grammar of the Latvian Language. Elementary A2*. Teaching aid in grammar for the speakers of English. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 319 lpp. ISBN 978-9934-617-21-8.
 18. Krastiņa, Linda, Valdmane, Liene, Vaivade, Vineta. *Latviešu valoda 3. klasei*. Mācību grāmata. I. Red. Māra Liepa. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 120 lpp. ISBN 9789934617263.
 19. Krastiņa, Linda, Valdmane, Liene, Vaivade, Vineta. *Latviešu valoda 3. klasei*. Darba burtnīca. I. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 96 lpp. ISBN 9789934617270.
 20. *Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives: Language for Specific Purposes in the Era of Multilingualism and Technologies*. Volume 4. Editor-in-Chief: Dr. philol. Laimdota Ločmele (University of Latvia, Latvia). Rīga : University of Latvia Press, 2023. 346 p. ISBN 978-9934-36-024-4. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LINCS-2022/LINCS4-2022.pdf
 21. Levāne-Petrova, Kristīne. *Ciešamās kārtas funkcionālā sistēma latviešu valodā*. Promocijas darba kopsavilkums zinātnes doktora grāda iegūšanai humanitārajās un mākslas zinātnēs valodniecības un literatūrzinātnes nozares latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē = *The functional system of the passive voice in Latvian*. Summary of the doctoral thesis submitted for the Doctoral Degree of Philology in Linguistics and Literary Studies, subfield of Synchronic Linguistics. Zin. vad. Dr. philol. Andra Kalnača. Rec.: Dr. philol. Ilze Lokmane, Dr. philol. Linda Lauze, Ph.D. Mihals Škrabals. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2023, 108 lpp. ISBN 9789934360794, ISBN 9789934360800 (digitāls). Pieejams: <https://dom.lnb.lv/data/obj/1305133.html>

22. Malahova, Ludmila. *Palīgs latviešu valodas gramatikas un leksikas apguvei ārvalstu studentiem*. Mācību līdzeklis LSPA ārvalstu studentiem. 2. daļa. Rīga : Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija, 2023, 45. lpp.
23. Mickeviča, Silvija, Fekļistova, Marina, Zariņa, Sandra, Krastiņa, Linda, Valdmāne, Liene, Vaivade, Vineta. *Latviešu valoda 1. klasei*. Mācību grāmata. I daļa. Red.: Iveta Sirica, Māra Liepa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 104 lpp. ISBN 9789934617249.
24. Mickeviča, Silvija, Fekļistova, Marina, Krastiņa, Linda, Valdmāne, Liene, Vaivade, Vineta, Zariņa, Sandra. *Latviešu valoda 1. klasei*. Darba burtnīca. I daļa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 88 lpp. ISBN 9789934617256.
25. Narmonta, Inga, Buta, Ingūna. *Latviešu valoda 7. klasei*. Mācību grāmata. Red.: Ingrida Sjomkāne, Mairita Vītola. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 200 lpp. ISBN 978-9934617294.
26. Narmonta, Inga, Buta, Ingūna. *Latviešu valoda 7. klasei*. Darba burtnīca. Red.: Ingrida Sjomkāne, Mairita Vītola. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 128 lpp. ISBN 9789934617300.
27. Navickaite-Klišauskiene, Agne, Rinkevičs, Vītauts, Žilinskaite-Šinkūniene, Egle. *Skaidrāk! A2*. Latviešu valoda lietuviešu studentiem. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, [2023], 268 lpp. ISBN 9789934617201.
28. Pretkalniņa, Lauma. *Formāls latviešu valodas gramatikas modelis un tā realizācija mašīnlasāmā sintakses korpusā*. Promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai datorzinātņu nozarē, datoru un sistēmu programmatūras apakšnozarē = *Formal Model of Latvian Grammar and Its Implementation in a Machine-readable Treebank*. Summary of doctoral thesis submitted for the doctoral degree in computer science, subfield of computer and systems software. Zin. vad. Dr. sc. comp. Normunds Grūzītis. Rec. Dr. Ģirts Karnītis, Dr. Andrijs Utkā, Dr. dat. Mārcis Pinnis. Latvijas Universitāte. Datorikas fakultāte. Rīga : [LU], 2023, 127 lpp. ISBN 9789934189753, ISBN 9789934189746 (PDF) Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/1300502>
29. Profesors Juris Baldunčiks. Atmiņu stāsti. Sakārtotāji: Silga Sviķe, Jānis Veckrācis. Ventspils : Ventspils Augstskola, [2023], 93 lpp. ISBN 97899346076.
30. Ropa, Anastasija, Rudzinska, Ieva. *Special Terminology and Communication*. Mācību līdzeklis LSPA studentiem. Rīga : Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija, 2023, 75 lpp.
31. *7. starptautiskā klasiskās filoloģijas konference. Antiquitas viva 2023. Tikšanās valodās, tekstos, kultūrās*. 2023. gada 27.–28. aprīlis. Konferences programma un referātu kopsavilkumi = *The 7 th International Classical Philology Conference Antiquitas viva 2023. Encounters across Languages, Texts, Cultures*. April 27–28, 2023. Rīga, Conference Programme and Summaries of Papers. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 100 lpp. ISBN 9789934189791. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2023/Antiquitas_Viva_2023-kopsav.pdf
32. *Sociālā darba vārdnīca*. Zin. red. Baiba Bela, Līga Rasnača. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 640 lpp. ISBN 9789934189104. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/sdtv.23>

33. *Ukraiņu-latviešu sarunvārdnīca*. Sast. Irina Treskina, Marika Taube. Rīga : Zvaigzne ABC, 2023, 176 lpp. ISBN 9789934318375.
34. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 18. Atb. red. Ina Druviete. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 184 lpp. ISSN 1691-273X
35. *Valodas upē*. Veltījumkrājums profesores Inas Druvietes 65 gadu jubilejā. Red. G. Kļava, K. Rozenvalde. Rīga : LU Lībiešu institūts, 2023, 164 lpp.
36. Vaska, Evija, Viksna, Inga. *Tekstpratības uzdevumi latviešu valodā 8. un 9. klasei + digitāls saturs*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2023, 80 lpp. ISBN 9789934317880.
37. Veitnere, Sarmīte. *Skani, skani, līdzskanīti*. Kā atšķirt balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus. Rīga : RaKa, 2023, 133 lpp. ISBN 9789984464657.
38. Vēvere, Daira. *Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās sistēmas dinamika*. Promocijas darba kopsavilkums zinātnes doktora grāda iegūšanai humanitārajās un mākslas zinātnēs = *The dynamics of the phonetic and morphological system of the deep Tamian subdialects*. Summary of doctoral thesis submitted for the degree of Doctor of Science in Humanities and Arts. Zin. vad. *Dr. philol.* Lidija Leikuma. Rec.: *Dr. habil. philol.* Ina Druviete, *Dr. philol.* Ieva Ozola, *Dr. habil. human.* Daļa Kiseļūnaitē. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu. Rīga : Latvijas Universitāte, 2023, 79 lpp. ISBN 9789934360589. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/1305104.html>
39. Viksna, Inga, Vaska, Evija. *Mēneša mājasdarbi latviešu valodā 4.–9.klasei*. Mācību līdzeklis. Rīga : Zvaigzne ABC, [2023], 77 lpp. ISBN 9789934319136.
40. Zariņa, Sandra. *Rakstītprasmes attīstīšana*. Metodiski ieteikumi pirmsskolas un sākumskolas skolotājiem. [Rīga] : Valsts izglītības satura centrs, [2023], 34 lpp. ISBN 9789934241161 (PDF).

Sagatavojusi
Ilga Migla

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Māris BALTIŅŠ – *Dr. habil. med.*, Valsts valodas centra direktors,
Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadošais pētnieks

Rūta BRIEDE – *Bc. transl.*, Valsts valodas centra literārā redaktore no
2016. gada maija līdz 2023. gada jūlijam

Jogita CINKUS – portāla „LSM.lv” redaktore un korektore

Daiki HORIGUČI (*Daiki Horiguchi*) – *Dr. philol.*, Kioto Universitātes
asociētais profesors

Arturs KRASTIŅŠ – *Mg. transl.*, Valsts valodas centra Terminoloģijas
un tiesību aktu tulkošanas departamenta vadītājs, direktora vietnieks
attīstības jautājumos

Linda LAUZE – *Dr. philol.*, Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas
zinātņu fakultātes profesore

Dite LIEPA – *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Latviešu valodas
institūta pētniece, Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas
fakultātes docente

Santa LOGINA – *Mg. hum.*, Latviešu valodas aģentūras lingviste

Gunta LOČMELE – *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu
fakultātes profesore

Ilga MIGLA – *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Latviešu valodas
institūta pētniece

Valters NEGRIBS – *Ph D*, Indijas studiju pētniecības grupas Parizē
Liverhūlma fonda stipendiāts, pēcdoktorantūras pētnieks

Kristīne PĒČA – *Mg. art.*, Latviešu valodas aģentūras lingviste

Iveta PŪTELE – *Dr. philol.*, Latviešu valodas aģentūras lingviste

Valdis RŪMNIEKS – rakstnieks, literatūrzinātnieks

Daiva SINKEVIČŪTE (*Daiva Sinkevičiūtē*) – Viļņas Universitātes Baltijas
studiju nodaļas profesore, Baltijas studiju nodaļas vadītāja

Lauma ŠIME – *Mg. hum.*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu
fakultātes Āzijas studiju nodaļas maģistre

Dace ŠOSTAKA – *Mg. philol.*, Latvijas Universitātes Datorikas fakultātes zinātniskā asistente, Latvijas Zinātņu akadēmijas Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas terminoloģijas apakškomisija locekle

Agris TIMUŠKA – *Dr. philol.*, Valsts valodas centra galvenais lingvists, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta pētnieks

Astrīda VUCĀNE – *Mg. transl.*, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas sekretāre

Vita ZELČE – *Dr. hist.*, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju nodaļas profesore, vadošā pētniece

Evelīna ZILGALVE – *Mg. hum.*, Latviešu valodas aģentūras galvenā lingviste

Latviešu valodas aģentūras Valodas attīstības daļa

- konsultē pareizrakstības, pareizrunas, gramatikas, leksikas un valodas stila jautājumos;
 - sniedz atzinumus par personvārdu atveidi, pareizrakstību un identitāti;
- dod slēdzienus par konkrētiem valodas vienību lietojumiem un tekstiem.

Sīkāku informāciju sk. Latviešu valodas aģentūras tīmekļvietnē
www.valoda.lv

**Latviešu valodas aģentūra.
Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi.
Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 19
2024**

Latviešu valodas aģentūra
Meistaru iela 10–401, Rīga, LV-1050
www.valoda.lv

Iespiests SIA „Dardedze hologrāfija”

Latviešu valodas aģentūra

ISSN 1691-273X

9 771691 273004

45

Nr. 19/2024